

Darvin Lisica

PROLIFERACIJA I POLITIKE RAZORUŽANJA

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

Nakladnik UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
Skenderija 72, Sarajevo

Za nakladnika Sead TURČALO

Recenzenti Izet BERIDAN
Sead TURČALO

Suradnik na uređenju knjige Gordana LISICA

Dizajn, slog i prijelom Sanin KATICA

Izdanje Prvo/elektronsko

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

327.37

LISICA, Darvin

Proliferacija i politike razoružanja [Elektronski izvor] / Darvin Lisica. - El. knjiga. - Sarajevo : Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2021

Način pristupa (URL): <https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/06/PROLIFERACIJA%20I%20POLITIKE%20RAZORUZANJA%20-%20e%20izdanje.pdf>. - Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis izvora dana 9. 6. 2021.

ISBN 978-9926-475-23-9

COBISS.BH-ID 44402438

Darvin Lisica

PROLIFERACIJA I POLITIKE RAZORUŽANJA

Sarajevo, 2021.

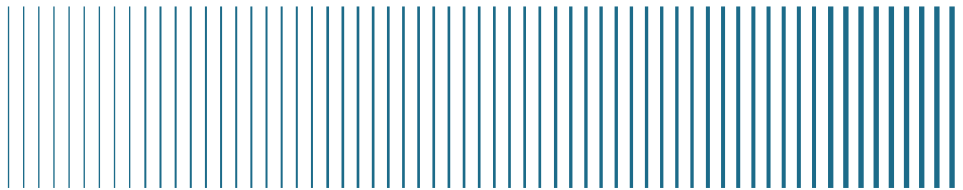
SADRŽAJ

UVOD	9
A. POLITIKA RAZORUŽANJA U SUVREMENIM MEĐUNARODNIM ODNOSIMA	13
1. Globalizacija i razoružanje	14
2. Globalni konflikti i utrka u naoružavanju	19
3. Razoružanje, neproliferacija i kontrola oružja u suvremenim politikama razoružanja	29
4. Razoružanje i politika razoružanja	36
B. HISTORIJSKI PREGLED NEKIH ZNAČAJNIH DOGAĐAJA U POLITICI RAZORUŽANJA	41
1. Razoružanje od 18. stoljeća do Prvog svjetskog rata	43
2. Razoružanje između dva svjetska rata	46
3. Razoružanje nakon Drugog svjetskog rata	48
C. RAZVOJ I KARAKTERISTIKE SUVREMENIH ORUŽJA	55
1. Pojam i opća podjela suvremenih oružja	56
2. Konvencionalna oružja	59
2.1. Konvencionalni eksplozivi i vrste eksplozija	59
2.2. Vatreno oružje	63
2.3. Mine	71
2.4. Protupješačke i protutenkovske mine postavljene u minskim poljima u Bosni i Hercegovini	75
2.5. Konvencionalne avionske bombe i kasetno streljivo	80
2.6. Raketno oružje	82
3. Nekonvencionalna oružja	84
3.1. Nuklearno oružje	87
3.2. Kemijsko oružje	94
3.3. Biološko oružje	100
D. PRIJETNJE PROUZROČENE PROLIFERACIJOM	103
1. Trendovi u suvremenim oružanim konfliktima	106

2.	Proliferacija nuklearnog oružja	109
3.	Proliferacija kemijskog i biološkog oružja	114
4.	Proliferacija streljačkog i lakog oružje postaje globalni humanitarni problem	118
5.	Neki problemi proliferacije u Bosni i Hercegovini i jugoistočnoj Europi	121
5.1.	Zaostale kopnene mine, kasetno streljivo i drugi eksplozivni ostaci iz rata u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama jugoistočne Europe	121
5.2.	Prijetnje prouzročene proliferacijom streljačkog i lakog oružja u Bosni i Hercegovini i jugoistočnoj Europi	129
E.	UGOVORI O KONTROLI, NEPROLIFERACIJI I ZABRANI ORUŽJA	133
1.	Konvencije razoružanja koje se odnose na konvencionalno oružje	134
1.1.	Protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata (Dopunski protokol 1 uz Ženevske konvencije od 15.08.1949. godine)	134
1.2.	Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke	135
1.3.	Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju	138
1.4.	Ugovor o konvencionalnim snagama u Evropi	139
1.5.	Ugovor o otvorenom nebu	140
1.6.	Konvencija o kasetnom streljivu	141
1.7.	Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovanja vatrenim oružjem, njegovim dijelovima i komponentama te streljivom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala	141
2.	Konvencije razoružanja koje se odnose na nekonvencionalno oružje	143
2.1.	Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i skladištenja bakteriološkog (biološkog) i toksinskog oružja i o njegovom uništenju	143

2.2.	Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe kemijskog oružja i o njegovom uništenju	144
2.3.	Ugovor o neširenju nuklearnog oružja	144
2.4.	Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa	145
2.5.	Ugovor o zabrani nuklearnog oružja	145
F.	HUMANITARNO RAZORUŽANJE	147
1.	Protuminske akcije	151
1.1.	Pojam i komponente protuminskih akcija	153
1.2.	Međunarodni standardi za protuminske akcije	155
2.	Upravljanje oružjem i njegovo uništavanje	156
3.	Borba protiv upotrebe streljačkog i lakog oružja	158
G.	POLITIKA I STRUKTURA RAZORUŽANJA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA	163
1.	Ujedinjeni narodi i politika razoružanja	164
2.	Područja djelovanja Ujedinjenih naroda u politici razoružanja	167
3.	Struktura Ujedinjenih naroda za razoružanje	168
4.	Sjevernoatlantski savez i politika razoružanja	173
4.1.	Područja djelovanja NATO u kontroli oružja, razoružanju i neproliferaciji	176
4.2.	Struktura NATO koja se bavi pitanjima kontrole i proliferacije naoružanja	177
5.	Uloga Organizacije za europsku sigurnost i suradnju u razoružanju	179
5.1.	Struktura i aktivnosti Organizacije za europsku sigurnost i suradnju za razoružanje	180
5.2.	Politika razoružanja u Povelji za europsku sigurnost i u OESS-ovoj Strategiji za označavanje prijetnji za sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću	189
6.	Nuklearno razoružanje i Međunarodna agencija za atomsku energiju	191

6.1.	Režim neproliferacije nuklearnog oružja	192
6.2.	Međunarodna agencija za atomsku energiju	193
7.	Organizacija za zabranu kemijskog oružja	203
H.	ULOGA NEVLADINIH I HUMANITARNIH ORGANIZACIJA U POLITICI RAZORUŽANJA I KAMPANJAMA ZA ZABRANU ORUŽJA	205
1.	Komitet nevladinih organizacija za razoružanje, mir i sigurnost	207
2.	Međunarodna kampanja za zabranu mina i Koalicija za kasetno streljivo	209
I.	RAZORUŽANJE U REGIONALNIM INICIJATIVAMA JUGOISTOČNE EUROPE	211
1.	Rane inicijative Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu na području razoružanja	212
2.	Vijeće za regionalnu suradnju i politika razoružanja	214
3.	RACVIAC - Centar za sigurnosnu suradnju	216
4.	Centar za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi	218
5.	Regionalni pristup smanjenju zaliha naoružanja	219
J.	LITERATURA	222
K.	PRILOZI	233
1.	Pregled značajnijih pojmova o proliferaciji i razoružanju	233
2.	Pregled međunarodnih konvencija i ugovora o razoružanju	239

UVOD

Suvremeni svijet se suočava sa nizom prijetnji čije je bitno obilježje oružano nasilje u kojem svakim danom i sve više stradava civilno stanovništvo. Po svojoj širini i kompleksnosti posljedica za stanovništvo, zemlje pogođene oružanim konfliktima i čovječanstvo u cjelini, nasilje prouzročeno konvencionalnim i nekonvencionalnim oružjima postaje jedan od najvažnijih humanitarnih pitanja. Humanitarni imperativ – spriječiti ili ublažiti patnje, zaštititi život i zdravlje, te osigurati poštovanje ljudskog dostojanstva - postaje središnji sigurnosni, pravni i etički izazov za međunarodne i regionalne organizacije, vlade zemalja i civilno društvo.

Proliferacija ili širenje oružja generira oružano nasilje, bilo da se radi o nasilju prouzročenom oružanim konfliktima između država i nedržavnih aktera uključujući terorističke i druge organizacije koje podržavaju oružano nasilje ili se radi o oružanom nasilju koje nema karakter oružane borbe (kriminalne aktivnosti, samoubistva, ubistva i dr.). Prema najsvježijim procjenama, oružano nasilje, čiji je uzrok konvencionalno oružje, izaziva smrt od oko 535.000 ljudi godišnje. Pored smrti, ranjavanja oružjem pričinjavaju ozbiljne humanitarne, društvene, ekonomske i druge posljedice bilo da se radi o zdravstvenom zbrinjavanju i rehabilitaciji povrijeđenih ili utjecaju na život i standard pojedinaca i obitelji, izazivajući tako društvene poremećaje na razini lokalnih zajednica i društava (www.smallarmssurvey.org/armed-violence.html, pristupljeno 04.11.2020. godine).

Pored konvencionalnog oružja, proliferacija nekonvencionalnog oružja predstavlja također ozbiljnu prijetnju za svjetski mir i sigurnost. Pored

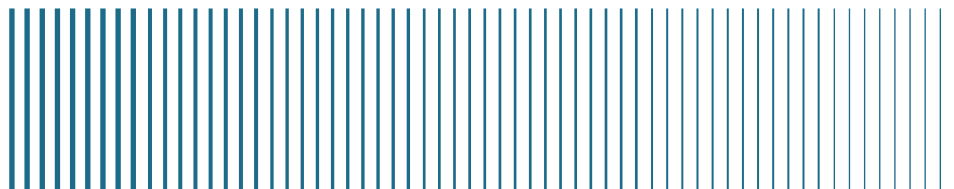
oružja za masovno uništenje (biološko, kemijsko i nuklearno oružje), razvijaju se sredstva za vođenje konflikata koja se katkada ne mogu uklopiti u tradicionalno shvaćanje oružja. To su razna elektromagnetska, psihološka, ekonomska i kibernetička oružja, koja se mogu upotrijebiti samostalno ili u kombinaciji sa drugim konvencionalnim ili nekonvencionalnim oružjima.

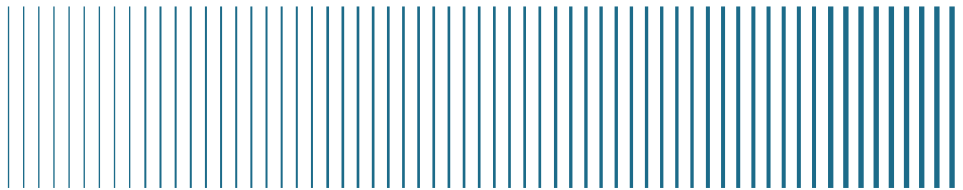
Nasuprot suvremenim prijetnjama koje proizlaze iz proliferacije nalazi se razoružanje kao multidimenzionalna aktivnost. Pored tradicionalnog shvaćanja razoružanja kao politike i mehanizama za smanjenje oružja kojima se bave države i međunarodne organizacije, suvremeno shvaćanje razoružanja uključuje politike i aktivnosti nevladinih i drugih organizacija civilnog društva. One promoviraju tzv. koncept humanitarnog razoružanja kojim se teži promijeniti percepcija oružja, iz ranije prevladavajućeg shvaćanja da je oružje sredstvo politike sile u međunarodnim odnosima, u shvaćanje da je oružje prijetnja koja izaziva patnje civilnog stanovništva. Upravo je humanitarni imperativ u središtu humanitarnog razoružanja. Humanitarno razoružanje podržava suvremene politike razoružanja definirane u ovoj knjizi kao dijela međunarodne politike i djelatnosti u kojoj države, međunarodne organizacije, nevladine organizacije i drugi akteri putem procesa dogovaranja i posredovanja usklađuju različite interese radi stvaranja i jačanja zajedničkih mehanizama razoružanja, te osiguravaju i jačaju svjetski mir i sigurnosti.

Ova knjiga nosi isti naslov kao i predmet „Proliferacija i politike razoružanja“ koji autor predaje na Fakultetu političkih nauka. Jednim dijelom knjiga obuhvaća bitan sadržaj iz predavanja održanih studentima master studija na Odsjeku za sigurnosne i mirovne studije Fakulteta. Drugim dijelom, u knjizi su sadržani rezultati autorovog

višegodišnjeg rada na različitim istraživačkim projektima o politici razoružanja i humanitarnom razoružanju. Sadržajno se oba dijela nadopunjuju u nadi da će biti od koristi budućim studentima i drugim čitaocima.

Lisica Darwin

A. POLITIKA RAZORUŽANJA U SUVREMENIM MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

A. POLITIKA RAZORUŽANJA U SUVREMENIM MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Suvremeni međunarodni odnosi su pred brojnim izazovima koji su prouzročeni kompleksnošću posljednje globalizacije. Politički, organizacijski i drugi mehanizmi koji su korišteni za balansiranje odnosa moći i interesa među akterima međunarodnog političkog poretka su destabilizirani. Postali su neadekvatni i nedovoljno efikasni u razrješavanju konflikata. Slabljenje političkih i drugih mehanizama pregovaranja ponovo promovira silu kao tradicionalno sredstvo u razrješavanju konflikata. Zato se suvremeni odnos prema razoružanju i politici razoružanja treba promatrati u međusobnoj interakciji niza kompleksnih društvenih, ekonomskih, političkih, sigurnosnih i drugih pojava koje postoje ili se pojavljuju u međunarodnim odnosima. One su zahvaćene ubrzanim i nekontroliranim promjenama koje karakteriziraju razvoj čovječanstva u uvjetima globalizacije.

1. Globalizacija i razoružanje

Pečujlić konstatira da je raspad blokovske podjele svijeta krajem 20. stoljeća utjecao na ubrzavanje suvremenih procesa globalizacije, te da se oni mogu grupirati u dvije dominirajuće forme političkog poretka: autoritarne i demokratske forme (Pavićević i dr., 17-22). Jačaju autoritarne forme međunarodnog političkog poretka koje se oslanjaju na neoliberalizam kao generator ekonomskog razvoja i na vojnu dominaciju. U takvom političkom okviru vojne snage postaju oslonac u transformaciji suvremenog svijeta onako kako ga vide autoritarni akteri. Drugi smjer globalizacije obilježava težnja prema demokratskim formama međunarodnog političkog poretka. Karakterizira ga širenje ljudskih prava, demokratizacija država, prihvaćanje civilizacijskih tekovina, uravnotežen tehnološki i ekonomski razvoj, te oslonac na Ujedinjene narode. Nosioi demokratskog modela globalizacije su međunarodne organizacije, nevladine i humanitarne organizacije koje promoviraju kooperativne odnose među državama, potiču

pluralizam kultura i međusobnu toleranciju (Pečujlić u Pavićević i dr., 2003: 26-29). I unutar autoritarnih i demokratskih formi globalizacije postoje otpori dominantnim pravcima. Autoritarnom unipolarnom smjeru međunarodnog političkog poretka suprotstavljaju se drugi autoritarni trendovi. Jedan od aktualnih trendova promovira vraćanje na bipolarni model koji čine Sjedinjene Američke Države i Rusija. Prate ga drugi autoritarni trendovi koji potiču razvoj prema multipolarnom modelu u čijem su središtu zemlje sa pretenzijama da budu novi regionalni pa i globalni centri političke, vojne i ekonomske moći. Demokratskom smjeru međunarodnog političkog poretka suprotstavljaju se antiglobalistički pokreti lijeve ili desne orijentacije. Javljaju se u jednom širokom dijapazonu od anarhističkih, počevši od onih koji se smatraju miroljubivim pa do populističkih pokreta koji jačaju u svijetu, a posebno u Europi. Nasuprot demokratskim formama globalizacije suštinski su i akteri koji primjenjuju oružano i drugo nasilje prema stanovništvu, uključujući i ekstremne forme kao što je terorizam. Spomenuti akteri autoritarnih i demokratskih formi političkog poretka pokušavaju ostvariti svoje ciljeve prilagođavajući se dinamici globalizacije. U vezi toga Patman (2006: 4) je naveo tri dominantne karakteristike unutar kojih akteri globalizacije djeluju: (1) jačanje međusobne povezanosti između raznih društvenih struktura na globalnoj razini; (2) „pomak u geografiji“ koji čini granice između državama poroznijim; (3) sabijanje vremena i prostora tako da se svijet doživljava prostorno manjim nego ranije, te u kojemu se mnogo dublje nego ikada ranije isprepliću problemi okoliša, ekonomije, politike i sigurnosti.

Globalizacija pojačava razvoj kooperativnih međunarodnih odnosa, ali istovremeno pojačava konfliktne međunarodne odnose. Tu ambivalentnost globalizacije (Trkulja u Pavićević i dr., 2003: 37) karakteriziraju procesi i akteri čiji su interesi počesto suprotstavljeni i uzrokuju konflikte, a s druge strane su „osuđeni“ na zajedničko rješavanje istih tih konflikata. Kooperativna globalizacija podrazumijeva integraciju država kroz njihovo međusobno povezivanje, komunikaciju i trgovinu. Ona doprinosi njihovoj međuzavisnosti u kojoj su umanjene „tradicionalne razlike između nacionalnog i međunarodnog, između privatnog i javnog i između domaćeg i stranog“

(Kegley i Wittkopf, 2006: 64-65). Istovremeno, međuzavisnost država predstavlja jedan od središnjih sigurnosnih izazova globalizacije kojima se umanjuje mogućnost većine država da u potpunosti i nezavisno upravljaju svojom vanjskom i unutarnjom politikom, uključujući sigurnosnu i obrambenu politiku. Potreba za integracijom država nije praćena uspostavljanjem međunarodnih mehanizama dovoljnih da se osigura izbalansirani politički, ekonomski, kulturni i svaki drugi razvoj država. U odsustvu međunarodnih integrativnih mehanizama pojačava se ranjivost država u uvjetima stalnih i turbulentnih promjena koje vladaju na svjetskoj sceni. Burne promjene ili ekonomske i druge krize u jednoj državi se brzo šire na druge države, koja može dostići efekt jedne nekontrolirane lančane reakcije koja ugrožava međunarodnu sigurnost. Kegley i Wittkopf također ističu da međuzavisnost u globalizaciji pojačava ranjivost država i društava (2006: 64). Međuzavisnost država ograničava njihovu pojedinačnu moć i efikasnost kada je u pitanju borba protiv proliferacije oružja i determinira pregovaranje kao bitan sadržaj suvremene međunarodne politike razoružanja.

Globalizaciju karakterizira internacionalizacija terorizma koji više nije usmjeren samo prema jednom akteru ili državi. Pojava međunarodnog terorizma pojačava izazove i prijetnje koje se odnose na proliferaciju oružja i sa kojima se suočavaju države, međunarodne i regionalne organizacije. Primakov (2010: 35) je spregu međunarodnog terorizma i proliferacije oružja vidio u:

- (1) povećanoj opasnosti od širenja oružja za masovno uništenje zbog mogućeg povezivanja sa međunarodnim terorizmom;
- (2) sporostima u rješavanju regionalnih konflikata što djeluje povoljno na rast i jačanje međunarodnog terorizma;
- (3) nesposobnosti država da spriječe humanitarne katastrofe, povećanju broja izbjeglica i ponovnoj pojavi genocida;
- (4) pojačanoj opasnosti od narkobiznisa na globalnoj razini zbog međusobnog povezivanja njegovih aktera i financijske podrške aktivnostima međunarodnog terorizma;

(5) religioznom ekstremizmu koji je u interakciji sa međunarodnim terorizmom i prijeti da destabilizira situaciju u nizu država (Primakov, 2010: 131).

Primakov smatra da se pitanja međunarodne sigurnosti, a posebno razoružanja ne mogu više rješavati unilateralno od strane Sjedinjenih Američkih Država, zato što je Rusija ponovo zauzela mjesto na svjetskoj sceni nakon 2006. godine. On zagovara politiku u kojoj se problemi razoružanja rješavaju zajedničkim naporima Sjedinjenih Američkih Država i Rusije kao dviju sila kojima ostale regionalne sile u usponu ne mogu parirati (2010: 131). Primakov je jasno izrazio rusku težnju prema vraćanju na bipolarni model međunarodnog političkog poretka čiju osnovicu čine odnosi Sjedinjene Američke Države - Rusija, a ne prema multipolarnom svijetu u kojem su Ujedinjeni narodi središnje mjesto pregovaranja i donošenja odluka koje se odnose na politiku razoružanja.

Beck je iznio tezu da suvremeni terorizam ima globalni utjecaj na međunarodnu politiku. Vijesti o terorističkim aktima i posljedicama njihove brutalnosti su došle do svakog pojedinca putem globalnih masovnih medija. Nažalost, ove vijesti su pojačale očekivanja od terorističkih napada među običnim ljudima. Terorističke opasnosti nemaju predvidljiv scenarij. Izvode ih, kako ih Beck naziva, „NVO-nasilja“ i „NVO-teroristi“, organizacije koje djeluju slično kao i nevladine organizacije – nezavisno od teritorije, često bez jasnog organizacijskog centra, i lokalno i transnacionalno. One udaraju u same temelje države, kako bi se pokazala njezina nesposobnost da osigura stabilan politički poredak i garantira sigurnost građana (Beck, 2011: 64-65). Sposobnost takvih pokreta da prerastu u više-manje organizirane oružane formacije, koje su u stanju kontrolirati određenu teritoriju, njezinu ekonomiju i lokalnu organizaciju vlasti, pojačavaju nesigurnost koju osjećaju ljudi svugdje u svijetu, uključujući i zemlje gdje vlada mir, sigurnost i gdje se primjenjuju demokratski standardi.

Stanje nesigurnosti pojačavaju migracije, posebno iz centralne Azije, Bliskog Istoka i sjeverne Afrike prema europskim zemljama. One su uglavnom

posljedica siromaštva i gladi uzrokovanih dugotrajnim oružanim konfliktima. Pored empatije, solidarnosti i prihvaćanja u novoj društvenoj sredini, u Europi jačaju javno mišljenje i populističke političke snage koje potiču negativnu percepciju ljudi prema izbjeglicama i drugim migrantima kao ljudima koji ugrožavaju „europski načina života“. Migracije, oružani konflikti i nesigurnost koju pojačavaju teroristička akta diljem svijeta pojačavaju percepciju ugroženosti kod stanovništva. Njihova kompleksnost i međusobna interakcija snažno utječu na svijest pojedinaca i njegov odnos prema vlastitoj sigurnosti i sigurnosti svoje bliže i dalje okoline. Na djelu je individualizacija rizika koji karakterizira gubitak povjerenja pojedinaca u sposobnosti tradicionalne države i njezinog sigurnosno-obrambenog sustava da ih štiti. Zbog vlastite sigurnosti građani pristaju na autoritarne forme vlasti „...jer vapaj za izgubljenom sigurnošću sve nadjačava i opravdava – na kraju na račun slobode, jednakosti i demokracije“ (Beck, 2011: 66), ali i na račun solidarnosti, tolerancije, poštivanja ljudskog dostojanstva, vladavine zakona i poštivanja ljudskih prava i prava manjina, kao vrijednosti koje su zapisane u Milenijskoj deklaraciji Ujedinjenih Naroda i Lisabonskom ugovoru Europske Unije.

Autoritarne i demokratske forme u međunarodnom političkom poretku determiniraju karakteristike dva temeljna oblika razoružanja: (1) prisilno razoružanje i (2) kooperativno razoružanje. Prisilno razoružanje je vezano za predaju poraženog na kraju rata. Pobjedničke države nameću ograničenja u oružju i vojnim sposobnostima poraženim državama. Tako je razoružana Njemačka na kraju Prvog svjetskog rata 1919. godine, Njemačka i Japan na kraju Drugog svjetskog rata 1945. godine, te Irak od 1991. do 1995. godine, nakon Prvog zaljevskog rata, a u potpunosti nakon Drugog zaljevskog rata 2003. godine. Kooperativno razoružanje predstavlja nastojanje da se eliminiraju određene vrste oružja putem pregovaranja o razoružanju (Samuels ur., 2006: 210-211). Ono podrazumijeva učesće u pregovaranju niza međunarodnih aktera, počevši od Ujedinjenih naroda, međunarodnih i regionalnih organizacija, država, formalnih i neformalnih međunarodnih foruma, sve do pokreta i koalicija koje okupljaju nevladine i druge organizacije koje se danas uobičajeno nazivaju civilnim društvom. Nema jasnog prijelaza iz

jednog u drugi oblik razoružanja, ali se može zaključiti da prisilno razoružanje preferiraju nosioci autoritarnih formi međunarodnog političkog poretka, dok kooperativno razoružanje preferiraju nosioci demokratskih formi međunarodnog političkog poretka.

Suvremena međunarodna politika razoružanja se temelji na kooperativnom razoružanju, univerzalnim ljudskim vrijednostima i pravima, humanitarizmu i transnacionalnoj suradnji. Njihovo zanemarivanje od strane političkih aktera dovodi u pitanje sposobnost politike razoružanja da uspostavi mehanizme koji trebaju jačati svjetski mir i sigurnost. Istovremeno, akteri koji promoviraju autoritarne forme vlasti promoviraju jačanje vojnog sektora nasuprot jačanju mjera povjerenja i kooperativne sigurnosti što u krajnjem potiče utrku u naoružavanju. Nastavak utrke u naoružavanju i sigurnosni rizici koje ona generira u uvjetima međuzavisne globalizacije daju poseban značaj razoružanju kao jednom od najozbiljnijih problema suvremenih međunarodnih odnosa.

2. Globalni konflikti i utrka u naoružavanju

Konflikti, odnosno potencijal za izazivanje konflikata, predstavljaju jednu od karakteristika globalizacije. Gill je prije gotovo 30 godina predvidio današnja neželjena djelovanja globalizacije i klasificirao ih u četiri grupe trendova:

- (1) „migracije i izbjeglištvo u zemljama u razvoju i zemljama bivšeg istočnoeuropskog socijalističkog bloka;
- (2) osiromašenje prouzročeno restrukturiranjem globalne proizvodnje i financija;
- (3) rastuća nejednakost u ekonomiji i okolišnim uvjetima između industrijaliziranog Zapada i ostatka svijeta;
- (4) ratovi i politički konflikti unutar i između zemalja“ (Gill, 1993, prema Haynes, 2002: 30).

Ovi trendovi su, uz manje modifikacije, još uvijek aktualni. Neželjena djelovanja globalizacije su pojačana prijetnjama globalnog utjecaja koje nisu prostorno i vremenski omeđene. Također, one utječu na ugrožavanje svjetskog mira i sigurnosti. Njihova je izvorišta Toal (2001) grupirao u tri grupe prijetnji globalnog utjecaja:

- (1) društveno-ekološke prijetnje, prouzročene epidemijama novih bolesti, zagađenjem, globalnim zagrijavanjem i porastom razine mora;
- (2) političko-gospodarske prijetnje, prouzročene porastom transnacionalnog kriminala, uključujući šverc narkoticima, oružjem i radioaktivnim materijalima, te cyber prijetnje i terorizam;
- (3) katastrofalne prijetnje suvremenog doba, prouzročene prirodnim i tehnološkim katastrofama ogromnih razmjera i širenjem oružja za masovno uništenje.

U interakciji neželjenih djelovanja globalizacije umnožavaju se njihove štetne posljedice koje pogađaju uglavnom one najslabije, bilo da su u pitanju države, društva ili pojedinci, sa negativnim posljedicama za ljudska prava, društvenu pravdu, okolišne standarde i razvoj demokracije. Radi se o kompleksnom i dinamičnom odnosu između prijetnji i njihovih posljedica koje zajedno konstituiraju sigurnosne rizike. Oni su uglavnom proizvod ljudskog djelovanja, čiji nositelji posjeduju sposobnost da ugrožavaju ljude, imovinu i društva, pa i čovječanstvo u cjelini (Lisica, 2011b: 46). Pri tome se preoblikuju „stari“ ili pojavljuju novi sigurnosni rizici nacionalnog, regionalnog i globalnog karaktera koji imaju rastući potencijal za izazivanje oružanih konflikata i ratova, te posljedično trku u naoružavanju.

Utrka u naoružavanju je suprotna razoružanju. Obuhvaća aktivnosti koje se poduzimaju u svijetu kako bi se potaknula proizvodnja, razvoj i trgovina i gomilanje naoružanja (Vojno-izdavački zavod, 1981: 638). Nakon Drugog svjetskoga rata ubrzava se utrka u naoružavanju između dvaju vojno-političkih blokova, Sjevernoatlantskog saveza i Varšavskog ugovora i njihovih predvodnica supersila Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Obrambeni troškovi u svijetu su se povećali za gotovo tri puta u razdoblju

1960. - 1981. godine. Do 1987. godine su narasli na gotovo sedam i pol puta više nego u 1960. godini (Kegley i Wittkopf, 2006: 658). Utrka u naoružavanju je predstavljala jedno od glavnih obilježja međunarodnih odnosa za vrijeme Hladnog rata. Taj period je posebno obilježen utrkom u nuklearnom naoružavanju. Zavisila je od niza činioca među kojima su bili najvažniji: stanje međunarodnih odnosa, ekonomski i industrijski potencijal zemlje te politika vodećih zemalja u svijetu. Utrka u naoružavanju nije nestala nakon raspada Varšavskog ugovora. Desila se svojevrsna „regionalizacija“ utrke u naoružanju gdje učešće uzimaju države koje pretendiraju da budu regionalne sile - geostrateški igrači kojima je nužno posjedovati moć i silu za ispunjavanje svojih interesa. Nakon završetka Hladnog rata, utrka u naoružavanju je potaknuta potražnjom zemalja u razvoju za naoružanjem i potrebom industrijski razvijenih zemalja da sačuvaju i promoviraju interese svojeg vojno-industrijskog kompleksa.

Prema podacima Stokholmskog međunarodnog instituta za istraživanje mira (SPRI), u razdoblju 1950. -1991. godine, prosječna godišnja vrijednost izvoza naoružanja u svijetu je bila 29,544 milijarde USD. Vrhunac je bio 1982. godine sa 45,687 milijardi USD nakon čega je utrka u naoružavanju postupno jenjavala sve do početka 21. stoljeća. Najniži godišnji izvoz je bio u 2002. godini, u iznosu od 17,877 milijardi USD. Od tada se utrka u naoružavanju ponovo intenzivira. U razdoblju 2011.-2019. godine, godišnji svjetski izvoz oružja je varirao između 27 i 32 milijarde USD što je bilo na razini prosjeka u doba blokovske podjele svijeta, odnosno 62,16% od vrijednosti svjetskog izvoza oružja u vrhuncu utrke u naoružavanju 1982. godine. Sjedinjene Američke Države su zadržale vodeću poziciju u izvozu oružja. U petogodišnjem razdoblju 2015.-2019. godine, Sjedinjene Američke Države su imale godišnji prosjek u izvozu oružja od 10,607 milijardi USD, isti koji su imale u vrijeme blokovske podjele svijeta. Nakon raspada Sovjetskog Saveza, ruski izvoz oružja je bio u strmoglavom padu sa povijesnim minimumom od 1,475 milijarde USD u 1994. godini. Od tada je ruski izvoz oružja, uz manje oscilacije, u neprekidnom porastu. U petogodišnjem razdoblju 2015.-2019. godine, Rusija je imala godišnji prosjek u izvozu oružja od 6,014 milijardi USD, što je na razini od 55,80% vrijednosti izvoza koje je imao Sovjetski Savez (izvor podataka: SIPRI Arms Transfers Database, www.sipri.org/databases/armstransfers, pristupljeno 20.07.2020. godine).

Pregled najvećih izvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine pokazuje da Sjedinjene Američke Države i Rusija zajedno učestvuju sa 57,43% u ukupnom svjetskom izvozu oružja. Pored njih, još je devet zemalja izvoznica oružja imalo prosječnu godišnju vrijednost izvezenog oružja veću od 500 milijuna USD za isto razdoblje (vidi tablicu 1: Pregled najvećih izvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine).

Tablica 1: Pregled najvećih izvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine

Rang	Zemlje izvoznice oružja - prodavači	Godina										Izvoz 2010.-2019. g.	
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Ukupno	Učešće u izvozu %
		milijun USD											
1	SAD	8.033	8.988	9.074	7.508	9.608	9.963	9.855	12.050	10.414	10.752	96.245	33,9%
2	Rusija	6.275	8.730	8.261	7.986	5.527	5.990	6.841	6.015	6.506	4.718	66.849	23,5%
3	Francuska	866	1.731	1.010	1.468	1.627	1.995	2.041	2.367	1.773	3.368	18.246	6,4%
4	Njemačka	2.664	1.317	747	779	1.788	1.766	2.514	1.982	1.071	1.185	15.813	5,6%
5	Kina	1.478	1.277	1.540	2.080	1.226	1.799	2.372	1.346	1.140	1.423	15.681	5,5%
6	Velika Britanija	1.157	1.055	929	1.608	1.651	1.179	1.376	1.225	699	972	11.851	4,2%
7	Španjolska	263	1.429	546	728	1.050	1.163	471	820	1.025	1.061	8.556	3,0%
8	Izrael	637	538	455	420	393	720	1.392	1.195	655	369	6.774	2,4%
9	Italija	539	947	747	862	671	676	618	793	555	491	6.899	2,4%
10	Južna Koreja	197	345	218	347	163	101	479	751	1.066	688	4.355	1,5%
11	Nizozemska	371	546	858	374	631	461	471	1.048	438	285	5.483	1,9%
	Ostali	3.291	3.203	3.784	2.972	2.688	2.792	2.837	1.952	1.823	1.882	27.224	9,6%
	Ukupno	25.771	30.106	28.169	27.132	27.023	28.605	31.267	31.544	27.165	27.194	283.976	100,0%

Izvor: SIPRI Arms Transfers Database, www.sipri.org/databases/armstransfers, pristupljeno 13.04.2020. godine

Sve one pripadaju krugu razvijenih zemalja. Među njima je bilo šest zemalja članica Europske Unije, što je u određenom smislu u nesuglasju sa politikom Europske unije koja podržava „univerzalizaciju, potpunu provedbu i izvršavanje ugovora i režima o multilateralnom razoružanju, neproliferaciji i kontroli naoružanja“ (European External Action Service, 2016: 30).

Komparativna analiza vrijednosti izvoza oružja najvećih prodavača oružja u razdoblju 2010.-2019. godine u odnosu na njihov ukupni izvoz u razdoblju 1950.-2019. godine (od kada SIPRI prati pokazatelje o izvozu oružja u svijetu, vidi tablicu 2: Komparativni pregled učešća najvećih izvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine u odnosu na razdoblje 1950-2019. godine) ukazuje na različite trendove u izvozu oružja kod pojedinih država.

Tablica 2: Komparativni pregled učešća najvećih izvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine u odnosu na razdoblje 1950-2019. godine

Rang	Zemlje izvoznice oružja - prodavači	Izvoz 1950.-2019. g.*	Izvoz 2010.-2019. g.		
			Ukupno*	% u izvozu 1950.-2019. g. % učešća	Rast/pad u odnosu na prosjek postotni bod
		milijun USD			
1	SAD	692.123	96.245	13,91%	-0,66
2	Rusija (SSSR)	598.375	66.849	11,17%	-3,39
3	Francuska	125.932	18.246	14,49%	-0,08
4	Njemačka	87.431	15.813	18,09%	3,52
5	Kina	56.160	15.681	27,92%	13,36
6	Velika Britanija	143.205	11.851	8,28%	-6,29
7	Španjolska	15.990	8.556	53,51%	38,94
8	Izrael	17.643	6.774	38,39%	23,83
9	Italija	33.296	6.899	20,72%	6,16
10	Južna Koreja	6.882	4.355	63,28%	48,72
11	Nizozemska	24.543	5.483	22,34%	7,78
	Ostali	840.407	123.469	14,69%	0,13
	Ukupno	1.949.864	283.976	14,56%	0,00

*Izvor: SIPRI Arms Transfers Database, www.sipri.org/databases/armstransfers, pristupljeno 13.04.2020. godine

Ukupna vrijednost svjetskog izvoza oružja u razdoblju 2010.-2019. godine je bila 283,976 milijardi USD, što je 14,56% od izvoza oružja ostvarenog u razdoblju 1950.-2019. godine. U ovom slučaju opća dinamika izvoza oružja se gotovo poklopila sa promatranim vremenskim dimenzijama, obzirom da desetogodišnje razdoblje 2010.-2019. godine čini 14,29% u ukupnom promatranom sedamdesetogodišnjem razdoblju 1950.-2019. godine.

Pored globalne dominacije Sjedinjenih Američkih Država i Rusije, komparativna analiza pokazuje da se učešće pojedinih država u izvozu oružja promijenilo. U razdoblju 2010.-2019. godine, prosječan rast u izvozu oružja u odnosu na ukupno izvezeno oružje od 1950. godine su ostvarile: Njemačka (3,52 postotna boda), Kina (13,36 postotnih bodova), Španjolska (38,94 postotna boda), Izrael (23,83 postotna boda), Italija (6,16 postotnih bodova), Južna Koreja (48,72 postotna boda) i Nizozemska (7,78 postotnih bodova). Globalno promatrajući, one su kompenzirale pad u izvozu oružja koje su u istom razdoblju imale: Rusija (-3,39 postotnih bodova) i Velika Britanija (-6,29 postotnih bodova).

Pregled najvećih uvoznika oružja pokazuje da su najveći kupci Indija sa učešćem od 11,63% u ukupnom izvozu oružja i Saudijska Arabija sa učešćem od 8,94% u ukupnom izvozu oružja za razdoblje 2010.-2019. godine. Pored njih, još je 13 zemalja uvoznica oružja imalo prosječnu godišnju vrijednost uvezenog oružja veću od 500 milijuna USD u istom razdoblju (vidi tablicu 3: Pregled najvećih uvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine).

Komparativna analiza vrijednosti uvoza najvećih kupaca oružja u razdoblju 2010.-2019. godine u odnosu na njihove ukupne troškove uvoza oružja u razdoblju 1950.-2019. godine, također, ukazuje na različite trendove u uvozu oružja kod pojedinih država (vidi tablicu 4: Komparativni pregled učešća najvećih uvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine u odnosu na razdoblje 1950-2019. godine). U razdoblju 2010.-2019. godine, prosječan rast u uvozu oružja u odnosu na ukupno uvezeno oružje od 1950. godine su imale gotovo sve zemlje najveće uvoznice oružja. Među njima prednjače: Indija (12,07 postotnih bodova), Saudijska Arabija (22,23 postotna boda), Australija

Tablica 3: Pregled najvećih uvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine

Rang	Zemlje uvoznice oružja-kupci	Godina*										Uvoz 2010.-2019. g.	
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Ukupno	Učešće u uvozu %
		milijun USD											
1	Indija	2.909	3.596	4.395	5.378	3.341	3.045	2.985	2.931	1.488	2.964	33.032	11,63%
2	S.Arabija	1.083	1.222	1.033	1.614	2.741	3.380	2.947	3.934	3.760	3.673	25.387	8,94%
3	Kina	1.020	1.088	1.604	1.323	1.063	1.267	1.142	1.371	1.633	887	12.398	4,37%
4	Australija	1.511	1.559	868	236	919	1.464	1.025	1.671	1.575	1.399	12.227	4,31%
5	UAE	643	1.236	1.155	2.311	767	1.222	955	965	1.197	644	11.095	3,91%
6	Egipat	686	630	281	675	420	1.438	1.684	2.406	1.674	1.193	11.087	3,90%
7	Pakistan	2.199	1.133	1.018	1.100	834	786	840	851	792	561	10.114	3,56%
8	J.Koreja	1.284	1.576	1.078	185	723	272	1.059	1.056	1.106	1.510	9.849	3,47%
9	Alžir	834	1.126	663	362	616	896	2.899	962	1.253	140	9.751	3,43%
10	Turska	484	779	1.500	796	1.526	441	331	425	591	833	7.706	2,71%
11	SAD	1.083	1.004	1.203	789	548	516	458	524	380	1.048	7.553	2,66%
12	Irak	434	574	476	353	665	1.464	1.789	989	543	175	7.462	2,63%
13	Vijetnam	152	1.021	788	362	1.218	862	858	755	577	161	6.754	2,38%
14	Singapur	958	900	748	748	65	147	631	429	592	614	5.832	2,05%
15	Indonezija	225	250	214	800	1.188	438	381	1.178	338	219	5.231	1,84%
	Ostali	10.266	12.412	11.145	10.100	10.389	10.967	11.283	11.097	9.666	11.173	108.498	38,21%
	Ukupno	25.771	30.106	28.169	27.132	27.023	28.605	31.267	31.544	27.165	27.194	283.976	100%

*Izvor: SIPRI Arms Transfers Database, www.sipri.org/databases/armstransfers, pristupljeno 13.04.2020. godine

(15,18 postotnih bodova), Ujedinjeni Arapski Emirati (24,03 postotna boda), Pakistan (11,95 postotnih bodova), Alžir (16,79 postotnih bodova), Vijetnam (10,55 postotnih bodova), Singapur (15,99 postotnih bodova) i Indonezija (12,49 postotnih bodova). Pad u uvozu oružja su imale zemlje u kategoriji ostalih (-5,47 postotnih bodova). Izuzimajući Sjedinjene Američke Države, krug najvećih kupaca oružja čine zemlje koje pretendiraju biti regionalne sile, odnosno žele biti geostrateški igrači (Brzezinski, 2001: 42).

Tablica 4: Komparativni pregled učešća najvećih uvoznika oružja u razdoblju 2010.-2019. godine u odnosu na razdoblje 1950-2019. godine

Rang	Zemlje uvoznice oružja - kupci	Uvoz 1950.-2019. g.*	Uvoz 2010.-2019. g.		
			Ukupno*	% u uvozu 1950.-2019. g. učešća	Rast/pad u odnosu na prosjek postotni bod
		milijun USD			
1	Indija	124.003	33.032	26,64%	12,07
2	Saudijska Arabija	69.006	25.387	36,79%	22,23
3	Kina	79.524	12.398	15,59%	1,03
4	Australija	41.110	12.227	29,74%	15,18
5	UAE	28.745	11.095	38,60%	24,03
6	Egipat	66.690	11.087	16,62%	2,06
7	Pakistan	38.140	10.114	26,52%	11,95
8	Južna Koreja	54.489	9.849	18,08%	3,51
9	Alžir	31.096	9.751	31,36%	16,79
10	Turska	57.239	7.706	13,46%	-1,10
11	SAD	47.345	7.553	15,95%	1,39
12	Irak	54.323	7.462	13,74%	-0,83
13	Vijetnam	26.891	6.754	25,12%	10,55
14	Singapur	19.090	5.832	30,55%	15,99
15	Indonezija	19.333	5.231	27,06%	12,49
	Ostali	1.192.840	108.498	9,10%	-5,47
	Ukupno	1.949.864	283.976	14,56%	0,00

*Izvor podataka: SIPRI Arms Transfers Database, www.sipri.org/databases/armstransfers, pristupljeno 13.04.2020. godine

Prethodna komparativna analiza vodećih zemalja izvoznica i uvoznica oružja upućuje na određene trendove u transferu oružja koji se mogu sažeti u sljedeće zaključke:

- (1) Uočava se svojevrsna „regionalnost“ u isporukama oružja koja je bila povezana sa svjetskim kriznim žarištima u kojima je došlo ili postoji rizik od rasplamsavanja oružanih konflikata. Radi se o oružanim konfliktima koji se uglavnom vode na širokom prostoru od centralne i južne Azije, preko istoka Europe i Bliskog Istoka, pa do sjeverne Afrike.
- (2) Isporuke oružja su povezane sa narastanjem ekonomske moći pojedinih država koju one žele održati ekonomskim i političkim utjecajem, pa i vojnom silom. One zato ojačavaju i moderniziraju svoje oružane snage radi osnaživanja svoje geostrateške pozicije.
- (3) Zemlje izvoznice i uvoznice koje su nosioci trke u naoružavanju potiču na naoružavanje druge, prije svega susjede i zemlje sa kojima se takmiče u ostvarivanju geostrateškog utjecaja.
- (4) Jačanje utrke u naoružavanju pojačava opće stanje nesigurnosti u međunarodnim odnosima, slabi mjere razoružanja i ugrožava napore na očuvanju svjetskog mira i sigurnosti.

Završetak Hladnog rata nije donio pad broja oružanih konflikata u svijetu. Ratovi u posljednjoj dekadi 20. stoljeća su se nastavili kao i ranije, uglavnom u zemljama Trećeg svijeta u kojima gine više civila nego vojnika (Staples, 2000: 18, 22). Prema Heidelberškom institutu za istraživanje konflikata, u 2019. godini zabilježeno je 196 oružanih konflikata diljem svijeta od čega se 15 konflikata odnosi na ratove, 23 konflikta na ograničene ratove i 158 konflikata na nasilne krize. Heidelberški institut klasificira oružane konflikte na ratove, ograničene ratove i nasilne krize (2020: 8). Prema ovoj klasifikaciji nasilna kriza prelazi i kategoriju ograničenog rata onda kada broj ljudskih gubitaka naraste na 360, a broj izbjeglica na 18.000 na godišnjoj razini. Ograničeni rat prelazi u kategoriju rata onda kada broj ljudskih gubitaka naraste na 1.080, a broj izbjeglica na 360.000 na godišnjoj razini.

Rat se spušta na kategoriju ograničenog rata onda kada se broj ljudskih žrtava smanji ispod 360, a broj izbjeglica ispod 120.000 na godišnjoj razini. Ograničeni rat se spušta na kategoriju nasilne krize onda kada se broj ljudskih gubitaka smanji ispod 120, a broj izbjeglica ispod 6.000 na godišnjoj razini. Sve tri kategorije oružanih konflikata se klasificiraju prema tipu u: međudržavne (eng. interstate, između dvije i više država), unutardržavne (eng. intrastate, između državnog i nedržavnih aktera), podržavne (eng. substate, između nedržavnih aktera unutar države) i prekodržavne (eng. transstate, uključuje državne i nedržavne aktere, uz uvjet da su uključene najmanje dvije države u konflikt).

U 2019. godini smanjen je broj oružanih konflikata u kategoriji ratova na globalnoj razini. Četiri ograničena rata su prerasla u ratove (tri u Subsaharskoj Africi i jedan u Centralnoj Americi) dok je pet ratova prekategoriizirano u ograničene ratove ili nasilne krize. U razdoblju 2014.-2019. godine broj oružanih konflikata u svijetu uglavnom stagnira uz blago silazni trend koji je više rezultat smanjenog broja nasilnih kriza nego smanjenog broja ratova (vidi tablicu 5: Vrste i broj oružanih konflikata u razdoblju 2014.-2019. godine).

Tablica 5: Vrste i broj oružanih konflikata u razdoblju 2014.-2019. godine

Vrste oružanih konflikata	Godina					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ratovi	21	19	18	20	16	15
Ograničeni ratovi	25	24	20	16	25	23
Nasilne krize	177	180	188	186	173	158
Ukupno	223	223	226	222	214	196

Izvor: Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015., 2016., 2017., 2018., 2019. i 2020.

Broj ratova i ograničenih ratova se kreće između 36 i 46 te se može zaključiti da će sadašnji status quo u broju oružanih konflikata poticati države na daljnje naoružavanje, posebno one države koje su uključene u oružane konflikte ili se nalaze u njihovom okruženju. Oružani konflikti nakon završetka Hladnog rata, globalna i regionalna utrka u naoružavanju ne jenjava. Dapače, pokazuje svojevrsnu „otpornost“ u odnosu na mjere i aktivnosti razoružanja (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020: 13-15).

3. Razoružanje, neproliferacija i kontrola oružja u suvremenim politikama razoružanja

Ne postoji potpuni konsenzus oko suvremenog pojmovnog određenja razoružanja, kako na teorijskoj razini, tako i među najvažnijim akterima u međunarodnim odnosima. Početkom 21. stoljeća se o problemu razoružanja mnogo više govori kao o pitanju ljudske sigurnosti nego kao o pitanju nacionalne sigurnosti. Postoji tendencija da humanitarni pristup razoružanju ostvari prevagu nad vojno-političkim pristupom pitanjima razoružanja. Ova dva pristupa se razlikuju suštinski, ali su istovremeno komplementarni i nadopunjuju se. U središtu vojno-političkog pristupa razoružanju, vođenog od strane država, su moć i interesi. Nasuprot tome, humanitarni pristup razoružanju afirmira ljudske vrijednosti i mir. U njegovoj provedbi značajnu ulogu imaju međunarodne organizacije i nevladin sektor. Pored tradicionalnih pitanja smanjenja vojnih efektiva u doba mira, otvaraju su pitanja razoružanja nakon oružanih konflikata. Viškovi oružja, mine, kasetno streljivo i druga neeksplozirana ubojita sredstva, napuštena ili slabo čuvana skladišta oružja, streljiva i minska eksplozivnih sredstava predstavljaju ogroman problem za države u njihovom postkonfliktnom razvoju. Novi pogled na razoružanje je sažet u definiciji koju je, u svom izvještaju Generalnoj skupštini UN o razoružanju, demobilizaciji i reintegraciji iz 2006. godine, dao glavni tajnik UN: „Razoružanje je prikupljanje, dokumentiranje, kontrola i odstranjivanje streljačkog oružja, streljiva, eksploziva i lakog i teškog naoružanja kod boraca, te također često i kod civilnog stanovništva. Razoružanje također uključuje razvoj odgovornih programa za upravljanje oružjem“ (Ujedinjeni narodi, 2006: 8). Ova definicija je preuzeta u rječnicima koje koristi struktura Ujedinjenih naroda i njezine agencije. Još uvijek je aktualna iako na prvi pogled ne obuhvaća svu kompleksnost mjera i aktivnosti kojima se suvremeno razoružanje bavi. U užem, vojnom smislu riječi, razoružanje predstavlja smanjenje vojnih snaga na razinu koja je određena međunarodnim ugovorima (US Joint Chiefs of Staff, 2001: 166; Kegley i Wittkopf, 2006: 666-667).

Encyclopedia Britannica razlikuje četiri koncepta razoružanja koji se javljaju u međunarodnim odnosima:

- (1) prisilno razoružanje („kazneno uništenje“) zemlje poražene u ratu;
- (2) bilateralni sporazumi o razoružanju koji se odnose na neko geografsko područje;
- (3) potpuno razoružanje; i
- (4) smanjenje i ograničavanje naoružanja međunarodnim konvencijama univerzalnog značaja (Volger ur., 2010: 115).

Razoružanje može biti unilateralno ili multilateralno; može biti rezultat pregovaranja i međunarodnih sporazuma ili prisilno kada je nametnuto pobjeđenoj strani u ratu; može zahvaćati samo jednu državu ili ne-državnog aktera ili više država ili zaraćenih strana; može biti djelomično, samo za pojedine vrste oružja, dok je opće i potpuno razoružanje ili totalno razoružanje na globalnoj razini još uvijek daleki ideal.

Smanjenje ili sprječavanje širenja oružja se naziva neproliferacija, bilo da se radi o širenju nekonvencionalnog ili konvencionalnog oružja. Pojam neproliferacije se pojavljuje nakon Drugog svjetskog rata i dugo vremena je bio vezan za neširenje nuklearnog oružja, te za druge kategorije oružja za masovno uništenje kao što su biološko i kemijsko oružje. U novije vrijeme pojam neproliferacija sve više ulazi u upotrebu kao jedno od područja djelovanja razoružanja u sprječavanju širenja streljačkog i lakog oružja, te drugih konvencionalnih oružja. Rječnik vojnih i srodnih pojmova američkih oružanih snaga razlikuje pojam neproliferacije i kontraproliferacije. Neproliferacija podrazumijeva aktivnosti diplomatskog karaktera, kontrole oružja, multilateralnih sporazuma, pomoć u smanjenju prijetnji i kontrolu izvoza koje se poduzimaju radi sprječavanja proliferacije oružja za masovno uništenje. Ove aktivnosti obuhvaćaju mjere „odvraćanja ili otežavanja pristupa ili distribucije osjetljivim tehnologijama, materijalima ili znanjima“. Kontraproliferacija podrazumijeva aktivnosti na otkrivanju, nadgledanju, pripremanju i provođenju kontraproliferacijskih vojnih operacija koje se

poduzimaju radi onemogućavanja „upotrebe oružja za masovno uništenje protiv Sjedinjenih Američkih Država, njezinih vojnih snaga, prijatelja ili saveznika“ (US Joint Chiefs of Staff, 2001: 132, 382). Kontraproliferacijska politika Sjedinjenih Američkih Država je usmjerena prema uvjerenju ili primoravanju država da prekinu svoje programe naoružavanja, čak i uz upotrebu sile, ukoliko se to pokaže potrebnim. Najekstremniji oblik kontraproliferacijske politike je rat koji rezultira prisilnim razoružanjem, kao što je to bila invazija na Irak od zemalja predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama u 2003. godini. U skladu sa ovom politikom, rat u Iraku se nazivao „ratom za razoružanje“. Politike neproliferacije i kontraproliferacije se ostvaruju u tandemu i utemeljene su na pretpostavci da proliferacija oružja za masovno uništenje povećava prijetnju od rata, destruktivnost rata i troškove priprema za rat (Samuels ur., 2006: 523-524). Može se zaključiti da, prema američkim shvaćanjima, neproliferacija obuhvaća multilateralne aktivnosti diplomatskog karaktera, a kontraproliferacija unilateralne aktivnosti vojnog karaktera. Prema američkoj sigurnosnoj politici, neproliferacija i kontraproliferacija zajednički, predstavljaju nastojanje da se uspori ili prevenira širenje oružja za masovno uništenje kako bi se smanjili rizici od upotrebe ovih oružja u oružanim konfliktima. Ovaj američki pogled je kritizirala Blixova Komisija za oružje za masovno uništenje. U izvještaju Komisije se zaključuje da je, između ostalog, nazadovanje u procesu razoružanja i neproliferacije rezultat američke politike koja se katkada naziva selektivni multilateralizam. Ta politika je posebno došla do izražaja na prijelazu između 20. i 21. stoljeća. Uz tradicionalni američki skepticizam prema efikasnosti međunarodnih institucija i međunarodnih ugovora, selektivni multilateralizam je karakterizirao prenaplašeno favoriziranje kontraproliferacijskih aktivnosti. One su obuhvaćale vojne i druge mjere pritiska sa američke strane prema zemljama koje su označili sigurnosnom prijetnjom, a na račun pregovaranja i međunarodnog pritiska pod vodstvom Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija. Po mišljenju ove Komisije, rat u Iraku i deklarativna spremnost Sjedinjenih Američkih Država na eventualnu vojnu akciju u Iranu i Sjevernoj Koreji, bez suglasnosti Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda nisu doprinijeli jačanju mjera

sigurnosti i povjerenja, niti su potakli proces razoružanja i neproliferacije nego, upravo suprotno (Blix i dr., 2006: 25). Najznačajniji mehanizam proliferacije su režimi neproliferacije. Režim neproliferacije obuhvaća propise „koji zaustavljaju trku u naoružavanju tako da se oružje i tehnologija ne šire na države koje ih posjeduju“ (Kegley i Wittkopf, 2006: 668). Režim neproliferacije uključuje ugovore, strukturu međunarodnih organizacija i države koje su se obavezale na poštivanje takvih neproliferacijskih režima.

Razoružanje, kontrola oružja i neproliferacija su donedavno bili promatrani kao sigurnosni koncept u kojemu dominiraju vanjske prijetnje, od strane jedne države usmjerene prema drugoj državi. Za vrijeme Hladnog rata dominirao je vojni pristup u provedbi mjera za smanjenje oružja i drugih vojnih efektivna. Po svojoj prirodi je bio više kontrola oružja nego razoružanje. Naime, kontrola oružja se odnosila na provedbu sporazuma kojima se reguliraju kvote naoružanja preko kojih se ne može prelaziti ili se ograničava upotreba određenih vrsta oružja, dok su ostale aktivnosti razoružanja imale daleko manji značaj. Smatralo se da mjere za kontrolu oružja pomažu izbjegavanju nenamjernog izbijanja rata, a ne zato da se smanji vjerojatnoća izbijanja konflikata uopće. S druge strane smatralo se da razoružanje podrazumijeva samo „sprječavanje rata eliminiranjem sredstava za vođenje rata“ (Kurtz i dr., 1999: 591). Sličan pogled je imao Institut Ujedinjenih naroda za istraživanje razoružanja koji je podržavao tezu da su kontrola oružja i razoružanje dvije ravnopravne mjere koje ograničavaju naoružavanje i općenito vojna djelovanja. U Leksikonu kontrole oružja, razoružanja i mjera povjerenja koji je izdao ovaj Institut 2003. godine objašnjavaju se razlike između ova dva pojma i odnos među njima. Smatra se da kontrola oružja obuhvaća političke i pravne mjere kojima se državama ograničava raspolaganje ili raspoređivanje oružja sa ciljem da se smanji rizik od nenamjernog rata. Razoružanje obuhvaća mjere usmjerene prema smanjenju vojne sposobnosti ili zabrani neke vrste oružja polazeći od pretpostavke da je naoružanje glavni izvor napetosti i rata. Cilj razoružanja je smanjiti vjerojatnost oružanog konflikta i rata smanjivanjem vojnih sposobnosti državnih i nedržavnih aktera. Radi jasnijeg razlikovanja u Leksikonu se navodi što sve obuhvaćaju mjere kontrole oružja i razoružanja.

U mjere kontrole oružja spadaju:

- (1) kvalitativna i kvantitativna ograničenja u raspoređivanju vojnih efektivna;
- (2) sporazumi o neširenju oružja;
- (3) kontrola izvoza oružja;
- (4) odredbe o izgradnji mjera povjerenja i sigurnosti usmjerenih na ograničenje vojnih aktivnosti i transparentnost u razmjeni informacija,
- (5) pravila ratovanja kojima se zabranjuju određene metode ratovanja ili regulira upotreba određenih oružja.

Prema istome Leksikonu u mjere razoružanja spadaju odredbe kojima se smanjuju ili u potpunosti eliminira vojna sposobnost države, bilo unilateralno ili multilateralno (Tulliu i Schmalberger, 2003: 7-8). Može se uočiti da je nejasna distinkcija između pojmova razoružanje i kontrola oružja onako kako ih je dao Institut Ujedinjenih naroda za istraživanje razoružanja, pogotovo kada su u pitanju njihovi ciljevi. Cilj da se smanji rizik od nenamjernog rata kontrolom oružja i cilj da se smanji vjerojatnost oružanog konflikta i rata suštinski nisu različiti. Vjerojatnost nekog događaja je sastavni dio pojmovnog određenja rizika, a oružani konflikt je glavni sadržaj rata. Prema tome, nema bitne razlike između rizika od rata i vjerojatnosti oružanog konflikta i rata. Nejasan je također pojam nenamjerni rat i ne može se napraviti njegova distinkcija u odnosu na pojam rata uopće. Radi se o naivnom pogledu na rat jer ratovi se ne vode nenamjerno. Sve da se i može govoriti o nenamjernom ratu, to je ipak rat. Odjeci ovakvog pogleda na odnos razoružanja i kontrole oružja i neproliferacije su prisutni u definicijama koje koristi Sjevernoatlantski savez. Iako se često koriste zajedno u dokumentima Saveza, naglašava se i postoji pojmovna distinkcija između kontrole oružja, razoružanja i neproliferacije. Savez smatra da je kontrola oružja širi pojam od pojmova razoružanja i neproliferacije, a odnosi se na „uzajamno dogovorena ograničenja ili kontrole (obično između država) o razvoju, proizvodnji, skladištenju, proliferaciji, razmještanju i uporabi“ trupa ili sustava naoružanja. Prema Sjevernoatlantskom savezu, razoružanje se odnosi se na „akt eliminacije ili ukidanja naoružanja

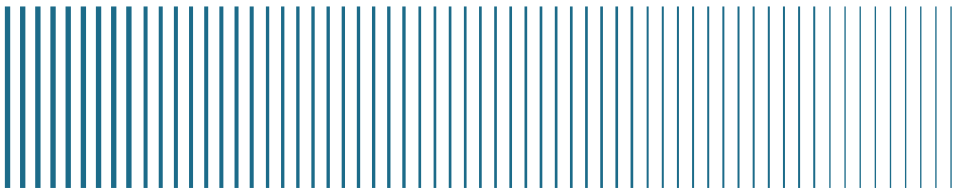
(posebno ofanzivnog oružja) bilo da se to čini unilateralno ili recipročno“, dok neproliferacija podrazumijeva sve napore za prevenciju proliferacije bilo kojih sredstava za vojnu namjenu. Neproliferacija se obično odnosi na oružje za masovno uništenje koje Savez definira kao oružje sposobno za visoku razinu uništenja i može biti korišteno za uništavanje velikih razmjera ljudi, infrastrukture ili drugih resursa (NATO, 2019: 49).

Suvremena shvaćanja podržavaju koncept u kojem je kontrola oružja uži pojam, manje ambiciozan od razoružanja (Kegley i Wittkopf, 2006: 786). Kontrola oružja kao mehanizam obuzdavanja utrke u naoružavanju pokazala se nedostatnom u suprotstavljanju novim i kompleksnim sigurnosnim rizicima povezanim sa konfliktima koji se javljaju u suvremenim međunarodnim odnosima. Kompleksnost takvih rizika traži multilateralne odgovore koje nudi suvremeni koncept razoružanja. Nije opravdano niti korištenje pojmova razoružanje i kontrola oružja kao sinonima. U pojmovnom određenju razoružanja polazi se od pretpostavke da postojanje određenih oružja kod država stvara percepciju prijetnje za njihovu sigurnost i da će se njihovom eliminacijom onemogućiti konflikt. U pojmovnom određenju kontrole oružja polazi se od pretpostavke da će do konflikta doći, ali da treba ograničiti koje oružje se smije upotrijebiti tijekom oružanog konflikta (Samuels, ur., 2006: 211). Analiza odnosa između razoružanja, kontrole oružja i neproliferacije ukazuje da ne postoje jasne granice u razlikovanju ovih pojmova. Razina interakcije između njihovih mjera, postupaka i aktivnosti je takva da se jasna granica i ne može uspostaviti. Razoružanje, kontrola oružja i neproliferacija u znatnoj mjeri dijele zajednički sadržaj. U svojem Leksikonu sigurnosti Beridan i dr. definiraju razoružanje kao: „...skup mjera, postupaka i aktivnosti političke, vojne, ekonomske, pravne, tehničko-tehnološke i druge prirode koje se poduzimaju radi ograničenja, smanjenja ili ukidanja vojnih snaga, naoružanja i drugog ratnog materijala“ (2001: 330). U sadržajnom smislu ova definicija proširuje područje rada razoružanja uključivanjem politika razoružanja kao jednog od njezinih elemenata. U odnosu na definiciju Ujedinjenih naroda gdje je naglasak na praktičnim aspektima razoružanja, ova definicija „pokriva“ gotovo čitavo područje razoružanja, uključujući kontrolu oružja i neproliferaciju.

Sa stanovišta humanitarizma, u definiciju razoružanja je potrebno ugraditi humanitarni imperativ – sprječavanje nepotrebnog stradavanja i patnji ljudi, posebno civilnog stanovništva. Uzimajući u obzir međunarodni kontekst, razoružanje treba promatrati kao podsustav unutar sustava međunarodne sigurnosti. Pored područja djelovanja, suvremena definicija razoružanja treba obuhvatiti strukturu međunarodnih organizacija na čelu sa Ujedinjenim narodima, države, nevladine organizacije i druge aktere, uključujući njihove funkcije koje se odnose na razoružanje.

Na temelju prethodne pojmovne analize razoružanja i srodnih pojmova može se proširiti definicija razoružanja koju su dali Beridan i dr. (2001), a koja bi glasila:

Razoružanje obuhvaća strukturu, funkcije i politiku razoružanja različitih aktera međunarodnog sustava sigurnosti (međunarodnih organizacija na čelu sa Ujedinjenim narodima, država, nevladinih organizacija i drugih aktera), međunarodne konvencije i druge ugovore iz područja neproliferacije i kontrole oružja, te mehanizme razoružanja usmjerene prema ograničavanju, smanjenju ili ukidanju vojnih snaga, radi sprječavanja nepotrebnih žrtva i patnji ljudi i smanjenja rizika od oružanih konflikata i rata. Mehanizme razoružanja čine mjere, postupci i aktivnosti političke, vojne, ekonomske, pravne i tehničko-tehnološke prirode, uključujući upravljanje zalihama i uništavanje viškova oružja, prikupljanje, kontrolu, dokumentiranje i uklanjanje oružja, streljiva i drugog eksploziva tijekom oružanog konflikta ili nakon njega koje su zadržali demobilizirani borci ili je u nelegalnom posjedu civilnog stanovništva ili se radi o eksplozivnim sredstvima zaostalim nakon rata u područjima gdje se borbeno djelovalo.

4. Razoružanje i politika razoružanja

Glavni pravci suvremene politike Ujedinjenih naroda o razoružanju su dati u Milenijskoj deklaraciji Ujedinjenih naroda iz 2000. godine. Mir, sigurnost i razoružanje su jedan od osam općih ciljeva ove Deklaracije za 21. stoljeće. Ovaj cilj sadrži 11 posebnih, međusobno zavisnih ciljeva, od kojih su četiri direktno posvećena razoružanju. U ciljevima o razoružanju se naglašava značaj:

- (1) provedbe međunarodnih ugovora u području kontrole naoružanja i razoružanja uključujući i one koje se odnose na humanitarno pravo i temeljna ljudska prava;
- (2) potrebe za eliminacijom oružja za masovno uništenje, posebno nuklearnog oružja;
- (3) sprječavanja nelegalne trgovine i eliminacije streljačkog i lakog oružja, te transparentnosti u trgovini oružjem, sve radi jačanja regionalnih mjera razoružanja;
- (4) zabrane korištenja, gomilanja, proizvodnje i transfera i uništavanja zaliha konvencionalnih oružja koje imaju nediskriminativne učinke, uključujući njihovo uklanjanje iz područja gdje su ova oružja korištena i pomoć žrtvama njihovog djelovanja (Ujedinjeni narodi, 2000).

Pored razgranate strukture Ujedinjenih naroda koja se bavi razoružanjem, čitav niz međunarodnih organizacija i regionalnih organizacija osnažuje svoje politike razoružanja i ugrađuje mehanizme razoružanja u svoje organizacijske strukture i dokumenta (Međunarodni komitet Crvenog križa, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Organizacija američkih država, Afrička unija i dr.). One svoju raniju medijatorsku ulogu u politici razoružanja postupno transformiraju u ulogu u kojoj se javljaju kao akteri i kreatori politike razoružanja umjesto država. Ovakve promjene u politici razoružanja nisu bez otpora, prije svega zemalja koje pretendiraju da očuvaju svoju dominantnu poziciju u međunarodnom poretku.

Broj organizacija koje se bave pitanjima razoružanja neprekidno raste. Njihova uključenost i utjecaj u politici razoružanja su osnaženi do mjere da su nevladine organizacije i ono što općenito nazivamo civilnim društvom postale nezaobilazni dio u pregovaranju, kako o općenitim pitanjima razoružanja, tako i o nekim posebnim pitanjima koja se tiču nuklearnog razoružanja, šverca oružjem ili nelegalnog posjedovanja streljačkog i lakog oružja. U borbi protiv proliferacije, smanjenja ili potpune zabrane oružja, nevladin sektor postaje saveznik međunarodnim organizacijama i državama čija je politika usmjerena prema dogovaranju i jačanju međunarodnog mira i sigurnosti. Učestale su masovne kampanje koalicija nevladinih organizacija za zabranu pojedinih vrsta oružja, kako konvencionalnih oružja tako i oružja za masovno uništenje. One promoviraju načela humanitarizma u politici razoružanja. Prvi summit nevladinih i međunarodnih organizacija i koalicija o humanitarnom razoružanju je održan 2012. godine. Summit je istakao potrebu za osnaživanjem inicijativa humanitarnog razoružanja utemeljenih na humanitarnom imperativu, međunarodnom pravu i zaštiti civila, te naglasio da su najznačajnija dostignuća u razoružanju bila potaknuta humanitarnim imperativom. Konstatiralo se da je civilno društvo preuzelo vodeću ulogu u humanitarnom razoružanju, doprinijelo zaštiti civilnog stanovništva, oporavku zemalja nakon oružanih konflikta, sprječavanju ili smanjenju oružanog nasilja. Summit je pozvao države da poduzmu političke, pravne, diplomatske i druge mjere humanitarnog razoružanja, te da shvate kako je civilno društvo preuzelo odlučujuću ulogu u multilateralnim procesima humanitarnog razoružanja (Humanitarian Disarmament Campaigns Summit, 2012). Valja naglasiti da su zalaganjem nevladinih organizacija usvojene Konvencija o zabrani mina, Konvencija o zabrani kasetnog streljiva i Ugovor o zabrani nuklearnog oružja. Humanitarni imperativ je ugrađen u mehanizme za provedbu ovih konvencija radi smanjivanja nediskriminativnih učinaka i patnji civilnog stanovništva prouzročenih upotrebom ovih oružja tijekom i nakon konflikta.

Prethodna razmatranja ukazuju na kompleksnost razoružanja kao djelatnosti koja ima sve važniju ulogu u suvremenim procesima jačanja mira i sigurnosti.

U promjenama koje nosi globalizacija razoružanje dobiva nove dimenzije koje karakteriziraju:

- (1) Ograničenje u akciji i moći država kada je u pitanju proliferacija i kontrola oružja što ih onda potiče na pregovaranje o razoružavanju.
- (2) Ranjivost država, društava i pojedinaca na prijetnje koje dolaze od nekontrolirane proliferacije naoružanja, bilo da se radi o oružju za masovno uništenje ili o konvencionalnim oružjima. Aktualan problem je proliferacija streljačkog i lakog oružja kojim se putem nelegalne trgovine snabdijevaju razni ne-državni akteri i terorističke grupe, a od čijeg oružanog nasilja najviše stradava civilno stanovništvo.
- (3) Djelomično je promijenjena uloga međunarodnih organizacija na čelu sa Ujedinjenim narodima koje svoju raniju medijatorsku ulogu u politici razoružanja postupno transformiraju u ulogu u kojoj su akteri i kreatori politike razoružanja.
- (4) Raste utjecaj nevladinog sektora i svega onoga što se naziva civilno društvo na međunarodnu politiku razoružanja i politike razoružanja država, posebno u humanitarnom razoružanju. Humanitarno razoružanje postaje važan činilac međunarodne sigurnosti i mira u svijetu. Njegova će globalna uloga i utjecaj rasti u vremenu koje dolazi.

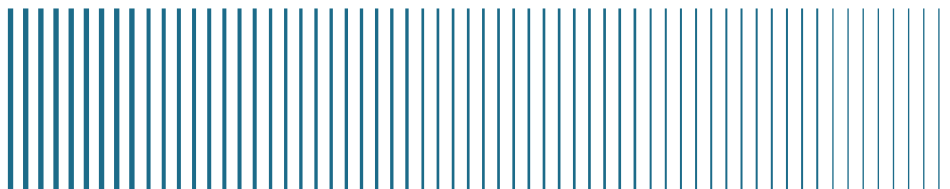
Razvoj humanitarnog razoružanja nije dovršen ni u konceptualnom niti u operativnom smislu. Pored definiranja politike humanitarnog razoružanja, treba razmotriti način organiziranja nevladinih organizacija, unaprijediti njihov odnos i suradnju sa međunarodnim i regionalnim organizacijama i državama, te odrediti u kojem pravcu usmjeriti područja djelovanja, metode i tehnike rada radi borbe protiv proliferacije oružja koja imaju nediskriminativne učinke, bilo konvencionalnog ili nekonvencionalnog oružja.

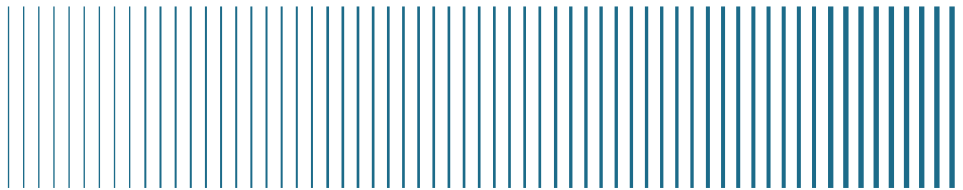
Politika razoružanja je dio suvremene međunarodne politike. Katkada se pojmovi razoružanje i politika razoružanja koriste kao sinonimi. U Enciklopediji nacionalne sigurnosti SAD, se navodi da je razoružanje: „Politika čiji je cilj umanjiti vjerojatnoću ili štetnost oružanog konflikta.

Kada se države ili naoružane grupe razoružavaju, oni smanjuju veličinu, kvalitetu, ili rušilačku moć njihovih vojnih sposobnosti. Države ili grupe mogu biti prinuđene na razoružanje ili mogu pregovarati o razoružanju kroz bilateralne ili multilateralne aranžmane” (Samuels, ur., 2006: 210-211). U Sažetoj enciklopediji Ujedinjenih naroda se navodi: „Politika razoružanja može se definirati kao institucionalni uvjeti, procesi, sadržaj i posljedice političkih aktivnosti kao i ukupni broj jednostrano uređenih obvezujućih mjera koje imaju za cilj uklanjanje, ograničavanje, smanjenje ili uklanjanje vojnog oružja, uz smanjenje vojne snage i kontrolu istraživačkih i proizvodnih kapaciteta za vojna sredstva” (Volger ur., 2010: 115).

Razoružanje je višedimenzionalna djelatnost, te su takve i njegove politike što donekle otežava oblikovanje jedne široko prihvaćene definicije politike razoružanja. Suvremena definicija politike razoružanja treba afirmirati posredovanje, pregovaranje i podržavanje društvenih vrijednosti, ne zanemarujući druge definicije politike u kojima prevladava utjecaj, moć i borba za interese. Prema tome, opći ciljevi razoružanja, njegova kompleksnost i promijenjena uloga determinirana stanjem u svijetu i međunarodnim odnosima treba biti sastavni dio pojmovnog određenja politike razoružanja. Iz prethodnih razmatranja proizlazi definicija:

Politika razoružanja je dio međunarodne politike i predstavlja djelatnost u kojoj države, međunarodne organizacije, nevladine organizacije i drugi akteri putem procesa dogovaranja i posredovanja usklađuju različite interese radi stvaranja i jačanja zajedničkih mehanizama razoružanja, a u cilju osiguravanja i jačanja svjetskog mira i sigurnosti.

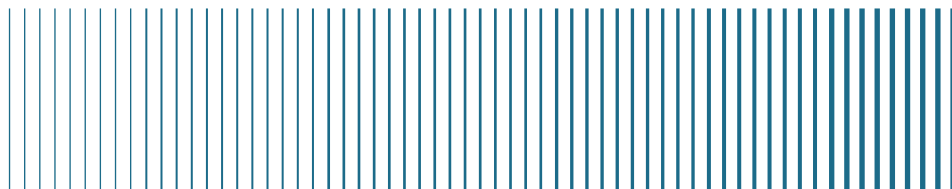

B. HISTORIJSKI PREGLED NEKIH ZNAČAJNIH DOGAĐAJA U POLITICI RAZORUŽANJA

B. HISTORIJSKI PREGLED NEKIH ZNAČAJNIH DOGAĐAJA U POLITICI RAZORUŽANJA

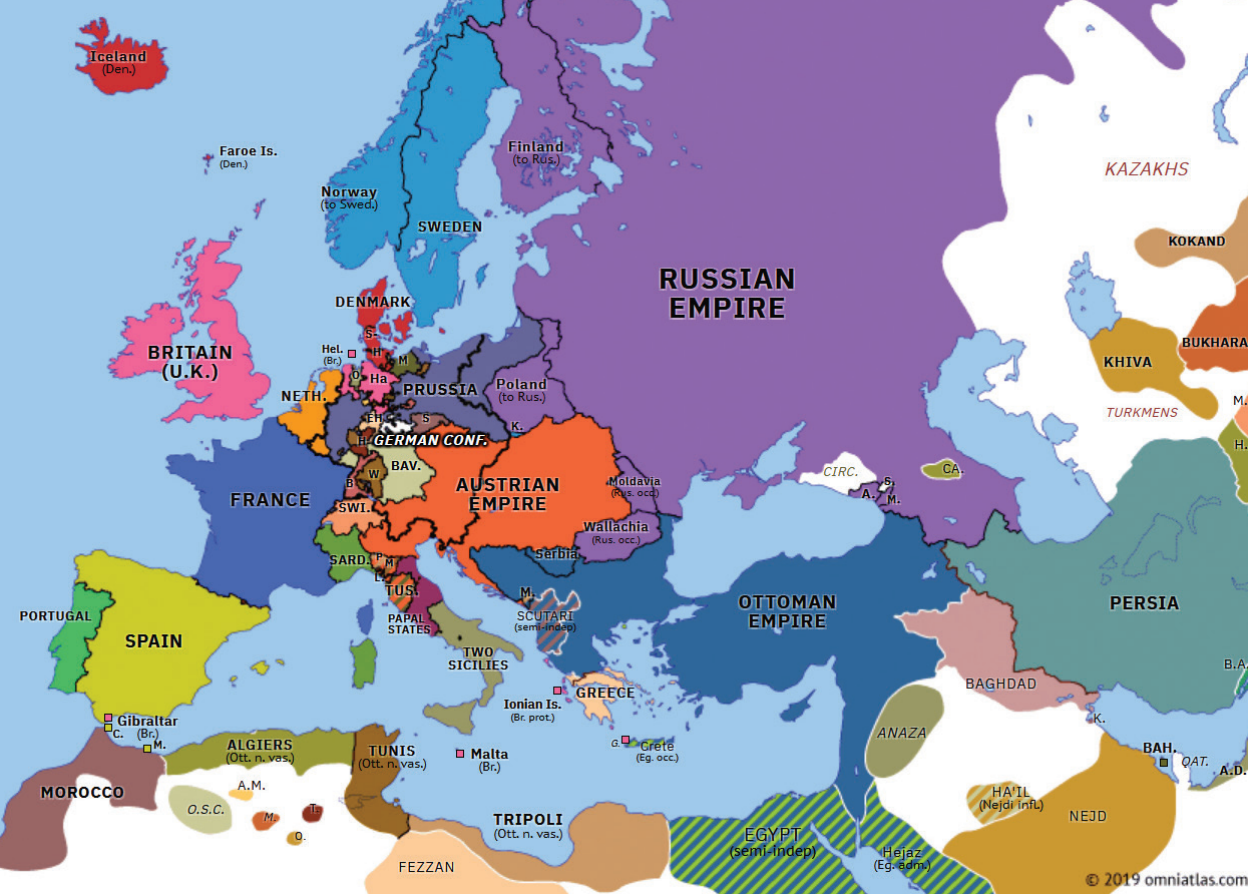
Razoružanje je staro onoliko koliko i organizirana upotreba oružja kao sredstva za rješavanje konflikata nasilnim putem. Povijest razoružanja počinje negdje prije šest do sedam tisuća godina nastankom prvih država-gradova u Mezopotamiji. U njima vladanje počiva na postojanju naoružanih formacija kojima vladajuća elita kontrolira prostor i stanovništvo i koristi ih za širenje svoje teritorije i utjecaja. To je vrijeme prvih oružanih konflikata između država gdje se poraženoj strani nameću pravila uključujući i razoružanje njezinih naoružanih formacija. Pojava bronce, legure bakra i kositra oko 3000. godine prije nove ere je promijenila način ratovanja. Brončano oružje je bilo daleko efikasnije od kamenog ili bakarnog oružja koje se prije toga koristilo. Znatno čvršće, brončano oružje se moglo izrađivati serijski iz istih odljevaka što je omogućilo povećanje broja ljudi pod oružjem i ojačalo njihovu oružanu moć. Umjesto država-gradova uspostavljaju se države-carstva nastale okrupnjivanjem teritorija i gradova (Aydon, 2012: 51-52). Države tada počinju međusobno graničiti, a za kontrolu teritorija neophodno je bilo vojno organiziranje za koje je vladar i vladajuća elita trebala osigurati resurse iz vlastitih izvora ili ratnim plijenom. To je vrijeme kada počinju prve utrke u naoružavanju. Konflikti su bili nasilni, nema pisanih pravila ratovanja, a razoružavanje je bilo prisilnog karaktera i odnosilo se na stranu koja je poražena u konfliktu. Taj obrazac ratovanja ostaje aktualan uz povremene pokušaje za reguliranje pravila ratovanja sve do kraja feudalnog doba.

1. Razoružanje od 18. stoljeća do Prvog svjetskog rata

Nagli razvoj znanosti u 17. i 18. stoljeću doveo je do otkrića koja su potaknula prvu industrijsku revoluciju. Krajem 18. stoljeća otkriveni su prvi inicijalni eksplozivi, sredinom 19. stoljeća nitroglicerini i dinamit, a u drugoj polovini 19. stoljeća trinitrotoluol (TNT) i drugi razarajući eksplozivi. Otkrića novih eksploziva su dovela do revolucije u načinu vođenja ratova. Vatrena moć oružanih snaga je drastično povećana, a posljedice oružanih konflikata su daleko veće nego ikada ranije. Promijenjena paradigma ratovanja je potakla niz mislioca na rasprave o potrebi reguliranja načina ratovanja i uvođenju razoružanja koje će ograničiti rat kao sredstvo za provođenje agresivnih politika i doprinijeti sveopćem miru. Valja spomenuti neke od njih. Ideju o formiranju unije europskih država koje trebaju uzajamno smanjiti svoje naoružanje iznio je francuski mislilac Saint Pierre 1713. godine. Kant se, u esejima o vječnom miru iz 1795. godine, založio za ukidanje stajaćih vojski. Bentham je iznio ideju o općem razoružanju 1843. godine. Začeci suvremene politike razoružanja su bili u bilateralnim pregovorima nakon Sedmogodišnjeg rata 1766. godine, kada je austrijski kancelar Kaunitz ponudio pruskom kralju Fredrichu II Velikom smanjenje vojnih efektivna Habsburške Monarhije i Pruske. Velika Britanija i Francuska su se sporazumjele u mjerama uzajamnog razoružanja 1787. godine (Redakcija VE 8, 1972: 79).

Mirovni ugovori u 19. stoljeću sadrže brojne norme o ograničenju naoružanja, rušenju utvrđenja, demilitarizaciji i neutralizaciji pojedinih oblasti. Sporazumom Rush-Bagot iz 1818. godine Kanada (Velika Britanija) i Sjedinjene Američke Države su odlučile razoružati područje Velikih Jezera (Kegley i Wittkopf, 2006: 791). Konvencija o ograničenju pomorskog naoružanja je donesena nakon završetka Krimskog rata koji se vodio 1853.-1856. godine između Rusije i saveza koji su činili Velika Britanija, Francuska, Turska i Sardinija. Ovim međunarodnim ugovorom reguliran je broj pomorskih snaga koje Turska i Rusija mogu držati u Crnom moru. Velika Britanija, Austro-Ugarska, Francuska, Njemačka, Italija i Rusija su usvojile Protokol o smanjenju

Karta 1: Europa, Bliski Istok i Sjeverna Afrika 1830. godine (izvor: <https://omniatlas.com/maps/europe/18300614/>, pristupljeno 23.07.2020. godine)

naoružanja u Turskoj, koji je potpisan u Londonu 1877. godine. Turska je protestirala zbog nametnutih obveza što je opet ruska vlada smatrala izazovom i objavila Turskoj rat iste godine. Proces razoružanja u Latinskoj Americi počinje 1829. godine kada je pet centralno-američkih država zaključilo konvenciju o ograničenju naoružanja. Do početka 20. stoljeća većina država Latinske Amerike zaključuje bilateralne ugovore o miru i ograničenju oružanih snaga (Redakcija VE 8, 1972: 79).

U 19. stoljeću se razvijaju prvi pacifistički pokreti koji osuđuju svaki rat i primjenu sile u međunarodnim odnosima. Nakon Napoleonovih ratova, u Europi i SAD javlja se niz narodnih pokreta za mir kao reakcija na ratove i revolucionarne pokrete koji su se rasplamsali sredinom 19-tog stoljeća. Pacifizam polazi od pretpostavke da su svi ratovi loši bez obzira da li je cilj rata pravedan ili nepravedan. Izvori pacifizma su u liberalnom uvjerenju da ekonomski napredak, suradnja i obrazovanje mogu učiniti ratove suvišnim (Miller ur., 2003b: 455).

Međunarodno-pravno reguliranje upotrebe oružja se značajnije razvijalo počevši od kraja 19. stoljeća. Švicarska je sazvala diplomatsku konferenciju u Ženevi 1864. godine radi rješavanja problema zaštite i zbrinjavanja ranjenika. Na ovoj konferenciji je usvojena Konvencija o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u vojskama u ratu (Redakcija VE 10, 1972: 747). Na konferenciji 17 europskih i azijskih država 1868. godine koja je održana u Sankt-Peterburgu usvojena je Petrogradska deklaracija. Petrogradska deklaracija sadrži zabranu upotrebe svih eksplozivnih projektila ispod 400g težine, punjenih eksplozivnim ili zapaljivim materijama. Značaj Petrogradske deklaracije je u (1) njenom doprinosu kodifikaciji zabranjenog oružja međunarodnim ratnim pravom i (2) proklamiranju načela da učesnici u ratu nemaju neograničeno pravo upotrebe oružja koje povećava patnje ljudi. Ova deklaracija je dio općeg međunarodnog prava koje obvezuje i države ne-ugovornice (Redakcija VE 6, 1972: 665).

Prva i druga međunarodna konferencija o miru su održane 1899. i 1907. godine u Hagu. Cilj konferencija je bio stvaranje međunarodne organizacije, razoružanje u Europi, uspostavljanje mehanizama za mirno rješavanje sporova, kodificiranje međunarodnog prava i neutralnosti. Na ovim konferencijama su se pokušali riješiti problemi koji bi doprinijeli potpunijoj kodifikaciji ratnog prava. Nisu postignuti neki značajniji rezultati u normiranju razoružanja, osim uopćenih stavova da je razoružanje potrebno. Značajni rezultati su ostvareni u mirnom reguliranju sporova i kodifikaciji međunarodnog ratnog prava, neutralnosti i u upotrebi oružja. Doneseni su propisi kojima se zabranjuje: (1) bacanje bombi iz balona ili sličnih novih sredstava, (2) upotreba zrna koja jedino imaju za cilj širenje zagušljivih i otrovnih plinova i (3) upotrebe zrna koja se lako rasprskavaju ili šire u ljudskom tijelu (dum-dum meci), te odredbe koje se odnose na ograničenja u pomorskom ratovanju (Redakcija VE 3, 1972: 396-397). Mnoge odredbe Prve i Druge haške konferencije su prekršene u Prvom svjetskom ratu, posebno one koje se tiču upotrebe bojnih otrova. Prekršile su ih obje zaraćene strane. Njemačka je upotrijebila bojne otrove sredstvima za raspršivanje i vjetrom, te se opravdavala da tako ne krši odredbe o zabrani širenja bojnih otrova zrnima. Sile Antante su se pozvale na pravo represalija¹ kod upotrebe bojnih otrova.

¹ Represalije označavaju nezakonite postupke kao odgovor na protupravni akt druge države. Radi se o nezakonitim postupcima koji postaju zakoniti ako su odgovor na nezakoniti postupak. Njime se prisiljava odgovorna država na prekid protupravnog postupanja (Dimitrijević i dr., 2005: 295-296).

2. Razoružanje između dva svjetska rata

Nakon Prvog svjetskog rata su pobjedničke savezničke sile nametnule obvezu razoružanja Centralnim silama. Versailleskim mirom i drugim mirovnim sporazumima ukinuta je opća vojna obveza u Njemačkoj, a oružane snage su znatno ograničene. Naređeno je da se sruše sve utvrde, a Njemačkoj je zabranjena proizvodnja i upotreba podmornica, vojnih aviona i drugih letjelica. Slične odredbe o ograničenju vojnih snaga su određene posebnim ugovorima Austriji, Bugarskoj, Mađarskoj i Turskoj. Stvorena je međusaveznička komisija za kontrolu ugovora o vojnom, pomorskom i zrakoplovnom naoružanju. Konferencija o općem i pomorskom razoružanju predstavnika SAD, Velike Britanije, Japana i Francuske održana je 1922. godine. Ugovorom između ovih država je ograničeno pomorsko naoružanje i zabrana zagušljivih otrovnih plinova. Na konferenciji pet centralnoameričkih država, koja je održana u Washingtonu 1922/1923. godine, zemlje su se obvezale ograničiti svoje oružane snage na razdoblje od 5 godina (Redakcija VE 8, 1972: 79).

U članku 8 Ugovora Lige naroda iz 1919. godine (eng. Covenant of the League of Nations) određeno je da su članice dužne izvršiti smanjenje naoružanja na najmanju mjeru, sukladno dogovorenom planu koji će se preispitivati svakih 10 godina. Problemima vojnog, zrakoplovnog i pomorskog naoružanja se bavilo Vijeće Lige naroda (www.refworld.org/docid/3dd8b9854.html, pristupljeno 21.05.2020).

Ženevski protokol kojim se zabranjuju zagušljivi otrovni plinovi i bakteriološko oružje je donesen 1925. godine. S vremenom su pravila o zabrani upotrebe bojnih otrova i bakterioloških sredstava prerasla u običajno međunarodno ratno pravo i važe za sve zemlje, uključujući i one koje nisu pristupile ugovorima (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 20.05.2020. godine).

Liga naroda je organizirala svjetsku konferenciju o razoružanju 1932. godine. Konferencija je sa prekidima trajala do 1935. godine. Preliminarni izvještaj o radu Konferencije iz 1936. godine daje jednu opširnu sliku o pokušaju

Karta 2: Europa, Bliski Istok i Sjeverna Afrika u vrijeme donošenja Ugovora iz Locarna 1925. godine (izvor: omniatlas.com/maps/europe/19251201/, pristupljeno 23.07.2020. godine)

sveobuhvatnog reguliranja smanjenja ili ograničenja u naoružavanju pod okriljem Lige naroda. Pored kronološkog pregleda rada Konferencije usvojena je rezolucija kojom se predviđa zabrana zračnog bombardiranja civilnog stanovništva, zabrana upotrebe kemijskih, bakterioloških i zapaljivih borbenih sredstava. Razmatrana su pitanja sigurnosti, vojnih efekta i kontrole trgovine oružjem. Promovirana su načela kvalitativnog i moralnog razoružanja. Predloženo je uspostavljanje stalne komisije za razoružanje. (libraryresources.unog.ch/londisarmament, pristupljeno 21.05.2020. godine). Dometi konferencije o razoružanju su bili ograničeni općim stanjem u međunarodnim odnosima i nemogućnošću Lige naroda da svojim mehanizmima zaustavi nadolazeći Drugi svjetski rat. Nakon dolaska nacista na vlast 1933. godine Njemačka je odbacila odredbe Versailleskog mira na kojemu je počivao međunarodni poredak nakon Prvog svjetskog rata. Iste godine Njemačka i Japan su napustile Ligu naroda. Njemačka napušta odredbe Ugovora iz Locarna i zaposjeda demilitarizirane zone u Rajnskoj oblasti. Počinje ubrzano naoružavanje Njemačke kao priprema za Drugi svjetski rat.

3. Razoružanje nakon Drugog svjetskog rata

Načela novog uređenja svijeta nakon Drugog svjetskog rata su naznačena u Atlantskoj povelji koju su potpisali američki predsjednik Roosevelt i britanski premijer Churchill 1941. godine. Neophodnost prisilnog razoružanja država koje prijete međunarodnom miru je ponovljena odlukama Teheranske konferencije održane 1943. godine, Jaltske konferencije i Potsdamske konferencije koje su održane 1945. godine, a kojima prisustvuju američki predsjednik Roosevelt (u Potsdamu ga zamjenjuje predsjednik Truman), britanski premijer Churchill i sovjetski vođa Staljin. Strahote Drugog svjetskog rata su pokazale da Ligu naroda treba naslijediti jedna nova globalna organizacija koja će posjedovati mehanizme za osiguranje svjetskog mira i eliminiranje rata kao načina za postizanje ciljeva. U Povelji Ujedinjenih naroda iz 1949. godine su Generalnoj skupštini i Vijeću sigurnosti data ovlaštenja da se brine o pitanjima razoružanja. Nakon Drugog svjetskog rata, Ugovorom o miru iz 1947. godine, izvršeno je prisilno razoružanje, raspuštena vojska i paramilitarističke organizacije u Njemačkoj i Japanu onako kako je to utanačeno Atlantskom poveljom i odlukama Jaltske i Potsdamske konferencije.

Nažalost, Drugi svjetski rat nije donio dugo očekivani mir i smanjenje vojnih efektivna. Prva nuklearna eksplozija, test američke nuklearne bombe u Alamogordu u Novom Meksiku 1945. godine i bačene bombe na Hirošimu i Nagasaki su definitivno zaustavile Drugi svjetski rat ali i postale novi izazov međunarodnom ratnom i humanitarnom pravu. Sa prvim nuklearnim testom Sovjetskog saveza 1949. godine otpočinje utrka u nuklearnom naoružanju. Njoj se priključuju Velika Britanija testom svoje prve nuklearne bombe 1952. godine, zatim Francuska 1960. godine i Kina 1964. godine. Vrijeme nakon Drugog svjetskog rata obilježava utrka u naoružavanju i takozvani Hladni rat. Nasuprot tome, potreba da se zaustavi utrka u nuklearnom naoružavanju dovela je do pregovora između nuklearnih sila već 50-tih godina. Pokreću se različiti međunarodni mehanizmi koji su doveli do sklapanja niza ugovora kojima se ograničava ili zabranjuje upotreba određenih oružja.

Već 1946. godine Opća skupština je usvojila rezoluciju kojom je osnovala Komisiju Ujedinjenih naroda za atomsku energiju i odredila četiri cilja za eliminaciju svih oružja „prilagođenih za masovno uništenje“. Posebnom rezolucijom Opća skupština zahtjeva od Vijeća sigurnosti da formulira praktične mjere „za opće reguliranje i smanjenje naoružavanja oružanih snaga.“ U 1952. godini Opća skupština Ujedinjenih naroda je ustanovila Komisiju za razoružanje koja je imala zadatak: (1) regulirati, ograničiti i uravnotežiti smanjenje svih oružanih snaga i naoružanja; (2) eliminirati sva oružja za masovno uništenje i (3) omogućiti korištenje atomske energije u miroljubive svrhe.

Inicijativom predsjednika indijske vlade Nehrua iz 1954. godine, pokrenut je proces za suspenziju nuklearnih pokusa. Gotovo desetogodišnji pregovori su doveli do djelomičnog zaustavljanja nuklearnih pokusa. Ugovor o zabrani pokusa nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i pod vodom je potpisan 05.08.1963. godine. Međutim, ovim ugovorom nisu zabranjeni podzemni pokusi (disarmament.un.org/treaties/, datum pristupa 21.05.2020. godine). Antarktičkim ugovorom iz 1959. godine se po prvi puta zabranjuje upotreba nuklearnog oružja. Ovim ugovorom Antarktisk postaje demilitarizirana zona u kojoj su zabranjene sve vojne aktivnosti, testiranja svih vrsta eksploziva i odlaganje nuklearnog materijala. Nuklearna testiranja u atmosferi, zemljinoj orbiti i pod vodom su zabranjena 1963. godine. Zabrana vojnih manevara, postavljanja nuklearnih i ostalih oružja masovne destrukcije u Zemljinu orbitu i na satelite, uključujući i Mjesec, regulirana je ugovorom iz 1967. godine (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 14.04.2020. godine).

Svijest o potrebi pregovaranja o kontroli oruđa i smanjenju zategnutosti u svijetu je porasla nakon Kubanske krize 1962. godine tijekom koje su supersile bile na rubu rata. Već naredne godine je američki predsjednik Kennedy ukazao na potrebu smanjenja zategnutosti između Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Sovjetskog Saveza (SSSR), zato što su supersile u najvećoj opasnosti da dožive uništenje od nuklearnog udara. Sovjetski savez je prihvatio ovu inicijativu, a slična politika je nastavljena za vrijeme američkog predsjednika Nixona. Na nagovor savjetnika za nacionalnu sigurnost Kissingera, on je ovaj

pristup odnosima sa Sovjetskim savezom i zvanično nazvao „detantom“ 1969. godine. Rezultat politike detanta su Razgovori o ograničenju strateškog naoružanja (Strategic Arms Limitation Talks - SALT) koji su počeli 1969. godine u Helsinkiju. Odnosili su se na zamrzavanje broja ofanzivnih oružja na postojećim nivoima. Dovođeni su potpisivanjem sporazuma SALT I 1972. godine (Kegley i Wittkopf, 2006: 198-200, 787). Ugovorom o antibalističkim raketama SALT I iz 1972. godine ograničava se upotreba defanzivnih raketnih sustava od strane SAD i SSSR-a, a već sljedeće godine obje sile sklapaju sporazum o prevenciji nuklearnog rata. Najznačajnija konvencija u historiji zabrane nuklearnog oružja je Ugovor o neširenju nuklearnog oružja iz 1970. godine. Ova konvencija predstavlja sveobuhvatni međunarodni ugovor globalnog značaja kojim se reguliraju mjere prevencije za zaustavljanje širenja nuklearnog oružja i tehnologije, promovira kooperacija i miroljubiva upotreba nuklearne energije i potpuno nuklearno razoružanje. Konvencijom se određuju mehanizmi zaštite od budućeg širenja nuklearnog oružja koji su dati u nadležnost Međunarodnoj agenciji za atomsku energiju (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 14.05.2020. godine). U 1979. godini, SAD i SSSR su potpisale sporazum o ograničenju broja i tipova nuklearnih strateških raketa, poznat kao SALT II koji je istekao 1985. godine, a da nije stupio na snagu.

Novi instrument međunarodnog prava za reguliranje upotrebe biološkog oružja, a kojim se zamjenjuje Ženevski protokol iz 1925. godine, bila je Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja bakterioloških (bioloških) i toksičnih oružja i njihovom uništavanju. Konvencija je stupila na snagu 1975. godine (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 14.04.2020. godine).

Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata (Dopunski protokol 1) iz 1977. godine osnažuje načela kojima se ograničava oružani konflikt iz Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine. Njime se zabranjuje upotreba naoružanja i načina ratovanja koji „uzrokuju suvišne ozljede i nepotrebne patnje“ ili mogu „prouzročiti prostorno znatne, trajnije i velike štete na prirodnom okolišu“. Protokolom se regulira zaštita civilnog stanovništva i civilnih objekata, zaštita dobara potrebnih za preživljavanje

stanovništva, zaštita prirodnog okoliša i mjere opreza prilikom napada koje treba poduzeti da bi se zaštitilo civilno stanovništvo. Dopunski protokol o zaštiti žrtava međunarodnih konflikata je otvorio prostor za dodatno pravno reguliranje zabrane ili ograničenja upotrebe konvencionalnog naoružanja koje ima nediskriminativne učinke (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 14.04.2020. godine).

Održana su tri specijalna zasjedanja Opće skupštine Ujedinjenih naroda posvećena razoružanju. Prvo specijalno zasjedanje Opće skupštine posvećeno razoružanju je održano 1978. godine. Na kraju zasjedanja usvojena je deklaracija o razoružanju i program aktivnosti za razoružanje. Odlučeno je da će prioriteta u pregovaranju o razoružanju biti:

- (1) nuklearno naoružanje i druga oružja za masovno uništenje, posebno kemijsko naoružanje;
- (2) konvencionalno naoružanje, posebno ono koje nanosi pretjerane povrede ili ima nediskriminativne učinke;
- (3) smanjenje oružanih snaga.

Opća skupština je održala još dva specijalna zasjedanja o razoružanju 1982. i 1988. godine koja nisu imala značajniji domet. U 2007. godini je ustanovljena radna grupa za pripremu četvrtog zasjedanja, međutim nije bio postignut konsenzus o njegovom održavanju (www.un.org/disarmament/topics/ssod/, pristupljeno 03.08.2020. godine)

Konvencija UN o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke je donesena 1981. godine, a stupila je na snagu 1983. godine. U preambuli Konvencije potvrđuju se najznačajnija načela međunarodnog ratnog prava: opće načelo zaštite civilnog stanovništva od učinaka neprijateljstva, načelo da strane u oružanom konfliktu nemaju neograničeno pravo izbora metoda i sredstava rata, te načelo kojim se zabranjuje upotreba oružja koje može prouzročiti prekomjerna ranjavanja i nepotrebne patnje (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 14.04.2020. godine).

Prvi Sporazum o smanjenju strateškog naoružanja (Strategic Arms Reduction Treaty – START) su potpisali predsjednici George H.W. Bush i Mihail Gorbačov 1991. godine. Sporazum o smanjenju strateškog naoružanja START II je potpisan 1993. godine i predviđao je smanjenje nuklearnih arsenala na razinu od 6.500 bojevih glava do 2003. godine (Kegley i Wittkopf, 2006: 787).

Opća skupština Ujedinjenih naroda je usvojila Konvenciju o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe kemijskih oružja i o njegovu uništenju 1993. godine, nakon 12 godina pregovaranja. Stupila je na snagu 1997. godine kada je u Hagu osnovana Organizacija za zabranu kemijskog oružja. Ova konvencija sadrži međunarodne mehanizme kontrole kojima se osigurava eliminacija svih kategorija kemijskog oružja (disarmament.un.org/treaties/, pristupljeno 21.05.2020. godine).

Tijekom 90-tih godina i ostale nuklearne države proglašavaju moratorij na nuklearne pokuse. Sveobuhvatni ugovor o zabrani testiranja nuklearnog oružja je donesen 1996. godine, nakon tri godine pregovaranja na konferenciji UN o razoružanju. Konvencijom se obuhvaća zabrana svih nuklearnih eksplozija za vojne i civilne svrhe. Iako je Konvenciju ratificiralo 137 država nije stupila na snagu, zato što države nisu deponirale ratifikacijske instrumente kod glavnog tajnika UN i nije izvjesno kada će do toga doći. Pripremna komisija za uspostavu organizacije koja bi nadgledala primjenu Konvencije je poduzela niz aktivnosti u cilju pripreme svih onih verifikacijskih i drugih instrumenata koji će se primijeniti kada Konvencija stupi na snagu, uključujući međunarodni monitoring sustav i međunarodni informacijski centar (<http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 14.10.2017. godine).

Sporazum o smanjenju strateškog naoružanja START III je potpisan 1997. godine i jamčio je smanjenje nuklearnih arsenala sa obje strane za 80% od maksimalnog broja za vrijeme Hladnog rata (Kegley i Wittkopf, 2006: 787).

Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništavanju se ne može smatrati "čistom" konvencijom međunarodnog ratnog prava. Nastala je kao rezultat

kampanje nevladinih organizacija u svijetu, a vodeću ulogu u tome je imala Međunarodna kampanja za zabranu kopnenih mina - ICBL (International Campaign to Ban Landmines). Konvencija je donesena na konferenciji održanoj u Ottawi 1997. godine, a stupila je na snagu 1999. godine (<http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 21.05.2020. godine).

U Milenijskoj deklaraciji Opće skupštine Ujedinjenih naroda, koja je održana 2000. godine, posebna važnost je data miru, sigurnosti i razoružanju. U istoimenom poglavlju deklaracije ukazuje se na opasnost od oružja za masovno uništenje i potrebu njegove zabrane.

Sporazum o smanjenju strateškog ofanzivnog naoružanja (Strategic Offensive Reduction Treaty – SORT) su potpisali George W. Bush i Vladimir Putin 2002. godine. Njime je predviđeno smanjenje ukupnog broja strateških nuklearnih bojnih glava za dvije trećine u roku od 10 godina (Kegley i Wittkopf, 2006: 198-200, 788-789).

U 2006. godini je pokrenuta kampanja za zabranu svih sredstava koja sadrže kasetno streljivo. Ona je rezultirala usvajanjem Konvencije o zabrani kasetnog streljiva na konferenciji koja je održana u Oslu 2008. godine. Stupila je na snagu 2010. godine. Zasluga za donošenje ove Konvencije u velikoj mjeri pripada nevladinom sektoru organiziranom u Koaliciju za kasetno streljivo – CMC (eng. Cluster Munition Coalition). Međunarodna kampanja za zabranu kopnenih mina i Koalicija za kasetno streljivo su se udružile u jednu organizaciju 2010. godine (www.icbl.org, <http://www.stopclustermunitions.org>, pristupljeno 21.05.2020. godine).

Nakon dužih pregovora potpisan je najnoviji sporazum START o smanjenju nuklearnog naoružanja. Potpisali su ga američki predsjednik Obama i ruski predsjednik Medvedev 2010. godine u Pragu. Prema novom START-u, SAD mogu imati 9.600 bojnih glava od čega su 1.968 strateške, 500 nestrategičke i 7.132 spremne za demontiranje/u rezervi. Istim sporazumom Ruskoj Federaciji je odobreno posjedovanje 12.000 bojnih glava od čega su 2.600 strateške, 2.050 nestrategičke i 7.350 spremne za demontiranje/u rezervi. SAD može

imati 880 lansera, a Ruska Federacija 685 lansera (www.armscontrol.org/pressroom/2009-06/background-briefing-reporters-start-follow-agreement-beyond, pristupljeno 03.08.2020. godine).

Raste svijest u međunarodnoj zajednici i među različitim pokretima o potrebi da se svijet učini sigurnijim bez nuklearnog oružja. Takvo stanje potiče na pregovaranje koje sa većim i manjim intenzitetom traje 10 godina. Pored međunarodnih organizacija i zainteresiranih zemalja, u kampanjama sudjeluje nevladin sektor predvođen Međunarodnom kampanjom za zabranu nuklearnog oružja – ICANW (eng. International Campaign to Abolish Nuclear Weapons) (www.icanw.org, pristupljeno 21.05.2020. godine). Ujedinjeni narodi su otvorili formalne pregovore o tekstu međunarodnog ugovora, a tekst ugovora je usvojen na zasjedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda 2017. godine. Zbog svojeg rada na usvajanju ove konvencije ICANW je dobila Nobelovu nagradu za mir u 2017. godini.

C. RAZVOJ I KARAKTERISTIKE SUVREMENIH ORUŽJA

C. RAZVOJ I KARAKTERISTIKE SUVREMENIH ORUŽJA

1. Pojam i opća podjela suvremenih oružja

Pojam oružje obuhvaća sva sredstva koja su namijenjena za vođenje oružane borbe. U užem značenju to je samo streljačko oružje u rukama jedne osobe, dok se sredstva koja opslužuje više osoba nazivaju oruđa. U širem značenju, pojam oružja obuhvaća:

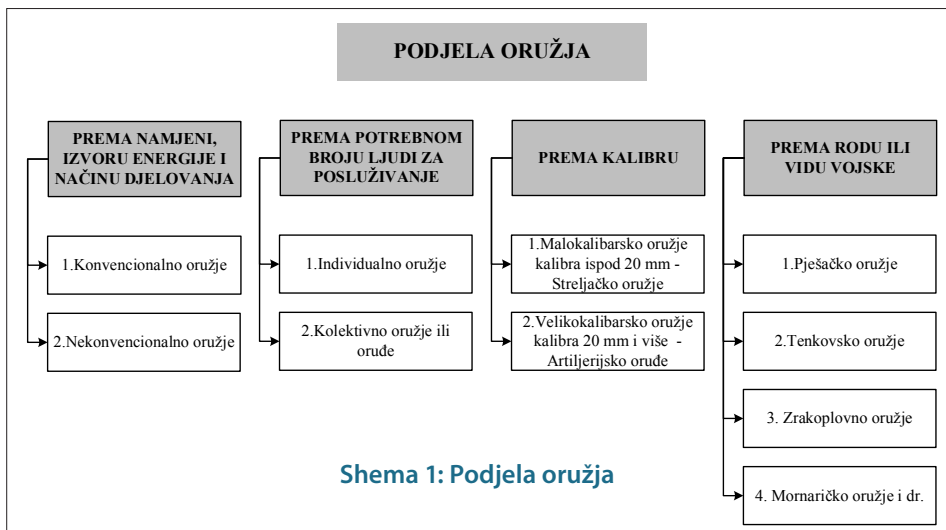
- (1) skup istovrsnih ili različitih oružja i oruđa;
- (2) nosače oružja, kao što su: brodovi, avioni, tenkovi, rakete i vozila;
- (3) eksplozivna sredstva i streljivo;
- (4) propagandne, ekonomske i druge nevojne mjere kojima se slabi protivnikova moć (Redakcija VE 6, 1973: 454).

Rječnik vojnih i srodnih pojmova američkih oružanih snaga ne definira posebno pojam oružja nego se koristi pojam „sustavi oružja“ pod kojim podrazumijeva jedno ili više oružja sa pripadajućom opremom, materijalima, uslugama, posadom i sredstvima za snabdijevanje i razmještanje koja su neophodna za samostalan rad (US Joint Chiefs of Staff, 2001: 594). Standardi Ujedinjenih naroda za integrirane aktivnosti razoružanja, demobilizacije i reintegracije daju nešto drugačiju, nevojnu definiciju oružja gdje je naglasak na posljedicama i prijetnji koje uzrokuje oružje. U ovoj definiciji oružje predstavlja sve ono što je korišteno, konstruirano za upotrebu ili se namjerava koristiti radi uzrokovanja smrti ili povrjeđivanja ili u svrhu ugrožavanja ili zastrašivanja bilo koje osobe, uključujući svako vatreno oružje (IDDRS 1.20, 2006: 26, www.unddr.org/the-iddrs/level-1/, pristupljeno 05.05.2020. godine). U definiciji iz Leksikona sigurnosti se potencira uloga oružja kao najvažnijeg dijela ratne tehnike, te spominje postojanje mehanizama za zabranu određenih vrsta oružja međunarodnim pravom: „Oružje – svako sredstvo namijenjeno uništavanju živih bića i materijalnih dobara, a u ratu, sredstva kojima se protivniku slabi borbena moć i moral i lomi volja za pružanjem

otpora... Prema ratnom pravu, upotreba nekih oružja je zabranjena (bojni otrovi, nuklearno i biološko oružje). Nerijetko se u praksi i literaturi za oružje koristi sinonim naoružanje“ (Beridan i dr., 2001: 262.-263).

Naoružanje treba smatrati širim pojmom od oružja. To je oružje kojim je opremljena neka postrojba ili vojska, a u širem smislu može uključivati i svu drugu njihovu vojnu opremu (Redakcija VE 5, 1973: 695). Odnos u naoružanju, njegova količina i kvaliteta u odnosu na naoružanje potencijalnog ili stvarnog protivnika bitno utječe na organizacijsko - formacijsko ustrojstvo oružanih snaga i na teorijsko uobličavanje ratne vještine. Struktura, kvaliteta i osuvremenjivanje naoružanja nekih oružanih snaga zavise i od ukupnog ekonomsko - finansijskog potencijala zemlje. Većina suvremenih zemalja nije u stanju da osigura snage koje omogućuju punu sigurnost zemlje, što ih upućuje na sklapanje ili uključivanje u vojno-političke saveze. Dolazeći u posjed novih suvremenijih tipova oružja, one unaprjeđuju svoje vlastite obrambene sposobnosti, što ne bi bilo moguće osloncem samo na vlastite snage.

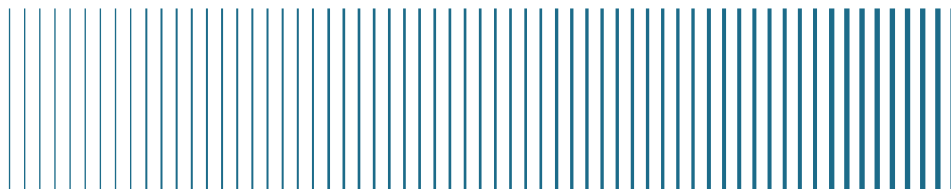
Oružje se može razvrstati u odnosu na: njegove tehničke karakteristike, namjenu, posljedice koje izaziva, broj poslužilaca, dijelove oružanih snaga kojima su namijenjene, kalibru, osnovnim vidovima borbe ili odobrenoj upotrebi u skladu sa međunarodnim pravom (vidi shemu 1: Podjela oružja 57).

Pojmovno određenje oružja nije potpuno ukoliko se ne objasni pojam eksplozivnih sredstava. U najširem pojamnom određenju eksplozivna sredstva se mogu definirati kao eksplozivi, eksplozivna streljiva i druga sredstva koja mogu eksplodirati. Sva eksplozivna sredstva se mogu podijeliti na:

- (1) konvencionalna eksplozivna sredstva i
- (2) nekonvencionalna eksplozivna sredstva.

Razlikuje ih eksploziv koji sadrže. Za razliku od konvencionalnih eksplozivnih sredstva kod kojih se sagorijevanje i oslobađanje energije dešava kemijskim procesom, oslobađanje energije kod nekonvencionalnih eksplozivnih sredstava se dešava nuklearnom fisijom ili nuklearnom fuzijom. Rječnik vojnih i srodnih pojmova američkih oružanih snaga definira da eksplozivna sredstva čine „svo streljivo koja sadržava eksplozive, nuklearne fisiske i fuzijske materijale, biološke i kemijske agense. One uključuju: bombe i bojeve glave; vođene i balističke projekte, te artiljerijsko, minobacačko, raketno i streljačko streljivo; sve mine, torpeda, dubinske bombe, eksplozivna punjenja za rušenje, pirotehnička sredstva, kasetno streljivo i njihove kontejnere, barutna punjenja i inicijalne eksplozivne uređaje za paljenje, električne uređaje za paljenje eksploziva, ilegalne i improvizirane eksplozivne uređaje i sva slična sredstva ili eksplozivna sredstva u prirodi“ (Joint Chiefs of Staff, 2001: 195). Ista definicija je preuzeta u relevantnim međunarodnim standardima kao što su Međunarodne tehničke smjernice za streljivo (IATG 01.40, 2011:11-12), Međunarodni standardi za protuminske akcije (IMAS 04.10, 2014: 14) i, uz manje razlike, Vodič pojmova i definicija NATO (AAP-06, 2019; 50).

2. Konvencionalna oružja

Hladno oružje je je najstarije konvencionalno oružje. Oružje izrađeno od kamena i drugih materijala koji su se mogli pronaći u prirodi nastalo je u paleolitiku, starijem kamenom dobu koje je počelo prije 2,5 milijuna godina i dugo se nije razlikovalo od oruđa za rad. Udarana snaga ovog oružja potječe od fizičke snage ljudskih mišića ili mehaničkih sprava koje su se koristile u ratne svrhe. S pojavom prvih organiziranih društava oružje poprima karakteristike koje ga specijaliziraju samo za borbu. Takva oružja nemaju upotrebnu vrijednost za druge namjene. Ono se mijenjalo onako kako su se otkrivali i ušli u upotrebu pojedini metali i njihove legure, počevši od bakra i bronce, pa sve do željeza i visokokvalitetnoga čelika. Nekad je bilo temeljno naoružanje vojnih postrojbi. Ostalo je u upotrebi do danas uz dominirajuća vatrena oružja.

2.1. Konvencionalni eksplozivi i vrste eksplozija

Međunarodne tehničke smjernice za streljivo navode da je eksploziv „kruta ili tekuća tvar ili mješavina tvari koje unutarnjom kemijskom reakcijom mogu izazvati eksploziju“ (IATG 01.40, 2011:11). Tome se mogu dodati plinovite tvari ili smjese koje mogu eksplodirati. Sličnu definiciju koriste Međunarodni standardi za protuminske akcije i NATO, prema kojoj je eksploziv „tvar ili mješavina tvari koje su pod vanjskim utjecajima sposobne brzo oslobađati energiju u obliku plinova i topline“ (IMAS 04.10, 2014: 15). Izuzev crnog baruta za koji se pretpostavlja da su ga još prije nove ere upotrebljavali Kinezi, ostali eksplozivi su se bili pronašli počevši od kraja 18. stoljeća.

Tablica 1: Kronološki pregled pronalazaka eksploziva (izvor: Redakcija VE 2, 1971: 632)

Godina	Otkriće
1788	Otkrivena je praskava živa (fulminat žive), inicijalni eksploziv koji je eksplodirao na paljenje ili najmanji udar. Otkriveno je praskavo srebro (fulminat srebra), inicijalni eksploziv izuzetno osjetljiv na mehaničke udare.
1847	Otkriven je nitroglicerín.

Godina	Otkriće
1867	Proizveden je gur-dinamit i izrađena je prva eksplozivna kapisla koja je sadržavala inicijalni eksploziv (fulminat žive).
1875	Pronađeni su tetril i heksamin.
1883	Pikrinska kiselina se upotrebljava kao prvi vojni eksploziv za punjenje razornih zrna i bombi.
1884	Otkriven je malodimni barut.
1888	Otkriven je amonijepikrat koji je manje osjetljiv od pikrinske kiseline.
1891	Otkriven je pentrit (tetranitropentaeritit) na bazi sintetičkog alkohola pentaeritita. Pojavljuje se olovni acid – novi inicijalni eksploziv.
1900	Trottil (trinitrotoluol) se počinje masovno upotrebljavati u vojne svrhe. Od tada je potisnuo ostale vrste eksploziva.

Eksplozivi i eksplozivne tvari se dijele prema agregatnom stanju, kemijskom sastavu i karakteru djelovanja. Prema agregatnom stanju mogu biti:

- (1) plinovite eksplozivne tvari,
- (2) tekući i
- (3) kruti eksplozivi.

Plinovite eksplozivne materije sadrže manje energije nego tekuće i krute eksplozivne materije. To mogu biti razne smjese metana i zraka, acetilena i zraka koje se koriste za pogon toplotnih motora. Tekući eksplozivi nemaju širu primjenu u oružanim snagama zbog svoje nepraktičnosti, a zbog nestabilnosti kemijskog sastava su suviše opasni za upotrebu. To su nitroglicerol, nitroglikol, diglikoldinitrat i dr. Neki se koriste kao tekuće gorivo za pogon raketnih motora. U čvrste eksplozive spadaju sve vrste baruta, trotil, tetril, pentrit, pikrinska kiselina, amonijev pikrat, heksogen, živin fulminat, olovni acid, tetracen i drugi. Imaju široku primjenu u vojne svrhe. Prema kemijskom sastavu mogu biti (1) čisti kemijski spojevi i (2) kemijske smjese.

Prema načinu djelovanja eksplozivi mogu biti:

- (1) brizantni eksplozivi,
- (2) inicijalni eksplozivi,
- (3) baruti i
- (4) pirotehničke smjese.

Brizantni eksplozivi su izrazitih eksplozivnih osobina sa brzinom detonacije od 2.500 do preko 8.000 m/s. Obuhvaćaju široku grupu eksploziva različitih po osjetljivosti i sastavu. Dijelev se na:

- (1) estere dušične kiseline,
- (2) nitramine,
- (3) plastične eksplozive i
- (4) rudarske eksplozive.

Esteri dušične kiseline su nastali reagiranjem alkohola sa dušičnom kiselinom, a koriste pri izradi malodimnih baruta. Najvažniji eksplozivi iz ove grupe su: nitroglicerina, nitroceluloza, nitroglikol, dinitrodiglikol i pentaeritrit-tetranitrat. Nitramini imaju snažno razarajuće djelovanje. Imaju široku primjenu u vojnom naoružanju. Sigurni su za rukovanje zahvaljujući svojoj kemijskoj stabilnosti i manjoj osjetljivosti na vremenske utjecaje i vlagu, te na mehaničke udare. Najvažniji eksplozivi ove grupe su: trotil, heksogen, pentrit, pikrinska kiselina i heksil. Plastični eksplozivi su po svom sastavu brizantni eksplozivi, ali u plastičnom stanju. Kemijski i fizički su vrlo stabilni, lako i brzo se priljubljuju uz predmet koji se minira. Rudarski eksplozivi djeluju više rušeći, nego razarajući. Koriste se u rudarstvu, ugljenokopima, kamenolomima, izgradnji tunela i drugim tehničkim radovima. Najvažniji eksplozivi ove grupe su: dinamiti, amonijumnitratni eksplozivi, kloratni i perkloratni eksplozivi, te metanski eksplozivi (Redakcija VE 2, 1971: 633-637).

Inicijalni eksplozivi lako detoniraju. Osjetljivi su na udare i temperaturu. Namijenjeni su za detoniranje drugih eksploziva. Inicijalni eksplozivi su

soli teških metala, naročito žive, olova i srebra. Najvažniji eksplozivi ove grupe su: živin fulminat (praskava živa), olovni acid, tricinat i tetrazen (Vojna enciklopedija 2, 1971: 637-638).

Baruti su eksplozivne materije koje imaju najmanju brzinu sagorijevanja. Razlikuju se:

- (1) crni barut,
- (2) malodimni baruti i
- (3) raketni baruti.

Kinezi su poznavali crni barut još prije nove ere. Nakon pronalaska dinamita i malodimnih baruta njegova se upotreba smanjuje. Sredinom 19. stoljeća malodimni baruti zamjenjuju crni barut zato što imaju znatno veću energetska moć. Dijele se na nitrocelulozne, nitroglicerinske i nitrogvanidinske. Raketni baruti imaju povećanu gustoću koja omogućuje izlivanje u različite oblike. Dobre mehaničke osobine i visoka energetska učinkovitost je omogućila njihovo korištenje za punjenje raketnih motora (Redakcija VE 2, 1970: 496-500).

U zavisnosti od sastava eksploziva izgaranje može biti:

- (1) obično sagorijevanje – brzo izgaranje na otvorenom;
- (2) eksplozivno sagorijevanje – eksplozija;
- (3) detonacijsko sagorijevanje – detonacija.

Međunarodne tehničke smjernice za streljivo definiraju eksploziju kao „naglo oslobađanje energije koje stvara udarni efekt s mogućom projekcijom fragmenata“ (IATG 01.40, 2011: 8, 11). Eksplozija obuhvaća brzo izgaranje, deflagraciju i detonaciju. Deflagracija je posljedica izgaranja pri čemu se eksploziv pretvara u plinovite produkte podzvučnom brzinom kemijske reakcije u ili na površini eksploziva. Detonacija nastaje oblikovanjem kemijske reakcije u udarni val koji se kreće nadzvučnom brzinom kroz eksploziv. Dolazi do izuzetno brzog izgaranja kojim se velika potencijalna energija eksploziva oslobađa i pretvara u kinetičku energiju. Ova izuzetno velika

brzina oslobađanja kinetičke energije je temeljna karakteristika eksplozije. Eksplozijom 1 kg trinitrotoluola oslobodi se svega oko 1.000 Kcal za oko 1/100.000 dio sekunde. Ta energija je znatno manja od energije koja se oslobađa izgaranjem 1 kg benzina kada se oslobađa 11.000 Kcal, ili 1 kg kvalitetnoga uglja kada se oslobađa 5.000-8.000 Kcal. Međutim, kada se izračuna snaga izražena u energiji po jednoj sekundi kojom raspolaže 1 kg trinitrotoluola, dobije se 150 milijuna kW, što je veća snaga nego kod najveće hidrocentrale. Većina vojnih eksploziva raspolaže energijom od 700-1.500 Kcal/kg (Redakcija VE 2, 1971: 631-632).

2.2. Vatreno oružje

Vatreno oružje se pojavljuje otkrićem baruta u 13. stoljeću. Preteča mu je arablanski drveni bacač iz 12. stoljeća. Oni su izbacivali manje projektele pomoću sagorijevanja baruta u kraćoj cijevi koja je usmjeravala kretanje projektila. U Europi se pojavljuje početkom 14. stoljeća, a od 15. stoljeća se počinje razvijati kao artiljerijsko (topničko) i streljačko oružje. U naredna tri stoljeća vatreno oružje je potpuno potisnulo hladno oružje. Ovo oružje je obilježilo početak Novog vijeka. Izazvalo je revolucionarne promjene u sastavu i naoružanju oružanih snaga i načinu vođenja oružane borbe.

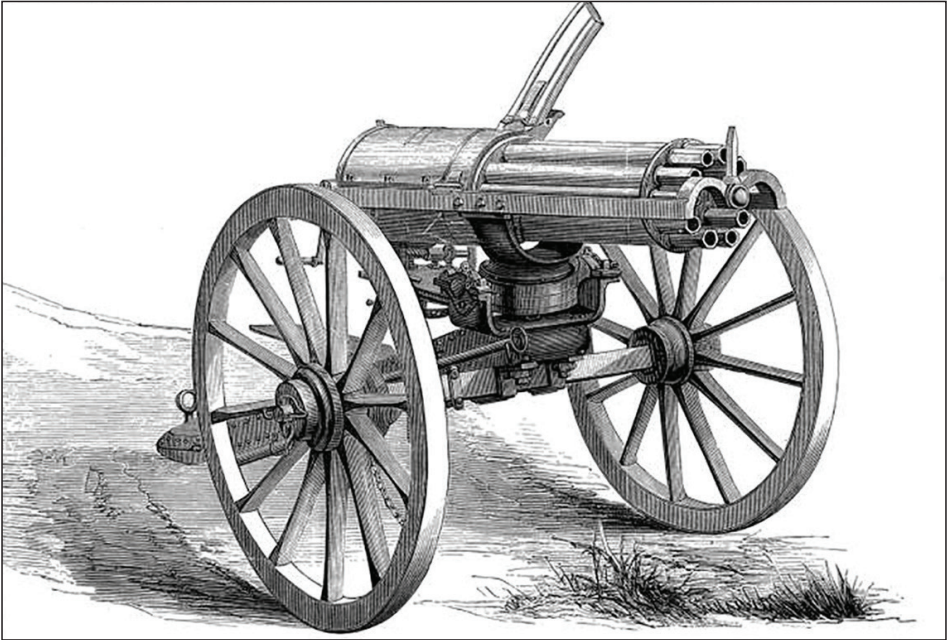
U suvremenoj politici razoružanja su u učestaloj upotrebi pojmovi, vatreno oružje, streljačko oružje i lako naoružanje, zato je važno razumjeti ove pojmove, njihove međusobne odnose i relevantne klasifikacije takvog oružja. Na 55. zasjedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda održanom 2001. godine usvojen je Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovanja vatrenim oružjem, njegovim dijelovima i komponentama te streljivom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala. U ovom Protokolu je data općeprihvaćena definicija vatrenog oružja pod kojim se podrazumijeva: „svako prijenosno oružje koje ima cijev, ispaljuje, služi za ispaljivanje ili može biti lako preinačeno za ispaljivanje sačme, zrna ili projektila djelovanjem eksploziva, osim staroga vatrenog oružja ili njegovih replika. Staro vatreno oružje i njegove replike

podliježu odredbama domaćega prava. Unatoč tome, staro vatreno oružje ni u kojem slučaju ne uključuje vatreno oružje proizvedeno poslije 1899. godine“ (Ujedinjeni narodi, 2004: 72-73). Protokol definira pojam streljiva, te dijelova i komponenti vatreng oružja. Streljivo podrazumijeva: „metak kao cjelinu ili njegove dijelove, uključujući čahure, inicijalne kapisle, potisni barut, zrna ili projekte, koji se koriste u vatreng oružju, pod uvjetom da i ti dijelovi podliježu sustavu odobravanja države potpisnice“ (Ujedinjeni narodi, 2004: 72-73). Dijelovi i komponente su: „svaki dio ili zamjenski dio koji je posebno osmišljen za vatreno oružje i nužan je za njegovo djelovanje, uključujući cijev, okvir ili kućište zatvarača, navlaku ili bubanj, zatvarač ili sustav bravljenja te svaku napravu osmišljenu ili prilagođenu za smanjivanje buke izazvane pucanjem iz vatreng oružja“ (Ujedinjeni narodi, 2004: 72-73).

2.2.1. Streljačko oružje

Streljačka oružja su oružja malog kalibra od 5,56 mm do 20 mm. Američki rječnik vojnih i srodnih pojmova u streljačko oružje ubraja prenosive, individualne ili sustave oružja koje opslužuje posada, a koji se koriste uglavnom protiv ljudi, uključujući opremu (US Joint Chief of Staff, 2008: 503). Zajedno sa artiljerijskim oruđima čini grupu vatreng oružja i dijeli sa njima sličan razvojni put od oružja sa glatkim cijevima koje se punilo sa prednje strane, pa do suvremenih brzometnih automatskih puški i puškomitraljeza.

Pokušaji izrade streljačkog oružja sa izoluenom cijevi su poznati već krajem 15. stoljeća, ali je masovna izrada i primjena počela tek sredinom 19. stoljeća. Umjesto punjenja sa prednje strane, streljačko oružje dobiva zatvarač pomoću kojega se metak uvodi u cijev i opaljuje sa zadnje strane. U početku je to bilo sporometno oruđe koje se punilo metak po metak. Pokušaji da se poveća brzina gađanja išli su u dva pravca - povećanjem broja cijevi i automatizacijom zatvarača i dodavanjem spremišta za metke. U američkom građanskom ratu (1861.-1865. godine) upotrebljavana su tri oruđa sa više cijevi: Bellinghurstova puška, Vandenburgova puška i Gatlingov top.

Slika 1: Gatlingov top (izvor: www.britannica.com/technology/Gatling-gun, pristupljeno 08.07.2020. godine)

Gatlingov top je preteča mitraljeza. Imao je 4-10 cijevi, a meci su se nalazili u dobošu sa ručicom. Okretanjem ručice obavljene su sve radnje oko punjenja metaka, paljenja i izbacivanja praznih čahura. Brzina gađanja iz svih cijevi je bila do 3.000 metaka u minuti. Paralelno se razvijaju brzometna streljačka oružja kod kojih je povećana brzina gađanja na 6-12 metaka u minuti dodavanjem doboša (revolver) ili ugrađivanjem magazina za smještaj metaka (karabin). Zbog uvođenja mesinganih čahura i malodimnih baruta domet i probojnost zrna su znatno poboljšani. Automatsko oružje se počelo uvoditi krajem 19. stoljeća. Prva automatska oružja su bili mitraljezi različite konstrukcije, a zatim se uvode automatske puške i pištolji. Između dva svjetska rata i tijekom Drugog svjetskog rata je došlo do ubrzanog tehničkog usavršavanja automatskog naoružanja i njegove masovne proizvodnje. Nakon Drugog svjetskoga rata se teži da automatsko streljačko oružje bude jednostavnije konstrukcije, lako i sigurno pri djelovanju, te velike vatrene moći.

Automatska puška postaje univerzalno oružje vojnika jer uspješno zamjenjuje automate i puškomitraljeze (Redakcija VE 10, 1975: 334-335).

U suvremenoj upotrebi je učestala upotreba pojma streljačko i lako oružje i njegove izvedenice iz engleskog pojma „small arms and light weapons“. U Rječniku termina i skraćenica Standarda za regionalno razoružanje na mikrorazini RMDS 02.10 se koristi termin lako i malokalibarsko naoružanje ili oružje kao prijevod za engleski pojam „small arms and light weapons“ (SEESAC-RDMS/G, 2006). Za razliku od ovog prijevoda, englesko-srpskohrvatski vojni rječnik iz 1973. godine (Popović i Momčilović, 1973: 730) „small arms“ prevodi kao streljačko naoružanje ili naoružanje malog kalibra, a light weapon kao lako oružje ili lako naoružanje ili lako oruđe (1973: 490, 835). Također, u prijevodima međunarodnih dokumenata na južnoslavenske jezike, susreće se i pojam malo i lako oružje ili naoružanje, te ručno vatreno oružje i lako vatreno oružje.

Slika 2: Automatska puška AK-47 Kalašnjikov (izvor: www.britannica.com/technology/AK-47, pristupljeno 08.07.2020. godine)

Pojam streljačko oružje je u širokoj upotrebi u većini zemalja jugoistočne Europe za oružje koje koriste pojedinci u oružanim ili sigurnosnim snagama. Ono uključuje pištolje, puške i lake puškomitraljeze. Sukladno ovom tumačenju, pojam „small arms and light weapons“ će se prevoditi kao streljačko i lako oružje. Prema nekim kriterijima, u analizi problema streljačkog i lakog oružja treba se baviti onim oružjem koje se koristi u suvremenim oružanim konfliktima kao što su pištolji, karabini, jurišne puške, automatske puške, puškomitraljezi, raketne bacači, lake protutenkovski projektili, minobacači malih kalibara, prijenosni protuavionski projektili i ručno postavljene mine (Hill, 2005: 4). Rječnik termina i skraćenica Standarda za regionalno razoružanje na mikrorazini RMDS/G 02.10 definira streljačko i lako oružje kao svako smrtonosno oružje koje može nositi pojedinačni borac ili

lako vozilo, koje ne zahtjeva ozbiljnu logističku podršku i održavanje (SEESAC-RMDS/G, 2006: 20).

U Dokumentu o streljačkom i lakom oružju Organizacije za europsku sigurnost i suradnju iz 2000. godine se naglašava da još uvijek nema međunarodno dogovorene definicije streljačkog i lakog oružja, te da se za potrebe ovog dokumenta pod streljačkim i lakim oružjem smatra prijenosno oružje, napravljeno ili modificirano prema vojnim kriterijima za upotrebu kao smrtonosno sredstvo rata. U najširem smislu streljačko oružje je ono koje koriste pojedinci u oružanim ili sigurnosnim snagama. Ono uključuje revolvere i automatske pištolje, puške i karabine, automatske puške, jurišne puške i lake puškomitraljeze. Pod lakim oružjem se smatraju oružja koja opslužuje nekolicina članova oružanih ili sigurnosnih snaga i koji čine njegovu posadu. Ono uključuje: teške puškomitraljeze, ručne bacače, prijenosna protuavionska oruđa, prijenosna protutenkovska oruđa, bestrzajne topove, prijenosne lansere protutenkovskih projektila i raketnih sustava, prijenosne lansere protuavionskih projektila i minobacače kalibra manjeg od 100 mm (OESS, 2000: t. 3).

U dokumentu „Međunarodni instrument za omogućavanje državama da identificiraju i istraže, pravovremeno i na pouzdan način, nezakonito streljačko i lako oružje“ se daju najkompletnije definicije streljačkog i lakog oružja.

- (1) Streljačko i lako oružje je svako prijenosno smrtonosno oružje koje izbacuje ili lansira sačmu, metak ili projektil uz prisutnost eksplozije, isključujući staro lako i streljačko oružje ili njihove replike.
- (2) Streljačko oružje je namijenjeno za individualnu upotrebu i uključuje: revolvere i automatske pištolje, puške i karabine, automatske puške, jurišne puške i lake puškomitraljeze.
- (3) Lako oružje je namijenjeno za upotrebu od strane dvije ili tri osobe koje mu služe kao posada, a u određenim slučajevima ga može posluživati jedna osoba. Laka oružja su: teški mitraljezi, ručni bacači, prenosiva protuavionska oruđa, bestrzajni topovi, prenosivi lanseri sa protutenkovskim projektilima, prenosivi lanseri sa protuavionskim raketama, te minobacači kalibra manjeg od 100 mm.

U Instrumentu su definirani sljedeći kriteriji koji određuju koje streljačko i lako oružje je nezakonito:

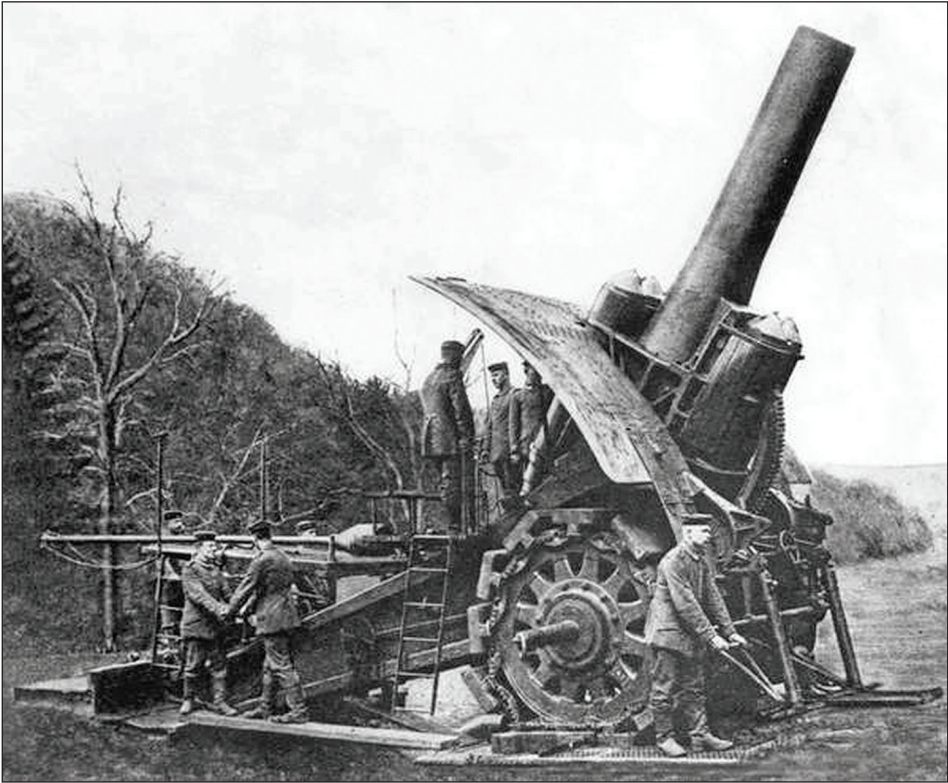
- (1) „smatra se nezakonitim prema propisima države koja ima teritorijalnu nadležnost tamo gdje je streljačko i lako oružje nađeno;
- (2) prometom oružja se narušava embargo Vijeća sigurnosti u skladu sa Poveljom Ujedinjenih naroda;
- (3) nije obilježeno u skladu sa odredbama Međunarodnog instrumenta;
- (4) ono se izrađuje ili sklapa bez licence ili ovlaštenja od strane vlasti države u kojoj se ova aktivnost dešava;
- (5) promet oružja se obavlja bez licence ili ovlaštenja od strane ovlaštenog organa države“ (Ujedinjeni narodi, 2005: 3-4)

2.2.2. Artiljerijska oruđa

Artiljerijska oruđa su vatrena oružja kalibra 20 mm i većeg. Prva artiljerijska oruđa se javljaju u Firenci početkom 14. stoljeća. Bila je to brončana ojačana cijev ili od kovanog željeza, glatka iznutra, zatvorena sa jedne strane, dometa oko 200-600 metara i neprecizna. Zbog svoje težine i nezgrapnosti prvi topovi su bili slabo pokretni i uglavnom su se koristili prilikom opsada, na tvrđavama i brodovima. Krajem 15. stoljeća artiljerijska oruđa dobivaju lafete sa točkovima što ih čini pokretljivijima. Razvoj metalurgije od 16. stoljeća omogućio je izradu artiljerijskih oruđa od livenog željeza. Dolazi do standardizacije vatrenih oružja po kalibru i veličini zrna.

Polovinom 19. stoljeća artiljerijska oružja dobivaju izolučene cijevi, što je omogućilo veći domet i stabilnost putanje zrna, a time i veću preciznost pogotka. U početku se radilo o sporometnim oruđima.

Zbog krute veze između cijevi i lafeta dolazilo je do jakog trzaja kod ispaljenja. Uvođenjem fleksibilnog lafeta za vrijeme gađanja trza samo cijev. Oruđa dobivaju preciznije nišanske sprave. Domet artiljerijskih oruđa sa izolučenom cijevi i brzina gađanja su znatno povećani. Do Prvog svjetskog rata se

Slika 3: Njemačka haubica „Velika Berta“ na Zapadnom frontu 1914. godine (izvor: www.britannica.com/technology/Big-Bertha-weapon, pristupljeno 08.07.2020. godine

konstruiraju novi modeli oruđa kalibra 75-500 mm. Teža oruđa se motoriziraju. U upotrebu oružanih snaga se uvode haubice, minobacači, protutenkovski i protuavionski topovi.

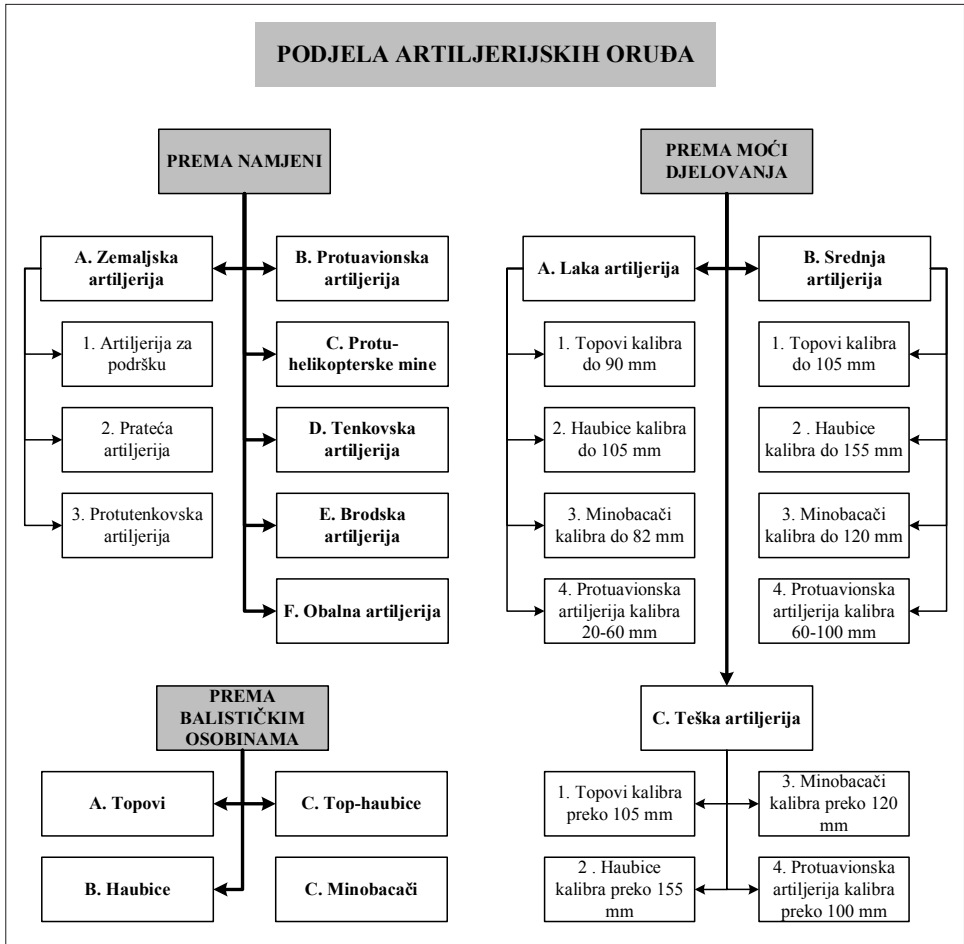
Između dva svjetska rata dolazi do razvoja protuavionskih topova. Tijekom Drugog svjetskog rata usavršavaju se tenkovski, artiljerijski i protuavionski topovi.

Razvoj artiljerijskih oruđa nakon Drugog svjetskog rata je usmjeren prema povećanju vatrene moći i pokretljivosti. Vrhunac razvoja predstavljaju artiljerijska oruđa za izbacivanje granata sa nuklearnom bojevom glavom (Redakcija VE 1, 1970: 262-263).

Slika 4: Suvremena američka haubica M198 u Iraku 2006. godine (izvor: www.britannica.com/technology/howitzer, pristupljeno 08.07.2020. godine)

Suvremena artiljerijska oruđa se dijele prema namjeni, moći djelovanja, balističkim svojstvima, stupnju automatizacije, mogućnosti i načinu transporta i načinu izbacivanja projektila (vidi shemu 2: Podjela artiljerijskih oruđa, str. 71; izvor: Redakcija VE 1, 1970: 262-263). Topovi imaju dugačke cijevi, velike početne brzine zrna, položene putanje i velike domete. Haubice imaju kraće cijevi, manje početne brzine, strmije putanje i manje domete. Top-haubice objedinjuju dobre strane topova i haubica, a minobacači imaju male početne brzine i domete, putanje su im jako strme.

Schema 2: Podjela artiljerijskih oruđa

2.3. Mine

Pojam mina dolazi od francuske riječi „mine“ i višestrukog je značenja (Klaić, 1990: 885). Minama su se nazivale podzemne galerije i hodnici u rudarstvu, različiti potkopi u antičkim i srednjovjekovnim podzemno-minskim borbama. Uvođenjem crnog baruta u 13. st. pojam mine se počinje koristiti za podzemne galerije i komore sa barutnim punjenjem u frontalnim ratovima uključujući i Prvi svjetski rat (Redakcija VE 4, 1973, 470).

Suvremeni pojam mine obuhvaća kopnene mine i pomorske mine, a minama se nazivaju i zrna koja se ispaljuju iz minobacača (minobacačke mine) i tromblonske mine koje se ispaljuju sa puške.

Pomorske mine su podvodno oružje opremljeno eksplozivnim punjenjem težine preko 200 kg i upaljačem koji se aktivira kontaktom ili prolaskom broda ili podmornice u neposrednoj blizini mine. Mogu plutati na vodi, biti usidrene ili se izbacivati iz brodova. U odnosu na tip upaljača mogu biti kontaktne, magnetne, tlačne i zvučne. Pokazale su se iznimno učinkovitim u Prvom i Drugom svjetskom ratu. U Drugom svjetskom ratu Sile Osovine su izgubile 1.316 plovila, a Saveznici 1.118 plovila uništenih pomorskim minama (www.britannica.com/technology/mine-weapon, pristupljeno 08.07.2020. godine).

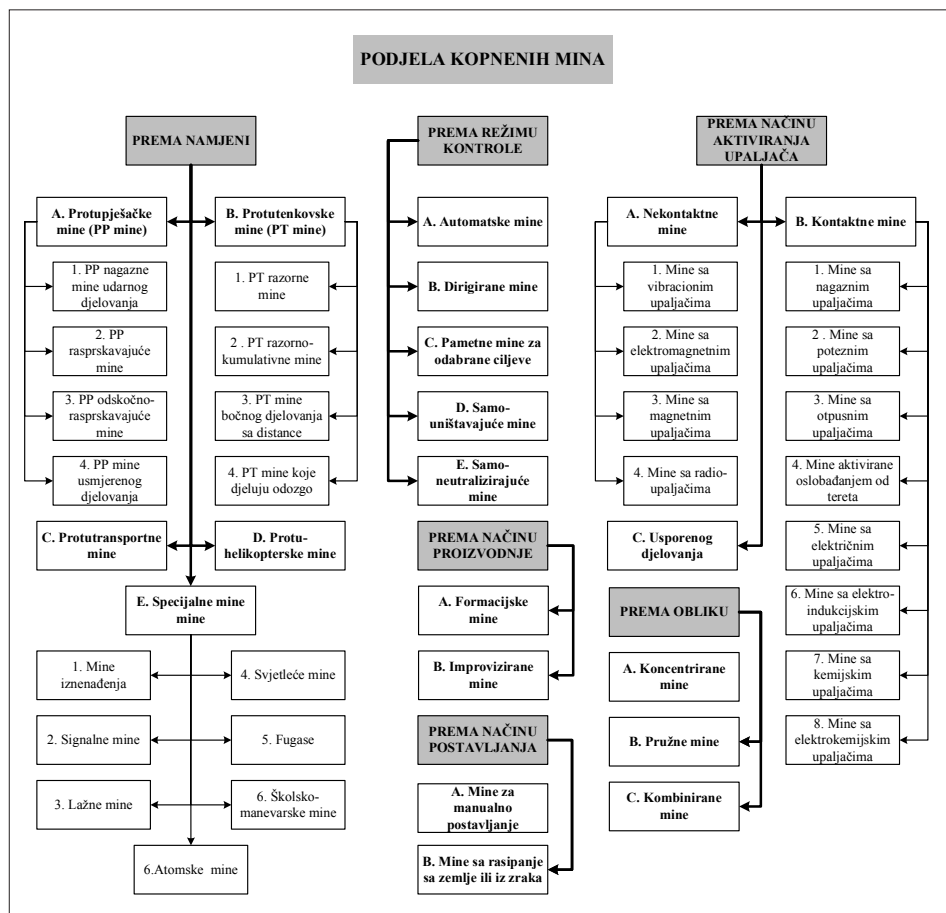

Slika 5: Pomorska mina poljske proizvodnje (izvor: www.britannica.com/technology/submarine-mine, pristupljeno 08.07.2020. godine)

Početak razvoja suvremenih kopnenih mina je povezan sa promjenama koje su se desile u načinju vođenja ratova u 20. stoljeću. Razvoj oklopno-mehaniziranih jedinica i njihova upotreba tijekom Prvog svjetskog rata ubrzala je razvoj kopnenih mina. Prve suvremene protutenkovske mine su postavljene u minsko polje negdje krajem ovoga rata. Njihov razvoj, te uvođenje protutenkovskih i protupješačkih kopnenih mina u serijsku i masovnu proizvodnju je intenziviran između dva svjetska rata, prvo u Njemačkoj 1935. godine, a zatim i u drugim zemljama. Njemačka je u ovom razdoblju proizvela 16 različitih tipova protutenkovskih mina i 10 različitih tipova protupješačkih mina. U Drugom svjetskom ratu, kopnene mine su masovno upotrijebljene. Procjenjuje se da je položeno preko 300 milijuna protutenkovskih mina tijekom Drugog svjetskog rata: Sovjetski Savez oko 220 milijuna, Njemačka 80 milijuna, SAD 17 milijuna. Nakon Drugog svjetskog rata razvoj kopnenih mina se temeljio na pet kriterija: efektivnost, veličina, mogućnost otkrivanja, logističko naprezanje i brzina postavljanja. Do 1990. godine je proizvedeno više od 600 tipova kopnenih mina (Arms Project, 1993, prema Žunec: 1997: 8; GICHD, 2014: 19).

Kopnene mine se dijele prema namjeni, režimu kontrole, načinu postavljanja, načinu aktiviranja upaljača, načinu proizvodnje i obliku mine (vidi shemu 3: Podjela kopnenih mina, str. 74). U literaturi i dokumentima međunarodnih i nevladinih organizacija, te u konvencijama i njihovim provedbenim dokumentima najčešće se koristi podjela kopnenih mina prema namjeni. Ova klasifikacija mina obuhvaća grupu protupješačkih mina i grupu protutenkovskih mina, koje su bile u masovnoj proizvodnji i upotrebi, te neke posebne kategorije kopnenih mina kao što su protutransportne, specijalne i protuhelikopterske mine.

Donošenjem Konvencije o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju, protupješačke mine su *de jure* i *de facto* kategorizirane u zabranjena sredstva, a njihova proizvodnja i zalihe su dramatično smanjeni u razdoblju od 20 godina nakon stupanja na snagu ove Konvencije 1999. godine.

Shema 3: Podjela kopnenih mina (izvor Lisica, 2006: 41)

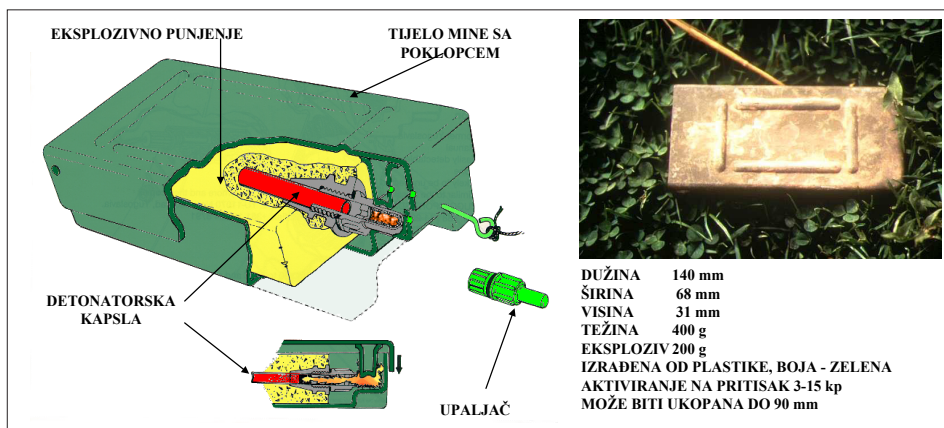
Onemogućena je proliferacija ovih mina i njihova upotreba u nedavnim oružanim konfliktima. Međutim, „nestašica“ protupješačkih mina na svjetskom tržištu oružja je potaknula proizvodnju improviziranih eksplozivnih sredstava od strane naoružanih grupa. U oružanim konfliktima u Kolumbiji, Afganistanu, Iraku i Siriji su se masovno koristila improvizirana eksplozivna sredstva. U 2016. godini je broj žrtava od improviziranih eksplozivnih sredstava premašio broj žrtava od tradicionalnih mina sa daljnjim rastućim trendom. U 2018. godini je 3.789 ljudi stradalo od improviziranih eksplozivnih sredstava ili 54,9% svih stradalih od kopnenih mina (www.the-monitor.org/en-gb/reports/2019/

landmine-monitor-2019/major-findings.aspx, pristupljeno 07.07.2020. godine). Ova improvizirana eksplozivna sredstva se po svom načinu aktiviranja i djelovanju uklapaju u definiciju protupješačkih mina iz Konvencije o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju. Njihovo određenje kao protupješačkih mina improviziranog karaktera ili improviziranih protupješačkih mina je prihvaćeno od strane država potpisnica Konvencije. Protutenkovske mine ne spadaju u zabranjena sredstva, međutim brojne države potpisnice spomenute Konvencije su odustale od proizvodnje protutenkovskih mina i uništile postojeće zalihe ovih mina.

2.4. Protupješačke i protutenkovske mine postavljene u minskim poljima u Bosni i Hercegovini

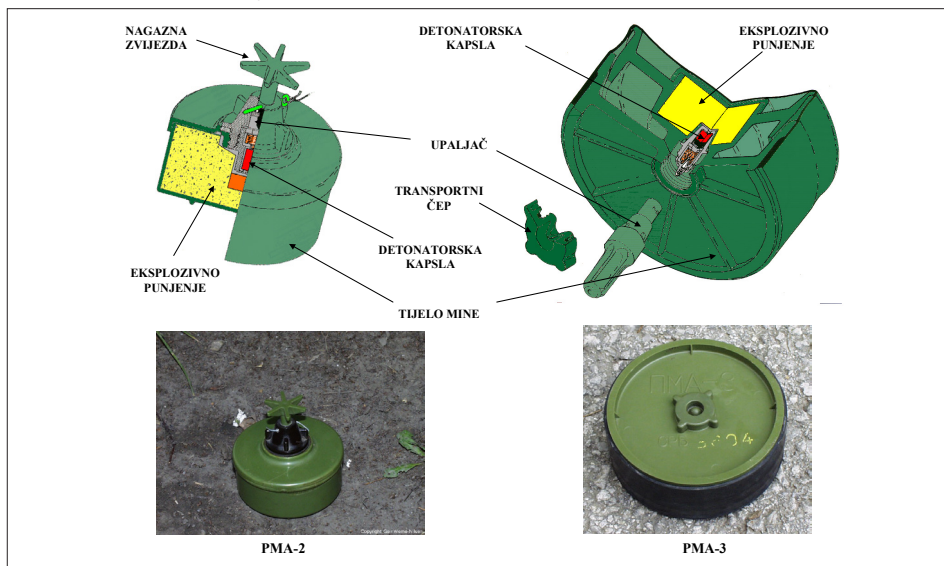
U bazi podataka Centra za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini evidentirano je 13 vrsta protupješačkih mina i 14 vrsta protutenkovskih mina koja su upotrijebljene tijekom rata, u razdoblju od 1992. do 1996. godine. Postoje različite procjene o broju položenih mina tijekom ovog razdoblja. Analizom različitih izvora podataka došlo se do procjene da je tijekom rata u Bosni i Hercegovini bilo položeno nešto više od milijun mina (Lisica, 2006: 67,92-95). U nastavku će se dati kraći opis nekih karakterističnih predstavnika protupješačkih i protutenkovskih mina koje su postavljene u minskim poljima u Bosni i Hercegovini.

Protupješačke nagazne udarne mine se aktiviraju nagazom na tijelo mine silom od 3 do 18 kp, a na živu silu djeluju eksplozivnim udarom. Tipični predstavnici protupješačkih nagaznih mina udarnog djelovanja u Bosni i Hercegovini su protupješačke antimagnetne mine PMA-1A, PMA-2 i PMA-3. Najjednostavnija je protupješačka mina PMA-1A (vidi sliku 6: Protupješačka antimagnetna mina PMA-1A u presjeku i primjerak uklonjen iz minskog polja, str. 76). Sastoji se od tijela mine sa poklopcem, eksplozivnog punjenja, upaljača, detonatorske kapsle i osigurača sa konopcem. Ova mina ima veću nagaznu površinu i relativno veću količinu eksploziva nego druge dvije mine. Međutim, nije hermetična, što je čini osjetljivom na vlagu.

Slika 6: Protupješačka antimagnetna mina PMA-1A u presjeku i primjerak uklonjen iz minskog polja (izvor: Lisica, 2006a: 25)

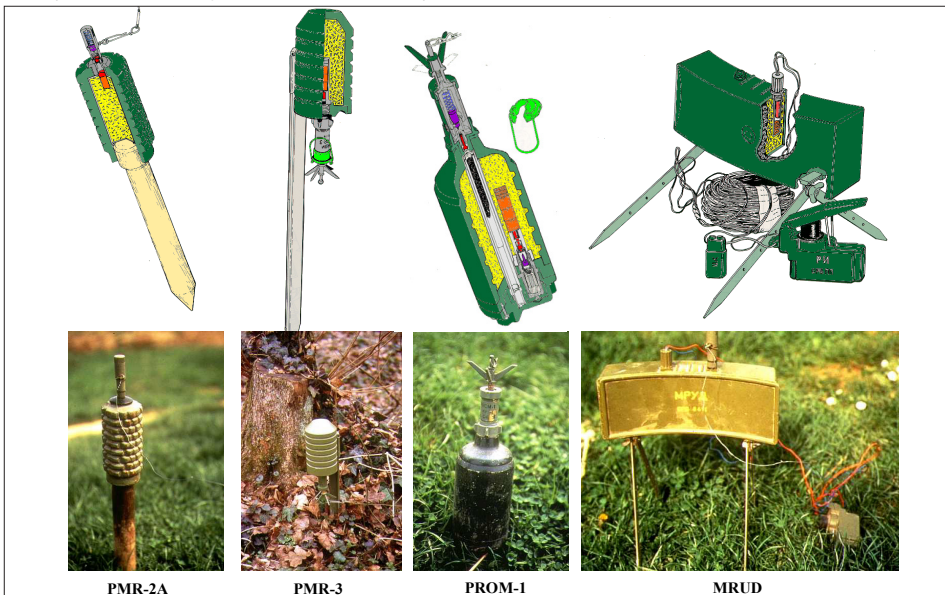
Protupješačke antimagnetne mine PMA-2 i PMA-3 su hermetične, tako da se mogu postavljati na svakom zemljištu (vidi sliku 7: Protupješačke nagazne mine PMA-2 i PMA-3 u presjeku i na slici). Zbog male nagazne površine postavlja se dva do tri puta više PMA-2 nego drugih nagaznih mina. U Bosni i Hercegovini su zabilježeni slučajevi da se PMA-2 postavlja obratno, samo zato da bi se povećala nagazna površina.

Slika 7: Protupješačke nagazne mine PMA-2 i PMA-3 u presjeku i na slici (izvor: Lisica, 2006a: 26)

Protupješačke rasprskavajuće mine se nazivaju i poteznim minama zbog najčešćeg načina aktiviranja – izvlačenjem osigurača iz upaljača pomoću potezne žice. Za razliku od nagaznih mina, koje najčešće izazivaju teže ili lakše povrede, aktiviranje ovih mina obično dovodi do smrti. One se postavljaju iznad zemlje natakute na kolčiće (rasprskavajuće) ili se ukopavaju u zemlju (rasprskavajuće-odskočne).

Najčešći tipovi mina upotrijebljeni u ratu u Bosni i Hercegovini su protupješačka rasprskavajuća mina PMR-2A i PMR-3, te protupješačka rasprskavajuća odskočna mina PROM-1 (vidi sliku 8: Protupješačke rasprskavajuće mine: rasprskavajuće mine PMR-2A i PMR-2, rasprskavajuća odskočna mina PROM-1 i mina usmjerenog djelovanja MRUD). Protupješačka mina PMR-2A se postavlja iznad površine zemlje nabijena na kolčić i primjenjuje se za miniranje zemljišta koje je obraslo travom, žbunjem ili zasađeno poljoprivrednim kulturama. Mina se aktivira na potez silom od najmanje 3 kp. Ubojno djelovanje mine je do 25 metara, a ranjavajuće do 100 metara. Sastoji se od tijela mine sa nosačem upaljača, eksplozivnog punjenja, upaljača, drvenog kolčića i namotaja sa poteznom žicom.

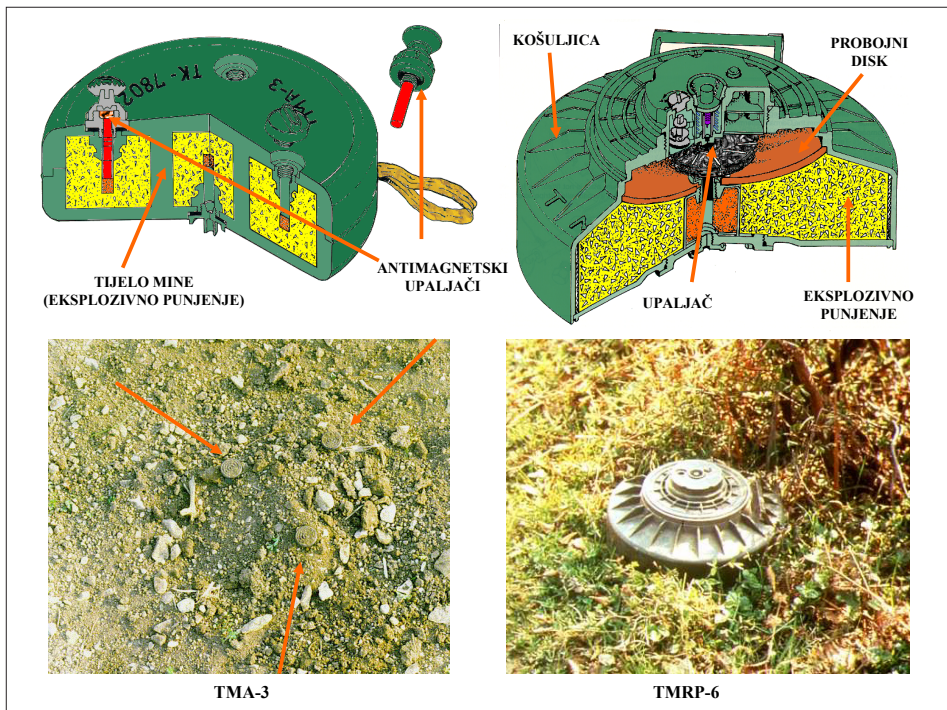
Slika 8: Protupješačke rasprskavajuće mine: rasprskavajuće mine PMR-2A i PMR-2, rasprskavajuća odskočna mina PROM-1 i mina usmjerenog djelovanja MRUD (izvor: Lisica, 2006a: 27)

Protupješačka mina PMR-3 se može postavljati po svakom zemljištu. Jačeg je ubitačnog djelovanja nego PMR-2A, koje može biti do 50 metara. Aktivira se povlačenjem potezne žice silom od najmanje 4 kp ili nagazom na zvijezdu silom od najmanje 12 kp. Sastoji se od tijela mine u koje je naliveno eksplozivno punjenje, upaljača, potezne žice i kolčića. Protupješačka rasprskavajuća odskočna mina PROM-1 i njezina poboljšana verzija PROM-1P se ukopava u svako zemljište, snijeg ili vodu do dubine od pola metra. Vrlo je otporna na vremenske utjecaje. Aktivira se povlačenjem potezne žice silom od najmanje 3 kp ili nagazom silom od najmanje 9 kp. Sa svoja 3 kg težine i 0,42 kg eksploziva, otpornošću na vanjske utjecaje i načinu djelovanja spada u grupu najubojitijih protupješačkih mina.

Protupješačka mina rasprskavajuća usmjerenog djelovanja (MRUD) se postavlja na različitim zemljištima, te u vodi i snijegu do dubine od 15 cm. Mina je vrlo efikasna u zaprečivanju prolaza i prostora radi zaštite važnijih objekata. MRUD ima usmjerenog djelovanje u kojemu se nakon eksplozije razlijeće 650 čeličnih kuglica promjera od 5,5 mm, u mlazu širine od 60° horizontalno i 3° vertikalno u odnosu na ose mine. Ubitačno djelovanje je do 50 metara od mjesta postavljanja mine. Aktivira se električnim putem iz zaklona. Komplet mine se sastoji od tijela mine, ručnog induktora, uređaja za provjeru mine, kabla, električne detonatorske kapsle i torbice.

Protutenkovske mine su prvenstveno namijenjene za uništavanje tenkova i drugih vozila i ljudi u njima. Upotrebljavaju se za zatvaranje tenkoprolaznih pravaca, miniranje željezničkih pruga, obalnog pojasa, riječnih prijelaza i aerodroma. U minskim poljima položenim u Bosni i Hercegovini najčešće protutenkovske mine su antimagnetna mina TMA-3 i razorno-probojna mina TMRP-6 (vidi sliku 9: Protutenkovska antimagnetna mina TMA-3 i protutenkovska razorno-probojna mina TMRP-6, str. 79). Protutenkovska antimagnetna mina TMA-3 je jednostavne izrade. Tijelo mine čini eksplozivno punjenje težine 7 kg livenog trotila u kojima postoji ležište za navijanje tri antimagnetna upaljača. Aktiviranje upaljača se vrši pritiskom na nagaznu kapu silom od 180 do 350 kp. Protutenkovska razorno-probojna mina TMRP-6 se, po

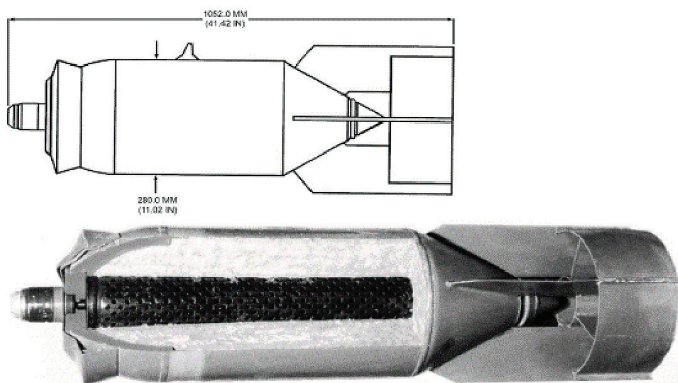
načinu djelovanja i konstrukciji, razlikuje od ostalih mina koje su upotrijebljene u ratu u Bosni i Hercegovini. Ova mina posjeduje poluzni mehanički upaljač koji se aktivira nagaznom silom od 150 do 300 kp ili pomjeranjem poluge silom od 1,3 do 1,7 kp na vrhu poluge. Mina se sastoji od tijela mine, u koje je naliveno 5,2 kg trotila i upaljača. U tijelu mine je probojni disk tanjurastog oblika koji svoje probojno djelovanje na oklop ostvaruje zahvaljujući velikoj kinetičkoj energiji koju posjeduje u trenutku udara u oklop. Mina se ukopava u zemlju ili postavlja bočno (horizontalno). Kada se postavlja horizontalno može potpuno razoriti hodni dio vozila, a ako se aktivira između gusjenica potpuno onesposobljava vozilo i ubija posadu. Bočno, u horizontalnom položaju, ova mina može sa udaljenosti od 10 metara probiti pancirnu ploču debljine 50 mm.

Slika 9: Protutenkovska antimagnetna mina TMA-3 i protutenkovska razorno-probojna mina TMRP-6 (izvor: Lisica, 2006a: 28)

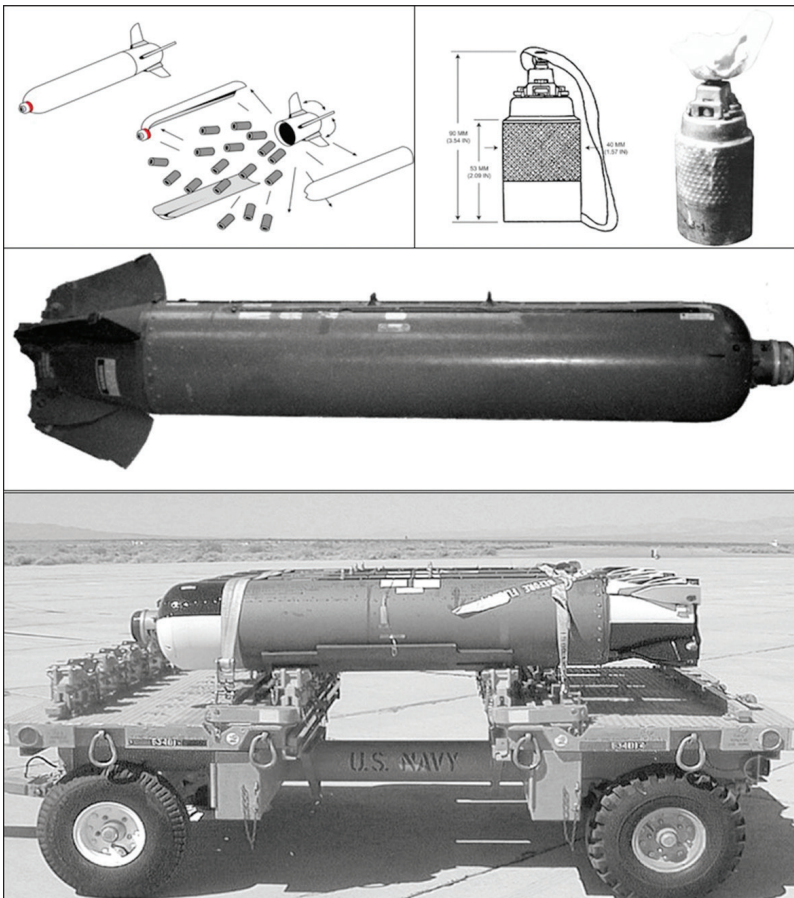
2.5. Konvencionalne avionske bombe i kasetno streljivo

Konvencionalna avionska bomba je spremnik punjen eksplozivom koji se izbacuje iz aviona i pomoću sile gravitacije usmjerava prema cilju. Sastoji se od vanjskog metalnog kućišta, eksplozivnog punjenja, stabilizatora (najčešće u obliku krilaca za stabilizaciju bombe u letu), jednog ili više upaljača sa mehanizmom za njegovo armiranje, odnosno uspostavljanje inicijalnog lanca za aktiviranje bombe. Prema djelovanju i namjeni konvencionalne avionske bombe mogu biti: (1) razorne avionske bombe za uništavanje objekata; (2) probojne avionske bombe za uništavanje objekata, tenkova i ratnih brodova, uključujući i protutenkovske bombe, te protubetonske bombe koje objedinjuju osobine razornih i probojnih bombi; (3) rasprskavajuće avionske bombe za uništavanje ljudi, vozila, nezaštićenih objekata; (3) kasetne avionske bombe; (4) dubinske avionske bombe za uništavanje podmornica i drugih podvodnih objekata te, razminiranje podvodnih mina; (5) zapaljive avionske bombe za stvaranje požara i uništavanje objekata vatrom, uključujući plamene bombe ispunjene napalmom; (6) dimne avionske bombe punjene za stvaranje dimnih zavjesa; (7) osvjetljavajuće avionske bombe za osvjetljavanje noću uključujući fotografske avionske bombe za noćno aerofoto snimanje; (8) navigacijske avionske bombe za obilježavanje ciljeva i orijentiranje noću; (9) školske avionske bombe; (10) propagandne avionske bombe za rasturanje propagandnog materijala (www.britannica.com/technology/bomb-weapon, pristupljeno 14.07.2020. godine; Redakcija Vojne enciklopedije 10, 1975: 344-347).

Slika 10: Sovjetska fotografska bomba FOTAB-100-80 (izvor: US Naval EOD Technology Division, 2005)

U članku 2. Konvencije o kasetnim streljivu su navedeni najvažniji pojmovi i definicije kojima se ovaj međunarodno-pravni akt bavi. Prema ovoj Konvenciji kasetno streljivo je konvencionalno streljivo koje sadrži i rasipa eksplozivno podstreljivo čija pojedinačna težina ne prelazi 20 kg. Eksplozivno podstreljivo je obično u obliku bombica koje se raspršuju ili ispuštaju iz dispnzora – spremnika koji je projektiran upravo za tu namjenu. Kasetno streljivo obuhvaća kasetne bombe, kasetne rakete i kasetna artiljerijska zrna, koja su nosači dispnzora za rasipanje kasetnog podstreljiva.

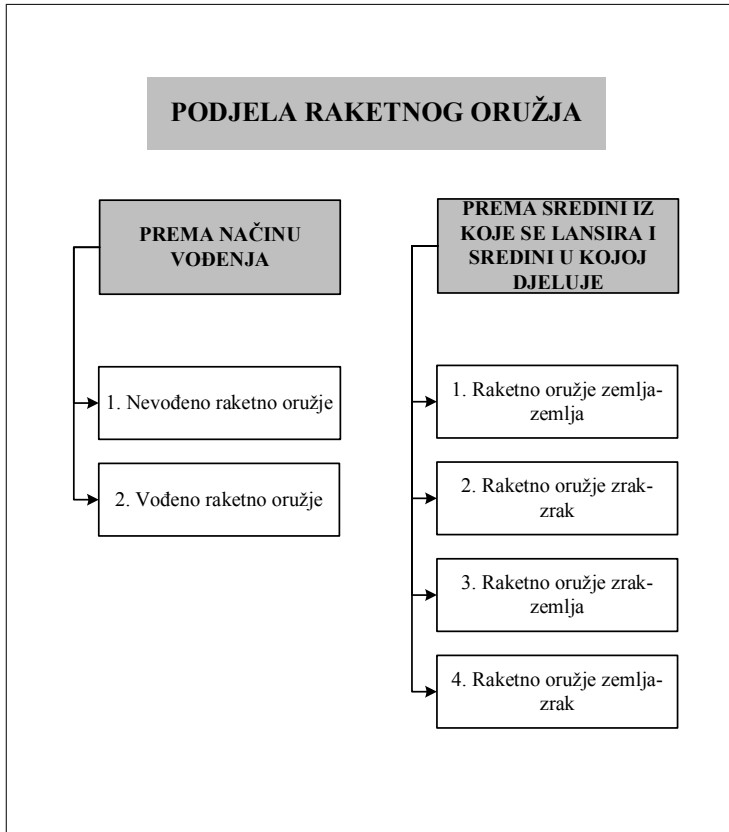
Slika 11: Gore lijevo: shematski prikaz djelovanja kasetnog streljiva. Gore desno: kasetno eksplozivno podstreljivo jugoslavenske proizvodnje KB. U sredini: Kasetna bomba američke proizvodnje CBU 87/B. Dolje: Kasetna bomba američke proizvodnje CBU 87 A/B u transportu (izvor: (izvor: US Naval EOD Technology Division, 2005)

Konvencija o kasetnom streljivu se odnosi samo na ono konvencionalno streljivo za koje se smatralo da ima nediskriminativne učinke, jer njegovo eksplozivno podstreljivo ostaje na zemlji ili pod zemljom dugo nakon napada i ugrožava civilno stanovništvo. O tome je postignut konsenzus među državama potpisnicama Konvencije. Kasetno streljivo koje sadrži podstreljivo opremljeno sa mehanizmima za samouništenje ili deaktivaciju nije zabranjeno Konvencijom. Također, Konvencijom nisu zabranjena navođena kasetna streljiva koje imaju mogućnost da otkriju i napadnu samo jedan cilj, te neke specijalne vrste kasetnog streljiva kao što su grafitne kasetne bombe za djelovanje protiv električne infrastrukture (www.bhmac.org, pristupljeno 15.07.2020. godine). Kasetne bombe su prvi upotrijebili Nijemci u Drugome svjetskom ratu, napadom na britanske snage, da bi masovnu primjenu imale u Vijetnamskom ratu i u ratovima koji su slijedili. U ratovima i oružanim konfliktima na prostoru bivše Jugoslavije korišteno je kasetno streljivo.

2.6. Raketno oružje

Raketno oružje pokreće pogonsko gorivo koje se nalazi u samom projektilu koji nosi ubojno sredstvo. Masovno se primjenjuje u konvencionalnom i nekonvencionalnom oružju kao nosači ubojnih sredstava, tako da može biti punjeno klasičnim ili nuklearnim eksplozivom. Obuhvaća raketna zrna, balističke i aerodinamičke vođene rakete, lansirne uređaje, sustave za vođenje i druge uređaje i opremu za pripremu i lansiranje. Raketno oružje se može klasificirati prema načinu vođenja i prema sredini iz koje se i u kojoj djeluje (vidi shemu 4: Podjela raketnog oružja, str. 83.)

Nevođeno raketno oružje se na cilj ispaljuje po određenoj putanji koja se ne mijenja tijekom leta. Kod vođenog raketnog oružja parametri leta se mogu mijenjati tijekom leta bilo aktivnim navođenjem, bilo pasivnim navođenjem. Raketno oružje zemlja-zemlja djeluje sa zemlje, broda, podmornice na ciljeve na zemlji, vodi i pod vodom (zemlja-zemlja, zemlja-brod, brod-zemlja, brod-brod, podmornica-brod itd.). Može biti taktičkog ili strategijskog značaja (dometa preko 1000 km).

Shema 4: Podjela raketnog oružja

Raketno oružje zrak-zrak postalo je standardno naoružanje zrakoplova, naročito lovačkih aviona. Potiskuje sve više streljačko naoružanje zrakoplova. Raketno oružje zrak-zemlja je također u naoružanju zračnih snaga. Može biti taktičkog ili strategijskog značaja. Raketno oružje zemlja-zrak se koristi za obranu teritorije, dijelova oružanih snaga, zrakoplovnih i drugih baza i brodova od djelovanja iz zraka. Može biti protuavionsko i proturaketno.

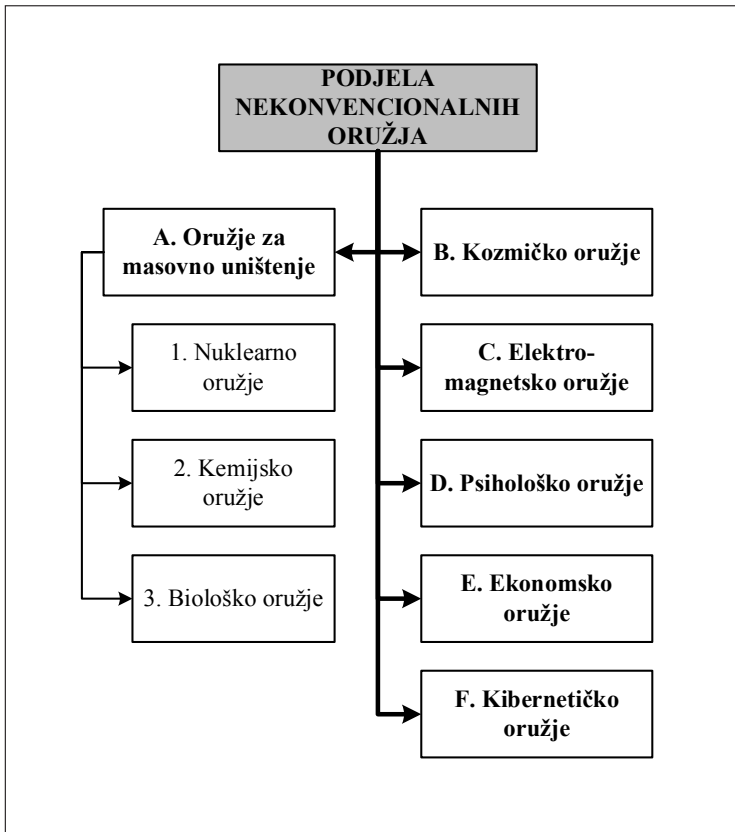
Slika 12: Američki avion F-16 Fighting Falcon, s dvije rakete zrak-zrak Sidewinder, jednom bombom od 2.000 kilograma (izvor: www.britannica.com/technology/rocket-and-missile-system/, pristupljeno 17.07.2020. godine)

3. Nekonvencionalna oružja

Unajširem smislu, u nekonvencionalna oružja se ubrajaju sva oružja koja ne pripadaju konvencionalnim, uobičajenim oružjima čija uništavajući ili neutralizirajući efekt dolazi od kinetičke energije ili kemijskog procesa eksplozije proizvedenog konvencionalnim eksplozivnim materijama. U užem smislu pod nekonvencionalnim oružjem se podrazumijeva oružje za masovno uništenje. Međutim postoje i druga neuobičajena sredstva koja se koriste u suvremenom ratovanju i koja se mogu smatrati oružjima zato što mogu imati uništavajući ili neutralizirajući efekt (vidi shemu 5: Podjela nekonvencionalnih oružja).

Oružje za masovno uništenje čine nuklearno, kemijsko i biološko oružje. Kozmičko oružje čine letjelice koje se kreću na putnji oko Zemlje u svemirskom prostranstvu i koje se mogu upotrijebiti protiv umjetnih satelita, balističkih projektila i važnih ciljeva na zemlji. Elektromagnetno oružje koristi uzak snop elektromagnetnih valova u borbene svrhe. Lasersko oružje je najpoznatije elektromagnetno oružje. Pod psihološkim oružjem se podrazumijevaju

mjere koje djeluju na psihu ljudi radi slabljenja njihovog borbenog morala. Ekonomsko oružje obuhvaća mjere kojima se djeluje na slabljenje ekonomskog potencijala jedne zemlje (Readakcija Vojne enciklopedije 6, 1973: 455).

Shema 5: Podjela nekonvencionalnih oružja

Revolucija u takozvanom cyber-prostoru, razvoj informatičko-komunikacijskih tehnologija i povezanost kompjuterskih mreža čini ranjivim sustave značajne za nacionalnu i međunarodnu sigurnost i same oružane snage na nove prijetnje. Kibernetički napadi impliciraju postojanje virtualnih kibernetičkih oružja koje mogu značajno oslabiti obrambenu sposobnost zemalja svojim uništavajućim ili neutralizirajućim efektima.

Oružje za masovno uništenje obuhvaća široku lepezu oružja koja su korištena već tijekom Prvog svjetskog rata, a svoj puni razvoj doživljavaju nakon Drugog svjetskog rata. Oružje za masovno uništenje je ono „... oružje koje svojim djelovanjem može proizvesti masovne gubitke, masovno uništavanje ljudi, materijalnih dobara, životinjskog i biljnog svijeta, nekonvencionalno, neuobičajeno oružje, u odnosu na oružje koje se koristi u suvremenim ratovima (konvencionalno – uobičajeno)“ (Beridan i dr., 2001: 263). Oružje za masovno uništenje je zajedničko ime za nuklearno, biološko i kemijsko oružje. Ono danas predstavlja najveću prijetnju za međunarodnu sigurnost. Vojne doktrine u kojima oružje za masovno uništenje ima centralnu ulogu su zaostale kao nasljeđe Hladnog rata. Blixova komisija je ocijenila da je, nakon završetka Hladnog rata, prisutno nazadovanje u neproliferaciji oružja za masovno uništenje. Zemlje koje posjeduju ovo oružje nisu ispunile ranije preuzete obaveze u vezi razoružanja i neproliferacije. Ponovni zamah tom procesu je trebao dati Svjetski sastanak na vrhu Ujedinjenih naroda koji je održan u rujnu 2005. godine. Nažalost, nije postojala suglasnost oko preporuka za razoružanje i neproliferaciju oružja za masovno uništenje (Blix i dr., 2006: 22). Sposobnost da prouzrokuje destrukciju velikih razmjera je glavno obilježje ove grupe oružja. Zato se gotovo sve kategorije oružja za masovno uništenje ubrajaju u zabranjena sredstva, ali se ova dva pojma ne mogu poistovjetiti. U zabranjena sredstva spadaju i neka konvencionalna oružja. Zabranjena sredstva obuhvaćaju ona oružja i streljivo čija je upotreba zabranjena ili ograničena međunarodnim ratnim pravom. „Zabranjena sredstva su: oružja koja nanose nepotrebne patnje tj. patnje koje nisu u srazmjeri sa vojnim ciljem koji se postiže (npr. dum-dum meci), zagušljivci i otrovni plinovi, tečnosti, materije i sl. (bojni otrovi), bakteriološka sredstva (biološko oružje), radioaktivni materijali (nuklearno oružje) i sve vrste oružja čije se dejstvo ne može potpuno kontrolirati u toku upotrebe i u toku eksplozije (destruktivno i slijepo oružje)“ (Beridan i dr., 2001: 419). Iako je međunarodnim pravom djelomično ili potpuno zabranjena upotreba oružja za masovno uništenje, njegova proliferacija i upotreba u suvremenim oružanim konfliktima se razmatra kao ozbiljna prijetnja svjetskom miru i sigurnosti. Upravo zato će se nešto više prostora posvetiti karakteristikama ovog oružja.

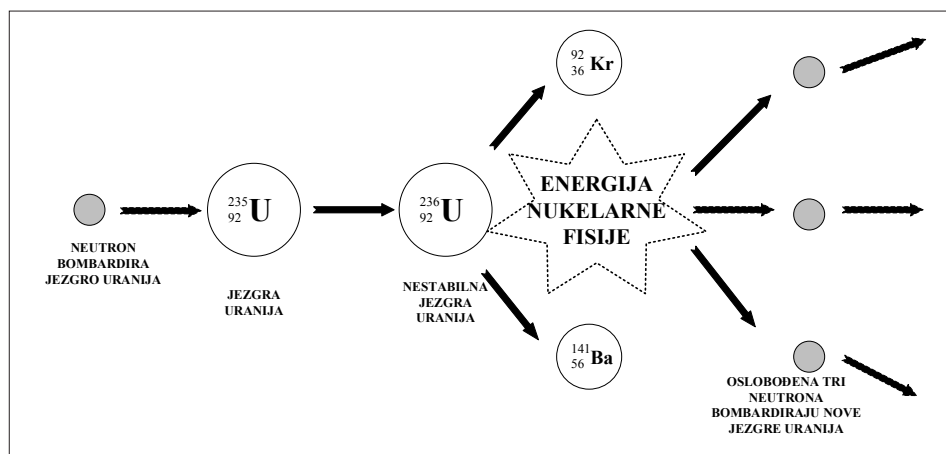
3.1. Nuklearno oružje

Nuklearno oružje su projektili i bombe napunjeni nuklearnim eksplozivom koji oslobađa neusporedivo veću snagu od klasičnog eksploziva. Razvoj nuklearnog oružja je počeo otkrićem fisije jezgre uranija potaknute neutronima 1938. godine, istovremeno u Francuskoj i Njemačkoj. Iako je kontinentalna Europa prednjačila u ovim istraživanjima, početak Drugog svjetskog rata dovodi do obrata. Nacistički režim u Njemačkoj i okupiranoj Europi natjerao je brojne znanstvenike na bijeg ali su oni nastavili svoj rad na univerzitetima u Velikoj Britaniji i SAD. Grupa znanstvenika okupljena oko Alberta Einsteina je predsjedniku Rooseveltu izložila ideju da se nuklearna fisija iskoristi kao oružje. Također, bojazan da je Njemačka nastavila rad na razvoju nuklearnog oružja je potaknula na ubrzano istraživanje i izradu nuklearne bombe u SAD. Sredinom 1942. godine formirana je organizacija Manhattan District koja je preuzela kontrolu nad daljnjim istraživanjem. Krajem 1942. godine, talijanski fizičar Fermi je uspio pokrenuti prvu lančanu reakciju. Pokrenuta je proizvodnja nuklearnih eksploziva. Paralelno sa proizvodnjom je izgrađena istraživačka laboratorija u Los Alamosu, New Mexico u kojoj je Oppenheimer okupio stručnjake nuklearne fizike, kemije i drugih nauka. Do 1945. je proizvedena prva nuklearna bomba, a njena probna eksplozija je bila 1945. godine u Alamogordu, New Mexico. Radilo se o plutonijskoj bombi od 20 KT. Bombe bačene na Hirošimu i Nagasaki su izazvale velika razaranja i potvrdila očekivanja o njihovom razornom djelovanju. To je dovelo do ubrzane kapitulacije japanske vojske. SSSR je izvršio prvu nuklearnu probu 1949. godine. Da bi se ostvarila strategijska prednost nad SSSR-om, SAD radi na razvoju termonuklearne bombe čija je proba izvršena 1952. godine u Pacifiku. Međutim, već naredne godine SSSR je izvršio prvu probu sa termonuklearnom eksplozijom. Slijedila je Velika Britanija sa probom svojeg nuklearnog oružja 1952. godine i termonuklearnog oružja 1957. godine. Od 1965. godine nuklearne probe je počela vršiti i Francuska. Tokom 50-tih i početkom 60-tih godina izvršeno je oko 500 raznih nuklearnih proba (Redakcija VE 6, 1973: 192-193).

3.1.1. Nuklearni eksplozivi i vrste eksplozija

Nuklearni eksplozivi su tvari koje oslobađaju velike količine nuklearne energije tijekom nuklearne lančane reakcije. U zavisnosti od vrste nuklearne reakcije tijekom koje se oslobađa energija, nuklearni eksplozivi mogu biti fizijski i fuzijski eksplozivi.

Fisijski eksplozivi su oni eksplozivi kod kojih dolazi do oslobađanja energije dijeljenjem atoma (vidi sliku 13: Lančana reakcija nuklearne fisije, str. 88).

Slika 13: Lančana reakcija nuklearne fisije

Radi se o izotopima uranija U-233 i U-235 i plutonija Pu-239. Uranij u prirodnom obliku se javlja u obliku izotopa U-235 (manje od 1%) i U-238 (preko 99%). Kod izotopa U-235 dolazi do spontanog razdvajanja jezgra uslijed djelovanja neutronima. Izotop U-238 se djelovanjem neutrona pretvara u plutonij Pu-239. Izotop U-235 se dobiva iz torija-232 uslijed djelovanja neutronima. Plutonijev umjetni izotop Pu-239 mora se spremati u odvojenim komadima manjim od 300 g jer bi inače moglo doći do spontane fisije, uz oslobađanje opasnih količina zračenja i topline. Zbog visokog stupnja radioaktivnosti smrtonosan je za čovjeka čak i u minimalnim količinama. Opasniji je od uranija zbog manje kritične mase pri kojoj dolazi do spontane reakcije fisije. Po količini oslobođene energije fisijski eksplozivi daleko premašuju konvencionalne

eksplozive. Pri potpunoj fisiji 1 kg nuklearnog fisijskog eksploziva oslobađa se energija ekvivalentna energiji 20 kilotona trinitrotoluola. Pri tome se oslobađa mehanička, toplotna i svjetlosna energija, te gama i neutronska nuklearna zračenje.

U lančanoj reakciji fisije se oslobađa ogromna nuklearna energija koja se ispoljava u obliku udarnog, toplotnog i radioaktivnog djelovanja. (1) Udarno djelovanje čini 50% energije, (2) toplotno djelovanje čini 35% energije i (3) radioaktivno djelovanje čini oko 15% energije.

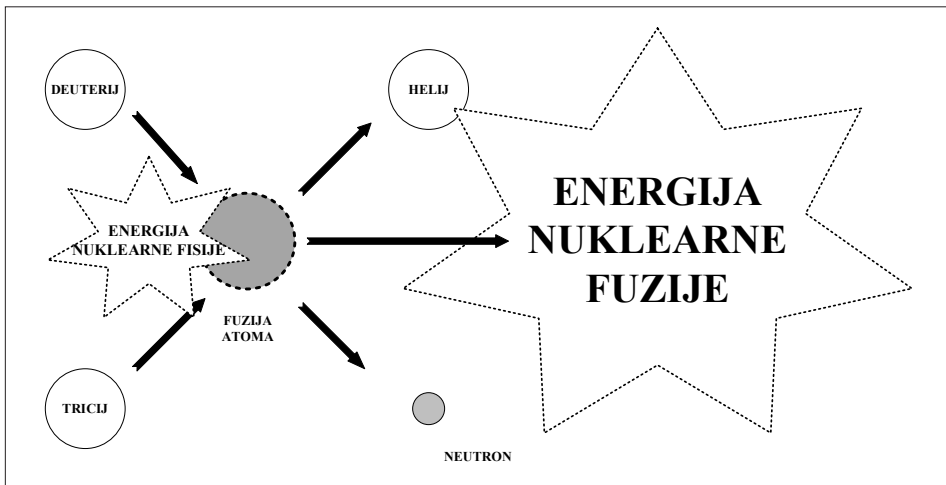
- (1) Udarno djelovanje nuklearne eksplozije proizvodi udarni val jako sabijenog zraka koji je pod ogromnim tlakom. Nastaje zbog širenja usijanih plinova u svim smjerovima od centra nuklearne eksplozije. Ovaj val se kreće nadzvučnom brzinom i ima razarajuće djelovanje. Na tri kilometra od nulte točke još uvijek ima brzinu od oko 100 km/h. Iza udarne fronte vala se stvara područje u kojemu je pritisak manji od atmosferskog. Nakon slabljenja fronte udarnog vala, zračna masa se vraća prema centru eksplozije u obliku povratnog vjetra koji izaziva dodatna oštećenja. Nuklearna bomba jačine 20 kilotona može prouzročiti potpuno rušenje građevina u promjeru od 400 m, te rušenje običnih i teško oštećenje armiranobetonskih građevina u promjeru od 1.500 m. U promjeru od preko 2.500 m nema većih oštećenja, ali prozori mogu biti razbijeni i na daljinama do 20 km. Udarno djelovanje na živa bića ogleda se u nanošenju povreda obaranjem, udarcima predmeta koji se ruše, zatrpavanjem ili oštećenjima unutrašnjih organa krvnih sudova, potresa mozga, pucanja bubnih opni i dr.
- (2) Toplotno djelovanje nuklearne eksplozije nastaje zračenjem užarene vatrene lopte. Pri eksploziji bombe od 20 kilotona, temperatura u centru nuklearne eksplozije dostiže nekoliko desetina milijuna stupnjeva Celzijusa. Nakon tri sekunde ova temperatura opadne na 3.000-4.000 °C. Toplotno zračenje se prostire pravolinijski brzinom svjetlosti od 300.000 km/s. Infracrvene zrake čine oko 56% toplotnog zračenja, vidljivi spektar čini 31% toplotnog zračenja, a ultraljubičaste zrake 13% toplotnog

zračenja. Ultraljubičasto zračenje se dešava trenutno, te nema vremena da se pronađe zaklon. One mogu prouzročiti ozbiljne opekotine. Infracrveno zračenje traje najduže i izaziva opekotine na živim bićima i požare. Naročito su opasne požarne oluje koje nastaju sa povratnim vjetrom nakon udarnog vala. U Hirošimi je toplotno zračenje prouzročilo 50% svih stradanja.

- (3) Radioaktivno djelovanje se javlja za vrijeme i ostaje nakon eksplozije pa je takva i njegova podjela na: početno (primarno) i naknadno (zakašnjelo, sekundarno) zračenje nuklearne eksplozije. Početno zračenje traje oko jedan minut od početka eksplozije i sastoji se od neutronskega zračenja i gama – zračenja. U momentu eksplozije stvaraju se brzi neutroni koji imaju smrtonosno djelovanje. Pri nuklearnoj eksploziji od 20 kilotona neutroni imaju smrtonosno djelovanje na daljinama od 800 m od centra eksplozije. Zbog odbijanja od drugih materijala, efikasnu zaštitu od neutrona mogu pružiti samo skloništa koja su zatvorena sa svih strana. Smrtonosno gama zračenje lako prodire kroz druge materijale, te zaštitu pružaju skloništa sa debelim slojevima materijala veće gustoće. Pri nuklearnoj eksploziji jačine 20 kilotona gama zračenje je smrtonosno do 1.500 metara. Naknadno zračenje se sastoji se od gama, alfa i beta zračenja. Može trajati godinama kontaminirajući zemljište na kojemu su se taložile radioaktivne padavine (Redakcija VE 6, 1973: 169-172).

Fuzijski eksplozivi su oni eksplozivi kod kojih dolazi do oslobađanja energije spajanjem atoma (vidi sliku 14: Lančana reakcija nuklearne fuzije, str. 91). Radi se o izotopima vodika: deuteriju i triciju, i izotopima litija Li-6 i Li-7. Deuterij ili teški vodik, stabilni je neradioaktivni izotop vodika. Tricij je radioaktivni izotop vodika. Litij je najlakši od svih poznatih metala. Smjesa njegova dva izotopa: Li-7 (92,6%) i Li-6 (7,4%) se upotrebljava za proizvodnju litijeve bombe (termonuklearna bomba). Fuzijski eksplozivi su daleko efikasniji od fisijskih. Smjesa litija Li-7 i vodika od 1 kg pri punoj fuziji oslobađa energiju od 50 kilotona trotila, a smjesa litija Li-6 i deuterijuma od 1 kg oslobađa energiju od 60 kilotona trotila. Smjesa deuterija i litija iste težine oslobađa energiju

od 82 kilotone trotila. Da bi došlo do nuklearne fuzije - procesa spajanja jezgara i njihovih atoma - potrebna je izvanredno visoka temperatura koju mogu stvoriti samo nuklearne fisijske eksplozije. Zapravo, fisijska nuklearna bomba služi kao „upaljač“ fuzijske – termonuklearne bombe. Gama i neutronska zračenje se oslobađa zbog tog fuzijskog nuklearnog „upaljača“. Bez toga termonuklearne bombe nemaju radioaktivne produkte osim slabo radioaktivnog tricija (Redakcija VE 6, 1973: 184).

Slika 14: Lančana reakcija nuklearne fuzije

U odnosu na poziciju centra eksplozije, sve nuklearne eksplozije se mogu podijeliti na:

- (1) površinske,
- (2) zračne,
- (3) visinske,
- (4) podzemne i
- (5) podvodne nuklearne eksplozije (vidi tablicu 7: Vrste i karakteristike nuklearnih eksplozija, str. 92).

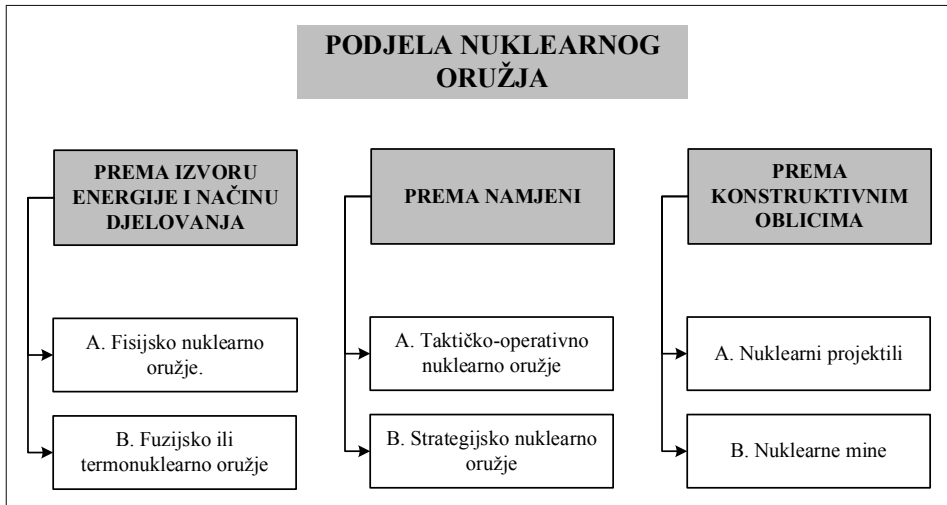
Tablica 7: Vrste i karakteristike nuklearnih eksplozija

Površinska nuklearna eksplozija	Zračna nuklearna eksplozija	Visinska nuklearna eksplozija	Podzemna nuklearna eksplozija	Podvodna nuklearna eksplozija
<p>Vatrena lopta dodiruje zemljinu površinu.</p> <p>Oko centra eksplozije ispari dio zemlje i formira se manji krater.</p> <p>Udarno djelovanje je snažnije.</p> <p>Toplotno djelovanje manjeg dometa.</p> <p>Početno zračenje manjeg dometa.</p> <p>Naknadno zračenje jače, a radioaktivne padavine stvaraju jaku kontaminaciju.</p>	<p>Slična površinskoj nuklearnoj eksploziji.</p> <p>Centar eksplozije na visini do 30 km.</p> <p>Vatrena lopta ne dodiruje površinu zemlje.</p> <p>Zasljepljujući bljesak je nekoliko desetina puta jači od sunčeve svjetlosti.</p> <p>Vatrena lopta se širi u obliku gljive.</p>	<p>Centar eksplozije u višim slojevima atmosfere.</p> <p>Udarno djelovanje smanjeno zbog razrijeđenog zraka.</p> <p>Toplotno djelovanje znatno snažnije.</p> <p>Radioaktivno djelovanje znatno snažnije.</p>	<p>Umjesto vatrene lopte se formira plinska lopta pod zemljom.</p> <p>Udarno djelovanje je u obliku zemljotresa.</p> <p>Toplotni efekt može potpuno izostatiti, zavisno od dubine eksplozije.</p> <p>Početno zračenje apsorbira zemlja.</p> <p>Naknadno zračenje je jače.</p> <p>Stvara se veliki radioaktivni krater.</p>	<p>Stvara ogromni mješur vodene pare. Na površini se formira vodena kupola koja stvara rušeci vodeni val.</p> <p>Voda apsorbira toplotno zračenje.</p> <p>Voda apsorbira početno zračenje, ali je naknadno zračenje pojačano.</p>

3.1.2. Podjela nuklearnog oružja

Nuklearno (atomska) oružje je nekonvencionalno oružje za masovno uništenje čije se djelovanje zasniva oslobađanju ogromne količine energije nuklearnom eksplozijom. Podjela nuklearnog oružja se vrši prema principu djelovanja, namjeni i konstruktivnim oblicima (shema 6: Podjela nuklearnog oružja, str. 93). Taktičko-operativno nuklearno oružje najčešće je fisiskog tipa

i relativno male snage koja se kreće u rasponu od 0,5 kilotona do nekoliko desetina kilotona. Strategijsko nuklearno oružje je termonuklearno oružje i fisijsko oružje snage preko 100 kilotona. U strategijsko oružje se ubrajaju i projektili koji sadrže više nuklearnih glava manje snage, koje se jednim lanserom upućuju na cilj i nad njim raspoređuju prema zadatim parametrima. Nuklearni projektili se izbacuju kao i klasični projektili iz aviona, sa brodova, podmornica, iz artiljerijskih oruđa i raketnih bacača. Statične nuklearne mine se montiraju na površini, pod vodom ili pod zemljom i aktiviraju se radi uništavanja žive sile i tehnike protivnika u nastupanju, kao i za stvaranje zapreka rušenjem i radioaktivnom kontaminacijom (Redakcija VE 6, 1973: 191-195).

Shema 6: Podjela nuklearnog oružja

Nuklearna ili atomska bomba je vrsta nuklearnog projektila koji se izbacuje iz zrakoplova. Nuklearna zrakoplovna bomba je prvi puta upotrijebljena na Hirošimi 06.08.1945. godine, a zatim tri dana kasnije je bačena na Nagasaki. Bombe bačene na Hirošimu i Nagasaki su bile fisijskog djelovanja. Zasnivala se na principu spajanja dvije potkritične mase uranija U-235 u nadkritičnu. Oblik joj je bio sličan razornoj zračnoj bombi. U njoj se nalazila cijev slična topovskoj, u kojoj je na zadnjoj strani bio smješten veći dio uranija, a na prednjoj manji

dio uranija iza kojeg je bilo eksplozivno punjenje od klasičnog eksploziva. Eksplozijom se manji dio uranija ubacivao u veći stvarajući nadkritičnu masu, što je izazvalo spontanu nuklearnu reakciju. Procjenjuje se da je u Hirošimi poginulo oko 80.000, a ranjeno je 65.000 stanovnika, dok je u Nagasakiju poginulo oko 36.000 i povrijeđeno 40.000 ljudi. Termonuklearne zrakoplovne bombe pune se fuzijskim eksplozivom. Obzirom na vrstu nuklearnog eksploziva mogu biti hidrogenske, natrijumske, kobaltne i litijske bombe. Upaljač bombe je zapravo fisijski nuklearni eksploziv. Eksplozijom klasičnog eksploziva fisijski eksploziv se sabija i dovodi do kritične mase izazivajući pri tome lančanu reakciju fisije. (2) Toplota izazvana fisijskom eksplozijom oslobađa velike količine toplotne energije i neutrone. Neutroni iz procesa fuzije pokreću lančanu reakciju fuzije izotopa lakih atoma oslobađajući ogromnu termonuklearnu energiju (Redakcija VE 3, 1972: 470-471; Redakcija VE 5, 1973: 684; Redakcija VE 6, 1973: 180-181).

3.2. Kemijsko oružje

Kemijsko oružje čine materije koje u dodiru sa živim organizmom izazivaju smrt ili oštećenja koja privremeno ili trajno onesposobljavaju ljude za određenu aktivnost. Kemijsko oružje u širem smislu podrazumijeva bojne otrove, dimne materijale i zapaljiva sredstva sa odgovarajućim sredstvima za njihovu upotrebu. Bojni otrovi su vrsta kemijskih spojeva koje svojim otrovnim djelovanjem onesposobljavaju ili uništavaju ljude, životinje i biljke i kontaminiraju okoliš. Kemijsko oružje se upotrebljava za trovanje ljudi i stoke, kontaminaciju tehničkih i borbenih sredstava, zemljišta, objekata, namirnica, stočne hrane i vode, za zadimljavanje i izazivanje požara. Rasipanje kemijskih borbenih sredstava se vrši pomoću cisterni, nosećih pribora-raspršivača, artiljerijskih granata, kopnenih mina, aviokemijskih pribora, kemijskih zrakoplovnih bombi, raketa, ampula, plamenobacača, zapaljivih zrakoplovnih bombi, minobacačkih projektila (mina) i fugasa.

Upotreba otrovnih sredstava u borbi je poznata od antičkog doba kada su prirodni otrovi nanošeni na vrhove strijela ili drugih bacačkih hladnih

oružja. Ti otrovi su dobiveni iz otrovnih biljaka, ostataka leševa ili su korišteni zmijski otrovi. Primjena otrovnih materija u obliku bojnih otrova datira od 17. stoljeća. Do kraja 19. stoljeća su otkriveni gotovo svi bojni otrovi koji su kasnije primijenjeni u Prvom svjetskom ratu. Narasla sposobnost zemalja da brzo proizvedu veće količine bojnih otrova, njihova toksičnost i pokušaji da se ono primjeni u ratu su bili upozorenje da se radi o oružju za masovno uništenje. To je dovelo do prve zabrane izrade i upotrebe bojnih otrova Haškom konvencijom iz 1899. godine. Nažalost, odredbe Haške konvencije su prekršene u Prvome svjetskom ratu. Njemačka je upotrijebila granate punjene kijavcem protiv Francuske već 1914. godine, a granate punjene suzavcem su upotrijebili protiv Rusije i Francuske 1915. godine. Te iste godine Njemačka je upotrijebila zagušljivce protiv Francuske kada je otrovano oko 15.000 francuskih vojnika, od čega je 5.000 smrtno stradalo. Nijemci nisu iskoristili stvorenu brešu u francuskim redovima, zato što nisu očekivali takvo djelovanje zagušljivaca. Francuska je također upotrijebila bojne otrove protiv Njemačke 1915. godine (suzavac) i 1916. godine (klor). Velika Britanija je protiv Njemačke upotrijebila smjesu klora, fozgena i sumporvodika 2016. godine. Krajem 1916. godine, Rusija je upotrijebila klorpikrin protiv Njemačke. Njemačka je upotrijebila iperit 1917. godine protiv sila Antante. U Prvome svjetskom ratu je proizvedeno oko 150.000 tona bojnih otrova. Upotrijebljeno je 122.391 tona bojnih otrova ili oko 82% proizvedene količine. Ljudski gubici od bojnih otrova su iznosili oko 5% ukupnih gubitaka, po jedan vojnik na 1,1 kg bojnih otrova (vidi tablicu 8: Pregled proizvodnje, upotrebe i gubitaka od bojnih otrova za glavne zaraćene države u Prvom svjetskom ratu, str. 96). Između dva svjetska rata je ponovo zabranjena primjena bojnih otrova i to Washingtonskom konvencijom iz 1922. godine² i Ženevskim protokolom iz 1925. godine³. Međutim, do primjene bojnih otrova je došlo u talijansko-etiopskom ratu od 1935.-1936. godine, kada je Italija upotrijebila iperit izlivanjem iz aviona po naseljima u Etiopiji. Japan je upotrijebio boje otrove u Kini 1937.-1939. godine.

²Treaty relating to the Use of Submarines and Noxious Gases in Warfare. Washington (www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/270?OpenDocument, pristupljeno 18.07.2020. godine).

³ Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare (<http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 18.07.2020. godine).

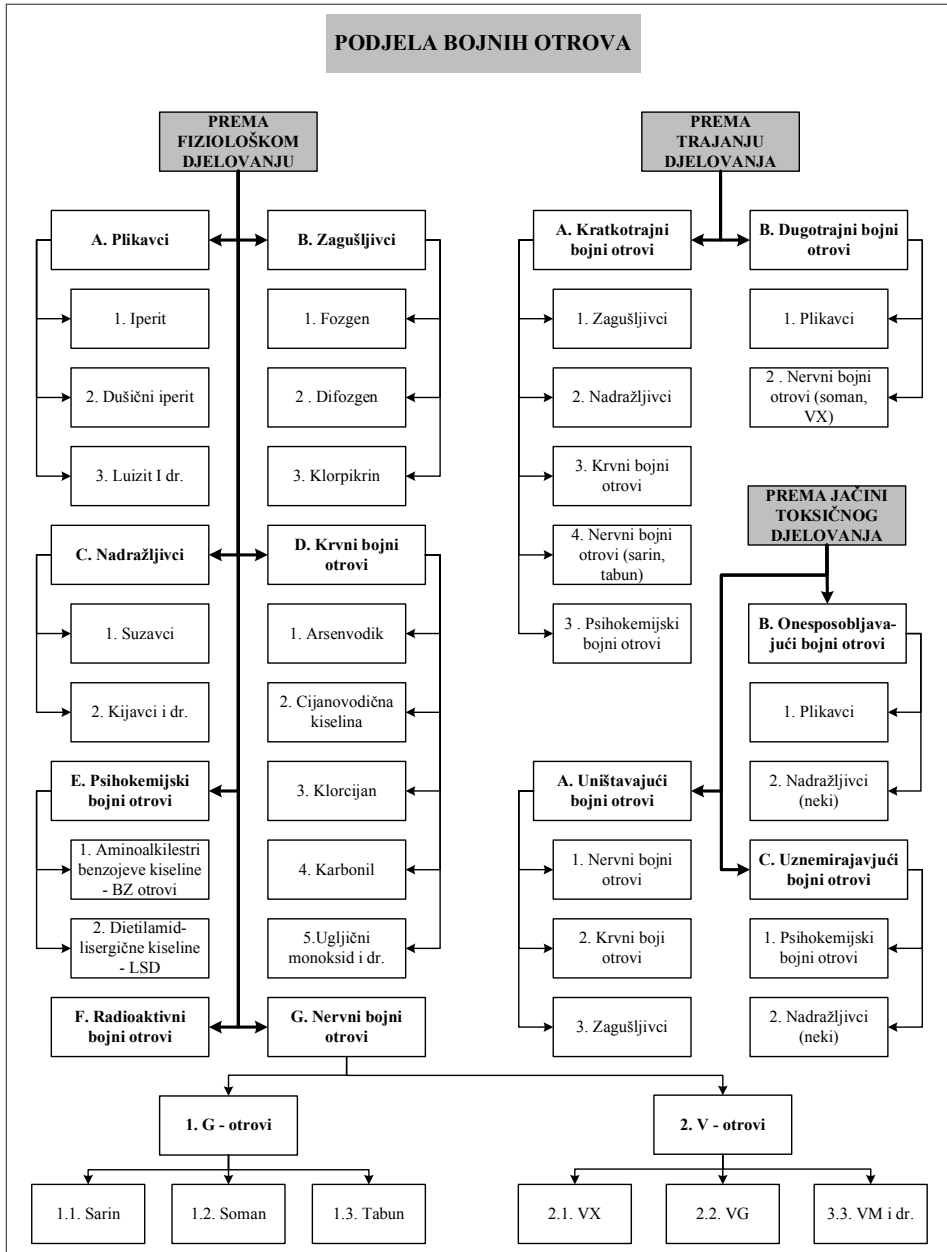
U Drugome svjetskom ratu bojne otrove je upotrijebila jedino Njemačka 1942. godine ali se daljnja borbena upotrebe obustavila zbog prijetnje Saveznika da će uzvratiti istom mjerom. U vijetnamskom ratu američke snage su upotrebljavale onesposobljavajuće i uznemiravajuće bojne otrove (Redakcija VE 1, 1970: 667,670-671).

Tablica 8: Pregled proizvodnje, upotrebe i gubitaka od bojnih otrova za glavne zaraćene države u Prvom svjetskom ratu (izvor: Redakcija VE 1, 1970: 667)

Zemlja	Proizvedeno bojnih otrova	Upotrijebljeno bojnih otrova		Usporedba gubitaka u ljudstvu			
				Od bojnih otrova		Od vatrenog oružja	
	tona	tona	%	broj	%	broj	%
Njemačka	68.100,0	57.600,5	84,58%	200.000	3,58%	5.394.058	96,42%
Francuska	36.955,0	29.650,5	80,23%	190.000	3,59%	5.107.500	96,41%
Velika Britanija	25.735,0	16.010,2	62,21%	188.706	7,28%	2.401.803	92,72%
SAD	6.215,0	1.100,0	17,70%	72.807	26,18%	205.325	73,82%
Austro-Ugarska	5.245,0	8.880,0	169,30%	100.000	18,12%	452.000	81,88%
Italija	4.100,0	6.950,0	169,51%	60.000	4,03%	1.428.500	95,97%
Rusija	3.650,0	3.200,0	87,67%	300.000	4,71%	6.066.700	95,29%
Ukupno	150.000,0	123.391,2	82,26%	1.111.513	5,01%	21.055.886	94,99%

Bojni otrovi se obično klasificiraju prema trajanju djelovanja, prema fiziološkom djelovanju i prema jačini toksičnog djelovanja (vidi shemu 7: Podjela bojnih otrova, str. 97). Prema trajanju djelovanja mogu biti: (1) kratkotrajni i (2) dugotrajni bojni otrovi. Kratkotrajni bojni otrovi su uglavnom plinovi ili lako isparljive materije koji djeluju 10-15 minuta na otvorenom prostoru. Zovu se i ofanzivni bojni otrovi zato što se najčešće upotrebljavaju u napadu, iznenadno i u velikim koncentracijama. Dugotrajni bojni otrovi su tekućine koje sporije prelaze u paru. Djelovanje im traje od 15 minuta pa sve do nekoliko mjeseci. U pitanju su defanzivni bojni otrovi koji se koriste u obrani za zatvaranje pravaca kretanja napadača. Prema fiziološkom djelovanju

mogu biti: (1) plikavci, (2) zagušljivci, (3) nadražljivci, (4) krvni bojni otrovi, (5) nervni bojni otrovi, (6) psihokemijski bojni otrovi i (7) radioaktivni bojni otrovi (Redakcija VE 1, 1970: 673).

Schema 7: Podjela bojnih otrova

1. Plikavci su grupa kožnih bojnih otrova koji izazivaju plikove u obliku opekotina na koži, ali također teško napadaju oči i disajne putove šireći se tako po čitavom organizmu. Pored plikova, lokalni simptomi koji upućuju na plikavce su crvenilo, svrab, suzenje očiju, zapaljenje bjeloočnice, zapaljenje sluzokože nosa, usta i ždrijela, jednjaka i organa za varenje, te zapaljenje dušnika i pluća. Može doći do zapaljenja srčanog mišića, bubrega i jetre, ponekad sa delirijem. Plikavci mogu prouzrokovati i smrt uslijed teškog trovanja. Pripadaju grupi dugotrajnih bojnih otrova, a glavni predstavnici plikavaca su iperit, luizit, dušični iperit.
2. Zagušljivci su grupa bojnih otrova koji izazivaju teške ozljede u plućima, kašalj i gušenje. Početni znaci trovanja manifestiraju se u nadražaju nervnih završetaka u gornjim disajnim putovima, što uvjetuje stezanje i suženje dušnika i dušnica, pojačano lučenje sluzi i površno disanje. Ukoliko ne dođe do daljnjeg prodiranja otrova, početni znaci i simptomi trovanja iščezavaju i nastupa latentna faza trovanja koja traje od 3 sata do 3 dana. U posljednjoj fazi dolazi do oštećenja na plućima i plućnom krvotoku. Zatrovana osoba pomodri i ubrzano diše, iskašljava krv pomiješanu sa sluzi. Ubrzo se modra boja kože pretvara u sivo-bjeličastu i uskoro nastupa smrt. U izvjesnoj mjeri mogu djelovati na srce i živčani sustav. Zagušljivci pripadaju grupi kratkotrajnih bojnih otrova, a glavni predstavnici su fozgen, difozgen i klorpikrin.
3. Nadražljivci su uglavnom onesposobljavajući bojni otrovi koji nadražuju oči (suzavci) ili grlo i nos (kijavci). Američki bojni otrov CS ima osobine suzavaca i kijavaca, ali do 15 puta jačeg djelovanja. Nazivaju se još policijskim otrovima. Valja napomenuti da u većim koncentracijama u zatvorenim prostorima mogu izazvati smrt.
4. Krvni bojni otrovi ili opći bojni otrovi su grupa bojnih otrova koji djeluju na krv i važne centre u organizmu. Vrlo su otrovni i izazivaju opće trovanje organizma. Toksično djelovanje im se zasniva na prekidanju oksidacijskog procesa u stanicama organizma. U organizam prodiru

preko organa za disanje, a rjeđe preko kože i organa za varenje. Pri većim koncentracijama izazivaju trenutnu smrt. Krvni bojni otrovi pripadaju grupi kratkotrajnih bojnih otrova, a glavni predstavnici su: arsenvodik, cijanovodična kiselina, klorcijan, karbonili i ugljični monoksid.

5. Nervni bojni otrovi su grupa bojnih otrova koji izazivaju teške nervne poremećaje koji obično dovode do smrti. U organizam prodiru velikom brzinom. Simptomi trovanja se javljaju poslije nekoliko minuta do nekoliko sati. Mogu se manifestirati tri grupe simptoma, zavisno od vrste nervnih otrova: (a) paraliza glatkih mišića, žlijezda i srca, suženje zjenica, nejasan vid, pojačan rad suznih žlijezda, znojenje, stezanje u grudima, kašalj, otežano disanje, grčenje crijeva, pad krvnog tlaka i poremećaj mokrenja; (b) djelovanje otrova na ganglije i poprečno-prugaste mišiće, trzanje mišića (očnih kapaka, jezika, lica), grčevi, bljedilo, ubrzani rad srca i povećanje krvnog tlaka; (c) djelovanje na centralni živčani sustav, vrtoglavica, glavobolja, strah, otežana koncentracija, konfuzija, otežan govor, koma sa gubitkom refleksa, opća slabost, paraliza respiratornog i kardiovaskularnog centra. Glavni predstavnici nervnih bojnih otrova su G-otrovi: sarin, soman i tabun i V-otrovi koji se javljaju pod šiframa: VX, VG, VM i VS.
6. Psihokemijski bojni otrovi izazivaju psihičke promjene kod ljudi onesposobljavajući ih privremeno za organizirani rad i akciju. Uzročnici su poremećaj u opažanju, procesu mišljenja i ostalih psihičkih funkcija. Izazivaju halucinacije, manijačko stanje, mentalnu konfuziju, strah, otežan govor, gubitak orijentacije, prekid kontakta sa okolinom. Najpoznatiji predstavnici psihokemijskih bojnih otrova su aminoalkilestri benzojeve kiseline – BZ-otrovi i dietilamidlisergične kiseline – LSD.
7. Radioaktivni bojni otrovi imaju dvostruko djelovanje: kao radioaktivne borbene materije i kao otrovi. Dobivaju se miješanjem klasičnih bojnih otrova sa radioaktivnim izotopima ili bombardiranjem neutronima klasičnih bojnih otrova. Još su u eksperimentalnoj fazi. Prema jačini toksičnog djelovanja razlikuju se: (1) uništavajući, (2) onesposobljavajući i (3) uznemiravajući bojni otrovi (Redakcija VE 1, 1970: 673).

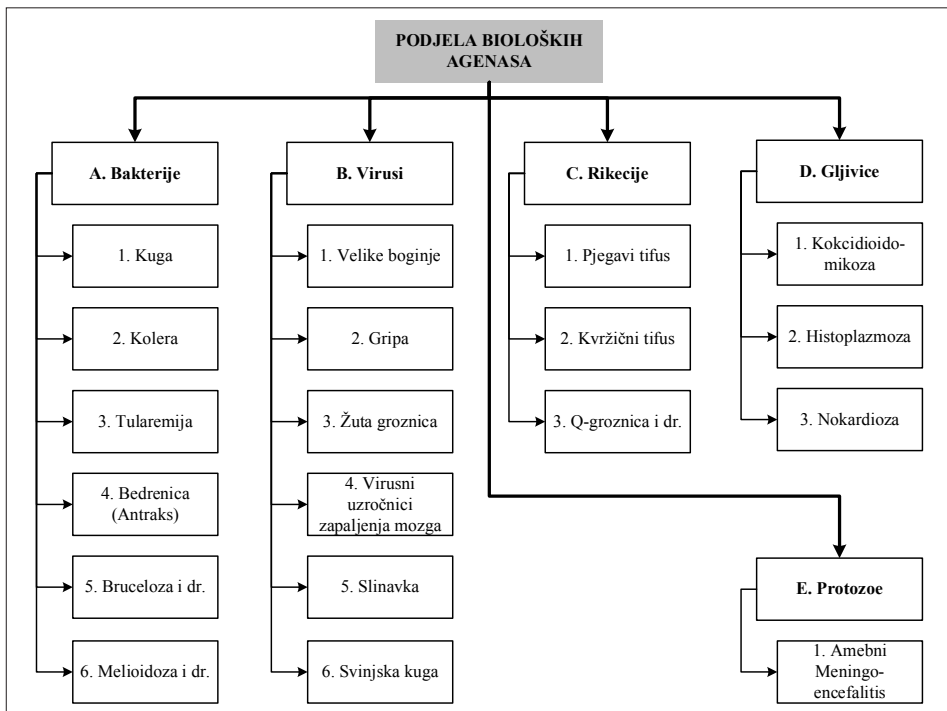
3.3. Biološko oružje

Biološko oružje obuhvaća naročite vrste živih bića ili njihovih produkata, namijenjenih za izazivanje masovnih zaraznih oboljenja ljudi, životinja ili biljaka. Biološko oružje se koristi u biološkom ratu s ciljem namjernog izazivanja masovnih infektivnih bolesti ljudi, životinja i korisnog bilja u epidemijskim razmjerima. Prema Rječniku vojnih i srodnih pojmova američkih oružanih snaga biološko oružje je svaki ratni materijal koji služi za izbacivanje, rasipanje ili rasprostiranje bioloških agenasa uključujući insekte koji ih prenose. Pojmovi biološko oružje i bakteriološko oružje se koriste kao sinonimi. Prema istom Rječniku biološki agensu su mikroorganizmi koji uzrokuju bolesti ljudi, biljaka i životinja ili uzrokuju propadanje materijala (US Joint Chiefs of Staff, 2008: 67).

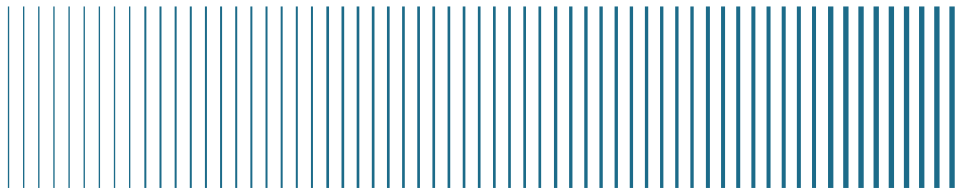
Ratove su oduvijek pratile zarazne bolesti i epidemije izazivajući često ogromne žrtve. Katkada su presudno utjecale na ishod rata. To saznanje je rano potaklo zaraćene strane da pokušaju na neki način izazvati epidemiju zarazne bolesti kod protivnika.

U Srednjem vijeku zarazne bolesti i epidemije su izazivale ogromnu pošast. Za vrijeme opsada gradova i tvrđava napadači su nastojali da na sve načine iznure branioce glađu i bolestima. Zabilježeni su slučajevi da su u opsjednute gradove ubacivani zaraženi kugom kako bi se proširila epidemija i oslabila obrana. U Prvome i Drugome svjetskom ratu je bilo upotrebe biološkog oružja, ali ne u značajnijoj mjeri, iako su vođene opsežne pripreme za biološko ratovanje. Japan je upotrijebio biološka sredstva protiv civilnog stanovništva u Mongoliji 1939. godine, a zatim u Kini 1940. godine. Nacistička Njemačka je vršila opite nad zatvorenicima u koncentracionim logorima sa biološkim agensima, prije svega uzročnikom tifusa. Za borbenu upotrebu se razvijaju samo oni biološki agensi koji imaju sljedeće osobine: (1) velika virulentnost – sposobnost da sa što manjim brojem klica izazovu što veća oboljenja, (2) lako se unose u organizam i imaju potrebnu kontagioznost (priljepljivost) i (3) njihova efikasnost se cijeni prema smrtnosti i trajanju onesposobljavajuće faze bolesti. U 1969. godini, međunarodna komisija Opće skupštine Ujedinjenih

naroda je sačinila spisak mikroorganizama koji se mogu smatrati biološkim agensima. One su razvrstane u pet grupa bioloških agenasa. To su: (1) bakterije, (2) virusi, (3) rikecije, (4) gljivice i (5) protozoe (vidi shemu 8: Podjela bioloških agenasa, str. 102). Bakterije su najzastupljenija kategorija bioloških borbenih agenasa. Lako se proizvode, brzo se razmnožavaju i lako se raspršuju, dok je proizvodnja virusa za biološko ratovanje skuplja prevashodno zato što se teže razmnožavaju. Rikecije su prijelazni oblik između virusa i bakterija, katkada se ponašaju kao virusi, a katkada kao bakterije. Gljivice su uglavnom namijenjene za širenje dugotrajnih zaraznih oboljenja (VE 1, 1970: 618).

Shema 8: Podjela bioloških agenasa

D. PRIJETNJE PROUZROČENE PROLIFERACIJOM

D. PRIJETNJE PROUZROČENE PROLIFERACIJOM

U doba Hladnog rata prevladavalo je mišljenje da je proliferacija pojam koji označava širenje nuklearnog oružja. U rječniku vojnih i drugih srodnih pojmova američkog ministarstva obrane proliferacija se vezuje za nuklearno oružje i definira kao: „Proces u kojem jedna država dolazi u posjed ili ostvari pravo na upotrebu nuklearnog oružja i tako bude potencijalno sposobna izvršiti nuklearni napad na drugu državu“ (US Joint Chiefs of Staff, 2008: 439). Prema Kegleyu i Witkopfu proliferacija podrazumijeva: „Širenje oružanih kapaciteta od nekoliko na mnogo država u lančanoj reakciji, tako da sve veći broj država stiče sposobnost da izvede uništavajući nuklearni napad na druge države...“ (2006: 667). U suvremenoj terminologiji razoružanja proliferacija ima znatno šire značenje, tako da se danas, pored proliferacije nuklearnog oružja, govori o proliferaciji kemijskog i biološkog oružja, o proliferaciji streljačkog i lakog oružja, horizontalnoj i vertikalnoj proliferaciji, te proliferaciji konvencionalnih i nekonvencionalnih oružja. Jedan od središnjih problema proliferacije sa kojim se suočavaju akteri suvremenih međunarodnih odnosa je tzv. sigurnosna dilema. Pojam sigurnosna dilema je prvi upotrijebio Herz 1950. godine, a vezan je uz konfliktni model međunarodnih odnosa (Bilandžić, 2010: 27). Sigurnosnu dilemu karakterizira utrka u naoružavanju. Države pravdaju svoje naoružavanje obrambenim razlozima, što opet navodi druge države da uzvrate svojim naoružavanjem. Konačni rezultat je opadanje nacionalne sigurnosti svih država sa povećanjem stupnja njihovog naoružavanja (Kegley i Wittkopf, 2002: 192-193).

Proliferacija i utrka u naoružavanju su dva bliska pojma čije se definicije donekle preklapaju. U svom pojmovnom značenju proliferacija uključuje mnogo više politički i sigurnosni kontekst i pojave u kojemu se dešava širenje različitih vrsta konvencionalnog i nekonvencionalnog oružja, širenje oružja u prostornom smislu na kopnu, moru, podmorju, atmosferi i svemiru i prijetnje prouzročene proliferacijom oružja. Pojmovno određenje utrke u naoružanju

je više vezano za pokazatelje o proizvodnji, vrstama i količinama oružja, iako se ne može izostaviti politički i sigurnosni kontekst i pojave koje dovode do utrke u naoružavanju. Pojmovno određenje proliferacije je nešto šire od utrke u naoružavanju. Moglo bi se reći da je utrka u naoružavanju jedno od obilježja proliferacije i njezin glavni mehanizam. Prema tome, jedna šira definicija proliferacije koja uzima u obzir prethodne stavove bi glasila:

Proliferacija predstavlja širenje različitih vrsta konvencionalnog i nekonvencionalnog oružja na kopnu, moru, zraku i svemiru, praćeno utrkom u naoružavanju između država, kojom one nastoje povećati svoje oružane kapacitete i doći u posjed novih oružja, što rezultira prijetnjama koje ugrožavaju međunarodni mir i sigurnost.

Prijetnje prouzročene proliferacijom se ne mogu promatrati izolirano od drugih prijetnji po međunarodnu sigurnost. Ujedinjeni narodi su izdali klasifikaciju šest grupa prijetnji kojima se ugrožava međunarodna sigurnost (Organizacija Ujedinjenih naroda, 2004; prema Lisica, 2011: 16). Svaka od ovih prijetnji se može povezati sa proliferacijom oružja:

- (1) Ekonomske i socijalne prijetnje, uključujući siromaštvo, zarazne bolesti, korupciju i degradaciju okoliša se mogu povezati sa prijetnjama koje su posljedica ilegalnog posjedovanja i šverca oružja. Takve prijetnje obično karakterizira slično političko, pravno, ekonomsko okruženje u kojemu su vladavina prava, sigurnost građana i opća sigurnost ugroženi.
- (2) Međudržavni konflikti su grupa globalnih prijetnji koje neposredno generiraju utrku u naoružavanju kao glavni mehanizam proliferacije oružja. U suvremenim ratovima i nakon njih od oružja ginu daleko više civili nego vojnici.
- (3) Nerijetko, unutarnji konflikti su povezani sa prethodne dvije kategorije globalnih prijetnji. Karakteristični su za nerazvijene zemlje i obično u nekoj interakciji sa međudržavnim konfliktom u susjedstvu, pa dijele slična ugrožavanja od proliferacije oružja, posebno streljačkog i lakog oružja. Prema Ujedinjenim narodima unutrašnje konflikte obilježavaju

genocidi, trgovina ženama i djecom, otmice i trgovina ljudskim organima što upućuje na izrazitu ranjivost civilnog stanovništava od ovakavog vida prijetnji. Kod naoružanih grupa dominira upotreba streljačkog i lakog oružja, koje se nerijetko koristi za zastrašivanje civilnog stanovništva od takvih naoružanih grupa.

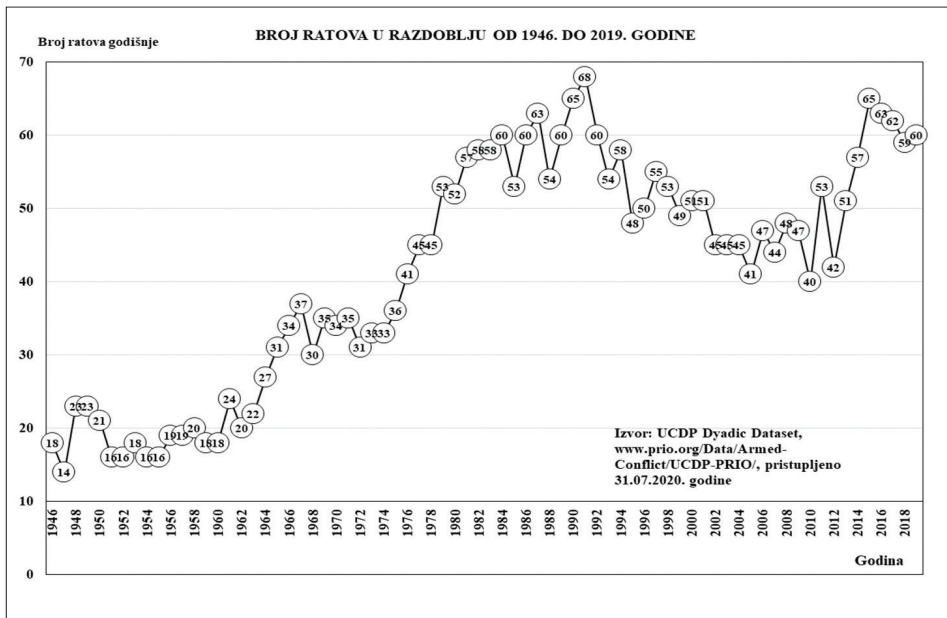
- (4) Proliferacija oružja za masovno uništenje – nuklearnog, kemijskog i biološkog oružja - predstavlja globalnu prijetnju unatoč pokušajima da se ono zabrani ili da se barem ograniči upotreba ovakvog oružja.
- (5) Terorizam kao globalna prijetnja potiče proliferaciju oružja. Terorističke grupe su u više navrata koristile biološko i kemijsko oružje, a uočeni su pokušaji terorističkih grupa da dođu u posjed nuklearnog oružja.
- (6) Transnacionalni organizirani kriminal i nelegalna proliferacija oružja su međusobno povezani i umreženi do te mjere da se ne mogu promatrati odvojeno. Zapravo transnacionalne kriminalne grupe su glavni nosioci ilegalne proliferacije oružja.

1. Trendovi u suvremenim oružanim konfliktima

Naučna otkrića, Prva industrijska revolucija koja je pokrenuta sredinom 18 stoljeća, kao i prijelaz iz feudalnog u građansko društvo, utjecali su na karakter konflikta i upotrebu novih oružja, po količini i snazi daleko jačeg i razornijeg nego ikada prije. Poslije razdoblja relativnog mira u 19. stoljeću koje su obilježila brojna otkrića i industrijski razvoj, početak 20. stoljeća je donio svjetske ratove. Svaki naredni bio je sve veći po angažiranim snagama, teritoriji na kojoj se odvijao, njegovim troškovima i posljedicama, osobito za civilno stanovništvo. U njima su se redovito uvodila nova borbena sredstva – dalekometna artiljerija, bombarderi, međukontinentalni balistički projektili, kemijsko, bakteriološko i nuklearno oružje. Oko 63 milijuna vojnika je bilo angažirano u Prvom svjetskom ratu. Poginulo je oko 8,5 milijuna vojnika i 5-10 milijuna civila. U Drugom svjetskom ratu broj mobiliziranih se

gotovo udvostručuje na 107 milijuna (Menon, 2017: 1-2). Procjenjuje se da je poginulo između 30 i 60 milijuna ljudi (53 milijuna ljudi prema Kegley i Wittkopf, 2006:182; 55 milijuna ljudi prema Menon, 2017: 2).

Nakon Drugog svjetskog rata, odvijali su se brojni oslobodilački ratovi, lokalni ratovi u doba Hladnog rata i sadašnji „ratovi za resurse“ u Africi. U njima je do sada poginulo između 60 i 100 milijuna ljudi (Menon, 2017: 2). Očekivanja da će doći do smanjenja oružanih konflikata nakon razdoblja Hladnog rata nisu se ostvarila. Uz manje oscilacije, od 1946. godine pa do 1992. godine je rastao godišnji broj ratova. Nakon 1992. godine dolazi do blagog silaznog trenda broja ratova koji se vode u svijetu, koji traje sve do 2010. godine, da bi nakon toga ponovo počeo rasti (vidi grafikon 1: Broj ratova u razdoblju od 1946. do 2019. godine).

Grafikon 1: Broj ratova u razdoblju od 1946. do 2019. godine

Raniji lokalni ratovi, ranije u dobroj mjeri kontrolirani i podržani od velikih sila pretvaraju se, nakon završetka Hladnog rata, u oružane konflikte, uglavnom unutar država.

Njihove žrtve su, najvećim dijelom, civilno stanovništvo (vidi tablicu 9: Karakteristike suvremenih oružanih konflikata).

Tablica 9: Karakteristike suvremenih oružanih konflikata

Karakteristike suvremenih oružanih konflikata	Najvažniji pokazatelji
Novi ratovi uglavnom izbijaju na Globalnom jugu, među državama sa najnižim dohotkom i nestabilnom vlašću.	Paradoksalno je da vlade ovih zemalja uglavnom prihvaćaju realistički koncept da naoružavanje doprinosi sigurnosti, te su one i najveći kupci oružja.
	Novi oružani sukobi neće biti motivirani osvajanjem tuđih teritorija nego osvajanjem vlasti unutar teritorija država ili sigurnosnim prijetnjama od tzv. odmetnutih država koje ugrožavaju određenu državu ili međunarodni poredak.
	Mnoštvo malih oružanih konflikata koje vode pripadnici neregularnih milicija, privatnih ili poluprivatnih snaga ili teroristički pokreti protiv regularnih snaga jedne države.
	Oružani sukobi unutar tzv. propalih ili neuspješnih država
	Raste broj izbjeglica i raseljenih osoba. U 2015. godini je bilo 55 milijuna izbjeglica i raseljenih osoba uslijed oružanih konflikata.
	Više od 2,5 milijardi ljudi živi u zemljama zahvaćenim oružanim sukobima u kojima gine civilno stanovništvo. Oko 98% izbjeglica dolazi iz tih zemalja.
Terorizam je postao jedno od bitnih obilježja oružanih konflikata	Širi se broj država zahvaćenih terorističkim djelovanjem.
	Od 2000. godine se neprekidno povećava broj mrtvih u terorističkim napadima.
	Prema nekim procjenama globalna cijena terorizma je bila na razini od 55 milijardi USD u 2014. godini.
Oružani sukobi potiču proliferaciju	Nelegalna trgovina streljačkog i lakog oružja, prijenosnih protuavionskih i protuoklopnih sustava predstavlja dominirajući vid proliferacije
	Proizvodnja i korištenje improviziranih eksplozivnih naprava od strane ne-državnih aktera kompenzira embargo na nabavku oružja.
Prema: Kegley i Wittkopf, 2006: 581-585; Menon, 2017: 3	

2. Proliferacija nuklearnog oružja

Dva su glavna pitanja mučila kreatore nuklearne politike zastrašivanja: (1) da li upotrijebiti nuklearno oružje i (2) kako spriječiti druge nuklearne sile da ga koriste. Nuklearna superiornost koju su SAD imale od kraja Drugog svjetskog rata se istopila negdje do Kubanske raketne krize 1962. godine. Dotadašnja strategija primoravanja se oslanjala upravo na nuklearnu superiornost SAD kao glavno pregovaračko diplomatsko sredstvo. Poslije 1962. godine, svrha nuklearnog oružja se mijenja i ono postaje sredstvo zastrašivanja. Obje supersile su razvijale strategije povratnog udara, što podrazumijeva sposobnost da se izdrži nuklearni napad protivnika i uzvratni povratnim udarom. Supersile su se našle u pat-poziciji zato što je dostignuto stanje tzv. međusobnoga zagarantiranoga uništenja. Paradoksalno, strategija zastrašivanja je stimulirala daljnju utrku u naoružavanju sve do vremena kada je SSSR počeo posustajati za SAD-om (Kegley i Wittkopf, 2006: 713-718).

SAD, Rusija, Kina, Velika Britanija i Francuska se smatraju zvaničnim nuklearnim silama što je potvrđeno i njihovim članstvom u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda. Pored zvaničnih nuklearnih sila postoje države koje posjeduju nuklearno oružje. Donedavno, nepriznatim nuklearnim silama su smatrane Indija, Pakistan i Izrael (Primakov, 2010: 131-132). Iako njihov status predstavlja prijetnju međunarodnoj sigurnosti, posebno na Bliskom Istoku i na Indijskom potkontinentu, na međunarodnoj razini je izostala snažnija reakcija koja bi imala za cilj onemogućavanje upotrebe nuklearnog oružja od strane ovih država. Četvrta nepriznata nuklearna sila je Sjeverna Koreja koja je otvoreno potvrdila postojanje svojeg nuklearnog programa sa visoko obogaćenim uranijem 2002. godine. Tada je obnovila izgradnju nuklearnih objekata i odbacila inspekciju Međunarodne agencije za atomsku energiju. Početkom 2003. godine, Sjeverna Koreja je istupila iz Sporazuma o neširenju nuklearnog oružja. Pregovori u okviru „šestorke“ (SAD, Rusija, Kina, Japan i dvije Koreje) nisu dali rezultate, te je vrhunac napetosti nastao 2006. godine. Iako je Vijeće sigurnosti osudilo testiranje balističkih raketa srednjeg

i velikog dometa, Sjeverna Koreja je nastavila sa podzemnom probom nuklearnog oružja. Obnovljeni pregovori šestorke doveli su do zaustavljanja sjevernokorejskog nuklearnog programa u drugoj polovini 2007. godine, a proces denuklearizacije je trajao do sredine 2008. godine kada je Sjeverna Koreja saopćila prekid nuklearnog razoružanja (Primakov, 2010: 134-135). Međutim, pogoršanje odnosa između SAD i Sjeverne Koreje je dovelo do obnavljanja nuklearnih proba 2009., 2013. i 2016. godine. Zadnja proba od šest nuklearnih eksplozija je bila 2017. godine, uključujući probu hidrogenske (fuzijske, termonuklearne) bombe. Procjenjuje se da Sjeverna Koreja ima 10-20 nuklearnih bombi ili projektila. Pored toga, Sjeverna Koreja modernizira svoje balističke projekte sposobne da nose nuklearno oružje (Stockholm International Peace Research Institute, 2018: 280-281).

Za razliku od Sjeverne Koreje, Iran uporno negira vojni karakter svojeg nuklearnog programa, uz određene kontradiktorne signale koji izazivaju sumnju kod međunarodne zajednice, a posebno kod nuklearnih sila i Izraela. Primakova ocjena o kontradiktornosti iranske nuklearne politike je još uvijek aktualna. One se očituju u: (1) Nejasnom političkom određenju iranskog rukovodstva prema pitanju obogaćivanja urana u mirnodopske svrhe što je ponudila Rusija. (2) Iran nije dao podatke o razvoju svojeg nuklearnog programa u prošlosti, što je bio zahtjev Međunarodne agencije za atomsku energiju. (3) Iran ubrzava radove na postavljanju kaskada za obogaćivanje urana do broja koji će im omogućiti njegovo korištenje u miroljubive, ali i u nemiroljubive svrhe (Primakov, 2010: 132). Međunarodni pritisak sankcijama je doveo do pregovora između Irana, s jedne strane, i stalnih članica Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda (Kina, Francuska, Rusija, Velika Britanija i SAD), Njemačke i Europske Unije, sa druge strane. Pregovori su bili uspješni i doveli su do sporazuma. Usvojen je Zajednički sveobuhvatni plan aktivnosti (eng. Joint Comprehensive Plan of Action – JCPOA) 2015. godine. Ovim Planom se obustavila iranska proizvodnja visoko obogaćenog uranija i plutonijuma, kako bi se prevenirala iranska proizvodnja nuklearnog oružja. Zauzvrat, zapadne zemlje su znatno ublažile sankcije prema Iranu. U 2017. godini dolazi do pogoršanja odnosa između SAD i Irana. SAD su napustile sporazum sa Iranom.

Međunarodna agencija za atomsku energiju je nastavila inspekcijski nadzor iranskih nuklearnih postrojenja, te potvrdila da je Iran nastavio sa provedbom JCPOA u 2017. godini. Međutim, Agencija nije sa sigurnošću mogla potvrditi da se cjelokupan iranski nuklearni materijal koristi isključivo u miroljubive svrhe (Stockholm International Peace Research Institute, 2018: 337-339).

Mnogobrojni pokazatelji upućuju na realnu prijetnju da se nuklearno oružje upotrijebi u terorističke svrhe. Za terorističke grupe najveći problem je doći do fisijskog materijala koji je upotrebljiv za izradu nuklearne bombe. Postoje podaci da su se članovi Al-Qaede susreli za pakistanskim nuklearnim znanstvenicima. Također, prema dosadašnjim saznanjima, pretpostavlja se da niti jedna poznata teroristička organizacija nema na raspolaganju nuklearno oružje. Zabrinjavaju podaci Međunarodne agencije za atomsku energiju koja vodi bazu podataka o incidentima i krijumčarenju oružja. Od 1993. godine pa do kraja 2018. godine su bila zabilježena i potvrđena 3.686 incidenta u vezi nuklearnih materijala. U 290 slučajeva se radilo o švercu ili zlonamjernoj upotrebi nuklearnih materijala. U 1.023 slučajeva se sa sigurnošću nije moglo potvrditi da li se radi o švercu ili zlonamjernoj upotrebi nuklearnih materijala, a u 2.373 incidenta takve zlonamjerne upotrebe ili šverca nije bilo. U 18 slučajeva se radilo o visoko obogaćenom uraniju ili plutoniju, uključujući nekoliko slučajeva gdje se radilo o krađi preko 1 kilograma nuklearnog materijala (www.iaea.org/sites/default/files/20/02/itdb-factsheet-2020.pdf, pristupljeno 11.08.2020. godine).

Razlikuju se dva oblika nuklearne proliferacije: (1) horizontalna i (2) vertikalna nuklearna proliferacija (vidi tablicu: 10: Vertikalna i horizontalna nuklearna proliferacija od 1945. do 2018. godine, str. 112).

Horizontalna nuklearna proliferacija podrazumijeva rast broja zemalja koje posjeduju nuklearno oružje. Vertikalna nuklearna proliferacija podrazumijeva jačanje sposobnosti postojećeg nuklearnog oružja (Kegley i Wittkopf, 2002: 666-667). Posljednje procjene o količini nuklearnog oružja su iz 2018. godine. Gotovo 15.000 nuklearnih bojevih glava se nalazi na 107 lokacija u 14 zemalja.

Tablica 10: Vertikalna i horizontalna nuklearna proliferacija od 1945. do 2018. godine

Godina	Horizontalna nuklearna proliferacija										
	SAD	Rusija	Velika Britanija	Francuska	Kina	Izrael	Indija	Pakistan	Sjeverna Koreja	Ukupno	
Godina prve nuklearne probe	1945	1949	1952	1960	1964		1974	1998	2006		
Vertikalna nuklearna proliferacija	1945	2								2	
	1950	299	5							304	
	1960	18.638	1.605	42						20.285	
	1970	26.008	11.643	349	36	75	8			38.164	
	1980	24.104	30.062	492	250	205	31			55.144	
	1990	21.392	37.000	422	505	232	53			59.604	
	2000	10.577	21.500	281	470	232	72	14	13	33.159	
	2010	9.400	12.000	225	300	240	80	80	70	<10	22.400
	2014	7.300	8.000	225	300	250	80	90-110	100-120	<10	16.300
	2017	6.800	**7.000	215	290	260	80	120-130	110-120	<20	14.875
2018	*6.450	6.850	215	300	280	80	130-140	140-150	10-20	14.468	

* SAD ima oko 2.050 uskladištenih bojnih glava, dok je 1.750 bojnih glava u operativnoj upotrebi. Ostatak od 2.650 čeka na rasklapanje.

** Rusija ima oko 2.750 uskladištenih bojnih glava, 1.600 bojnih glava u operativnoj upotrebi, dok 2.500 čeka na rasklapanje.

Izvor: Bulletin of the Atomic Scientists, 2010: 77-8, 2014: 2
 The Center for Arms Control and Non-Proliferation, 2017, <https://armscontrolcenter.org>
 (Stockholm International Peace Research Institute, 2018: 236)

Oko 9.400 nuklearnih bojnih glava se još uvijek nalazi u vojnim arsenalima, dok ostatak od oko 5.000 komada čeka rasklapanje. U operativnoj upotrebi je oko 4.150 bojnih glava, od toga je 1.800 glava u visokom stupnju pripravnosti spremno za ispaljivanje. Pored devet zemalja koje posjeduju nuklearne arsenale (SAD, Ruska Federacija, Kina, Velika Britanija, Francuska, Indija, Pakistan, Izrael i Sjeverna Koreja), nuklearno oružje je razmješteno i na teritoriji još 5 nenuklearnih zemalja članica NATO (Belgija, Njemačka, Italija, Nizozemska, Turska) (<https://thebulletin.org/nuclear-risk/nuclear-weapons/nuclear-notebook/>, pristupljeno 11.08.2020. godine).

Suvremene prijetnje prouzročene proliferacijom nuklearnog oružja koje ugrožavaju međunarodni mir i sigurnost se mogu sažeti u sljedećim zaključcima:

- (1) Povećava se broj zemalja koje posjeduju nuklearno oružje ili se ono nalazi na njihovoj teritoriji (horizontalna nuklearna proliferacija), iako se broj nuklearnih glava postepeno smanjuje od završetka Hladnog rata.
- (2) Postojeći broj od oko 9.400 nuklearnih bojnih glava koje se nalaze u operativnoj upotrebi ili su uskladištene, predstavlja prijetnju od globalnog uništenja u slučaju nuklearnog rata.
- (3) Indija, Pakistan, Sjeverna Koreja i Izrael su posjednice nuklearnog oružja i nisu zemlje potpisnice Ugovora o neširenju nuklearnog oružja. One su izvan režima nuklearne neproliferacije, što znači da nisu u obavezi primjenjivati postojeće međunarodne mehanizme za kontrolu nuklearnog naoružanja i materijala i inspekciju nuklearnih postrojenja koji su regulirani ugovorom.
- (4) Upotreba nuklearnog oružja u terorističke svrhe je latentna prijetnja. Postoje saznanja da terorističke organizacije pokušavaju doći do nuklearnih materijala koje bi im omogućilo izradu nuklearnog oružja.
- (5) Incidenti sa nuklearnim materijalima koje je evidentirala Međunarodna agencija za atomsku energiju pokazuju da međunarodni šverc oružja ne isključuje šverc nuklearnim materijalima, bilo da se radi o zemljama koje

ignoriraju međunarodni režim nuklearne neproliferacije ili o terorističkim organizacijama.

- (6) Oružani sukobi između zemalja ili unutar njih, pogotovo zemalja koje posjeduju nuklearno oružje ili se ono nalazi na njihovoj teritoriji predstavljaju ozbiljnu prijetnju. U slučajevima eskalacije takvih sukoba nuklearno oružje bi moglo doći u ruke tzv. nedržavnih aktera ili biti upotrijebljeno od strane oružanih snaga zemlje posjednice nuklearnog oružja u unutardržavnim ili regionalnim sukobima međunarodnog karaktera.

3. Proliferacija kemijskog i biološkog oružja

Organizacija za zabranu kemijskog oružja je objavila da je do sredine 2020. godine uništeno 70.882 tona ili 98% od ukupnih uskladištenih 72.304 tona kemijskog oružja koliko su prijavile države potpisnice Konvencije o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe kemijskog oružja i o njegovom uništenju (često se koristi skraćeni naziv: Konvencija o zabrani kemijskog oružja). Uništena su 74 postrojenja, a preostalih 17 postrojenja koja se nalaze u četiri države su pod nadzorom Organizacije (www.opcw.org/media-centre/opcw-numbers, pristupljeno 12.08.2020. godine). Prethodni podaci o stanju zaliha kemijskog oružja i postrojenja za proizvodnju kemijskog oružja se odnose na 193 države koje su države potpisnice Konvencije o zabrani kemijskog oružja. Egipat, Sjeverna Koreja i Južni Sudan još nisu potpisale konvenciju. Izrael je potpisao konvenciju ali je nije ratificirao, te još nije postao država potpisnica Konvencije.

Posebnu prijetnju za međunarodnu sigurnost je predstavljalo libijsko kemijsko oružje. Odlukom Vijeća sigurnosti iz 2015. godine, preostala postrojenja libijskog program za proizvodnju kemijskog oružja su uništena. Do kraja 2017. godine svo libijsko kemijsko oružje je prevezeno u Njemačku radi njegovog uništenja (Gillis, 2017: 54).

Upotreba kemijskog oružja je jedno od obilježja rata u Siriji i Iraku. Sirijska vojska je imala 27 postrojenja za proizvodnju kemijskog oružja. U 2013. godini, Sirija je postala država potpisnica Konvencije o zabrani kemijskog oružja, te tako preuzela obavezu da izvršiti Organizaciju za zabranu kemijskog oružja o stanju svojeg kemijskog oružja i postrojenjima, te sačini plan za njihovo uništavanje. Obzirom na ratna dešavanja nisu postojale garancije da zaraćene snage u potpunosti poštuju odredbe Konvencije. Zbog toga su Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda i organizacija za zabranu kemijskog oružja osnovali Zajednički istražni mehanizam (eng. OPCW-UN Joint Investigative Mechanism –JIM) 2015. godine sa ciljem da osigura provedbu Konvencije. OPCW-UN JIM je ustanovio da dva od 27 postrojenja za proizvodnju kemijskog oružja nisu pod kontrolom sirijske vlade. Identificirana je upotreba kemijskog oružja u 6 slučajeva u razdoblju od 2014-2017. godine (vidi tablicu 11: Upotreba kemijskog oružja u Siriji). Također, Istražni i identifikacijski tim Organizacije za zabranu kemijskog oružja (eng. Investigation and Identification team IIT-OPCW) izvijestio je da su sirijske zračne snage upotrijebile bojni otrov sarin u tri napada koja su se desila u ožujku 2017. godine (www.opcw.org/sites/default/files/documents/2020/04/s-1867-2020%28e%29.pdf, pristupljeno 12.08.2020. godine).

Tablica 11: Upotreba kemijskog oružja u Siriji

Godina	Kemijski bojni otrov	Kome se pripisuje upotreba	Registrirane žrtve
2014	Klor	Sirijska vlada	nepoznato
2015	Sumporov iperit	Nedržavni akter	nepoznato
2015	Klor	Sirijska vlada	
2015	Klor	Sirijska vlada	
2016	Sumporov iperit	Nedržavni akter	2
2017	Sarin	Sirijska vlada	106
2017	Sarin (ili slični bojni otrov)	Sirijska vlada	86

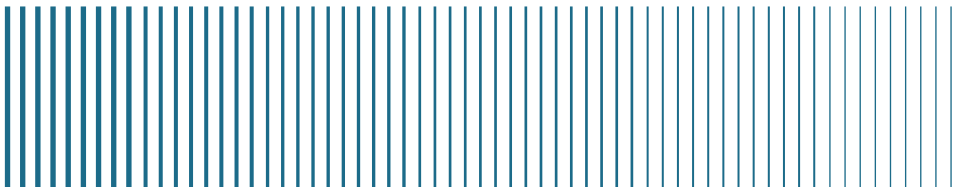
Izvor: Stockholm International Peace Research Institute, 2018: 349-350
www.opcw.org/sites/default/files/documents/2020/04/s-1867-2020%28e%29.pdf,
 pristupljeno 12.08.2020. godine

Prema izvještajima Međunarodnog komiteta Crvenog križa, Islamska Država je koristila kemijsko oružje u sjevernom Iraku. Nakon zauzimanja Mosula, iračke snage pronašle su laboratoriju za proizvodnju sumporovog iperita, te znatne količine sumpora i klora koji su bili u posjedu grupa Islamske Države. Najpoznatija upotreba kemijskog oružja u terorističke svrhe se desila 1995. godine kada je japanski kult upotrijebio nervni bojni otrov sarin u napadu na podzemnu željezničku stanicu u Tokiju. Tom prilikom je poginulo 12 osoba (Gillis, 2017: 55). Raspoloživi podaci ukazuju na indicije da je Islamska Država razvijala kapacitete za proizvodnju improviziranog kemijskog oružja.

Biološko oružje potencijalno predstavlja najveću prijetnju u svijetu. Iako su biološka sredstva zabranjena Konvencijom o zabrani razvoja, proizvodnje i skladištenja bakteriološkog (biološkog) i toksinskog oružja i o njegovom uništenju, suvremene tehnologije omogućuju proizvodnju raznolikih bioloških agenasa, „super virusa“ ili „super bakterija“, koje mogu izazvati masovne gubitke među stanovništvom. Niti jedna država se nije izjasnila da posjeduje biološko oružje. Nedostatak verifikacijskog sustava za praćenje poštivanja Konvencije o biološkom oružju onemogućuje međunarodnoj zajednici praćenje stanja i poduzimanje mjera. Pored tradicionalnog bakteriološkog i drugog potencijalnog oružja suvremena nauka je otvorila niz mogućnosti za primjenu genetičkog inženjeringa u ratne svrhe. Iako nema zvaničnih podataka, prijetnja od biološkog oružja je moguća. Napadi antraksom u SAD-u 2001. godine su pokazali svu slabost i ranjivost stanovništva na takve napade. Poznato je da je japanski kult Aum Shinrikyo bezuspješno pokušavao koristiti biološko oružje u najmanje 10 slučajeva.

Unatoč postignutim rezultatima u uništenju zaliha kemijskog i biološkog oružja i postrojenja za njegovu proizvodnju i skladištenje, te univerzalizaciji konvencija o zabrani kemijskog i biološkog oružja, prijetnje od proliferacije kemijskog i biološkog oružja i dalje ugrožavaju međunarodni mir i sigurnost, a mogu se sažeti u sljedećim zaključcima:

- (1) Kemijsko oružje i postrojenja za proizvodnju kemijskih bojnih otrova nisu u potpunosti eliminirani. Pored preostalih zaliha koje su pod kontrolom međunarodne zajednice, postoji kemijsko oružje koje je kod država koje nisu potpisnice Konvencije o zabrani kemijskog oružja.
- (2) Suvremena tehnologija omogućuje lakše i brže obnavljanje procesa za proizvodnju kemijskog oružja i biološkog oružja. To znači da je potrebna efikasnija kontrola proizvodnje i trgovine kemikalijama i biološkim agensima koje mogu poslužiti za proizvodnju bojnih otrova i bioloških borbenih agenasa.
- (3) Neki tzv. nedržavni akteri i terorističke organizacije su pokazale fleksibilnost i kreativnost u proizvodnji improviziranih eksplozivnih naprava. Slična je situacija sa kemijskim i biološkim oružjem. Danas su lako dostupne suvremene tehnologije pomoću kojih terorističke organizacije mogu proizvesti bojne otrove i uzgojiti biološke agense u improviziranim uvjetima.

4. Proliferacija streljačkog i lakog oružja postaje globalni humanitarni problem

Konflikt supersila za vrijeme Hladnog rata se, između ostalog, odražavao u obliku oružanih konflikata drugih država koji su imali prividne uzroke unutarnjeg karaktera. Ovakvi oružani konflikti između i unutar država još uvijek traju i predstavljaju naslijeđe Hladnog rata. Rješavanje oružanih konflikata, neproliferacija nuklearnog oružja i smanjenje zaliha teškog konvencionalnog naoružanja su bili prioriteti međunarodne zajednice. Oni su u drugi plan stavili jedan drugi, ništa manje opasan problem svjetskog mira i razoružanja – proliferaciju streljačkog i lakog oružja. Većina unutar-državnih konflikata se dominantno vodi streljačkim i drugim lakim oružjem koje je prouzročilo 60-90% svih žrtava. Za mnoge najsiromašnije narode svijeta rat i nasilje prouzročeno kriminalom predstavljaju prepreku njihovim šansama za razvoj. Povećavaju se prijetnje koje proizlaze iz proliferacije streljačkog i lakog oružja. Procjene kazuju da u oružanim konfliktima život gubi prosječno oko 300.000 ljudi od streljačkog i lakog oružja godišnje.

Međutim, još oko 200.000-250.000 gine od streljačkog i drugog lakog naoružanja svake godine u zemljama koje su „miroljubive“. Ogroman broj preživjelih trpi od ranjavanja ili psiholoških posljedica za duži period. Oružano nasilje nije proizvod isključivo nelegalne trgovine ovim oružjem, nego se u velikom broju slučajeva radi o oružanom nasilju u kojemu je korišteno legalno nabavljeno oružje (Borrie, J. i Martin Randin, V., 2006: 165-166).

Jedna od posljedica zanemarivanja proliferacije streljačkog i lakog oružja u razdoblju za vrijeme i nakon Hladnog rata, je izostanak ove kategorije oružja iz Registra konvencionalnog oružja Ujedinjenih naroda koji je ustanovljen 1992. godine. Umjesto da doprinese smanjenju broja streljačkog i lakog oružja u svijetu, kraj Hladnog rata je potakao njegovu proliferaciju iz dva temeljna razloga:

- (1) Bilateralni i multilateralni sporazumi, koji su slijedili nakon završetka Hladnog rata, kombinirani sa unilateralnim odlukama država za smanjenje oružanih snaga i troškova za naoružanje, prouzročili su stvaranje ogromne količine viška oružja u relativno kratkom periodu. Velike količine toga oružja su „nestale“ i njihov trag vodi do oružanih konflikata koji se vode u svijetu. Kao primjer se može uzeti raspad Narodne Armije Istočne Njemačke nakon čega je ostalo 295.000 tona oružja, uključujući 1.000.000 komada streljačkog oružja i preko 26.000 komada lakih prijenosnih raketnih sustava.
- (2) Smanjena su ograničenja u međunarodnoj trgovini streljačkim i lakim oružjem. Na početku 21. stoljeća, u svijetu je bilo više od 300 proizvođača oružja iz 70 zemalja. U velikom broju zemalja proizvodnja oružja je još uvijek državni monopol, tako da države svojom politikom potiču agresivniji nastup njihovih proizvođača na svjetskome tržištu. Prema podacima Ujedinjenih naroda iz 2002. godine, procijenjeno je da se u opticaju diljem svijeta nalazi 639 milijuna komada streljačkog i lakog oružja. Oko 60% ovog oružja je u legalnom vlasništvu građana. Istovremeno, nelegalna trgovina je dostigla razinu od 55% ukupne trgovine streljačkim i lakim oružjem (Hill, 2005: 4-5).

Dosadašnja istraživanja proliferacije streljačkog i lakog oružja upućuju na zaključak da odnos pojedinaca i grupa prema streljačkom oružju zavisi od njihove međusobne socijalne interakcije koju nadopunjuje više čimbenika koji utječu na potražnju za streljačkim oružjem među civilnim stanovništvom, a to su:

- (1) Kultura lova i sportskog streljaštva. U mnogim zemljama je tradicija lova i sportskog streljaštva jedan od najvažnijih čimbenika koji utječe na broj oružja u legalnom posjedu građana.
- (2) Javna i osobna nesigurnost. Pomanjkanje unutarnje sigurnosti u zemljama može potaknuti ljude na zaključak da njihova sigurnost zavisi od njihovih vlastiti sposobnosti. Bez obzira na stvarnu razinu sigurnosti, ovaj stav građana može zavisiti od njihove percepcije nesigurnosti, što onda uzrokuje potrebu za oružjem.

- (3) Društveni ili ekonomski gubici. Iako ne znači da oni nužno dovode do većeg kriminaliteta i oružanog nasilja, u mnogim slučajevima je evidentirana upravo ta povezanost. Nažalost, prisutnost streljačkog oružja podrija razvoj, a dugoročna nerazvijenost povećava vjerojatnoću da će streljačko oružje postati dugoročan problem.
- (4) Politički motivi. Moguća je politička motiviranost pojedinaca ili grupa za posjedovanjem oružja za borbu protiv nejednakosti i kršenja ljudskih prava.
- (5) Kulturno značenje streljačkog oružja. U mnogim kulturama oružje predstavlja pitanje prestiža, bogatstva, moći i muževnosti. Ovakva kultura potiče, posebno kod mladih ljudi, nabavku i posjedovanje streljačkog oružja radi stjecanja statusa u društvu.
- (6) Demografske karakteristike. Neke društvene grupe, posebno mladi ljudi, su izrazito ugroženi zbog oružanog nasilja, bilo da postaju izvršioi krivičnih dijela ili njihove žrtve.
- (7) Odvraćanje. Odnosi se na sve okolnosti koji utječu na ljude da imaju ili nemaju oružje. Zakoni o oružju i druga pravila, cijene oružja i dozvola, te kazne zbog ilegalnog posjedovanja mogu imati ulogu odvrćanja. Tome se može pridodati društvena stigmatizacija zbog posjedovanja oružja.
- (8) Dostupnost oružja. Radi se o čimbeniku kojim se izražavaju teškoće koje su pred građanima kada odluče da nabave oružje (Merçay u: Borrie i Randin ur., 2006: 171-173)

U novije vrijeme opće je prihvaćeno da velika rasprostranjenost lakog i streljačkog oružja predstavlja činilac regionalne nestabilnosti u raznim dijelovima svijeta. Dostupnost ovog oružja predstavlja dodatni faktor nestabilnosti jer doprinosi aktivnostima organiziranog kriminala uključujući i krijumčarenje, te ima potencijal za podržavanje terorizma.

Jedan od novih sigurnosnih izazova je svojevrsna privatizacija nacionalne sigurnosti. Ogleda se u pojavi privatnih tvrtki koje se bave sigurnosnim i vojnim poslovima. Krajem 90-tih godina prošloga stoljeća, u Ruskoj Federaciji

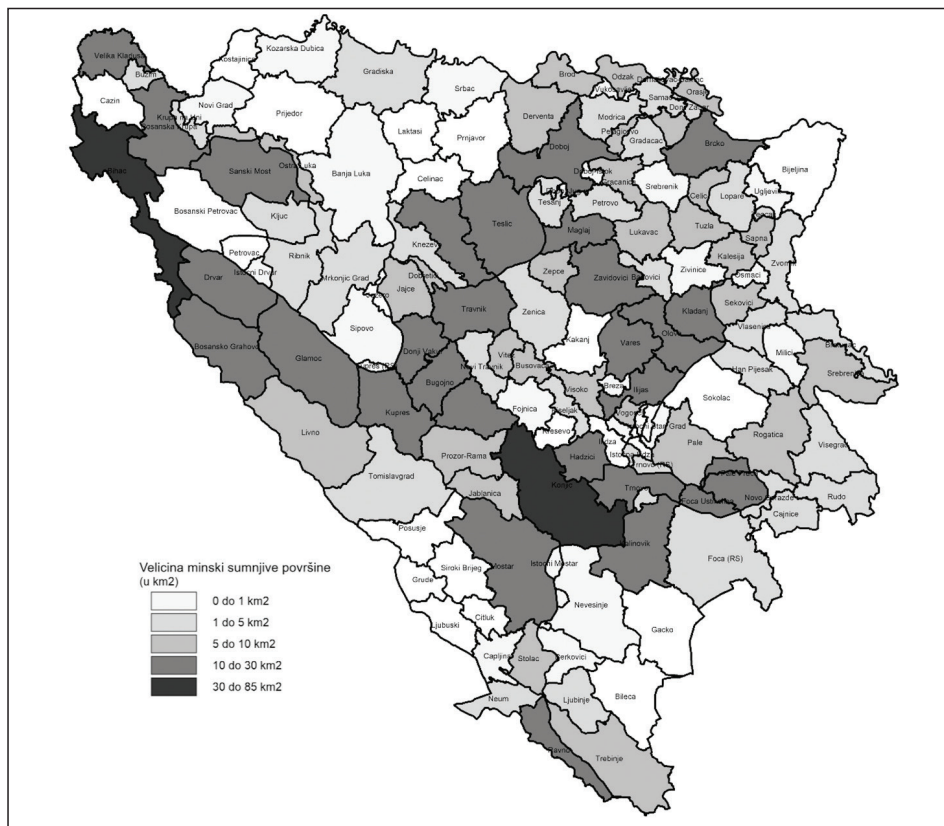
je bilo 11.500 zaštitarskih firmi sa 800.000 pripadnika od čega 200.000 pod oružjem. Do 2006. godine, Ministarstvo domovinske sigurnosti SAD je sklopilo 115.000 ugovora sa privatnim tvrtkama za pružanje logističkih, obavještajnih, borbenih ili usluga osiguranja. Postoji trend rasta broja ugovornih pripadnika, svojevrsnih „privatnih vojnika“ u svijetu. Samo oni koji rade u Iraku i Afganistanu čine 53% ukupnih američkih snaga. Američka privatna vojna tvrtka Xe (bivši Blackwater) ima vojsku od 20.000 plaćenika, oko 30 zrakoplova i vojnu bazu u Sjevernoj Karolini (Bilandžić, 2010: 37-38)

5. Neki problemi proliferacije u Bosni i Hercegovini i jugoistočnoj Europi

Kontaminacija eksplozivnim, toksičnim i drugim borbenim sredstvima zaostalim iz rata predstavlja poseban oblik prijetnji prouzročene proliferacijom oružja koje u postratnom razdoblju uglavnom pogađa civilno stanovništvo. Kontaminacija minama, kasetnim streljivom, napuštenim ili neeksplozivnim ubojitim sredstvima, te projektilima koji sadrži osiromašeni uranij je posljedica ratnih djelovanja u Bosni i Hercegovini i jugoistočnoj Europi. Radi se o oružju koje je bilo u posjedu bivše JNA ili je nabavljeno neposredno prije ili tijekom rata, unatoč embargu Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda na uvoz oružja na prostor bivše Jugoslavije, koji je uveden kao mjera kontraproliferacije 1991. godine. Posebni slučaj proliferacije predstavlja upotreba projektila koji sadrže osiromašeni uranij na teritoriji Bosne i Hercegovine.

5.1. Zaostale kopnene mine, kasetno streljivo i drugi eksplozivni ostaci iz rata u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama jugoistočne Europe

Minska polja su postavljena u Bosni i Hercegovini prije i tijekom rata 1992. do 1995. godine. Za miniranje se koristilo 13 tipova protupješačkih i 9 tipova protutenkovskih mina, uključujući njihove modifikacije proistekle iz razne proizvodnje.

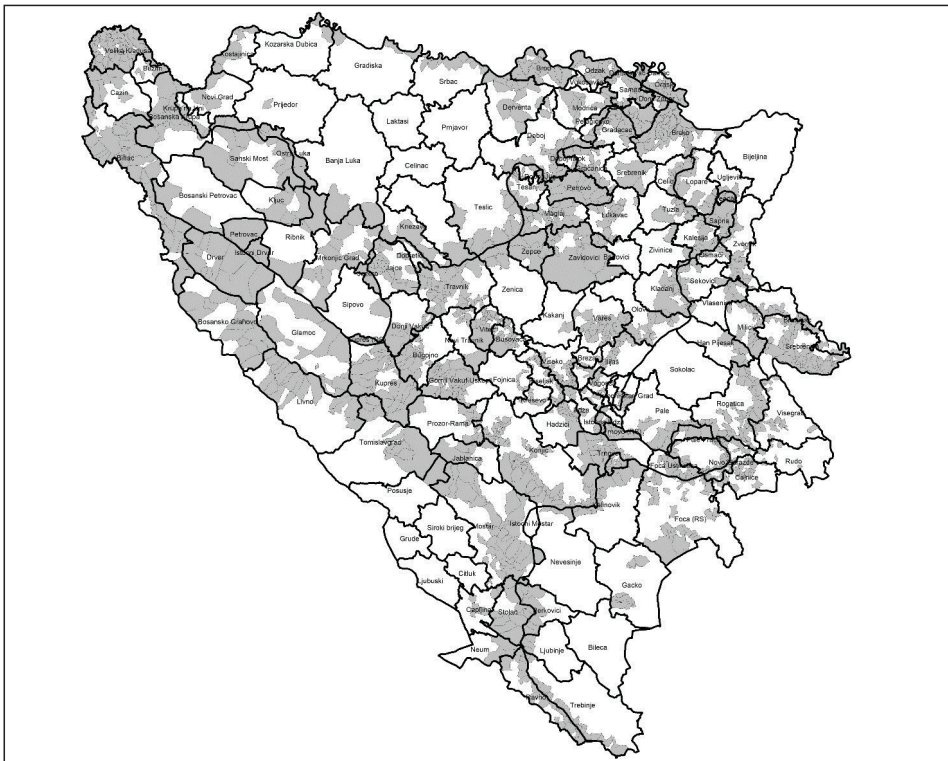

Karta 3: Veličina minski sumnjive površine u Bosni i Hercegovini – stanje po općinama u ožujku 2020. godine (izvor podataka: Centar za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini)

Neke procjene pokazuju se da je 1,1- 2,5 milijuna mina postavljeno u minskim poljima u Bosni i Hercegovini (Lisica, 2006: 95). Znanat dio tih mina je uklonjen krajem rata ili je uništen tijekom humanitarnog deminiranja nakon rata. Posljednje procjene o broju mina i minskih polja, te veličini minski sumnjive površine na razini zemlje izvršene su tijekom 2019. i 2020. godine. Procjenjuje se da još uvijek ima 140.000-180.000 mina u minskim poljima u Bosni i Hercegovini. Ova minska polja se nalaze na 478 lokacija tzv. minski sumnjivih površina širom Bosne i Hercegovine. Ukupna veličina minski sumnjivih površina je 928 km² što je oko 1,8% površine Bosne i Hercegovine (izvor: Centar za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini, vidi kartu 3: Veličina minski sumnjive površinu u Bosni i Hercegovini – stanje po općinama u ožujku 2020. godine, str. 122).

Zbog opasnosti od mina nije moguće koristiti značajne prirodne i druge resurse koji su blokirani u minski sumnjivim površinama. Mogući prilazi ovim lokacijama su označen minskim znacima upozorenja.

Prema podacima Centra za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini iz 2020. godine, minska polja, kasetno streljivo i drugi eksplozivni ostaci iz rata su prisutni u 129 gradova i općina u Bosni i Hercegovini. Oni predstavljaju opasnost za 1.398 naseljenih mjesta u kojima živi 517.238 stanovnika ili 13 % od ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine (vidi kartu 4: Lokalne zajednice ugrožene minama). Od kraja rata do 2020. godine 1.766 osoba je stradalo u nesrećama prouzročenih aktiviranjem mina ili drugih eksplozivnih naprava, od čega je 617 izgubilo život. Stradala su 133 deminera, od čega je 53 deminera izgubilo život prilikom obavljanja poslova humanitarnog deminiranja u Bosni i Hercegovini (www.bhmac.org, pristupljeno 09.10.2020. godine).

Karta 4: Lokalne zajednice ugrožene minama (izvor podataka: Centar za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini)

Minska polja u Hrvatskoj su postavljena prije i tijekom rata, između 1991. i 1995. godine. Po veličini kontaminacije i broju postavljenih mina Hrvatska je bila na sličnoj razini kao i Bosna i Hercegovina. Preostala minska sumnjiva površina u Hrvatskoj iznosi oko 293 km² u 2020. godini (<https://civilnazastita.gov.hr/podrucja-djelovanja/razminiranje/minska-situacija-u-rh/145>, pristupljeno 19.08.2020. godine).

Minska polja u Srbiji je u najvećoj mjeri postavila Vojska Jugoslavije početkom 1990-tih godina i to u graničnom pojasu koji se proteže od tromeđe Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije do autoceste Zagreb-Beograd. Položeno je oko 8.500 mina, od čega 5.300 protupješačkih i 3.200 protuoklopnih. Ove mine su očišćene i uništene kao dio zajedničkog deminerskog projekta Hrvatske i Srbije (Lisica, 2006: 98-99). Na području općina Bujanovac i Preševo na jugu Srbije, u neposrednoj blizini granice sa Kosovom, postavljene su grupe mina od strane tzv. Oslobodilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca, albanske paravojne organizacije, u razdoblju 1999.-2001. godine. U 2020. godini, preostale minske sumnjive površine se nalaze na području općine Bujanovac (<http://www.czrs.gov.rs/lat/minska-situacija.php>, pristupljeno, 19.08.2020. godine)

Minska polja u Crnoj Gori je postavila bivša JNA 1991. godine u općini Plav u duljini od 81 km uz granicu sa Albanijom. Ukupno je postavljeno 65 minskih polja. Ova minska polja su uklonjena. Vojska Jugoslavije je postavila minska polja na području Prevlake na granici između Hrvatske i Crne Gore. Deminiranje Prevlake je završeno 2003. godine zajedničkim aktivnostima Hrvatskog centra za razminiranje i Centra za podvodno deminiranje iz Crne Gore (Lisica, 2006: 98-99). Sva minska polja u Crnoj Gori su očišćena.

Minska polja na Kosovu su najvećim dijelom postavljena u prvoj polovici 1999. godine. Provodile su ga sve oružane formacije - Vojska Jugoslavije, specijalne snage policije i druge srbijanske oružane formacije. Procjenjuje se da je Vojska Jugoslavije postavila 75-80% minskih polja. Za ova minska polja su bili sačinjeni kvalitetni zapisnici. Nasuprot tome, minska polja koje su postavljale specijalne snage policije i druge srbijanske oružane formacije

uglavnom nisu bila obilježena, niti evidentirana. Postavljena su u blizini naseljenih mjesta, više zbog psiholoških nego vojnih razloga. Oslobođilačka vojska Kosova je postavljala mine oko svojih obrambenih položaja i na pravcima kretanja Vojske Jugoslavije. Prve procjene minske situacije na Kosovu je izvršio NATO ubrzo nakon ulaska na Kosovo. Procijenjeno je da je na Kosovu položeno više od 600 minskih polja (Lisica, 2006: 99-100). U 2020. godini, preostale minske sumnjive površine su u veličini od oko 1,5 km² (www.the-monitor.org/, pristupljeno 19.08.2020. godine).

Minska polja u Albaniji su uglavnom bila postavljena u graničnom pojasu prema Kosovu. Postavila ih je Vojska Jugoslavije na teritoriji Albanije za vrijeme oružanog konflikta na Kosovu (Lisica, 2006: 100). Sva minska polja u Albaniji su očišćena.

Minska polja u Sjevernoj Makedoniji je postavila Oslobođilačka nacionalna vojska, albanska paravojna organizacija, za vrijeme oružane pobune 2001. godine. Procijenjeno je da je u minskim poljima postavljeno oko 2.000 mina. Sjeverna Makedonija još uvijek ima izražen problem kontaminacije južnog dijela zemlje eksplozivnim sredstvima zaostalim iz Prvog i Drugog svjetskog rata (Lisica, 2006: 100). Sva poznata minska polja u Sjevernoj Makedoniji su očišćena.

U razdoblju od 1991. do 1995. godine kasetno streljivo je upotrijebljeno na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine od strane bivše JNA 1992. godine, a kasnije od strane svih zaraćenih snaga. Na teritoriji Srbije, Crne Gore i Kosova kasetno streljivo je koristio NATO tijekom operacije „Saveznička sila“ 1999. godine (vidi tablicu 12: Pregled tipova kasetnog streljiva korištenog u ratovima i oružanim konfliktima na prostoru bivše Jugoslavije, str. 126). Površine kontaminirane kasetnim streljivom u jugoistočnoj Europi su većim dijelom očišćene. Crna Gora je očistila sve površine koje su bile kontaminirane kasetnim streljivom. Očekuje se da bi preostala površina kontaminirana kasetnim streljivom u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Kosovu trebala biti očišćena do 2022. godine.

Tablica 12: Pregled tipova kasetnog streljiva korištenog u ratovima i oružanim konfliktima na prostoru bivše Jugoslavije

Tip kasetnog streljiva	Kasetno eksplozivno podstreljivo		Bosna i Hercegovina, 1991.-1995. godine	Hrvatska, 1991.-1995. godine	Srbija, 1999. godine	Crna Gora, 1999. godine	Kosovo, 1999. godine
	Tip	Komada u disperzeru					
Lebdeća bomba AGM-154/A JSOW	BLU 97 A/B	154			X	X	
Kasetna bomba CBU-87/B	BLU-97 B, A/B	202			X	X	X
Kasetna bomba CBU-94	BLU-114/B	166			X		
Kasetna bomba CBU 99 A/B	Mk-118	247			X	X	X
Kasetna bomba BL 755	Mk-1, Mk-4	147	X	X	X	X	X
Nevođeni raketni projektil R-262 M87 Orkan	KB-1	288	X	X			
Ukupan broj identificiranih lokacija koje su kontaminirane kasetnim streljivom			175	25	105	22	30
Površina kontaminirana kasetnim streljivom u 2020. godini			1,5 km ²	<1 km ²	2,5 km ²	0 km ²	
Izvor: Lisica i Bajrić, 2009: 29; Bajrić i Balić, 2011: 18; Lisica i Mijajlović, 2013: 21; Lisica i Peršić, 2015: 10; www.the-monitor.org, pristupljeno 15.07.2020. godine;							

5.1.1. Kontaminacija osiromašenim uranijem u jugoistočnoj Europi

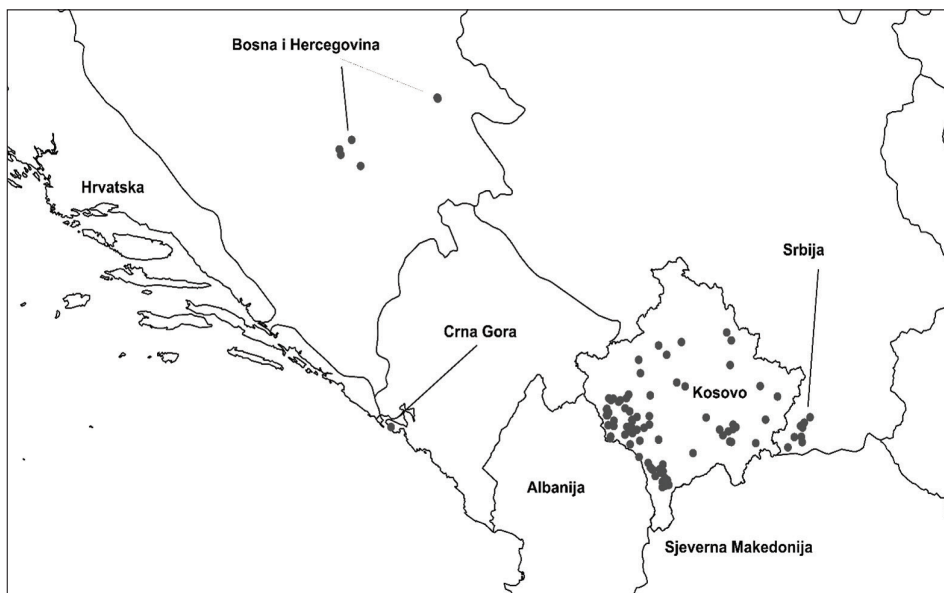
Međunarodna agencija za atomsku energiju (IAEA) je definirala osiromašeni uranij kao nusproizvod procesa obogaćivanja uranija. Sastoji se od 238U izotopa. Radioaktivnost mu je otprilike na 60% onoga koje ima prirodni uranij. Ponaša se kemijski i fizički slično kao prirodni uranij (TN 09.30/02, 2013: 7; izvor: www.mineactionstandards.org, pristupljeno 09.09.202. godine). Osiromašeni uranij koristi se u vojnom i civilnom sektoru. Zbog velike specifične gustoće, koja je oko 60% veća od olova, osiromašeni uranij se koristi kao stabilizator

u brodovima i na zrakoplovima. Najpoznatija vojna upotreba osiromašenog uranija je u proizvodnji protuoklopnih projektila. Osiromašeni uran ima veliku probojnu snagu. Kada streljivo sa osiromašenim uranijem pogodi metu, probija oklop, a kinetička se energija pretvara u toplinsku energiju i razvija temperaturu od 3.000° C koja spaljuje sve unutar bunkera, tenkova ili drugih oklopnih vozila (IPPNW, 2014: 2).

U prostoru jugoistočne Europe je streljivo sa osiromašenim uranijem korišteno od strane NATO-a. Ispaljeno je iz zrakoplova A-10. Radi se o metku dužine 173 mm i promjera 30 mm. Unutar kruga je stožasti penetrator od osiromašenog uranija, duljine 95 mm i promjera u dnu od 16 mm. Težina jednog penetratora je 292 g. Penetrator je fiksiran u aluminijskom kućištu (UNEP, 2001: 14). Zrakoplov A-10 opremljen je jednim topom Gatling koji može ispaliti 3.900 metaka u minuti. Tipična rafalna vatra događa se dvije do tri sekunde i uključuje 120 do 195 metaka. Oni udaraju u zemlju, na udaljenosti od jednog do tri metra, ovisno o kutu prilaza, i pokrivaju površinu od oko 500 m². Broj prodora koji pogađaju metu varira ovisno o vrsti cilja, ali obično ne prelazi 10% ispaljenih metaka. Penetratori koji promaše ciljeve prodiru duboko u zemlju. U glinastim tlima mogu doseći dubinu veću od dva metra do šest metara dok na tvrdom i stjenovitom tlu mogu ostati na površini ili odskočiti. (UNEP, 2001: 14). S vremenom ovo streljivo korodira i dolazi do njihovog rastvaranja pri čemu se mogu kontaminirati podzemne vode, biljni i životinjski svijet. Unos u organizam ili udisanje radioaktivne prašine je štetno za ljude. Pored radioaktivnosti, osiromašeni uranij sadrži i druge teške metale toksične za ljude.

Streljivo koje je sadržavalo osiromašeni uranij korišteno je u Iraku tijekom Zaljevskih ratova 1990.-1991. godine i 2003. godine, u Bosni i Hercegovini 1994.-1995. godine, te na Kosovu, Srbiji i Crnoj Gori 1999. godine.

U Bosni i Hercegovini streljivo sa osiromašenim uranijem je korišteno tijekom NATO intervencije protiv snaga Vojske Republike Srpske 5. kolovoza i 22. rujna 1994. godine, te opet u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 20. kolovoza do 14. rujna 1995. Ispaljeno je 10.800 metaka ili otprilike 2,9 tona osiromašenog uranija.

Karta 5: Lokacije po kojima se djelovalo streljivom sa osiromašenim uranijem u jugoistočnoj Europi prema podacima United Nations Environment Program (UNEP, 2001, 2002 i 2003)

SAD su službeno priznale uporabu osiromašenog uranija u Bosni i Hercegovini 1999. godine (Bosnia and Herzegovina Full 2008 Report to the UN Secretary General, 2008). NATO je potvrdio upotrebu streljiva sa osiromašenim uranijem na 19 lokacija, ali za šest lokacija nisu date koordinate, niti količina ispaljenog streljiva. Samo je navedeno da se radi o lokacijama u blizini Sarajeva. Tijekom svojeg preliminarnog izviđanja tijekom 2013. i 2014. godine Norveška narodna pomoć je potvrdila prisustvo kontaminacije osiromašenim uranijem na osam lokacija, te identificirala još 19 lokacija na kojima postoje informacije o kontaminaciji osiromašenim uranijem. Ukupno se radi o 27 lokacija koje se nalaze u 17 naseljenih mjesta u kojim živi oko 30,000 stanovnika. Očišćena je samo jedna lokacija na području Hadžića, gdje je svojevremeno vršen nadzor radioaktivnosti vode. Za sada nema planova za čišćenje i dekontaminaciju drugih lokacija gađanih streljivom sa osiromašenim uranijem.

Streljivo sa osiromašenim uranijem je u Crnoj Gori korišteno 29. i 30. svibnja 1999. godine, tijekom intervencije NATO-a protiv SR Jugoslavije. Gađan je rt

Arza, na ulazu u Bokokotorski zaljev. Ispaljeno je ukupno 300 projektila sa osiromašenim uranijem što je oko 88 kg osiromašenog uranija. Tijekom 2001. i 2002. godine, Crna Gora je očistila i dekontaminirala rt Arza. Uklonjeno je 258 penetratora sa površine zemlje i do dubine od jednog metra. Procjenjuje se da je oko 4% penetratora odskočilo u more, a da je 10% penetratora prodrlo na veću dubinu. Također, uklonjena je i znatna količina zemljišta kontaminiranog česticama ili radioaktivnim solima nastalim korozijom osiromašenog uranija.

5.2. Prijetnje prouzročene proliferacijom streljačkog i lakog oružja u Bosni i Hercegovini i jugoistočnoj Evropi

Problem destabilizirajućeg nagomilavanja i nekontrolirane proliferacije streljačkog i lakog oružja postavljen je kao jedan od prioriteta međunarodne zajednice u narednih nekoliko godina. U Planu regionalne implementacije za borbu protiv širenja i utjecaja streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj Evropi identificirane su grupe prijetnji koje se odnose na međunarodnu sigurnost, a u vezi su sa proliferacijom streljačkog i lakog oružja. Identificirane su prijetnje koje imaju ozbiljan potencijal za ugrožavanje međunarodne sigurnosti, a to su:

- (1) nove opasnosti od međunarodnog terorizma;
- (2) regionalna nestabilnost u vidu eskalacije, intenziviranja ili produžavanja oružanih konflikata;
- (3) sprječavanje humanitarne pomoći;
- (4) otežavanje rekonstrukcije i razvoja u periodu nakon oružanih konflikata;
- (5) doprinos organiziranom kriminalu i trgovini ljudima.

Također, dosadašnja istraživanja problema streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj Evropi su ukazala na njegove negativne utjecaje:

- (1) njegovo postojanje šteti zakonitosti i sposobnosti za održavanje mira;
- (2) generator je kriminala i nestabilnosti;
- (3) utječe na povećanje tenzija između zajednica;

- (4) negira mjere za izgradnju povjerenja i sigurnosti;
- (5) djeluje kao prepreka razvoju;
- (6) potiče nasilje nasuprot miroljubivom traženju rješenja za probleme;
- (7) doprinosi nasilju nad ljudskim pravima;
- (8) obeshrabruje investiranje i turizam;
- (9) resursi potrošeni za sigurnost su nedostupni za razvoj;
- (10) doprinosi „kulturi oružja“;
- (11) povećava rizik od terorizma;
- (12) podriva legalnu trgovinu oružjem i
- (13) predstavlja fizički rizik za lokalne zajednice, (www.seesac.org/SALW-Resources/, pristupljeno 15.09.2020. godine).

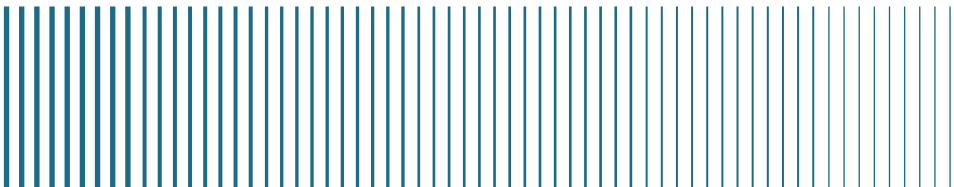
U interakciji identificiranih prijetnji i negativnih utjecaja koje ima nekontrolirana proliferacija streljačkog i lakog oružja multiplicira se čitav niz sigurnosnih rizika počevši od pojedinca i lokalne zajednice pa do državne razine.

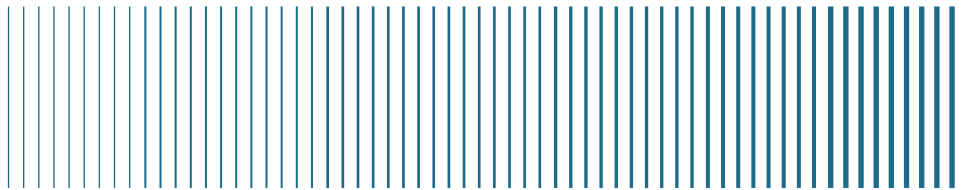
Također, kroz Balkan Public Barometar, Vijeće za regionalnu suradnju u jugoistočnoj Europi prati javna mišljenja građana zemalja jugoistočne Europe o različitim pitanjima, uključujući i ona koja se tiču sigurnosnih pitanja i prijetnji povezanih sa oružjem (www.rcc.int/seeds/results/2/balkan-public-barometer, pristupljeno 15.12.2019. godine). Oni upućuju na percepciju ugroženosti građana kao jedan od bitnih elemenata za ocjenjivanje sigurnosne situacije u društvu. U Barometru za 2019. godinu su rezultati anketiranja 6.120 građana iz šest zemalja jugoistočne Europe. Rezultati anketiranja u Bosni i Hercegovini pokazuju da je percepcija ugroženosti građana veća od prosjeka u jugoistočnoj Europi. Naime, 47% ispitanika iz Bosne i Hercegovine se osjeća ugroženo ili veoma ugroženo zbog nezakonitog posjedovanja i zloupotrebe oružja u njihovom susjedstvu, što je 7% više od prosjeka svih anketiranih u jugoistočnoj Europi. Jedino je percepcija ugroženih građana Kosova veća

(63%). Međutim, samo 9% ispitanika iz Bosne i Hercegovine je izjavilo da se osjeća potpuno sigurno kada je u pitanju oružje. To je najmanji postotak među svim zemljama jugoistočne Europe u kojima se vršilo anketiranje.

Tablica 13: Percepcija ugroženosti stanovništva zbog nezakonitog posjedovanja i zloupotrebe oružja (izvor: www.rcc.int/seeds/results/2/balkan-public-barometer, pristupljeno 15.12.2019. godine).

Koliko se osjećate ugroženo nezakonitim posjedovanjem i zloupotrebom oružja u vašem susjedstvu (kao što je kriminal, nasilje u obitelji, slavlje, itd.)?	Ukupan broj ispitanika	Osjećam se vrlo ugroženo %	Osjećam se ugroženo %	Ne osjećam se ugroženo %	Osjećam se sasvim sigurno %
Balkan Barometar za 2019 godinu					
Jugoistočna Europa	6120	10	30	45	14
Albanija	1035	6	17	48	29
Bosna i Hercegovina	1003	16	31	43	9
Kosovo	1023	14	49	25	12
Sjeverna Makedonija	1023	12	25	49	14
Crna Gora	1000	9	34	48	10
Srbija	1036	5	26	59	10

**E. UGOVORI O KONTROLI,
NEPROLIFERACIJI I ZABRANI ORUŽJA**

E. UGOVORI O KONTROLI, NEPROLIFERACIJI I ZABRANI ORUŽJA

Status međunarodnih konvencija i ugovora o kontroli, neproliferaciji i zabrani oružja podrazumijeva stanje njihove primjene u određenom vremenskom razdoblju. Stanje njihove primjene se obično preispituje na godišnjim izvještajnim konferencijama, sukladno odredbama određene konvencije ili ugovora. Izmjene i dopune odredaba ugovora se vrše na periodičnim revizionim konferencijama-sastancima država stranaka konvencije ili ugovora⁴. U nastavku će se dati kraći osvrt na najvažnije konvencije razoružanja koje se odnose na konvencionalno i nekonvencionalno oružje

1. Konvencije razoružanja koje se odnose na konvencionalno oružje

1.1. Protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata (Dopunski protokol 1 uz Ženevske konvencije od 15.08.1949. godine)

Protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata (Dopunski protokol 1 uz Ženevske konvencije od 15.08.1949.) godine usvojen je 08.06.1977. godine u Ženevi na Diplomatskoj konferenciji o reafirmaciji i razvoju međunarodnog humanitarnog prava koje se primjenjuje u oružanim konfliktima. Protokol je stupio na snagu 07.12.1978. godine i do sada su mu pristupile 173 države. Bosna i Hercegovina je pristupila Protokolu 13.12.1992. godine. Donošenje ovog Protokola je imalo izuzetan značaj u naporima da se potakne proces zabrane oružja, njegove kontrole i razoružanja. Na početku Protokola reafirmira se načelo običajnog humanitarnog prava koji je definirao ruski pravnik i diplomat Fjodor Martens 1864. godine. Ovo načelo poznato kao „Martensova klauzula“ ugrađeno je u drugi stavak članka 1. u obliku: „U slučajevima koji nisu predviđeni ovim Protokolom ili drugim međunarodnim sporazumima, civilna lica i borci ostaju pod zaštitom i djelovanjem principa

⁴ U Prilozima se nalazi prošireni pregled međunarodnih konvencija i ugovora o razoružanju, str.239.

međunarodnog prava, koji proizlaze iz ustanovljenih običaja, iz principa čovječnosti i zahtjeva javne svijesti.“ (www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Protocoll.aspx, pristupljeno 15.09.2020. godine).

Sa stanovišta zabrane oružja, Protokol je značajan jer se u njegovom trećem dijelu pod nazivom “Metode i sredstva ratovanja, status boraca i ratnih zarobljenika” reafirmiraju načela koja su usvojena Haškim konvencijama iz 1899. i 1907. godine. U osnovnim pravilima metoda i sredstava ratovanja, koja su u članku 35. Protokola, ograničava se pravo strana u oružanom konfliktu da biraju metode i sredstva ratovanja, a izričito je zabranjeno „upotrebljavati oružje, projekte i materijal i metode ratovanja koji uzrokuju suvišne povrede i nepotrebne patnje... ili od kojih se može očekivati da će prouzrokovati obimna, dugotrajna i ozbiljna oštećenja prirodne okoline.“ U članku 36. određuje se da su zemlje potpisnice Protokola dužne, prilikom proučavanja, usavršavanja, nabavljanja i prihvaćanja novog oružja ili drugih sredstava dužne utvrditi da li će njegova primjena i pod kojim uvjetima biti zabranjena Protokolom ili nekim drugim pravilom međunarodnog ratnog prava. Odredbe koje se nalaze u četvrtom i petom dijelu protokola pod nazivom „Civilno stanovništvo“ odnosno „Civilni objekti“ su, također, reafirmirale potrebu da se zabrane sva ona oružja koja imaju nediskriminativne učinke. Njima se regulira opća zaštita civilnog stanovništva, uključujući zaštitu od napada koji se vrše bez izbora ciljeva, zaštitu objekata neophodnih za opstanak civilnog stanovništva, kulturnih dobara, prirodne okoline, te građevina i instalacija koje sadrže opasne sile (brane, nasipi, atomske centrale itd.) (Hadži-Vidanović, Milanović, 2005: 239-283).

1.2. Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke

Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke je usvojena 10.10.1980. godine u Ženevi na Konferenciji Ujedinjenih naroda o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih

konvencionalnih oružja za koje se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke, a otvorena za potpisivanje 1981. godine. Stupila je na snagu 1983. godine, a do sredine 2020. godine su joj pristupile 125 država potpisnica. Bosna i Hercegovina je pristupila Konvenciji 1993. godine. U preambuli Konvencije potvrđuju se najznačajnija načela međunarodnog ratnog prava: opće načelo zaštite civilnog stanovništva od učinaka neprijateljstva, načelo da strane u oružanom konfliktu nemaju neograničeno pravo izbora metoda i sredstava rata, načelo kojim se zabranjuje upotreba oružja koje može prouzročiti prekomjerna ranjavanja i nepotrebne patnje. U preambuli se podsjeća na zabranu upotrebe metoda i sredstava ratovanja koje mogu izazvati ozbiljno i dugotrajno oštećenje prirodnog okoliša. Peti stavak preambule ponavlja najvažnije dijelove Martensove klauzule iz Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, a svojim člancima 1. i 7. ova Konvencija se oslanja na Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata (<http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc>, pristupljeno 14.09.2020. godine).

Uz osnovni tekst Konvencije usvojeni su sljedeći protokoli: Protokol 1 o krhotinama koje se ne mogu detektirati; Protokol 2 o zabrani ili ograničenju upotrebe protupješačkih mina i minama iznenađenja i drugih uređaja; Protokol 3 o zabrani ili ograničenju upotrebe zapaljivih oružja. Protokol 2 je kasnije poboljšán pod nazivom Dopunjeni Protokol 2 o zabrani ili ograničenju upotrebe protupješačkih mina i minama iznenađenja i drugih uređaja. Naknadno su usvojeni: Dodatni protokol 4 o zasljepljujućem laserskom oružju i Dodatni protokol 5 o eksplozivnim ostacima iz rata.

Protokol o krhotinama koji se ne mogu detektirati je Protokol 1 ove Konvencije. Sadrži samo jedan članak kojim se zabranjuje upotreba oružja čiji je primarni efekt ozljeđivanje fragmentima koji se u ljudskom tijelu ne mogu detektirati x-zrakama. (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p1, pristupljeno 14.09.2020. godine).

Protokol o zabrani ili ograničenju upotrebe protupješačkih mina i minama iznenađenja i drugih uređaja je Protokol 2 ove Konvencije. Njime se ograničava

upotreba mina u vojne svrhe. Početkom 90-ih, pod pritiskom nevladinih organizacija i Međunarodnog komiteta Crvenog križa, ponovo se pristupilo pregovorima o njegovoj reviziji. Dopunjeni Protokol 2 je usvojen 1996. godine, a stupio je na snagu 1998. godine. Ovaj Protokol ograničava, a u nekim okolnostima i zabranjuje upotrebu mina, mina iznenađenja i drugih naprava. Njime se potiču države potpisnice da poduzmu mjere zaštite stanovništva od mina, očiste, uklone i unište minska polja sa teritorija pod njihovom kontrolom i pruže pomoć drugim državama potpiscicama. Također, Protokolom se zabranjuje potpuna upotreba mina, mina iznenađenja i ostalih naprava koje dovode do suvišnih povreda i nepotrebnih patnji civilnog stanovništva. Nadalje, regulirana je obveza zemalja potpisnica Konvencije da pomognu misijama Ujedinjenih naroda, Crvenog križa i drugim humanitarnim misijama u poduzimanju mjera zaštite od mina. Dopunjeni protokol 2 je bio rezultat niza kompromisa. Njime nije bila propisana sveobuhvatna zabrana mina, niti su razrađeni mehanizmi učinkovite kontrole poštivanja njegovih odredbi. Zemlje nezadovoljne dometima ovog Protokola pristupile su pregovorima o donošenju nove konvencije koja bi u potpunosti zabranila protupješačke mine. Do sredine 2020. godine 106 zemlja je potpisalo Dopunjeni Protokol 2, a među njima su Kina, Izrael, Pakistan, Ruska Federacija i SAD, odnosno zemlje koje nisu bile potpisnice Konvencije o zabrani protupješačkih mina, što je jedna od boljih strana u njegovoj primjeni (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p2a, pristupljeno 14.09.2020. godine).

Protokol o zabrani ili ograničenju upotrebe zapaljivih oružja je Protokol 3 ove Konvencije. Odnosi se na zabranu i ograničenja u upotrebi oružja ili streljiva čija je primarna namjena izazivanje požara u objektima i izazivanje opekline nastalih kemijskom reakcijom zapaljivih materija ispaljenih na cilj (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p3, pristupljeno 14.09.2020. godine).

Protokol o zaslepljujućem laserskom oružju je Dodatni Protokol 4 Konvencije koji je usvojen 1995. godine. Stupio je na snagu 1998. godine. Bosna i Hercegovina je ratificirala ovaj protokol 2001. godine. Ovim

Protokolom se zabranjuje upotreba i trgovina laserskim oružjem koje izaziva stalno sljepilo. Protokol ne zabranjuje upotrebu laserskih sustava, uključujući protuoptičke laserske sustave koji mogu izazvati slučajne ili popratne efekte za ljudski organizam (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p4, pristupljeno 14.09.2020. godine).

Protokol o eksplozivnim ostacima iz rata je Dodatni protokol 5 ove Konvencije. Usvojen je 2003. godine u Ženevi, a stupio je na snagu 2006. godine. Bosna i Hercegovina ga je ratificirala 2007. godine. Protokolom se reguliraju aktivnosti na smanjenju rizika i negativnih utjecaja nastalih kao posljedica oružanih konflikata, a koji nisu obuhvaćeni ni Dopunjenim protokolom 2 ove Konvencije, niti Konvencijom o zabrani protupješačkih mina. U Protokolu se definira pojam eksplozivnih ostataka iz rata i njihova podjela na neeksplozivna ubojna sredstva (NUS) i napuštena eksplozivna ubojna sredstva (NES). Također se regulira obilježavanje, čišćenje, uklanjanje i uništavanje eksplozivnih ostataka iz rata, vođenje evidencije, edukacija, preventivne mjere i zaštita civilnog stanovništva od eksplozivnih sredstava, te zaštita humanitarnih misija i organizacija (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p5, pristupljeno 14.09.2020. godine).

1.3. Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju

U najvećoj mjeri, Međunarodna kampanja za zabranu mina (ICBL International Campaign to Ban Landmines), koalicija preko 300 nevladinih organizacija, je zaslužna za donošenje Konvencije o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju (sinonimi: Ottawska konvencija ili Konvencija o zabrani protupješačkih mina). Konvencija je usvojena 1997. godine, a stupila je na snagu 1999. godine. U preambuli Konvencije se traži okončanje patnji i prestanak stradanja od protupješačkih mina. Zadnji dio preambule je posvećen Martensovoj klauzuli na sličan način kao kod Konvencije o kontroli konvencionalnog naoružanja. Države potpisnice Konvencije se obvezuju da

neće koristiti, razvijati, proizvoditi, nabavljati, skladištiti, zadržavati ili prevoziti protupješačke mine, te da neće pomagati drugima u sličnim aktivnostima. Konvencijom se propisuje obveza uništavanja svih protupješačkih mina, bilo da se radi o zalihama mina ili minama postavljenim u miniranim područjima. Konvencijom se određuje rok državama potpisnicama od četiri godine za uništavanje zaliha mina, te rok od deset godina za čišćenje minskih polja od momenta pristupanja Konvenciji (Lisica, 2006: 52).

Sa stanovišta humanitarnog imperativa, zabrana protupješačkih mina predstavlja jedno od najznačajnijih dostignuća u međunarodno-pravnom reguliranju razoružanja. Po broju država potpisnica i poduzetim mjerama, Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju je dosegla univerzalni karakter. Do sredine 2020. godine, 164 države su ratificirale ovu Konvenciju (www.apminebanconvention.org/states-parties-to-the-convention, pristupljeno 07.07.2020. godine). Također, znatan broj država koje nisu države potpisnice Konvencije su posebnim izjavama prihvatile njezine pojedine odredbe, bilo da se radi o prestanku proizvodnje protupješačkih mina, uklanjanju postavljenih minskih polja ili izjavama da će se suzdržati od njihove upotrebe.

1.4. Ugovor o konvencionalnim snagama u Evropi

Ugovor o konvencionalnim snagama u Evropi je usvojen 1990. godine, a stupio je na snagu 1992. godine. Smatra se da je ovaj Ugovor kamen temeljac konvencionalnoj stabilnosti i sigurnosti u Evropi. Pregovori za donošenje ugovora su trajali od 1986. do 1989. godine, između tadašnjih zemalja NATO i Varšavskog ugovora, a pod okriljem Konferencije o sigurnosti i suradnji u Evropi. Originalni Ugovor je uspostavljao balans između tadašnja dva glavna vojno-politička saveza u Evropi. Ugovor je uspješno proveden ubrzo nakon njegovog donošenja. Uništeno je oko 50.000 različitih sustava oružja i uspostavljen transparentni sustav za verifikaciju. Nakon završetka Hladnog rata i ukidanja Varšavskog ugovora trebalo je prilagoditi Ugovor novonastaloj situaciji. Na prvoj revizionoj konferenciji Ugovora održanoj 1996. godine

pokrenut je postupak za njegovo prilagođavanje novim političkim i vojnim okolnostima. Na Summitu Organizacije za europsku suradnju i sigurnost, održanom u Istanbulu 1999. godine, 30 šefova država ili vlada je potpisalo Sporazum o prilagodbi Ugovora o konvencionalnim oružanim snagama u Evropi. Ovim sporazumom je ukinuta podjela na dva bloka. Predviđeno je smanjenje vojnih efektivna u Evropi za oko 10%, odnosno demontiranje oko 11.000 različitih sustava oružja (www.osce.org/arms-control, pristupljeno 15.09.2020. godine).

1.5. Ugovor o otvorenom nebu

Ideja o uspostavi režima nenaoružanih promatračkih letova je potekla od Dwighta Eisenhowera 1955. godine. Njezina realizacija u praksi počinje zajedničkom inicijativom Kanade i Mađarske na sastanku NATO i Varšavskog saveza 1990. godine. Ugovor o otvorenom nebu je donesen 1992. godine, a stupio je na snagu 2002. godine. Do sada su mu pristupile 34 zemlje. Bosna i Hercegovina je potpisnica Ugovora od 2003. godine. Svrha Ugovora je jačanje mira, sigurnosti i stabilnosti putem uvođenja režima otvorenog neba za promatranja iz zraka. Ugovorom se poboljšava otvorenost i transparentnost njegovih članica u provođenju sporazuma o kontroli oružja, sprječavanje konflikata i rješavanje kriznih situacija pod okriljem Organizacije za europsku suradnju i sigurnost i drugih međunarodnih organizacija. Ugovorom je omogućeno državama potpisnicama poduzimanje promatračkih letova za prikupljanje informacija o vojnim snagama i aktivnostima drugih država potpisnica sa nenaoružanim zrakoplovima. Promatrački letovi se organiziraju na bazi reciprociteta i uz prethodnu najavu drugim državama članicama. Ugovorom se određuju prava i obveze njegovih potpisnica i pobliže se reguliraju sva relevantna pitanja vezana za promatračke letove. Konzultativna komisija za otvoreno nebo brine o provedbi Ugovora (http://disarmament.un.org/treaties/t/open_skies, pristupljeno 15.09.2020. godine).

Ugovor nije dokument Organizacije za europsku sigurnost i suradnju, ali je sastavni dio njezinih instrumenata za provedbu mjera i aktivnosti iz političko-

vojne dimenzije sigurnosti. U posebnoj svojoj deklaraciji iz 1992. godine, Ministarsko vijeće Organizacije za europsku sigurnost i suradnju je pozdravilo potpisivanje Ugovora o otvorenom nebu i istaknulo njegovu važnost za unaprjeđenje mjera sigurnosti i povjerenja u Evropi.

1.6. Konvencija o kasetnom streljivu

Konvencija o kasetnom streljivu je stupila na snagu 2010. godine. Konvencija zabranjuje državama članicama upotrebu, kupovinu, prodaju, skladištenje i proizvodnju kasetnog streljiva. Konvencija treba doprinijeti ubrzanju procesa čišćenja područja kontaminiranih kasetnim streljivom i osigurati neophodnu pomoć žrtvama, bilo onima koje su stradale u nesrećama prouzročeni kasetnim streljivom ili njihovim obiteljima. Prema odredbama Konvencije, države potpisnice su se obvezale uništiti svoje zalihe kasetnog streljiva u roku od osam godina, te očistiti područja kontaminirana kasetnim streljivom u roku od deset godina od pristupanja Konvenciji. Do sredine 2020. godine je bilo 110 država potpisnica ove Konvencije. Bosna i Hercegovina je država potpisnica Konvencije od 2011. godine (http://disarmament.un.org/treaties/t/cluster_munitions, pristupljeno 21.09.2020. godine). Ova Konvencija predstavlja značajno dostignuće za politiku razoružanja. Rezultat je plodne suradnje brojnih zemalja, organizacija civilnog društva, agencija Ujedinjenih naroda, Međunarodnog komiteta i pokreta Crvenog križa koji je nazvan „proces iz Osla“, po norveškoj prijestolnici gdje je počelo diplomatsko pregovaranje o Konvenciji i gdje je ona konačno usvojena.

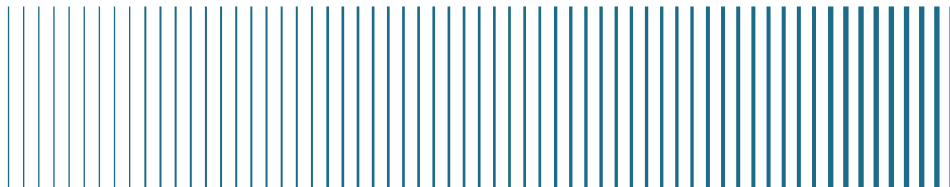
1.7. Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovanja vatrenim oružjem, njegovim dijelovima i komponentama te streljivom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala

Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovanja vatrenim oružjem, njegovim dijelovima i komponentama te streljivom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (eng. Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking

in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime), je usvojila Opća skupština Ujedinjenih naroda 2001. godine. Svrha Protokola je promoviranje, olakšavanje i jačanje suradnje između država u cilju sprječavanja, borbe protiv, te iskorjenjivanja nezakonite proizvodnje i trgovanja vatrenim oružjem, njegovim dijelovima, komponentama i streljivom. Mjere koje predviđa protokol idu u smjeru jačanja nacionalnog zakonodavstva i poboljšanu razmjenu informacija među državama u nelegalnoj trgovini, o trgovcima oružjem, izvorima oružja i trasama za krijumčarenje.

Protokolom je definirano da nezakonita proizvodnja označava proizvodnju ili sastavljanje vatrenog oružja, njegovih dijelova i komponenti, te streljiva: (1) od dijelova i komponenti kojima se nezakonito trguje; (2) bez dozvole ili dopuštenja nadležnog tijela države stranke u kojoj se obavlja proizvodnja ili sastavljanje; i (3) bez označavanja vatrenog oružja u trenutku proizvodnje, u skladu s odredbama Protokola. Nezakonito trgovanje označava uvoz, izvoz, kupovanje, prodaju, isporuku, prijevoz ili transfer vatrenog oružja, njegovih dijelova i komponenti, te streljiva iz ili preko teritorija jedne države stranke na teritorij druge države stranke, ako bilo koja od država stranaka o kojima je riječ to ne dopušta u skladu s odredbama.

Protokolom su predviđene mjere prevencije koje obuhvaćaju: (1) čuvanje informacija o vatrenom oružju; (2) označavanje vatrenog oružja radi njegove identifikacije i praćenja; (3) onesposobljavanje vatrenog oružja; (4) opći zahtjevi za reguliranje izdavanja dozvola za uvoz i izvoz ili tranzit vatrenog oružja; (5) obaveza donošenja sigurnosnih i preventivnih mjera od strane država; (6) obavještanje, razmjena informacija i suradnja država; (7) stručno usavršavanje i tehnička pomoć; i (8) registriranje posrednika i reguliranje posredovanja u prometu oružja (UN, 2004: 71-82).

2. Konvencije razoružanja koje se odnose na nekonvencionalno oružje

2.1. Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i skladištenja bakteriološkog (biološkog) i toksinskog oružja i o njegovom uništenju

Prvi međunarodni dokument kojim se regulira upotreba biološkog oružja je Protokol za zabranu ratne upotrebe zagušljivaca, bojnih otrova i drugih plinova te bakterioloških metoda ratovanja. Proces zabrane upotrebe ovih sredstava je pokrenut u okviru Lige naroda. Iniciran je zbog strašnih iskustava sa ovim oružjima u Prvom svjetskom ratu. Usvojen je 1925. godine u Ženevi. Stupio je na snagu 1928. godine (<http://disarmament.un.org/treaties/t/1925>, pristupljeno 14.09.2020. godine)

Tijekom 60-ih godina prošlog stoljeća vođeni su intenzivni pregovori u sveobuhvatnoj zabrani biološkog oružja. Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i skladištenja bakteriološkog (biološkog) i toksinskog oružja i o njegovom uništenju je istovremeno otvorena za potpisivanje u Moskvi, Washingtonu i Londonu 1972. godine. Stupila je na snagu 1975. godine. Konvenciji su do sredine 2020. godine pristupile 183 države. Bosna i Hercegovina je pristupila Konvenciji 1994. godine. Zemlje potpisnice Konvencije su se obvezale da će uništiti postojeće zalihe i da neće razvijati, proizvoditi i gomilati biološke agense ili toksine. U usporedbi sa drugim Konvencijama koje tretiraju potpunu zabranu određene vrste oružja, ovo je sadržajno kratka Konvencija. Ima svega 15 članaka. U Konvenciji nije predviđen verifikacijski režim. Svi dosadašnji naknadni pregovori o uspostavljanju mjera verifikacije i nadzora ispunjenja obveza iz Konvencije od strane država potpisnica nisu dali rezultate (<http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc>, pristupljeno 14.09.2020. godine).

2.2. Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe kemijskog oružja i o njegovom uništenju

Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe kemijskog oružja i o njegovom uništenju je usvojena 1993. godine, a stupila je na snagu 1997. godine. Konvenciji je pristupilo 190 zemalja. Bosna i Hercegovina je pristupila 25.02.1997. godine. Radi se o Konvenciji koja sveobuhvatno regulira zabranu kemijskog oružja kroz sljedeće mjere: uništavanje zaliha kemijskog oružja pod nadzorom Organizacije za zabranu kemijskog oružja, prestanak proizvodnje, uništavanje ili prenamjenu postrojenja za proizvodnju kemijskog oružja, pomoć i zaštita zemljama potpisnicama, te međunarodna suradnja u primjeni odredaba Konvencije (<http://disarmament.un.org/treaties/t/cwc>, pristupljeno 15.09.2020. godine).

Države potpisnice Konvencije su se obvezale da neće nikada, ni pod kojim okolnostima: (1) razvijati, proizvoditi, nabavljati, gomilati ili zadržavati kemijsko oružje niti ga, neposredno ili posredno, prenositi drugima; (2) koristiti kemijsko oružje; (3) vojno se pripremati na bilo koji način za upotrebu kemijskog oružja; (4) pomagati, poticati i navoditi druge na bilo koji način da se bave bilo kojom djelatnošću koja je po ovoj Konvenciji zabranjena. Države potpisnice su se obvezale da neće koristiti sredstva za suzbijanje nereda kao metodu ratovanja (<http://disarmament.un.org/treaties/t/cwc>, pristupljeno 15.09.2020. godine). Pored niza manjkavosti u samom tekstu Konvencije i vrlo složenog mehanizma dogovaranja i donošenja odluka, Konvencija je potakla niz novih inicijativa za zabranu upotrebe, proizvodnje, razvoja i skladištenja različitih konvencionalnih i nekonvencionalnih oružja.

2.3. Ugovor o neširenju nuklearnog oružja

Utrka u nuklearnom naoružavanju je započela prvim testiranjem nuklearne bombe u SAD 1945. godine, te je nastavljena ubrzanim uključivanjem SSSR, Velike Britanije, Francuske i Kine u proizvodnju i testiranje nuklearnih oružja. Potreba da se zaustavi utrka u nuklearnom naoružavanju dovela je do pregovora između nuklearnih sila o neširenju nuklearnog oružja već 50-ih

godina prošlog stoljeća. Ugovor o neširenju nuklearnog oružja je zaključen 1968. godine. Stupio je na snagu 1970. godine. Do sada ga je ratificiralo 191 država, a Bosna i Hercegovina je pristupila 1994. godine. Ugovorom su uvedene dvije kategorije država: nuklearne države i nenuklearne države. Nenuklearne države potpisnice Ugovora su se obvezale da neće razvijati nuklearno oružje, a nuklearne države potpisnice Ugovora su se obvezale da neće prodavati ili ustupati nuklearno oružje ili nuklearnu tehnologiju drugim državama. Međunarodna agencija za atomsku energiju je dobila mandat za praćenje provedbe Ugovora (<http://disarmament.un.org/treaties/t/npt>, pristupljeno 15.09.2020. godine).

Na posljednjoj revizionoj konferenciji Ugovora o neširenju nuklearnog oružja održanoj 2005. godine nije došlo do nekog značajnijeg napretka u politici nuklearnog razoružanja. Razlog tome je nedovoljna politička volja nuklearnih zemalja da na efikasniji način zaustave proliferaciju nuklearnog oružja.

2.4. Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa

Na inicijativu predsjednika indijske vlade Nehrua iz 1954. godine, pokrenut je proces za suspenziju nuklearnih pokusa. Gotovo desetogodišnji pregovori su doveli do djelomičnog zaustavljanja nuklearnih pokusa. Prvo je usvojen Ugovor o zabrani pokusa nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i pod vodom koji je stupio na snagu 1963. godine. Ovim ugovorom nisu zabranjeni podzemni pokusi, zbog čega se pristupilo pregovorima o novom ugovoru koji bi se odnosio na potpunu zabranu nuklearnih testiranja (http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban, pristupljeno 21.09.2020. godine).

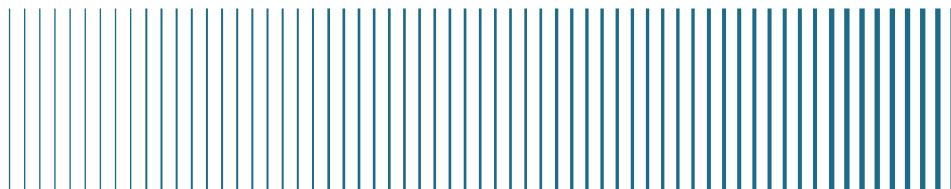
SAD i SSSR su potpisale bilateralni sporazum o ograničenju nuklearnih pokusa 1974. godine. Tijekom 90-ih godina i ostale nuklearne države proglašavaju moratorij na nuklearne pokuse. Sveobuhvatni ugovor o zabrani testiranja nuklearnog oružja je usvojen 1996. godine. Iako mu je pristupilo 168 država, nije stupio na snagu, zato što sve države navedene u aneksu, uključujući i nuklearne sile, nisu deponirale ratifikacijske instrumente kod

glavnog tajnika Ujedinjenih naroda i nije izvjesno kada će do toga doći (<http://disarmament.un.org/treaties/t/ctbt>, pristupljeno 21.09.2020. godine). Osnovana je Pripremna komisija za osnivanje organizacije koja bi nadgledala primjenu Ugovora jednom kada stupi na snagu.

2.5. Ugovor o zabrani nuklearnog oružja

Ugovor o zabrani nuklearnog oružja je usvojen 2017. godine. Stupiti će na snagu kada mu pristupi 50 država potpisnica. Do sredine 2020. godine su 44 države bile punopravne potpisnice Ugovora. Bosna i Hercegovina nije među državama koje su potpisale ovaj Ugovor.

Ugovorom se države potpisnice obvezuju da neće razvijati, testirati, proizvoditi, posjedovati ili transferirati bilo kome nuklearno oružje. Također, države potpisnice su se obvezale da neće upotrijebiti ili prijetiti upotrebom nuklearnog oružja, da neće pomagati, poticati bilo koju aktivnost zabranjenu ovim Ugovorom, te dopustiti bilo kakvo stacioniranje ili postavljanje nuklearnog oružja na teritoriji pod njezinom nadležnošću (izvor: www.icanw.org/treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/, pristupljeno 25. 11. 2019. godine).

F. HUMANITARNO RAZORUŽANJE

F. HUMANITARNO RAZORUŽANJE

Ljudska ili humana sigurnost (sigurnost grupa i pojedinaca) predstavlja koncept sigurnosti koji se bavi zaštitom i pridržavanjem blagostanja pojedinaca, za razliku od nacionalne sigurnosti koja na prvo mjesto stavlja interese države (Kegley i Wittkopf, 2002: 665). U tijeku je transformacija sigurnosti od njezinog tradicionalnog shvaćanja kao sigurnosti država, gdje središnju prijetnju predstavljaju vojna ugrožavanja od strane drugih država, prema društvenoj i ljudskoj sigurnosti u čijem su središtu sigurnost pojedinaca i grupa. Ljudska sigurnost zapravo širi koncept sigurnosti sa sigurnosti nacija na sigurnost pojedinaca, društvenih grupa i međunarodnog sustava, gdje „sigurnost građana određuje sigurnost države“ (Bilandžić, 2010: 49). Ova dva koncepta se međusobno nadopunjavaju. Humanitarizam i humanitarni imperativ obilježavaju humanu sigurnost i suvremene humanitarne operacije. Humanitarizam polazi od ljudskog života kao najveće dragocjenosti i vrijednosti, ne samo u fizičkom smislu, nego i u njegovom društvenom sadržaju. Taj društveni sadržaj humanitarizma predstavlja dostojanstvo i ispunjen život pojedinaca i društvenih grupa. Humanitarni imperativ predstavlja dužnost da se spriječe ili ublaže patnje, zaštiti život i zdravlje, te osigura poštivanje ljudskog dostojanstva (Dulić, 2008: 195-202). Humanitarni imperativ je ugrađen u politike, standarde i pravila rada mnogih međunarodnih organizacija. U pravilima Međunarodne federacije Crvenog križa i Crvenog polumjeseca iz 1995. godine, u poglavlju: „Humanitarni imperativ dolazi prvi“, određuje se da prijem humanitarne pomoći svugdje gdje je to potrebno, osiguravanje nesmetanog pristupa ugroženoj populaciji, te ublažavanje njihovih patnji predstavljaju temelj humanitarnog rada (www.ifrc.org/Docs/idrl/I259EN.pdf, pristupljeno 20.09.2020. godine).

Prvi summit nevladinih i međunarodnih organizacija i koalicija koje se bave poslovima humanitarnog razoružanja je održan 2012. godine. Summit je osnažio inicijative humanitarnog razoružanja utemeljene na humanitarnom imperativu, jačanju međunarodnog prava i zaštiti civila.

Naglašeno je da su najznačajnija dostignuća u razoružanju bila potaknuta upravo humanitarnim imperativom. Uspostavljena je suradnja između vlada, međunarodnih organizacija i civilnog društva koja je rezultirala, između ostalog, potpunom zabranom određenih vrsta oružja. Konstatirano je da je civilno društvo preuzelo vodeću ulogu u humanitarnom razoružanju, te doprinijelo zaštiti civila, oporavku zemalja nakon oružanih konflikata i preventivnom sprječavanju i smanjenju oružanog nasilja. Summit je pozvao sve države da poduzmu političke, pravne, diplomatske i druge mjere humanitarnog razoružanja, te shvate da civilno društvo ima odlučujuću ulogu u multilateralnim procesima humanitarnog razoružanja (Working together to advance humanitarian disarmament, Humanitarian Disarmament Campaigns Summit, New York, 2012).

Humanitarno razoružanje je koncept u kojemu je promijenjena percepcija o oružju kao izvoru moći u percepciju oružja koje predstavlja izvor štete za ljudska bića. Takav novi pogled na razoružanje predstavlja izazov za nevladine i međunarodne organizacije, te mijenja okvir unutar kojeg politika razoružanja djeluje. Pored država i međunarodnih organizacija, nevladine i druge organizacije civilnog društva postaju akteri u politici razoružanja dajući joj dimenziju humanizma, u kojoj ljudska sigurnost ima središnje mjesto. Pored sudjelovanja u multilateralnim političkim procesima razoružanja, nevladine organizacije planiraju, organiziraju i izvode aktivnosti iz različitih područja humanitarnog razoružanja neposredno. Takvo njihovo djelovanje na političkoj i operativnoj razini humanitarnog razoružanja omogućuje istovremeno komuniciranje sa državama i međunarodnim organizacijama sa jedne strane i sa ugroženim grupama i pojedincima sa druge strane. Svojim sudjelovanjem u širokoj lepezi područja djelovanja humanitarnog razoružanja - od političkog djelovanja na globalnoj razini, pa sve do operativnog djelovanja u ugroženim zajednicama na mikrorazini - nevladine i druge organizacije civilnog društva jačaju svoju vlastitu poziciju u mehanizmima razoružanja kojima se nastoje prevenirati opasnosti od oružja, te umanjiti posljedice njegovog djelovanja na stanovništvo.

Humanitarno razoružanje je evoluiralo 2012. godine iz protuminskih akcija. Protuminske akcije su najstarije područje djelovanja koje se, u sadašnjem obliku, razvilo iz humanitarnog deminiranja u razdoblju od 1988. godine do 2013. godine. Glavne komponente humanitarnog razoružanja su:

- (1) protuminske akcije;
- (2) upravljanje zalihama i uništavanje oružja i streljiva;
- (3) borba protiv proliferacije i upotrebe streljačkog i lakog oružja;
- (4) nuklearno razoružanje;
- (5) nove inicijative humanitarnog razoružanja (problem radioloških i toksičnih ostataka iz rata, eksplozivno oružje u naseljenim mjestima, smrtonosna autonomna oružja i dr.).

Organizacije koje se bave humanitarnim razoružanjem definiraju svoja vlastita područja djelovanja, u zavisnosti od njihovih misija i vrijednosti koje promoviraju. U načelu, sve one se uglavnom bave protuminskim akcijama i upravljanjem zalihama i uništavanjem oružja i streljiva, dok bavljenje ostalim aktivnostima zavisi od organizacionih mogućnosti i značaja same organizacije.

Razvoj humanitarnog razoružanja nije dovršen proces. Postoji niz inicijativa kojima je zajedničko nastojanje da se definiraju politike, razviju metode i tehnike rada, uspostave operativne aktivnosti i organiziraju mreže nevladinih organizacija i kampanje usmjerene na eliminiranje opasnosti od konvencionalnih i nekonvencionalnih oružja koja imaju nediskriminativne učinke. Raste uloga nevladinih organizacija i civilnog sektora u borbi za zabranu i neproliferaciju nuklearnog oružja. Novi izazov predstavljaju toksični ostaci iz rata, bilo da su u pitanju kemijska ili radiološka sredstva (npr. osiromašeni uranij je istovremeno opasan zbog radiološkog zračenja ali i kao teški metal). Također, izazov predstavljaju prijetnje koje se tiču zaštite stanovništva bilo u oružanim konfliktima ili u postkonfliktnom periodu, posebno od novih prijetnji kao što je masovna upotreba improviziranih eksplozivnih naprava. Zaštita stanovništva od posljedica upotrebe oružja

na prvi pogled ne izgleda kao dio humanitarnog razoružanja. Promatrano u kontekstu ljudske sigurnosti, zaštita stanovništva od oružja čini integralni dio svih mjera koje proizlaze iz njegovog humanitarnog imperativa - spriječiti ili ublažiti patnje, zaštititi život i zdravlje, te osigurati poštovanje ljudskog dostojanstva.

1. Protuminske akcije

Početakom 1990-ih počeo je razvoj protuminskih akcija, novog područja humanitarnog djelovanja nastalog kao reakcija na brojne oružane konflikte nakon Hladnog rata. Iza oružanih konflikata ostala različita eksplozivna sredstva koja su bila neposredna prijetnja stanovništvu i negativno utjecala na postratni oporavak pogođenih zemalja. Zaštita stanovništva od eksplozivnih sredstava je humanitarno pitanje globalnog karaktera. Upravo je humanitarni imperativ bio bitna odrednica svih inicijativa i aktivnosti koje su se na kraju oblikovale u sveobuhvatni politički odgovor, odredile područja djelovanja protuminskih akcija i zahtijevale unaprjeđenje međunarodno-pravnog reguliranja zabrane eksplozivnih sredstava. Također, razvija se infrastruktura protuminskih akcija u agencijama Ujedinjenih naroda, njihovim partnerskim agencijama i velikim nevladinim organizacijama, sve sa ciljem globalne koordinacije i pružanja fizičke pomoći u procesu uništavanja mina, kasetnog streljiva i drugih eksplozivnih ostataka iz rata.

Početak aktivnosti koje se danas nazivaju protuminske akcije se vezuje za studeni 1988. kada Ujedinjeni narodi uspostavljaju prvi program za humanitarno deminiranje u Afganistanu. Ovaj pojam je odabran kako bi se napravila jasna razlika između uklanjanja mina u humanitarne svrhe i vojnog uklanjanja mina. Iste godine osnovana je prva međunarodna nevladina humanitarna organizacija za čišćenje mina pod nazivom The Hazardous Area Life-Support Organization (HALO Trust). Nakon ove organizacije formira se Mines Advisory Group (MAG), koja je 1989. godine obavila prvo istraživanje utjecaja mina u Afganistanu. Norwegian People Aid i Handicap

International, dvije velike humanitarne organizacije, u svoje programe uključuju protuminske akcije 1992. godine, prvo u Kambodži, a nakon toga i u drugim zemljama. Iz ovoga vremena potiče termin protuminske akcije kada su kanadski inženjerci predložili da se državno tijelo Kambodže za upravljanje i koordinaciju aktivnosti na uklanjanju mina nazove Cambodian Mine Action Centre. Nakon Zaljevskog rata osnivaju se komercijalne deminerske organizacije koje prve poslove dobivaju u Kuvajtu.

Zaostale mine, kasetno streljivo i drugi eksplozivni ostaci iz rata su složen problem u kontekstu ukupne društveno-ekonomske stvarnosti pogođenih zemalja. S jedne strane, u pitanju je njihovo fizičko prisustvo dugo vremena nakon završetka konflikta, otežano pronalaženje i uklanjanje, te otpornost na vremenske, zemljišne i druge utjecaje. S druge strane, postoji negativan utjecaj ovih eksplozivnih sredstava na društveno-ekonomski razvoj pogođene zemlje, posebice na njihove razvojne prioritete u uvjetima postratnog oporavka nerijetko opterećenog borbom protiv siromaštva. Valja naglasiti da se uglavnom radi o zemljama koje nemaju sredstava za rješavanje ovog nasljeđa rata, tamo gdje se državna vlast i njezina infrastruktura nalaze u nesređenim političkim prilikama.

Međunarodno-pravno reguliranje zaštite od mina i drugih eksplozivnih ostataka iz rata je počelo tek sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Ovaj proces se intenzivira nakon usvajanja Dopunskog protokola Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata 1977. godine. Tri sljedeće konvencije čine temelj humanitarnih protuminskih akcija: (1) Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke; (2) Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništenju i (3) Konvencija o kasetnom streljivu. Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke ima dva protokola koji se odnose na mine i eksplozivne ostatke iz rata. U Protokolu 2 o zabranama ili ograničenjima upotrebe mina, mina iznenađenja

i drugih naprava ograničava se, a u nekim okolnostima i zabranjuje, upotreba mina. Dopunski protokol 5 o eksplozivnim ostacima iz rata se odnosi na neeksplozirana i napuštena ubojita sredstva.

Pored ovih temeljnih dokumenata, protuminske akcije se oslanjaju na neke druge konvencije i međunarodno-pravna akta, kao što su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodna konvencija o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima i o građanskim i političkim pravima, Konvencija UN o pravima djeteta, Konvencija UN za eliminaciju diskriminacije prema ženama, Konvencija UN o eliminaciji rasne diskriminacije, Standardna pravila za izjednačavanje prilika za osobe sa nedostacima, Konvencija vezana za status izbjeglica sa protokolima i Milenijski razvojni ciljevi.

1.1. Pojam i komponente protuminskih akcija

Protuminske akcije (u jugoistočnoj Europi se koristi i sinonim: protuminsko djelovanje) obuhvaćaju sve one aktivnosti kojima se nastoje ublažiti socio-ekonomske i ekološke posljedice mina i neeksploziranog kasetnog podstreljiva i drugih eksplozivnih ostataka iz rata. U međunarodnim standardima za protuminske akcije se tome dodaje: "Protuminske akcije se ne bave samo deminiranjem, nego i ljudima i društvenom zajednicom, te posljedicama koje kontaminiranost kopnenim minama na njih ostavlja. Cilj protuminskih akcija je umanjiti rizik od kopnenih mina na razinu koja će omogućiti siguran život, u kojem kontaminacija minama neće predstavljati prepreku za razvoj gospodarstva, društva i zdravlja, te u kojem će se voditi računa o potrebama žrtava" (IMAS 04.10, www.mineactionstandards.org/en/standards/, pristupljeno 21.09.2020. godine).

Protuminske akcije se sastoje od pet međusobno povezanih komponenata:

- (1) Edukacija o riziku od eksplozivnih sredstava (eng. Explosive ordnances risk education, sinonimi: upozoravanje na mine i kasetno streljivo, svjesnost o minama) koja se odnosi na informiranje stanovništva, posebno ugroženih i najranjivijih grupa radi promjene rizičnog ponašanja i smanjenja mogućnosti da dođe do nesreće, povezivanje

sa ugroženim lokalnim zajednicama radi boljeg razumijevanja njihovih potreba i prioriteta i javne kampanje za smanjenje rizika od mina, kasetnog streljiva i drugih eksplozivnih ostataka iz rata.

- (2) Oslobođanje zemljišta (eng. Land release, u Bosni i Hercegovini se koristi i sinonim „vraćanje zemljišta“). Oslobođanje zemljišta je zapravo unaprijeđeni oblik humanitarnog deminiranja i obuhvaća sve vrste izviđanja i čišćenja zaostalih mina, kasetnog streljiva i drugih eksplozivnih ostataka iz rata, te njihovo uništavanje, uključujući: izradu karata, obilježavanje i upravljanje kvalitetom.
- (3) Pomoć žrtvama (eng. Victim Assistance), uključujući njihovu rehabilitaciju i reintegraciju.
- (4) Uništavanje zaliha (eng. Stockpile Destruction) protupješačkih mina i kasetnog streljiva koje posjeduju oružane snage, što proizlazi iz obaveza država kao potpisnica konvencija o zabrani mina i kasetnog streljiva.
- (5) Propagiranje (eng. Advocacy, sinonim: zastupanje) za pristupanje konvencija i pridržavanje odredaba konvencija kojima se zabranjuje proizvodnja, promet, posjedovanje ili upotreba određenih konvencionalnih oružja. Uz ovu komponentu vezuju se: (a) nadzor primjene konvencija kao što su Konvencija o zabrani mina i Konvencija o kasetnom streljivu (eng. MBT and CCM Monitoring); (b) vođenje ili sudjelovanje u međunarodnim kampanjama za zabranu određenih vrsta konvencionalnog oružja.

Pored pet temeljnih komponenata, provodi se niz drugih važnih aktivnosti kojima se osigurava visoka efikasnost, kvaliteta i stabilnost procesa, kao što su: procjena minske situacije, planiranje aktivnosti i postavljanje prioriteta, upravljanje kvalitetom i informacijama, razvoj strukture i obuka, osiguranje adekvatne opreme i mobilizacija resursa. Pored toga, postoje specifični oblici humanitarnog deminiranja kao što su deminiranje rijeka, jezera i podmorja.

Razvoj kapaciteta (eng. Capacity development) protuminskih akcija se odnosi, prije svega, na jačanje sposobnosti državnih institucija i domaćih

organizacija u ugroženim zemljama da se mogu samostalno suočiti sa izazovima koji proizlaze iz opasnosti prouzročenih zaostalim minama, kasetnim streljivom i drugim eksplozivnim ostacima iz rata ili postojanjem drugih oružanih sustava kojim ugrožavaju ljude i njihova naselja (eng. EWIPA – Explosive Weapons in Populated Areas). Razvoj novih metoda i tehnika rada (eng. Methodology Development) protuminskih akcija stremi većoj efikasnosti rada organizacija i unaprjeđenju njegovih efekata.

1.2. Međunarodni standardi za protuminske akcije

Standardizacija protuminskih akcija počinje Konferencijom o razvoju standarda za humanitarno deminiranje koja je održana 1996. godine u Kopenhagenu. Propisana su prva mjerila i dogovorene univerzalne definicije deminiranja. Razvoj standarda preuzima Servis za protuminske akcije Ujedinjenih naroda koji je izdao prve Međunarodne standarde za operacije deminiranja 1997. godine. Ovi standardi su unaprijedili organizaciju i kvalitetu rada u humanitarnom deminiranju, ali su istodobno bili preuzak okvir jer su regulirali samo operacije humanitarnog deminiranja na terenu, dok druge komponente i aktivnosti protuminskih akcija nisu bile obuhvaćene. Ženevski međunarodni centar za humanitarno deminiranje je pripremio prvu reviziju standarda 1999. godine i objavio prvi nacrt standarda 2000. godine.

Pod predsjedanjem podtajnika Ujedinjenih naroda za mirovne operacije održan je sastanak Međuagencijske koordinacijske grupe za protuminske akcije 2001. godine kada je usvojeno prvo izdanje Međunarodnih standarda za protuminske akcije (IMAS). Njihova temeljna svrha je povećanje sigurnosti, djelotvornosti i kvalitete protuminskih akcija. Standardi su predstavljali minimum odredbi kojih su se zemlje trebale pridržavati u izradi nacionalnih standarda, te su bili temelj za obučavanje svih učesnika u protuminskim akcijama. Međunarodni standardi su u suglasju s međunarodnim konvencijama i sporazumima. Pisani su po uzoru i jezikom koji koristi Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO). Neprekidno se dopunjavaju sukladno razvoju protuminskih akcija (GICHD, 2014: 67-69).

2. Upravljanje oružjem i njegovo uništavanje

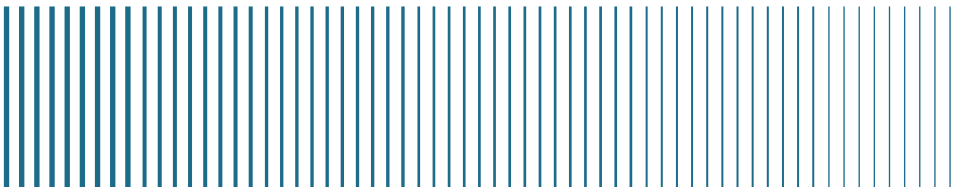
Upravljanje oružjem i njegovo uništavanje (eng. Arms Management and Destruction) je drugo područje humanitarnog razoružanja koje se odvojilo od protuminskih akcija onda kada se shvatilo da uništavanje zaliha koje se odnosi isključivo na mine i kasetno streljivo ne omogućuje efikasno preventivno djelovanje humanitarnog razoružanja, niti smanjenje prijetnji koje proizlaze iz opasnih i nesigurnih skladišta streljiva i minsko-eksplozivnih sredstava (eng. Dangerous and Insecure Ammunition Storage Areas – ASAs), viškova streljiva i oružja (eng. Surplus weapons and ammunitions) ili postojanjem drugih oružanih sustava kojim ugrožavaju ljude i njihova naselja (eng. EWIPA – Explosive Weapons in Populated Areas).

Upravljanje oružjem i njegovo uništavanje se planira, organizira i izvodi uglavnom u suradnji sa ministarstvima obrane i oružanim snagama i ima sljedeće komponente rada:

- (1) Fizička sigurnost i upravljanje zalihama (eng. Physical Security and Stockpile Management - PSSM) se bavi poboljšavanjem uvjeta skladištenja i jačanjem mjera sigurnosti kroz dovođenje infrastrukture skladišta streljiva i naoružanja u skladu sa prihvaćenim standardima, te unaprjeđenjem sustava i procesa upravljanja zalihama.
- (2) Uništavanje viškova streljiva i oružja (eng. Surplus Destruction), posebno zastarjelih sustava oružja i nestabilnog streljiva čime se preveniraju moguće neplanirane eksplozije, prodaja ili šverc ovih oružanih sustava i streljiva zemljama, oružanim grupama i drugim konfliktima zahvaćenim područjima.
- (3) Hitan odgovor nakon neplaniranih eksplozija skladišta streljiva (Unplanned Explosion of Munition Sites – UEMS Rapid Response) kako bi se u najkraćem mogućem vremenu uklonilo streljivo i minsko-eksplozivna sredstva razbacana nakon eksplozije, spriječilo njihovo prikupljanje od strane neovlašćenih osoba i rizik za okolno stanovništvo.

- (4) Procjena rizika (eng. Risk Assessment) se odnosi na procjenu svih uzroka koji bi mogli dovesti do eksplozija skladišta, bilo namjernih prijetnji ili drugih opasnosti, efekata eksplozija, posljedica za stanovništvo i procjenu preventivnih mjera koje treba poduzeti.
- (5) Edukacija o riziku (eng. Risk education) koja se odnosi na informiranje i podizanje svijesti državnih organa i stanovništva, posebno ugroženih i najranjivijih grupa radi promjene rizičnog ponašanja i smanjenja mogućnosti da dođe do nesreće, te povezivanje sa ugroženim lokalnim zajednicama radi boljeg razumijevanja njihovih potreba i prioriteta.
- (6) Propagiranje (eng. Advocacy) se odnosi na sudjelovanje u međunarodnim, regionalnim i lokalnim političkim procesima usmjereno na kontrolu i smanjenje zaliha oružja i streljiva.

Slično kao kod protuminskih akcija, razvoj kapaciteta (eng. Capacity development) se odnosi na jačanje sposobnosti državnih institucija i oružanih snaga i domaće privrede da efikasnije planiraju, organiziraju i izvode aktivnosti koje se odnose na fizičku sigurnost, upravljanje zalihama i uništavanje viškova, promovirajući primjenu postupaka i tehnika rada kojima se smanjuje negativan utjecaj ovih aktivnosti na okoliš i omogućuje korištenje vojnih materijala u mirnodopske svrhe. Razvojem novih metoda i tehnika rada (eng. Methodology Development) se stremi većoj efikasnosti rada i unaprjeđenju efekata u upravljanju oružjem, na način da doprinesu bržem oporavku zemlje u postratnom razdoblju.

3. Borba protiv upotrebe streljačkog i lakog oružja

Borba protiv upotrebe streljačkog i lakog oružja (eng. Small Arms and Light Weapons) je aktivnost koja se intenzivira 2005. godine. Ogroman broj preživjelih trpi od ranjavanja ili psiholoških posljedica za duži period. Oružano nasilje nije proizvod isključivo nelegalne trgovine ovim oružjem, nego se u velikom broju slučajeva radi o oružanom nasilju u kojemu je korišteno legalno nabavljeno oružje.

Komponente borbe protiv upotrebe i proliferacije streljačkog i lakog oružja:

- (1) prevencija, borba i iskorjenjivanje nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem;
- (2) jačanje svijesti o opasnostima od upotrebe streljačkog i lakog oružja;
- (3) istraživanje proliferacije i upotrebe streljačkog i lakog oružja;
- (4) uništavanje streljačkog i lakog oružja;
- (5) pomaganje žrtvama streljačkog i lakog oružja;
- (6) zastupanje za donošenje međunarodnih ugovora o nezakonitoj trgovini streljačkim i lakom oružjem i nadgledanje njihove primjene.

Svijest o potrebi da se obuzda širenje vatrenog oružja je potakla zemlje na donošenje međunarodnih mehanizama koji će omogućiti efikasnije suočavanje sa tim problemom. Jedan od najvažnijih je Protokol protiv nezakonite proizvodnje i trgovanja vatrenim oružjem, njegovim dijelovima i komponentama, te streljivom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i drugih međunarodnih strategija i programa za borbu protiv streljačkog i lakog oružja.

Program djelovanja Ujedinjenih naroda za sprječavanje, borbu protiv i iskorjenjivanje nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem u svim njegovim vidovima (eng. Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects)

usvojen je na Konferenciji Ujedinjenih naroda koja je održana 9.-20.07.2001. godine. Program je dokument kojim su reafirmirani dotadašnji naponi u borbi protiv streljačkog i lakog oružja i postavljeni najvažniji ciljevi sprječavanja, borbe i iskorjenjivanja nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem:

- (1) jačanje ili razvijanje dogovorenih normi i mjera na globalnoj, regionalnoj i državnoj razini koje će osnažiti i dodatno koordinirati napore na sprječavanju, borbi i iskorjenjivanju nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem;
- (2) razvijanje i provođenje dogovorenih međunarodnih mjera za smanjenje, borbu i iskorjenjivanje nezakonite izrade i krijumčarenja streljačkog i lakog oružja;
- (3) usmjeriti posebnu pažnju na regije u kojima se konflikti privode kraju i koja imaju ozbiljne probleme sa nagomilanim streljačkim i lakim oružjem i u njima djelovati urgentno;
- (4) mobilizirati političku volju kroz međunarodnu zajednicu za sprječavanje i borbu protiv nezakonitog prometa i izrade streljačkog i lakog oružja, surađivati na podizanju svijesti i rješavanju drugih pitanja koja su povezana sa nelegalnom proizvodnjom ili krijumčarenjem ovoga oružja;
- (5) promovirati odgovorno djelovanje država u pogledu smanjenja nezakonitog izvoza, uvoza, tranzita i re-transfera streljačkog i lakog oružja.

Programom djelovanja Ujedinjenih naroda za sprječavanje, borbu protiv i iskorjenjivanje nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem u svim njegovim vidovima propisane su odredbe iz tri područja rada:

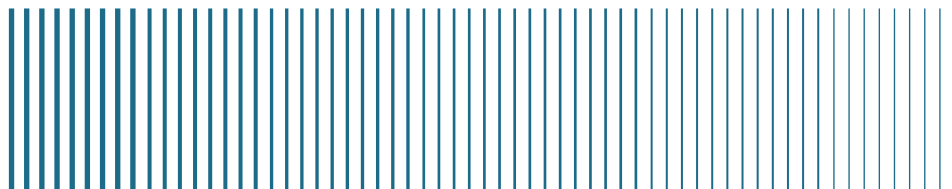
- (1) prevencija, borba i iskorjenjivanje nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem;
- (2) provedba programa djelovanja, međunarodna suradnja i pomoć;
- (3) praćenje Konferencije Ujedinjenih naroda o nezakonitoj trgovini streljačkim i lakim oružjem.

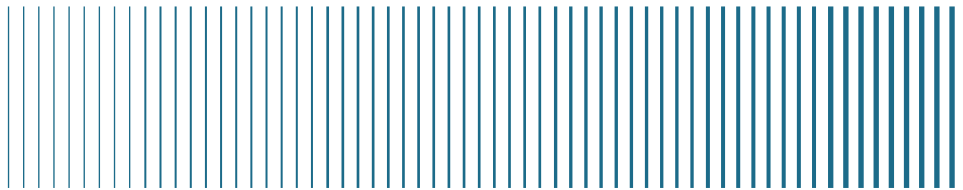
Opća skupština Ujedinjenih naroda je usvojila dokument „Međunarodni instrument za omogućavanje državama da identificiraju i istraže, pravovremeno i na pouzdan način, nezakonito streljačko i lako oružje“ (eng. International Instrument to Enable States to Identify and Trace, in a Timely and Reliable Manner, Illicit Small Arms and Light Weapons) 2005. godine. Pored općih odredbi i definicija u vezi nezakonitog streljačkog i lakog oružja, u ovom međunarodnom instrumentu se propisuju obaveze obilježavanja oružja, čuvanja podataka o oružju, suradnja u traganju (izdavanje zahtjeva od strane država za potragama, reagiranje na zahtjeve od strane država), provedba instrumenta (međunarodna suradnja i pomoć, uloga Ujedinjenih naroda, uloga Međunarodne organizacije za kriminalističku policiju) i praćenje provedbe Međunarodnog instrumenta.

Dokument o streljačkom i lakom oružju Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS) je usvojio Forum za sigurnosnu suradnju OESS 2000. godine. U njemu se navodi da prekomjerno i destabilizirajuće gomilanje streljačkog oružja predstavlja problem koji značajno doprinosi intenzitetu i trajanju većine suvremenih oružanih konflikta. U vezi toga, dokumentom je postavljen opći zahtjev da problem streljačkog oružja treba integrirati u sva područja rada OESS-a, kao što su; rano upozorenje, prevencija konflikata, upravljanje krizama i postkonfliktna obnova. Dokumentom o streljačkom i lakom oružju OESS su definirani sljedeći ciljevi:

- (1) borba protiv nezakonite trgovine u svim aspektima kroz usvajanje i provedbu državne kontrole streljačkog oružja, uključujući proizvodnju, odgovarajuće označavanje i preciznu evidenciju, učinkovitu kontrolu izvoza, granica i carinskih mehanizama, te kroz unaprijeđenu suradnju i razmjenu informacija;
- (2) učešće u smanjenju, sprječavanju prekomjernog i destabilizirajućeg gomilanja i nekontroliranog širenja streljačkog oružja, uzimajući u obzir potrebe državne i kolektivne obrane i međunarodne sigurnosti, te učešće u mirovnim misijama;

- (3) primijeniti ograničenja koja osiguravaju da je streljačko oružje proizvedeno, transferirano i zadržano u skladu sa zakonskim potrebama obrane i sigurnosti i u skladu sa međunarodno propisanim kriterijima za izvoz, a posebno onako kako je propisano OESS-ovim dokumentom o načelima upravljanja transferima konvencionalnog oružja od 1993. godine;
- (4) razvijanje povjerenja, sigurnosti i transparentnosti kroz odgovarajuće mjere za streljačko oružje;
- (5) osigurati da pitanja streljačkog i lakog oružja budu dio sveukupne procjene sigurnosne situacije u određenoj zemlji, uzimajući u obzir i mjere koje se donose u vezi toga;
- (6) razviti odgovarajuće mjere za streljačko oružje na završetku oružanog konflikta uključujući njihovo skupljanje, sigurno skladištenje i uništavanje, povezano sa razoružanjem, demobilizacijom i reintegracijom boraca (OESS, 2000).

**G. POLITIKA I STRUKTURA
RAZORUŽANJA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA**

G. POLITIKA I STRUKTURA RAZORUŽANJA MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA

Razoružanje, zabrana oružja i kontrola proliferacije spada među najozbiljnije probleme suvremene međunarodne politike koji je proizišao iz promjena do kojih je došlo u načinu vođenja ratova u 20 stoljeću. Naučna otkrića su potaknula Prvu industrijsku revoluciju sredinom 18. stoljeća, čime je definitivno završen prijelaz iz feudalnog u građansko društvo. Razdoblja relativnog mira u 19. stoljeću su obilježila brojna otkrića i industrijski razvoj. Naučna otkrića su doprinijela razvoju novih oružja, po količini i snazi daleko jačeg i razornijeg nego ikada ranije, što je utjecalo na karakter oružanih konflikata. Nažalost, početak 20. stoljeća je donio svjetske ratove. Svaki naredni bio je sve veći po angažiranim snagama, teritoriji na kojoj se odvijao, njegovim troškovima i posljedicama osobito za civilno stanovništvo. U njima su se redovito uvodila nova borbena sredstva – dalekometna artiljerija, bombarderi, međukontinentalni balistički projektili, kemijsko, bakteriološko i nuklearno oružje.

1. Ujedinjeni narodi i politika razoružanja

Razoružanje je usko povezano sa čitavim nizom sigurnosnih pitanja kojima se simultano bave mirovne misije Ujedinjenih naroda. Završetak Hladnog rata je utjecao na položaj Ujedinjenih naroda u razoružanju. Došlo je do određene evolucije u načinu na koji se vode mirovne operacije Ujedinjenih naroda, a i do ekspanzije broja mirovnih misija. Između 1988. i 1994. godine Ujedinjeni narodi su započeli 16 novih mirovnih operacija što je više od broja mirovnih operacija ustanovljenih u 40 godina prije toga (14 operacija) (Hill, 2005: 3). Do 2004. godine broj mirovnih operacija pod okriljem Ujedinjenih naroda narastao je na 67 operacija (Patman i dr., 2006: 207). Mirovne operacije u Somaliji, Kambodži i bivšoj Jugoslaviji su bile najveće u čitavoj historiji ove organizacije. Sredinom devedesetih godina 20. stoljeća,

preko 70.000 vojnika bilo je angažirano u operacijama očuvanja mira. U tome periodu je godišnja cijena mirovnih operacija narasla na 4 milijarde dolara (Hill, 2005: 3). Ovaj trend rasta se i dalje nastavlja. Tako je početkom 2011. godine u mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda bilo angažirano: 82.000 vojnika, 2.200 vojnih promatrača, 14.400 policajaca, 19.200 civila i 2.400 volontera. Ukupno je bilo oko 120.200 ljudi sa godišnjim budžetom od 7,83 milijarde dolara u trenutno otvorenih 15 mirovnih operacija. U osiguravanju jedinica za ove mirovne operacije sudjeluje 115 zemalja. Računa se da ukupna cijena mirovnih operacija od njihovog početka 1948. godine iznosi oko 70 milijardi dolara.

Priroda suvremenih mirovnih operacija nakon Drugog svjetskog rata se može sažeti u nekoliko glavnih karakteristika:

- (1) Mirovne operacije koje su se odvijale od 1945. do 1990. godine nisu dovodile u pitanje suverenost država. Danas je suverenost država kategorija koja je ograničena zahtjevom za ljudskim pravima i „dobrim upravljanjem“. Iz ovog zahtjeva je proizašlo mišljenje da se propale ili neuspješne i odmetnute države trebaju osloboditi suverenosti, kada one ugrožavaju ljudske vrijednosti i ljudska prava (Williams ur., 2012: 513). U vezi toga, u međunarodnim odnosima je razvijen koncept „neostarateljstva“. On ima neke zajedničke elemente sa tradicionalnim konceptom starateljstva nad državama ali i neke bitne razlike: (1) vladavina u takvim državama ne podrazumijeva mandat jedne države-staratelja nego se radi o multilateralnom konceptu koji uključuje čitav niz međunarodnih organizacija i drugih aktera; (2) cilj je uspostaviti državne strukture koje će biti samoodržive i samostalne (Dulić, 2008: 93).
- (2) Nakon Drugog svjetskoga rata, mirovne operacije su bile ograničene na male mirovne snage promatračkog karaktera, nedovoljno opremljene i sa ograničenim mandatom i vremenskim trajanjem. Jedino je misija u Kongu 60-ih godina 20. stoljeća sa svojih 20.000 vojnika bila izuzetak od tipičnih mirovnih misija. Nakon Hladnog rata, mirovne misije mijenjaju karakter, po obimu snaga i po mandatu koji omogućuje da nameću mir, štite stanovništvo i sebe same.

- (3) Postoje brojni akteri: međunarodne i regionalne organizacije, države i drugi akteri koji su zainteresirani za sudjelovanje u mirovnim operacijama. Na to ih ne potiču samo visoka načela, vrijednosti i zahtjev za međunarodnom sigurnošću i pravdom, nego to mogu biti i neki drugi otvoreni ili prikriveni interesi.
- (4) Širok je dijapazon angažiranja snaga u suvremenim mirovnim operacijama. Težište je na zaštiti civila u oružanim konfliktima uključujući upotrebu mjera prinude u cilju potpore mirovnim sporazumima (Williams ur., 2012: 513).

Za Michaela Doylea, bivšeg pomoćnika glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, radi se o novom obliku mirovnih operacija kojima se provode složeni, višedimenzionalni mirovni ugovori (Hill, 2005: 4). Jedan od najvažnijih sadržaja suvremenih mirovnih operacija su zadaci razoružanja, demobilizacije i reintegracije bivših vojnika u društvo. Hill iznosi mišljenje da sadašnja iskustva ukazuju da uspjeh u realizaciji ovih zadataka vezanih za razoružanje zavisi od sposobnosti Ujedinjenih naroda da „transformiraju društvenu strukturu ratom pocijepanog društva kroz tzv. pristup dvostrukog kolosijeka (twin-track approach) za sigurnosne mjere koje se primjenjuju na tri razine društva: (1) zaraćene strane, (2) bivši borci i (3) cjelokupno stanovništvo“ (Hill, 2005: xvi). Ekspanzija mirovnih operacija u razdoblju nakon Hladnog rata je otvorila raspravu o pitanjima koja će vjerojatno odrediti njihov budući pravac. Ona se ogledaju u neodređenosti ciljeva mirovnih operacija i širokom području mogućeg angažiranja, počevši od misija promatranja i nadgledanja, preko misija sprječavanja konflikata, do misija izgradnje mira i transformiranja ratom razorenih društava (Williams ur., 2012: 513).

Pravni i politički okvir u kojem se realiziraju naponi Ujedinjenih naroda u provedbi politike razoružanja su Povelja Ujedinjenih naroda i međunarodni ugovori i konvencije. Odredbe koje se direktno odnose na razoružanje su u članku 11 i 26 Povelje Ujedinjenih naroda. U članku 11 se određuje da Opća skupština: „...može razmatrati opća načela suradnje u održavanju međunarodnog mira i sigurnosti, uključujući načela o razoružanju i reguliranju

naoružavanja...“, a u članku 26 se određuje: „Da bi se potaklo uspostavljanje i održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, uz što manje izdvajanje ljudskih i ekonomskih izvora svijeta za naoružavanje, Vijeće sigurnosti ima zadatak da, ..., izradi planove koji se podnose članovima Ujedinjenih naroda radi uspostavljanja sustava za reguliranje naoružanja.“ Ciljevi iz preambule Povelje, te odredbe o razoružanju i zaštiti mira i sigurnosti su bili polazište i inspiracija za druge međunarodne aktivnosti politike razoružanja, razvoj sustava za smanjenje i kontrolu konvencionalnog i nekonvencionalnog oružja, te razvoj mjera za neširenje nuklearnog i drugog oružja za masovno uništenje.

2. Područja djelovanja Ujedinjenih naroda u politici razoružanja

Ujedinjeni narodi razvijaju programe koji trebaju osigurati efikasno bavljenje problemom razoružanja, ne čekajući konsolidaciju vlasti u ratom zahvaćenim zemljama. Ono je obično povezano sa demobilizacijom i socijalnom integracijom bivših boraca u civilni život (Ujedinjeni narodi, 2006: 6). Tendencija politike Ujedinjenih naroda je da razoružanje promatra kao najširi pojam. On obuhvaća čitav niz međusobno povezanih i usklađenih područja djelovanja Ujedinjenih naroda na području razoružanja kao što su:

- (1) Neproliferacija i zabrana oružja za masovno uništenje: (a) nuklearno razoružanje i neproliferacija, (b) zabrana kemijskog i (c) biološkog oružja, te (d) borba protiv upotrebe oružja za masovno uništenje u terorističke svrhe.
- (2) Konvencionalno razoružanje: (a) kontrola konvencionalnog oružja, (b) neproliferacija i kontrola streljačkog i lakog oružja i oružano nasilje, (c) zabrana, uklanjanje i uništavanje protupješačkih mina i kasetnog streljiva, (d) transparentnost u trgovini oružjem i registar konvencionalnog oružja i (e) smanjenje zaliha konvencionalnog streljiva.

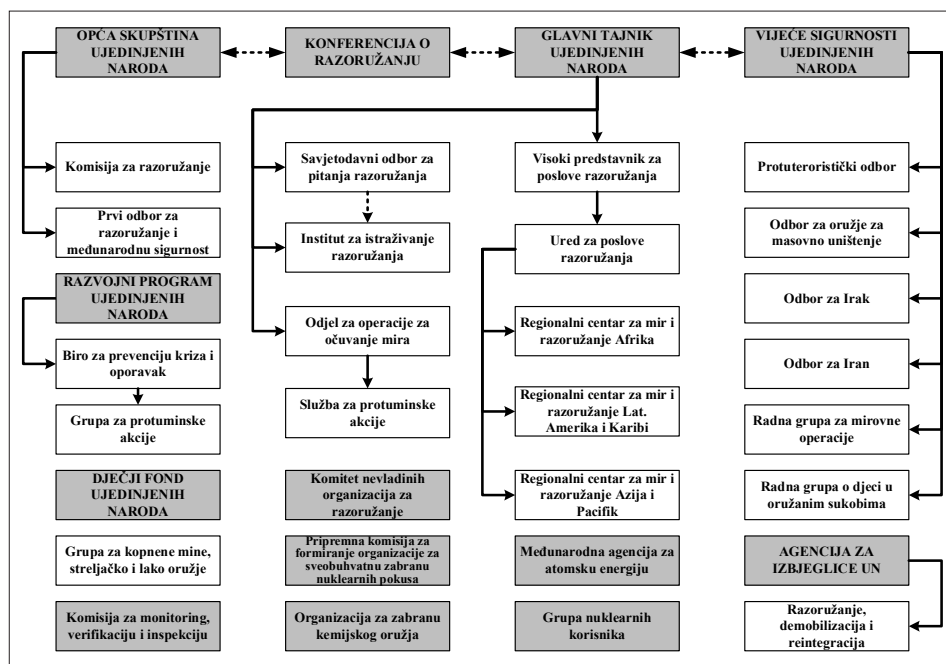
- (3) Regionalno razoružanje: (a) regionalni pristup razoružanju i (b) suradnja Ujedinjenih naroda sa regionalnim organizacijama.
- (4) Posebna pitanja razoružanja: (a) razoružanje u svemiru, (b) odnos razoružanja i razvoja, (c) terorizam i razoružanje, (d) proliferacija raketnih projektila i proturaketni projektili, (e) sigurnost informacija i razoružanje, (f) rodna pitanja i razoružanje, (g) edukacija o razoružanju i (h) istraživanje na području razoružanja.

3. Struktura Ujedinjenih naroda za razoružanje

Struktura koji se bavi pitanjima razoružanja je podsustav općeg sustava Ujedinjenih naroda. U širem smislu, pregovaranja o razoružanju i provedbe politike razoružanja, poslovi razoružanja Ujedinjenih naroda obuhvaćaju: kontrolu oružja, preventivne mjere, neproliferaciju i vojne operacije u cilju otklanjanja opasnosti od oružja za masovno uništenje, odnosno za zaustavljanje konflikata. Glavni organi Organizacije Ujedinjenih naroda: Opća skupština, Vijeće sigurnosti, glavni tajnik sa tajništvom i specijalizirane agencije se redovito bave ovim pitanjima (slika 16. Struktura razoružanja u Ujedinjenim narodima, str. 169). U njihovoj strukturi postoje specijalizirani odjeli, uredi, odbori i druga tijela koja se bave pitanjima razoružanja. Postoje i druga tijela koja se bave pitanjima razoružanja, a koja nisu u sustavu Organizacije Ujedinjenih naroda, ali su u međusobnom bliskom odnosu. U okviru Tajništva Ujedinjenih naroda se nalaze stručna tijela koja se bave pitanjima razoružanja: Savjetodavni odbor glavnog tajnika za pitanja razoružanja i Ured za poslove razoružanja.

Opća skupština je najviše tijelo Ujedinjenih naroda koje svoju djelatnost obavlja putem redovitih, izvanrednih i specijalnih zasjedanja i putem svojih radnih tijela: tajništva, glavnih odbora i odbora (www.un.org/en/ga/, pristupljeno 26.09.2020. godine). Do sada su održana tri specijalna zasjedanja Opće skupštine o razoružanju. Prvo specijalno zasjedanje je održano 1979. godine kada su se članice Ujedinjenih naroda sporazumjele oko prioriteta u

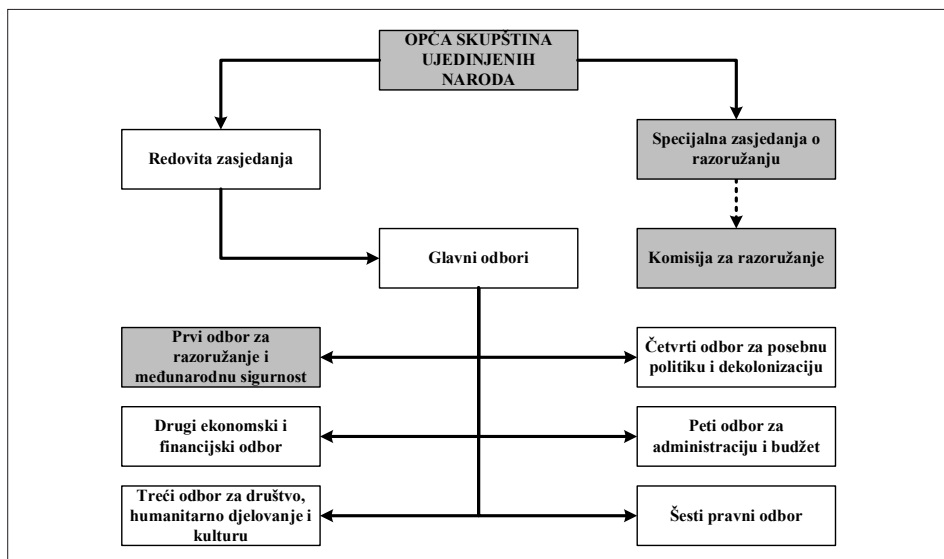
razoružanju, sa naglaskom na nuklearnom razoružanju. Nažalost, sljedeća dva specijalna zasjedanja nisu postigla značajnije rezultate u osnaživanju politike razoružanja.

Slika 16. Struktura razoružanja u Ujedinjenim narodima

Redovite aktivnosti u vezi razoružanja Opća skupština Ujedinjenih naroda sprovodi preko svojih tijela: Prvog odbora za razoružanje i međunarodnu sigurnost i Komisije za razoružanje (slika 17: Tijela za razoružanje Opće skupštine Ujedinjenih naroda, str. 170).

Prvi odbor za razoružanje i međunarodnu sigurnost (www.un.org/en/ga/first/index.shtml, pristupljeno 26.09.2020. godine) je jedan od šest glavnih odbora Opće skupštine Ujedinjenih naroda specijaliziranih za određena područja rada. Sve zemlje članice Ujedinjenih naroda imaju predstavnika u Odboru, koji zasjeda zadnja tri mjeseca u godini, istovremeno kada i Opća skupština. Obiman dnevni red svakog zasjedanja Opće skupštine je takav da se sva pitanja ne mogu razmatrati na plenarnim zasjedanjima.

Slika 17: Tijela za razoružanje Opće skupštine Ujedinjenih naroda

Nakon plenarne debate Opća skupština dodjeljuje glavnim odborima na razmatranje određene probleme. Također, treba razmatrati veliki broj pojedinačnih pitanja koje su postavile zemlje članice. Unutar prvog odbora se pokušavaju uskladiti različita mišljenja i interesi država vezanih za razoružanje i međunarodnu sigurnost, sa ciljem da se dođe do zajedničkog stava ili deklaracije koja bi se mogla predložiti za plenarni sastanak Opće skupštine. Odboru je na raspolaganju tajništvo, koje koordinira aktivnosti sa drugim organima Ujedinjenih naroda sa nadležnostima za razoružanje.

Komisija za razoružanje je osnovana 1952. godine, u početku kao organ Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda. Sastala se samo nekoliko puta i nije imala značajnijih rezultata u svojem radu. Odlukom prvog specijalnog zasjedanja Opće skupštine ujedinjenih naroda o razoružanju, održanom 1978. godine, Komisija postaje organ Opće skupštine. Sastaje se jednom godišnje, između dva redovita zasjedanja Opće skupštine. Sve zemlje članice Ujedinjenih naroda imaju predstavnika u Komisiji za razoružanje. Za razliku od Prvog odbora za razoružanje i međunarodnu sigurnost, koji se bavi širokom lepezom sigurnosnih i problema razoružanja od značaja za međunarodnu zajednicu,

Komisija se fokusira na nekoliko pitanja vezanih za preporuke i odluke specijalnih zasjedanja o razoružanju. Ovim pitanjima se bavi na duži period, obično u trogodišnjim ciklusima. U proteklim godinama Komisija je pripremila niz dokumenata koji su usvojeni od Opće skupštine. Njezin rad podržava Ured za poslove razoružanja u sastavu tajništva Ujedinjenih naroda i druge tehničke službe Opće skupštine (www.un.org/disarmament/institutions/disarmament-commission/, pristupljeno 26.09.2020. godine).

Prema povelji Ujedinjenih naroda, Vijeće sigurnosti snosi glavnu odgovornost za očuvanje mira i sigurnosti u svijetu. Prema članku 25 Povelje, sve zemlje članice Ujedinjenih naroda su dužne sprovoditi odluke Vijeća sigurnosti. Mnoge odluke Opće skupštine su uvjetovane prethodnim glasanjem u Vijeću sigurnosti. Vijeće je također zaduženo da utvrđuje situacije koje predstavljaju prijetnju svjetskom miru, posebno kada su u pitanju oružja za masovno uništenje. Također, kroz odluke o operacijama za očuvanje mira, utiče na provođenje mjere razoružanja zaraćenih snaga i kontrole oružja u postkonfliktnom periodu. Iz njih proizlazi poseban položaj Vijeća u provođenju mjere kontrole i razoružanja (www.un.org/securitycouncil/, pristupljeno 26.09.2020. godine)

Savjetodavni odbor glavnog tajnika Ujedinjenih naroda za pitanja je uspostavljen 1979. godine na temelju Završnog dokumenta Specijalnog zasjedanja Opće skupštine. Čini ga 18 članova sa mandatom od dvije godine koje bira glavni tajnik, vodeći računa o regionalnoj zastupljenosti, njihovom znanju i iskustvu na području razoružanja i međunarodne sigurnosti. Sadašnji mandat u dužnostima mu je određen 1999. godine. Zadaće Savjetodavnog odbora su:

- (1) savjetodavno je tijelo glavnog tajnika za pitanja ograničenja oružja i razoružanje, uključujući i programe u oblastima istraživanja, bilo na zahtjev tajnika ili na vlastitu inicijativu;
- (2) obavlja ulogu upravnog odbora Instituta za istraživanje razoružanja Ujedinjenih naroda;

- (3) savjetuje glavnog tajnika o provedbi programa Ujedinjenih naroda za informiranje o razoružanju (www.un.org/disarmament/institutions/advisoryboard/, pristupljeno 26.09.2020. godine).

Savjetodavni odbor održava niz sastanaka sa nevladinim sektorom, razmjenjujući gledišta i inicijative. Na taj način se doprinosi većem utjecaju civilnog društva, pogotovo kada su u pitanju multilateralna razoružanja. Odbor održava dva zasjedanja godišnje u Ženevi i New Yorku.

Ured za poslove razoružanja Ujedinjenih naroda je središnje stručno tijelo koje se bavi pitanjima razoružanja u sustavu Ujedinjenih naroda. U današnjem obliku je uspostavljen 1998. godine. Prethodili su mu: Odjel za razoružanje koji je uspostavljen 1982. godine na temelju preporuka Drugog specijalnog zasjedanja Opće skupštine Ujedinjenih naroda o razoružanju; od 1992. godine do 1997. godine ove zadaće je obavljao Centar za poslove razoružanja u sastavu Odjela za političke poslove Ujedinjenih naroda. Zadaća Ureda je da potiče realizaciju ciljeva Ujedinjenih naroda vezanih za razoružanje i neproliferaciju oružja za masovno uništenje, kao i razoružanje, kontrolu i zabranu konvencionalnog oružja, posebno kopnenih mina i malog naoružanja. Ured pruža organizacijsku i stručnu podršku Općoj skupštini i njezinim tijelima Prvom odboru i Komisiji za razoružanje, te Konferenciji za razoružanje i drugim tijelima Ujedinjenih naroda. Jedna od njegovih bitnih zadaća je poduzimanje preventivnih mjera razoružanja, poticanje regionalnih inicijativa za razoružanje i razvijanje i podrška praktičnim mjerama razoružanja koje se provode nakon konflikta (razoružanje i demobilizacija bivših boraca i pomoć u njihovoj reintegraciji u civilno društvo). Ured za poslove razoružanja se sastoji od pet ogranaka: (1) Ogranak za podršku Konferencije o razoružanju, ujedno i njezino tajništvo u Ženevi; (2) Ogranak za oružje za masovno uništenje; (3) Ogranak za konvencionalno naoružanje uključujući praktične mjere razoružanja; (4) Ogranak za regionalno razoružanje koji koordinira rad 3 regionalna centra za mir i razoružanje: Afriku; Aziju i Pacifik; i Latinsku Ameriku i Karibe; (5) Ogranak za nadzor, bazu podataka i informacije koji vodi Registar konvencionalnog naoružanja Ujedinjenih naroda. Na čelu Ureda je Visoki

predstavnik za poslove razoružanja koji ima status podtajnika u tajništvu Ujedinjenih naroda (www.un.org/disarmament/, pristupljeno 26.09.2020. godine).

Konferencija o razoružanju je osnovana 1979. godine, nakon prvog specijalnog zasjedanja o razoružanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda. Konferencija je međunarodni pregovarački forum za razoružanje i kontrolu naoružanja, a čine ga predstavnici 66 država, uključujući i stalne članice Vijeća sigurnosti, koje su ujedno i najveće nuklearne sile. Konferencija nije formalno u strukturi Ujedinjenih naroda, ali je sa Organizacijom usko povezana preko Ureda Ujedinjenih naroda u Ženevi. Glavni direktor Ureda je po funkciji glavni tajnik Konferencije o razoružanju, kao osobni predstavnik glavnog tajnika Ujedinjenih naroda. Konferencija do sporazuma dolazi pregovaranjem i konsenzusom, fleksibilnije nego što to čini Opća skupština Ujedinjenih naroda. Zato Opća skupština često delegira Konferenciji pitanja u vezi kontrole i razoružanja, osobito ona koja su vezana za Konvenciju o zabrani konvencionalnog naoružanja i Konvenciju za sveobuhvatnu zabranu nuklearnog testiranja. Konferencija redovito izvještava Opću skupštinu Ujedinjenih naroda o svojim aktivnostima (www.unog.ch/cd, pristupljeno 26.09.2020. godine)

4. Sjevernoatlantski savez i politika razoružanja

Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora (eng. North Atlantic Treaty Organization, skraćena: NATO) je vojno-politička organizacija koju sada čini 28 država iz Europe i Sjeverne Amerike. Osnovna uloga NATO-a je: (1) očuvati mir i sigurnost političkim i vojnim putem u zemljama članicama; (2) očuvati zajedničke vrijednosti saveznica - demokraciju, slobodu pojedinca, vladavinu zakona i mirno rješavanje konflikata, te promicati ove vrijednosti širom euroatlantske regije; (3) predstavlja forum zemalja iz Sjeverne Amerike i Europe o sigurnosnim pitanjima od općeg značaja i poduzima zajedničke mjere u rješavanju istih.

Početak aktivnije politike NATO u kontroli oružja, razoružanju i neproliferaciji, kao neodvojivom dijelu njegove politike sigurnosti i stabilnosti se povezuje sa Harmelovim izvještajem (eng. Harmel Report) iz 1967. godine. Ovaj izvještaj je ustanovio temelje sigurnosne politike NATO. NATO je usvojio dokument pod nazivom „Sveobuhvatni koncept kontrole oružja i razoružanja“ 1989. godine. U njemu se daju smjernice za djelovanje Saveza na području kontrole oružja, a posebno uloga kontrole oružja u odnosima Istok-Zapad, načela sigurnosti Saveza, te vodeća načela i ciljevi za upravljanje politikom Saveza u kontroli nuklearnog, konvencionalnog i kemijskog oružja. Uspostavljeni su jasniji međusobni odnosi između kontrole oružja i politika obrane, te sveobuhvatni konceptualni okvir za jačanje uloge Saveza u kontroli oružja. Saveznici su se sporazumjeli o aktivnijem međunarodnom učešću NATO na području kontrole oružja, razoružanja i neproliferacije na Summitu održanom u Bukureštu 2008. godine. Ista nastojanja su potvrđena na Summitu Saveza u Strasbourgu-Kehlu 2009. godine i Lisabonu 2010. godine. Summit vođa država i vlada u Strasbourgu-Kehlu je usvojio dokument „Sveobuhvatna politika na strategijskoj razini za prevenciju proliferacije oružja za masovno uništenje i obranu protiv kemijskih, bioloških, radioloških i nuklearnih prijetnji“ (www.nato.int/cps/en/SID-2EE6B145-8AC45A99/natolive/topics_48895.htm, pristupljeno 26.09.2020. godine).

Savez se energičnije počinje baviti poslovima razoružanja nakon terorističkog napada na SAD 11.09.2001. godine kada se jedna članica prvi puta u povijesti Saveza pozvala na članak 5 Osnovnog sporazuma. Prema ovom članku sve saveznice NATO su se obavezale na međusobnu obranu, odnosno, napad na jednu ili više njih u Europi ili Sjevernoj Americi se smatra napadom na sve članice Saveza. Jedan od prioriteta NATO postaje razmjena obavještajnih podataka o terorističkim prijetnjama, jačanje suradnje i partnerstva sa zemljama izvan Saveza i sa drugim sigurnosnim organizacijama. Vršiti se reorganizacija u cilju što efikasnijeg odgovora saveza na terorističke prijetnje, posebno sa oružjem za masovno uništenje. Jača se uloga NATO-vog Centra za oružje za masovno uništenje kako bi se poboljšala vojna spremnost Saveza za suprotstavljanje ovoj prijetnji. Osnovan je

Obavještajni tim za terorističku prijetnju. Zemljama članicama koje zahtijevaju pomoć pri suočavanju sa terorističkim prijetnjama ili sa posljedicama stavljeni su na raspolaganje zrakoplovi AWACS, Euroatlantski centar za usklađivanje odgovora na katastrofe i Multinacionalni kemijski, biološki, radiološki i nuklearni bataljun. Na Summitu Saveza održanom u Pragu 2002. godine, donesene su mjere za sprječavanje terorističkih napada oružjima za masovno uništenje. Usvojen je Vojni koncept za obranu od terorizma i Akcijski plan za partnerstvo protiv terorizma. Dokumentom su definirana pitanja suradnje, uloga članica i drugih partnera, instrumenti za borbu protiv terorizma i za upravljanje posljedicama terorizma. Osnovni dokument u kojemu se opisuju sigurnosni zadaci NATO je Strateški koncept Saveza (eng. Strategic Concept) koji je usvojen 1991. godine i revidiran 1999. godine. Novi Strateški koncept NATO je usvojen 2010. godine na zasjedanju u Lisabonu.

U ocjeni sigurnosnog okruženja, u Strateškom konceptu NATO se naglašavaju posebni problemi proliferacije koji se sastoje u:

- (1) širenju prijetnji od konvencionalnog oružja koje ugrožava međunarodnu sigurnost, posebno proliferacije balističkih projektila u euroatlantskom području;
- (2) proliferacija oružja za masovno uništenje, posebno nuklearnog oružja, što će predstavljati akutan problem u nastupajućem desetljeću, u nestabilnim dijelovima svijeta;
- (3) problem terorističke prijetnje, koju pojačava suvremena tehnologija i mogućnost da terorističke organizacije „steknu nuklearne, kemijske, biološke ili radiološke sposobnosti“;
- (4) ilegalna trgovina naoružanjem, povezana sa jačanjem ekstremizma, terorizma i prekograničnih ilegalnih aktivnosti;
- (5) veći globalni učinak „laserskog naoružanja, elektronskog ratovanja i tehnologija koje ometaju pristup svemiru“ (www.nato.int/docu/review/Topics/CR/Strategic-Concept.htm, pristupljeno 26. 09. 2020. godine).

4.1. Područja djelovanja NATO u kontroli oružja, razoružanju i neproliferaciji

Politika NATO u oblasti kontrole oružja, razoružanja i neproliferacije obuhvata dogovaranje i suradnju na područjima:

- (1) kontrola konvencionalnog oružja;
- (2) problemi nuklearne politike;
- (3) promocija protuminskih akcija i borba protiv proliferacije streljačkog i lakog oružja, streljiva i lakih prijenosnih protuzračnih sustava;
- (4) prevencija proliferacije oružja za masovno uništenje;
- (5) razvoj i harmonizacija sposobnosti za obranu od kemijskih, bioloških, radioloških i nuklearnih prijetnji.

Kada je u pitanju kontrola konvencionalnog oružja, značajno su smanjene konvencionalne snage Saveza i njegovih članica od vremena Hladnog rata. Režim uspostavljen Ugovorom o konvencionalnim snagama u Europi (eng. Conventional Forces in Europe Treaty, skrać. CFET) je ostao jedan od temeljaca politike NATO prema konvencionalnom oružju. Ovaj Ugovor je Rusija suspendirala 2007. godine, te Savez pokušava da kroz Vijeće NATO-Rusija i kroz Organizaciju za europsku sigurnost i suradnju, uspostavi dijalog o poštivanju obaveza predviđenih ovim ugovorom. NATO podržava provedbu različitih mjera za izgradnju povjerenja i sigurnosti, što uključuje provedbu Bečkog dokumenta, ugovora koji promoviraju međusobno povjerenje i transparentnost između zemalja u vezi njihovih vojnih snaga i aktivnosti, uključujući provedbu Ugovora o otvorenom nebu (eng. Open Skies Treaty). Nuklearna politika Saveza se zasniva na Ugovoru o neširenju nuklearnog oružja. Stvaranje uvjeta za svijet bez nuklearnog oružja je jedan od ciljeva NATO, ali se naglašava da sve dok postoji nuklearno oružje, NATO ostaje nuklearni savez. U odnosu na doba Hladnog rata, nuklearno oružje, kao i proizvodnja visoko-obogaćenog uranija i plutonija je značajno smanjena. Savez promovira protuminske akcije i borbu protiv proliferacije streljačkog i

lakog oružja, streljiva i lakih prijenosnih protuzračnih sustava. Savez aktivno sudjeluje u provedbi programa Ujedinjenih naroda za prevenciju, borbu i iskorjenjivanje nezakonite trgovine streljačkim i lakim oružjem. Izuzev SAD, sve članice NATO su potpisnice Konvencije o zabrani proizvodnje, prometa, skladištenja i upotrebe protupješačkih mina i njihovom uništenju koja je stupila na snagu 1997. godine. Povjeralički fond NATO i Partnerstva za mir pomaže zemljama da ostvare svoje međunarodne obaveze u vezi smanjenja opasnosti od protupješačkih mina i streljačkog i lakog oružja, kroz uključivanje takvih projekata u njihovu reformu obrane. NATO intenzivira svoje aktivnosti na prevenciji proliferacije oružja za masovno uništenje od 1999. godine, pokretanjem Inicijative o oružju za masovno uništenje (eng. WMD Initiative) i uspostavljanjem Centra za oružje za masovno uništenje pri glavnom zapovjedništvu NATO. Poduzima se čitav niz inicijativa u cilju smanjenja prijetnje od oružja za masovno uništenje. Također, godišnje konferencije NATO o kontroli oružja, razoružanju i neproliferaciji razmatraju pitanja o neproliferaciji oružja za masovno uništenje (www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48896.htm, pristupljeno 26.09.2020. godine).

4.2. Struktura NATO koja se bavi pitanjima kontrole i proliferacije naoružanja

Brojna tijela NATO se bave različitim aspektima kontrole oružja, razoružanja i neproliferacije. Najšire političko usmjerenje osigurava Sjevernoatlantsko vijeće, kao najviše političko tijelo Saveza. To su: (1) Namjenska grupa na visokoj razini za pitanja konvencionalnog naoružanja; (2) Združeni odbor za pitanja proliferacije; (3) Viša političko - vojna grupa za pitanje proliferacije; (4) Koordinacijski odbor za verifikaciju; (5) Viša obrambena grupa za proliferaciju; (6) Centar za oružje za masovno uništenje; (7) NATO škola Oberammergau; (8) Ad hoc radna grupa o streljačkom i lakom oružju i protuminskim akcijama; i (9) Radna grupa za kontrolu oružja, razoružanje i neproliferaciju Vijeća NATO-Rusija.

- (1) Namjenska grupa na visokoj razini za pitanja konvencionalnog naoružanja je ustanovljena radi praćenja provedbe Ugovora o konvencionalnim snagama u Europi i provedbe mjera za jačanje povjerenja i sigurnosti. Čine je stručnjaci iz ministarstava vanjskih poslova i obrane na razini političkih direktora i politički savjetnici u NATO misijama. Dužnost predsjedatelja obavlja pomoćnik glavnog tajnika za politička pitanja i sigurnosnu politiku. Grupa je konzultativno i savjetodavno tijelo ministrima vanjskih poslova i obrane u vezi pitanja konvencionalnog naoružanja.
- (2) Združeni odbor za pitanja proliferacije čine članovi Više političko-vojne grupe za pitanja proliferacije i Više obrambene grupe za pitanja proliferacije na zajedničkim sastancima. Predsjedava mu zamjenik glavnog tajnika NATO. To je savjetodavno tijelo Sjevernoatlantskog vijeća za političko-vojna i obrambena pitanja proliferacije oružja za masovno uništenje.
- (3) Višu političko - vojnu grupu za pitanje proliferacije čine više nacionalni dužnosnici odgovorni za politička i sigurnosna pitanja o neproliferaciji, a posebno o opasnostima od proliferacije oružja za masovno uništenje. Grupom predsjedava pomoćnik Glavnog tajnika za politička pitanja i sigurnosnu politiku. Grupa je savjetodavno tijelo za politička pitanja proliferacije oružja za masovno uništenje.
- (4) Provedba ugovora o verifikaciji i kontroli oružja je u nadležnosti Koordinacijskog odbora za verifikaciju uključujući vođenje verifikacijske baze podataka. Čine je tajnici misija i po potrebi stručnjaci iz ministarstava vanjskih poslova i obrane i verifikacijskih odjela članica. Predsjedava mu šef Odjela za kontrolu naoružanja i koordinaciju.
- (5) Višu obrambena grupu za proliferaciju čine direktori za obrambenu politiku zemalja članica. Grupom kopredsjedava jedna sjevernoamerička i jedna europska članica. To je više savjetodavno tijelo za obrambene aspekte proliferacije i s tim povezane sustave isporuke oružja.

- (6) Centar za oružje za masovno uništenje koordinira zajedničku politiku u vezi oružja za masovno uništenje, vrši procjenu rizika i spremnosti vojnih snaga za djelovanje u okruženju zahvaćenim oružjem za masovno uništenje. Uspostavljen je 2000. godine kao rezultat Inicijative o oružju za masovno uništenje. Strukturno je smješten u Sektor za hitne sigurnosne izazove. Čine ga stručnjaci iz zemalja članica i osoblje međunarodnog tajništva NATO. Centar podržava dijalog i zajedničko razumijevanje problema vezanih za oružje za masovno uništenje, potiče konsultacije o neproliferaciji, kontroli oružja i razoružanju, te procjenjuje rizike i obrambene potrebe Saveza neophodne za efikasan odgovor na rizike od oružja za masovno uništenje.
- (7) NATO škola Oberammergau u Njemačkoj provodi 12 tečajeva godišnje na području kontrole oružja, razoružanja i neproliferacije, za članice Saveza i za druge partnerske zemlje izvan Saveza (www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48895.htm, pristupljeno 26.09.2020. godine).

5. Uloga Organizacije za europsku sigurnost i suradnju u razoružanju

Početak rada Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS) u razoružanju počinje osnivanjem njegove prethodnice Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji u čijem radu su sudjelovale gotovo sve europske zemlje, bilo da su pripadale istočnom ili zapadnom vojnom bloku, Varšavskom paktu ili Sjevernoatlantskom savezu, ili su bile neutralne ili nesvrstane. Na summitu Konferencije održanom u Helsinkiju 1975. godine usvojen je Završni akt Konferencije. U prvom dijelu Završnog akta o pitanjima koja se tiču sigurnosti u Evropi je usvojen Dokument o mjerama za jačanje povjerenja i izvjesnim vidovima sigurnosti i razoružanja. Prema Deganu, ovaj dokument predstavlja jedan od „slabijih“ dijelova Završnog akta, a problem razoružanja je prošao prilično loše na Konferenciji (1982: 138). U dokumentu se navodi: „Države učesnice priznaju interes svih njih za napore

usmjerene ka smanjenju vojne konfrontacije i unaprjeđivanja razoružanja, koji treba da dopune politički detant u Evropi i ojačaju njihovu sigurnost. One su uvjerene u nužnost poduzimanja efikasnih mjera u svim oblastima koje po svojem domašaju i po svojoj prirodi predstavljaju korake u pravcu konačnog postizanja općeg i potpunog razoružanja pod strogom i efikasnom međunarodnom kontrolom, i koje treba da dovedu do jačanja mira i sigurnosti u cijelom svijetu.“ Sa pravnog stanovišta ova odredba nije imala neku snagu niti domašaj. Iako Završni akt nije međunarodni ugovor, niti je ustanovio kolektivni sustav sigurnosti, proklamirao je načela kojima se izražava volja za unaprjeđenjem suradnje i sigurnosti među europskim zemljama i u svijetu. U tome dijelu on je bio poticaj za razvoj europskih mehanizama razoružanja i njegove kontrole (Degan, 1982: 112-114, 138-139).

5.1. Struktura i aktivnosti Organizacije za europsku sigurnost i suradnju za razoružanje

Nakon završetka Hladnog rata, u zemljama bivšeg Varšavskog pakta su zaostale ogromne količine oružja, koje lako pronalazi put do svjetskog crnog tržišta oružja. Također, početkom 90-ih godina raste broj konflikata u zemljama članicama Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji. Ovi konflikti su pokazali da je potrebno razviti mehanizme za kontrolu oružja i poduzimanje drugih mjera kojima će se preventivno djelovati, spriječiti njihovo izbijanje, odnosno zaustaviti nasilje. Postojeći mehanizmi unutar Konferencije nisu bili dovoljni, te je bilo potrebno izvršiti njezinu reformu u organizaciju sa snažnijim ustrojstvom. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (skrać. OESS; eng. The Organization for Security and Co-operation in Europe, eng. skrać. OSCE) je nastala transformacijom Konferencije. Ona je najveća regionalna sigurnosna organizacija u svijetu koja okuplja 56 država iz Europe, Azije i Sjeverne Amerike. OESS razvija posebnu suradnju sa 11 zemalja u njezinom susjedstvu, pet azijskih zemalja i šest mediteranskih zemalja koje nisu članice organizacije.

Organizacijska struktura OESS se sastoji od tijela za donošenje odluka, predsjedništva organizacije, parlamentarne skupštine, tajništva na čelu za

glavnim tajnikom, specijaliziranih tijela i terenskih aktivnosti. Tri su glavna područja aktivnosti – dimenzije sigurnosti kojima se bavi OESS:

- (1) političko-vojne aktivnosti;
- (2) ekonomija i okoliš;
- (3) ljudska prava.

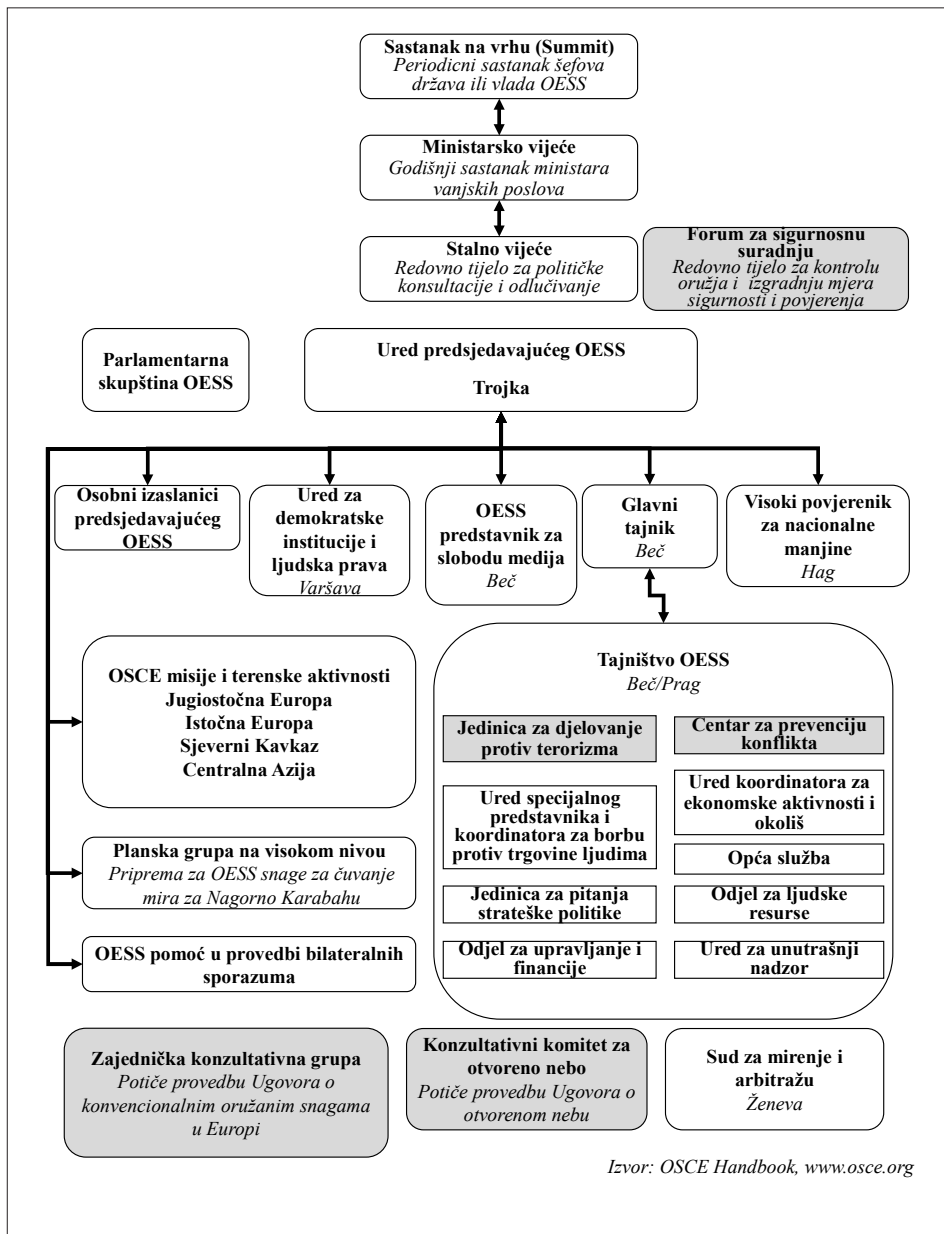
Poslovi razoružanja su integrirani u OESS-ove aktivnosti iz političko-vojne dimenzije sigurnosti:

- (1) kontrola oružja;
- (2) upravljanje granicom;
- (3) suprotstavljanje terorizmu;
- (4) prevencija konflikata;
- (5) vojna reforma;
- (6) policijski poslovi.

Sukladno svojem statusu, OESS se uglavnom ne bavi mjerama razoružanja direktno nego svoje djelovanje usmjerava na jačanje politike razoružanja. Jačanje politike razoružanja obuhvaća aktivnosti vojno-političke prirode, počevši od izgradnje mjera povjerenja i sigurnosti, poticanje članica i osiguranje podrške aktivnostima za zaštitu od streljačkog i lakog naoružanja, uništavanje istog i uništavanje drugih zaliha konvencionalnog oružja.

Tijela koja se direktno ili indirektno bave pitanjem kontrole oružja u strukturi OESS su:

- (1) Forum za sigurnosnu suradnju;
- (2) Centar za prevenciju konflikata;
- (3) Jedinica za djelovanje protiv terorizma;
- (4) Konzultativna komisija za otvoreno nebo;
- (5) Zajednička konzultativna grupa (OESS, 2007; slika 18: Struktura OESS za poslove razoružanja, str. 182).

Izvor: OSCE Handbook, www.osce.org

Slika 18: Struktura OESS za poslove razoružanja

5.1.1. Forum za sigurnosnu suradnju

Forum za sigurnosnu suradnju (eng. Forum for Security Co-operation) je stalno tijelo Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS) koje je zaduženo za pitanja vojne sigurnosti i stabilnosti u njezinom području djelovanja. Osnovan je 1992. godine na Summitu OESS-a u Helsinkiju. U to vrijeme Forum se sastojao od Savjetodavnog komiteta, Centra za prevenciju konflikata i Specijalnog komiteta. Već sljedeće godine je došlo do reforme njegove strukture kada je Savjetodavni komitet raspušten, a svu odgovornost za rad preuzima Specijalni komitet koji se transformira u Forum. Na Summitu OESS-a u Budimpešti 1994. godine mandat foruma je izmijenjen i proširen. Forum se sastoji od predstavnika zemalja članica i sastaje se jednom tjedno. Njegov rad nadgleda Trojka, tijelo koje se sastoji od predsjedavajućeg kojemu u radu pomažu prethodni i budući predsjedavajući. Predsjedavajući se rotira svaka četiri mjeseca. Pored redovitih sastanaka, Forum održava povremene sastanke sa Stalnim vijećem OESS, kada razmatraju i donose odluke o pitanjima iz zajedničke nadležnosti i vrše razmjenu informacija.

Djelovanje Forumu je posebno značajno na planu pregovaranja oko dokumenata koji predstavljaju temelj sustava za izgradnju mjera povjerenja i sigurnosti, te politike razoružanja kao jednog od područja rada OESS-a. Pod okvirom svojeg Programa za neposrednu akciju (eng. Programme for Immediate Action) iz 1994. godine Forum je usvojio niz dokumenata za operacionalizaciju postavljenih ciljeva i jačanje politike razoružanja, kao što su: Obrambeno planiranje i program vojnih kontakata i suradnje (eng. Defence Planning and Programme of Military Contacts and Co-operation under the Programme for Immediate Action); Stabilizacijske mjere za lokalizaciju kriznih situacija (eng. Stabilizing Measures for Localized Crisis Situations); Načela za upravljanje transferima konvencionalnog naoružanja (eng. Principles Governing Conventional Arms Transfers); Globalna razmjena vojnih informacija (eng. Global Exchange of Military Information, eng. skrać. GEMI); i Načela za upravljanje neproliferacijom (eng. Principles Governing Non-Proliferation). Pored toga, doneseni su: Dokument o streljačkom i lakom

oružju iz 2000. godine (eng. Document on Small Arms and Light Weapons), Dokument o zalihama konvencionalnog streljiva (eng. Document on Stockpiles of Conventional Ammunition) iz 2003. godine (OESS, 2007: 17).

Temeljne aktivnosti kojima se bavi Forum za sigurnosnu suradnju su:

- (1) izgradnja mjera povjerenja i sigurnosti;
- (2) sigurnosni dijalog i jačanje suradnje u pitanjima iz područja sigurnosti;
- (3) neproliferacija;
- (4) kodeks ponašanja u vojno-političkim aspektima sigurnosti;
- (5) antiterorizam;
- (6) pružanje pomoći kod streljačkog i lakog oružja;
- (7) pružanje pomoći kod problema sa viškom streljiva.

Ove aktivnosti trebaju dovesti do općeg smanjenja rizika od konflikta i osigurati provedbu dogovorenih mjera. Rad Foruma podržava Sekcija za podršku u sastavu Centra za prevenciju konflikta.

- (1) Izgradnja mjera povjerenja i sigurnosti je jedna od najvažnijih zadaća Foruma. U završnom helsinškom aktu iz 1975. godine usvojene su prve mjere za izgradnju povjerenja i sigurnosti. Kasnija pregovaranja iz ovog područja, u Stockholmu 1986. godine, Beču 1990. godine i na Summitu u Istanbulu 1999. godine, su dovela do Bečkog dokumenta iz 1999. godine. Ovaj dokument, zajedno sa razmjenom informacija o transferu konvencionalnog oružja i Dokumentom o streljačkom i lakom oružju, predstavlja „pravni okvir“ OESS u poslovima razoružanja, posebno za uspostavu transparentnog režima za razmjenu informacija o oružju i aktivnostima oružanih snaga.
- (2) Forum je potakao proces nazvan „sigurnosni dijalog“ sa ciljem da se održi postojeća razvojna dinamika u kontroli naoružanja, kroz razmjenu informacija sa drugim tijelima i institucijama OESS, kao i sa drugim organizacijama. Kroz ovu aktivnost Forum kontaktira sa voditeljima

misija OESS, visoko rangiranim vojnim predstavnicima država, predstavnicima UN i njegovih specijaliziranih agencija, NATO, Centrom za sigurnosnu suradnju (RACVIAC), Stokholmskim međunarodnim institutom za istraživanje mira (SIPRI) i nevladinim organizacijama.

- (3) U 1994. godini OESS je usvojio principe za upravljanje neproliferacijom kako bi se potaklo učešće zemalja članica u prevenciji širenja oružja za masovno uništenje (nuklearno, kemijsko i biološko oružje, uključujući tehnologije koje se koriste za njihovo širenje). Specijalni sastanak OESS-a o neproliferaciji je održan 2005. godine, a organiziran je radi podrške rezoluciji 1540 Vijeća sigurnosti o neproliferaciji oružja za masovno uništenje.
- (4) Jedan od najvažnijih dokumenata koji je Forum donio je OESS Kodeks ponašanja o političko-vojnim aspektima sigurnosti (eng. OESS Code of Conduct on Politico-military Aspects of Security). Usvojen je 1. siječnja 1995. godine, a države članice su se sporazumjele da će reformirati svoje političko-vojne poslove i uskladiti domaće zakonodavstvo, politiku i doktrine sa međunarodno dogovorenim načelima demokracije i demokratske kontrole obrambeno-sigurnosnog sektora države. Definiranjem normi koje su uspostavile stabilne europske demokracije o ulogama i funkcijama svojih državnih sigurnosnih i obrambenih institucija, Kodeks je doprinio tranziciji obrambeno-sigurnosnog sektora u onim europskim zemljama koje su se demokratizirale nakon završetka razdoblja Hladnog rata.
- (5) U Kodeksu ponašanja u vojno-političkim aspektima sigurnosti i Dokumentu o streljačkom i lakom oružju OESS dati su mehanizmi sa kojima OESS raspolaže u borbi protiv terorizma. Forum je organizirao i vodio ekspertni sastanak o terorizmu 2002. godine čiji je bio cilj identificirati sredstva kojima bi raspolagao Forum za prevenciju i borbu protiv terorizma. Strategija za označavanje prijetnji za sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću, koju je OESS donio 2003. godine, definirala je terorizam kao jednu od glavnih prijetnji zajedničkoj sigurnosti.

- (6) Pružanje pomoći kod streljačkog i lakog oružja se temelji na OESS-ovom Dokumentu o streljačkom i lakom oružju koji je usvojen na plenarnom sastanku Foruma za sigurnosnu suradnju 2000. godine. U njemu se naglašava da su članice OESS svjesne neumjerenog i destabilizirajućeg nagomilavanja i nekontroliranog širenja streljačkog oružja. Dokumentom se određuju ciljevi OESS i razrađuju aktivnosti na području borbe protiv krijumčarenja oružja: (a) kontrola proizvodnje i evidentiranje streljačkog oružja; (b) reguliranje zajedničkih kriterija za izvoz i uvoz oružja, tranzitnu dokumentaciju i kontrolu međunarodnog tržišta oružja; (c) bolje upravljanje zalihama na državnom nivou, određivanje viškova oružja, njihovo uništavanje i pružanje financijske i tehničke pomoći; (d) rano upozoravanje i prevencija konflikata, upravljanje nastalim krizama i postkonfliktna rehabilitacija.
- (7) Pružanje pomoći kod problema sa viškom streljiva je aktivnost OESS-a koja se temelji na Dokumentu o zalihama konvencionalnog streljiva kojim se određuju kriteriji za identifikaciju viškova u zalihama konvencionalnog streljiva, eksplozivnih materijala ili detonirajućih uređaja koja predstavljaju sigurnosni rizik. U općim načelima Dokumenta se određuje da se radi o sigurnosnim rizicima koji mogu ugroziti stanovništvo i okoliš kroz krijumčarenje i njegovo korištenje od strane terorističkih i kriminalnih grupa. Dokumentom se određuju kategorije streljiva, eksplozivnih materijala i detonirajućih uređaja i kriteriji za određivanje njihovih viškova (OESS, 2007: 80-87, www.osce.org/forum-for-security-cooperation, pristupljeno 05.10.2020. godine).

5.1.2. Centar za prevenciju konflikata

Centar za prevenciju konflikata (eng. Conflict Prevention Centre) je u sastavu Tajništva Organizacije za europsku sigurnost i suradnju u Beču. Centar je uspostavljen 1990. godine odlukom Summita Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji u Parizu. Mandat mu je proširen 1992. godine na sastanku Ministarskog vijeća OESS u Pragu. Praški dokument o daljnjem razvoju OESS-

ovih institucija i strukture je ovlastio Centar za organizaciju monitoring misija koje OESS šalje u zemlje zahvaćene konfliktima, te radi ustanovljavanja činjenica u vezi neuobičajenih vojnih aktivnosti, kako je to bilo regulirano mjerama za izgradnju sigurnosti i povjerenja u Bečkom dokumentu iz 1990. godine. Glavni zadaci Centra za prevenciju Konflikata su:

- (1) osiguravanje podrške u analizi i pripremi politike Predsjedništvu, Stalnom vijeću i Forumu za sigurnosnu suradnju;
- (2) središnje je tijelo Tajništva OESS za političko-vojnu dimenziju sigurnosti;
- (3) pomaže državama članicama u provedbi dokumenata, ugovora, političkih obaveza i projekata u vezi izgradnje mjera povjerenja i sigurnosti;
- (4) upravlja procesom razmjene vojnih informacija;
- (5) pomaže projekte za osiguravanje i uništavanje viška streljačkog i lakog oružja i konvencionalnog streljiva;
- (6) održava sigurnu mrežu za direktnu komunikaciju između glavnih gradova država članica;
- (7) podržava terenske operacije OESS.

U sastavu Centra se nalaze: (1) Službe za podršku politici sa četiri regionalna stola za koordinaciju i vezu sa OESS-ovim terenskim operacijama; (2) Situacijska sala za nadgledanje aktivnosti koja u hitnim slučajevima upravlja kriznim situacijama; (3) Jedinica za evaluacijsku podršku i programiranje koja podržava terenske operacije u planiranju, razvoju i evaluaciji njihovih projekata; (4) Sekcija za podršku Forumu za sigurnosnu suradnju; (5) Služba za operacije (OESS, 2007: 25-26).

5.1.3. Suprotstavljanje terorizmu

Strateški fokus u suprotstavljanju terorizmu je na: (a) promicanju provedbe međunarodnog pravnog okvira protiv terorizma i jačanje međunarodne pravne suradnje u kaznenim stvarima povezanim s terorizmom;

b) suzbijanju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode terorizmu, slijedeći višedimenzionalni pristup; (c) sprječavanju i suzbijanju financiranja terorizma; (d) suzbijanju upotrebe Interneta u terorističke svrhe; (e) promicanju dijaloga i suradnje na pitanjima protuterorizma, posebno kroz javno-privatna partnerstva između državnih vlasti i privatnog sektora kao i civilnog društva i medija; (f) jačanju nacionalnih napora za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 1540 (2004) o neširenju oružja za masovno uništenje; (g) jačanju sigurnosti putnih isprava; i (h) promicanju i zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda u kontekstu protuterorističkih mjera (www.osce.org/countering-terrorism, pristupljeno 15.10.2020. godine).

5.1.4. Konzultativna komisija za otvoreno nebo i Zajednička konzultativna grupa

Konzultativna komisija za otvoreno nebo (eng. Open Skies Consultative Commission) je savjetodavno tijelo OESS-a koje se bavi nadgledanjem primjene Ugovora o otvorenom nebu. Komisija je uspostavljena odredbama ovog Ugovora, a čine je predstavnici svih zemalja potpisnica Ugovora. Svoje odluke ili preporuke usvaja konsenzusom. Na operativnoj razini rad Komisije podržava Sekcija za podršku Forumu za sigurnosnu suradnju u sastavu Centra za prevenciju konflikata. Nadležnosti Komisije su: (1) prati primjenu i pridržavanje odredaba Ugovora; (2) rješava nesporazume i razlike u tumačenju odredaba Ugovora; (3) razmatra i odlučuje o molbama za pristupanje Ugovoru; (4) dogovara tehničke i administrativne mjere koje će se, sukladno odredbama Ugovora, poduzeti radi pristupanja drugih država; (5) razmatra, priprema prijedloge i donosi odluke o izmjenama i dopunama Ugovora; (6) razmatra i usvaja mjere kojima će se poboljšati provedivost i učinkovitost Ugovora; (7) vrši godišnju reviziju kvota za promatračke letove; (8) odlučuje o izvanrednim promatračkim letovima koji ne ulaze u godišnju kvotu, po zahtjevu država potpisnica ili tijela OESS-a koja su nadležna baviti se sprječavanjem konflikata i rješavanjem kriza, uz suglasnost države potpisnice iznad čije teritorije se obavlja izvanredni promatrački let. Komisija se sastaje

najmanje četiri puta godišnje, a izvanredne sjednice se sazivaju na zahtjev najmanje jedne države potpisnice. Predsjedanje Komisijom se vrši po načelu rotacije država potpisnica, a traje od otvaranja jedne sjednice do otvaranja naredne sjednice (www.osce.org/oscc, pristupljeno 05.10.2020. godine)

Zajednička konzultativna grupa (eng. Joint Consultative Group) je posebno tijelo OESS-a koje se bavi primjenom Ugovora o konvencionalnim oružanim snagama u Europi. Ovo tijelo je uspostavljeno 1990. godine na temelju Protokola o zajedničkoj konzultativnoj grupi, a sastoji se od predstavnika svih država potpisnica ovog Ugovora. Zadaće Zajedničke konzultativne grupe su: (1) razjašnjava dvosmislenosti i razlike u interpretaciji Ugovora; (2) razmatra mjere koje mogu poboljšati održivost i učinkovitost Ugovora; (3) rješava tehnička pitanja i razmatra osporavanja koja se pojavljuju tijekom provedbe Ugovora (www.osce.org/jcg, pristupljeno 05.10.2020. godine).

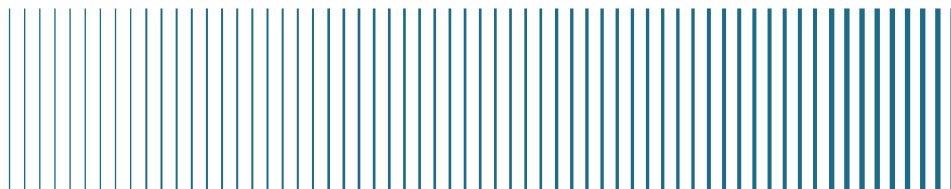
5.2. Politika razoružanja u Povelji za europsku sigurnost i u OESS-ovoj Strategiji za označavanje prijetnji za sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću

Povelja za europsku sigurnost (eng. Charter for European Security) je usvojena na Summitu OESS-a održanom u Istanbulu 1999. godine. U njoj je istaknuta potreba da se ojača uloga OESS-a kroz snažnije integriranje država članica u rad Organizacije. Povelja za europsku sigurnost je povijesni dokument kojim se osnažuje uloga OESS-a u očuvanju mira i sigurnosti. Ojačava se struktura i proširuje mandat sigurnosnih tijela Organizacije, te ona tako postaje sposobnija za suočavanje sa novim izazovima i prijetnjama. U Povelji je naglašeno: „Razoružanje, kontrola oružja i izgradnja mjera povjerenja i sigurnosti su važan dio cjelokupnih napora za poboljšanje sigurnosti kroz jačanje stabilnosti, transparentnosti i predvidljivosti na vojnom polju.“ (OESS, 1999: 9). Zajedno sa Poveljom, na istanbulskom Summitu usvojena je Platforma za kooperacijsku sigurnost sa ciljem da se osnaži uzajamna suradnja između sigurnosnih organizacija i institucija Organizacije i promovira sveobuhvatna sigurnost u području djelovanja Organizacije (OESS, 2007: 9-10).

Strategija za označavanje prijetnji za sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću usvojena je 2003. godine. Strategija ne donosi nešto novo o identificiranim prijetnjama i mehanizmima za OESS-ovo suprotstavljanje prijetnjama, nego preuzima već postojeća rješenja iz dokumenata OESS koja se bave vojno – političkim aspektima sigurnosti. Između ostalih, identificiraju se dvije grupe prijetnji vezanih za probleme koji se tiču proliferacije i politike razoružanja:

- (1) Nedostatak otvorenosti i transparentnosti u vojno političkim pitanjima je prva grupa prijetnji koje mogu onemogućiti potpuno i pravovremeno ispunjenje sporazuma i instrumenata vezanih za kontrolu naoružanja, razoružanje, neproliferaciju i izgradnju mjera povjerenja i sigurnosti.
- (2) Prijetnje proizišle iz unutar državnih i međudržavnih konflikata je druga vrsta prijetnji koje mogu dovesti do nestabilnosti i njihovog širenja na druge zemlje i regije, te dovesti do novih prijetnji povezanih sa terorizmom, proliferacijom oružja za masovno uništenje i izrazito destabilizirati gomilanje i nekontrolirano širenje malog i lakog oružja (OESS, 2003: 2).

U dijelu Strategije koji se bavi OESS-ovim suprotstavljanju prijetnjama, osim na deklarativnoj razini, nisu razrađene mjere niti je predviđeno donošenje konkretnih planova. U sažetom obliku se ponavljaju odredbe iz drugih dokumenata Organizacije. OESS-ova Strategija za označavanje prijetnji za sigurnost i stabilnost u 21. stoljeću je više politički dokument općeg značaja, koji objedinjava različite politike iz područja djelovanja OESS-a, a manje „prava“ strategija, sa jasnijim ciljevima, planom aktivnosti i očekivanim rezultatima (OESS, 2007: 11).

6. Nuklearno razoružanje i Međunarodna agencija za atomsku energiju

deje o zabrani nuklearnog pokusa su bile prisutne od prvih antinuklearnih kampanja i organizacija nastalih nakon završetka Drugog svjetskog rata kojemu je neposredno prethodilo bacanje nuklearnih bombi na Hirošimu i Nagasaki. Nuklearni pokusi i proliferacija nuklearnog oružja u doba Hladnog rata su usmjerili napore međunarodne zajednice prema snažnijoj kontroli nuklearnog oružja i smanjenju prijetnji od upotrebe nuklearnog oružja jačanjem režima neproliferacije nuklearnog oružja. Od 2010. godine, pojedine države, sustav razoružanja Ujedinjenih naroda, Međunarodni komitet Crvenog križa, Pokret Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, te nevladine organizacije intenziviraju debate o potrebi da se nuklearno oružje u potpunosti zabrani. Nevladine organizacije osnivaju Međunarodnu kampanju za zabranu nuklearnog oružja (www.icanw.org/campaign/humanitarian-initiative/, pristupljeno 25.11.2017. godine). Na revizionoj konferenciji Ugovora o neširenju nuklearnog oružja održanoj 2010. godine, države potpisnice Ugovora izražavaju svoju „duboku zabrinutost za katastrofične posljedice bilo kakve upotrebe nuklearnog oružja“. U 2011. godini Pokret Crvenog križa i Crvenog polumjeseca usvaja rezoluciju kojom se traži međunarodno reguliranje zabrane nuklearnog oružja. U 2012. godini, Švicarska je u ime 16 država podnijela prvu zajedničku izjavu o humanitarnom utjecaju nuklearnog oružja, tražeći da se poduzmu napor za njegovu zabranu. Prva međunarodna konferencija o humanitarnom utjecaju nuklearnog oružja je održana u Oslu 2013. godine. Prisustvovalo joj je 128 država. Već sljedeće godine je održana druga konferencija o humanitarnom utjecaju nuklearnog oružja u Meksiku na kojoj je iniciran diplomatski proces za pregovaranje o međunarodnom instrumentu kojim bi se zabranilo nuklearno oružje. Prisustvovalo joj je 146 država. Treća konferencija je održana u Beču 2014. godine. prisustvovalo joj je 158 država, a 127 država su usvojile dokument poznat kao „Humanitarian Pledge“ (Humanitarni zavjet). Tijekom 2016. godine, Radna grupa za humanitarno razoružanje Ujedinjenih naroda je održala više sastanaka u

Ženevi na kojima je preporučila donošenje ugovora o zabrani nuklearnog oružja. Iste te godine, Opća skupština Ujedinjenih naroda donosi rezoluciju kojom poziva da se 2017 godine održi konferencija na kojoj će se pregovarati o potpunoj zabrani nuklearnog oružja, čime je prekinuta dvadesetogodišnja paraliza u multilateralnom pregovaranju o nuklearnom razoružanju (www.icanw.org/campaign/humanitarian-initiative/, pristupljeno 25.11.2017. godine). U pregovorima je sudjelovalo 135 država i niz organizacija civilnog društva na čelu sa međunarodnom kampanjom za zabranu nuklearnog oružja. Unatoč značajnim otporima, ovi pregovori su doveli do usvajanja Ugovora o zabrani nuklearnog oružja.

6.1. Režim neproliferacije nuklearnog oružja

Suvremeni režim neproliferacije nuklearnog oružja čini niz međusobno povezanih ugovora koji uključuje:

- (1) Ugovor o neproliferaciji nuklearnog oružja,
- (2) Međunarodnu agenciju za atomsku energiju,
- (3) dio sustava Ujedinjenih naroda i
- (4) države potpisnice Ugovora o neproliferaciji nuklearnog oružja.

Radi se o međunarodnom mehanizmu nuklearnog razoružanja zato što, pored središnje uloge Ugovora o neproliferaciji nuklearnog oružja, režim neproliferacije nuklearnog oružja uključuje niz drugih povezanih globalnih i regionalnih ugovora: (1) Ugovor o zabrani postavljanja nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje u podmorju i na dno oceana i u njihovom podzemlju; (2) Ugovor o zabrani pokusa nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i pod vodom (Ugovor o djelomičnoj zabrani nuklearnih pokusa); (3) Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih pokusa; (4) Ugovor o obustavi fisijskog materijala; (5) Bilateralni ugovori kojima se smanjuju nuklearni efektivni kao što su: ugovori o smanjenju interkontinentalnih raketa - SALT I i SALT II, Ugovor o antibalističkim raketama, ugovori o smanjenju strateškog nuklearnog razoružanja - START I, START II i START III, Ugovor

o nuklearnom oružju srednjeg dometa i Ugovor o smanjenju strateškog ofanzivnog oružja; (6) Režimi kontrole nuklearne tehnologije kao što su: Grupa snabdjevača nuklearnim oružjem, Režim kontrole raketne tehnologije; (7) Zone slobodne od nuklearnog oružja kao što su: Ugovor o zabrani nuklearnog oružja u Latinskoj Americi i Karibima (Ugovor iz Tlateloca), Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Južnom Pacifiku (Ugovor iz Rarotonge), Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Jugoistočnoj Aziji (Ugovor iz Bangkoka), Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Africi (Ugovor iz Pelindabe) i Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Centralnoj Aziji. U širem smislu, režim neproliferacije čine regionalne organizacije (EU, ZND) i obrambeni savezi (NATO) i druge organizacije koje se bave pitanjima neproliferacije (Williams, 2012: 463; Disarmament Treaties Data Base).

6.2. Međunarodna agencija za atomsku energiju

Američki predsjednik Dwight D. Eisenhower pokrenuo je inicijativu za osnivanje međunarodne organizacije koja bi se bavila kontrolom korištenja atomske energije u miroljubive svrhe na zasjedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda koja je održana 8.12.1953. godine. Prva sovjetska reakcija na ovaj Eisenhower-ov prijedlog je bila odbijanje. Međutim, već 19.03.1954. godine, američki State Department, uz pomoć sovjetskog ambasadora Georgija Zaroubina, sačinio je konture budućeg statuta Agencije. Međunarodna agencija za atomsku energiju (eng. International Atomic Energy Agency) je osnovana 1957. godine kao središnja svjetska agencija za nuklearnu suradnju. U Agenciju je učlanjeno 160 država. Bosna i Hercegovina je primljena u članstvo 1995. godine. Veze Agencije i Ujedinjenih naroda su propisane njihovim specijalnim sporazumom iz 1959. godine koji su potpisali tadašnji glavni tajnik UN Dag Hammarskjold i glavni direktor Agencije Sterling Cole. Njime se određuje da je Agencija pod zaštitom Ujedinjenih naroda i odgovorna za miroljubivo korištenje atomske energije u skladu za njezinim Statutom, ne dovodeći u pitanje prava i odgovornosti koje imaju Ujedinjeni narodi prema svojoj Povelji. Jednom godišnje Agencija dostavlja izvještaj

Generalnoj skupštini UN, a po potrebi i Vijeću sigurnosti u slučajevima nepoštivanja mjera garancija, kao i o drugim pitanjima koja su povezana sa međunarodnim mirom i sigurnošću (www.iaea.org/, pristupljeno 07.10.2020. godine).

Mandat Međunarodne agencije za atomsku energiju u neproliferaciji nuklearnog oružja proizlazi iz Ugovora o neširenju nuklearnog oružja. U stavku 1 članka III Ugovora o neširenju nuklearnog oružja se navodi: "Svaka ugovornica koje ne posjeduje nuklearno oružje obvezuje se da će prihvatiti garancije, kao što je izloženo u sporazumu o kojemu će se voditi pregovori i koji se treba sklopiti s Međunarodnom agencijom za atomsku energiju u skladu sa Statutom Međunarodne agencije za atomsku energiju i njezinim sustavom kontrole, isključivo radi provjere izvršavanja njezinih obveza preuzetih ovim Ugovorom, kako bi se spriječila upotreba nuklearne energije za nuklearna oružja i druge uređaje za nuklearne eksplozije umjesto u miroljubive svrhe. Postupak za garancije koji se zahtijeva ovim člankom primjenjivat će se u odnosu na izvorni ili specijalni fisibilni materijal kad se on proizvodi, prerađuje ili upotrebljava u svakom osnovnom nuklearnom uređaju ili izvan bilo kojeg takvog uređaja. Garancije koje se zahtijevaju ovim člankom primjenjivat će se na sve izvorne ili specijalne fisibilne materijale u svim miroljubivim nuklearnim djelatnostima koje se obavljaju na području takve države, koji su pod njezinom jurisdikcijom, ili se obavljaju pod njezinom kontrolom na drugom mjestu" (disarmament.un.org/treaties//t/tpnw, pristupljeno 07.10.2020. godine).

6.2.1. Statut i područja djelovanja Međunarodne agencije za atomsku energiju

Prvi nacrt statuta nove agencije koja bi se bavila pitanjima miroljubivoga korištenja atomske energije sačinila je Velika Britanija, a dijelom revidirale Sjedinjene Američke Države na temelju preliminarnih američko-sovjetskih razgovora. Ovaj zajednički nacrt je predložen Francuskoj, Kanadi, Australiji, Južnoafričkoj Republici, Belgiji i Portugalu 1954. godine tijekom pregovora koji su održani u Washingtonu. Statut Agencije je međunarodni ugovor

donesen 26.10.1956. godine na Međunarodnoj konferenciji za Statut Međunarodne agencije za atomsku energiju, kada ga je usvojila 81 zemlja. Statut je bio otvoren za potpis od strane država članica UN ili bilo koje druge specijalizirane agencije. Depozitar Statuta kao međunarodnog ugovora je Vlada Sjedinjenih Američkih Država. Statut se sastoji od 23 članka kojima se regulira uspostavljanje i odgovornosti Agencije, njezina tijela i organizaciona struktura, način financiranja i odnosi sa drugim međunarodnim organizacijama. Statutom je bila osnovana pripremna komisija sa zadaćom da sazove prvu Generalnu konferenciju i pripremi ostale potrebne uvjete za rad prvog Odbora guvernera, izabranog od strane Konferencije.

Ovlaštenja Agencije su regulirana člankom 3 Statuta, a među kojima su najvažnija:

- (1) ohrabruje i pomaže istraživanja i praktičnu primjenu atomske energije u miroljubive svrhe diljem svijeta, pri čemu pomaže takva istraživanja i primjenu, sa odgovarajućim materijalima, uslugama, opremom i drugim potrebnim sredstvima;
- (2) potiče razmjenu znanstvenih i tehničkih informacija za miroljubivu upotrebu atomske energije;
- (3) potiče razmjenu na području obuke znanstvenika i drugih stručnjaka, za miroljubivu upotrebu atomske energije;
- (4) uspostavlja i upravlja sustavom garancija osmišljenim tako da osiguraju da fizijski i drugi materijali, usluge, oprema i druga sredstva, osigurana od Agencije ili pod njezinom kontrolom ne budu korištena u vojne svrhe;
- (5) uspostavlja ili usvaja sigurnosne standarde za zaštitu zdravlja i minimiziranje opasnosti za život i imovinu (uključujući i standarde za radne uvjete) u suradnji sa odgovarajućim organima UN i zainteresiranim specijaliziranim agencijama, te osigurava njihovu primjenu;
- (6) uspostavlja objekte, postrojenja ili nabavlja opremu namijenjenu za provođenje svojih ovlaštenja (narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2006_01_1_8.html, pristupljeno 07.10.2020. godine).

Na području razoružanja područje rada Agencije je vezano za režim neproliferacije nuklearnog oružja u skladu sa Konvencijom o neširenju nuklearnog oružja. Prema svojoj izjavi o misiji, Agencija je: (1) „Nezavisna međuvladina organizacija, temeljena na znanosti i tehnologiji, u obitelji Ujedinjenih naroda, koja služi kao globalno središte za nuklearnu suradnju; (2) Pomaže državama članicama, u kontekstu socijalnih i ekonomskih ciljeva, da planiraju i koriste nuklearnu znanost i tehnologiju za različite miroљjubive svrhe, uključujući proizvodnju električne energije, te podržavajući transfer takvih tehnologija i znanja na održiv način za razvoj država članica; (3) Razvija nuklearne sigurnosne standarde i temeljeno na tim standardima, promovira dostignuća i održavanje, primjenu nuklearne energije na visokim razinama sigurnosti, kao što je zaštita ljudskog zdravlja i okoliša protiv ionizirajućeg zračenja; (4) Kroz svoje inspekcije verificira da se države pridržavaju svojih obaveza, sadržanih u Ugovoru o neproliferaciji i drugim neproliferacijskim ugovorima za upotrebu nuklearnih materijala i postrojenja samo za miroљjubive svrhe“ (www.iaea.org/about/mission, pristupljeno 07.10.2020. godine)

Djelovanje Agencije je podijeljeno na tri osnovna „stuba“ ili područja njezinoga rada:

- (1) garancije i verifikacija (Safeguards and verification);
- (2) nuklearna sigurnost (Nuclear safety and security)⁵; i
- (3) znanost i tehnologija (Science and technology).

- (1) Kada je riječ o garancijama i verifikacijama, glavne aktivnosti Agencije su (a) garancije, (b) verifikacija u Iraku i (c) pomoć međunarodnoj zajednici u nuklearnom razoružanju. Agencija je zapravo svjetski nuklearni inspektorat sa više od četiri decenije iskustva u verifikaciji. Inspektori Agencije potvrđuju da se zaštićeni nuklearni materijal i aktivnosti ne koriste u vojne svrhe. Garancije obuhvaćaju provjeravanje nuklearnih i

⁵ Nema razlike u prijevodu engleskih riječi „security“ i „safety“ na BHS jezike i prevode se samo jednom riječju „sigurnost“ odnosno „bezbjednost“, što zavisi od jezika koji se koristi u dokumentima.. Zato će se u nastavku pored riječi nuklearna sigurnost navoditi u zagradi engleska riječ „safety“ ili „security“ ovisno od njihove definicije koja se daje u nastavku (op.a.).

drugih sličnih objekata od strane Agencije, na temelju međunarodnih i drugih sporazuma o garancijama. One proizlaze iz nadležnosti Agencije u provedbi Ugovora o neširenju nuklearnog oružja. U 2013. godini, 180 država je imalo ugovore o garancijama sa Agencijom. Verifikacija u Iraku obuhvata nadgledanje i verifikaciju nuklearnih postrojenja u Iraku. Nadležnost Agencije za ovo područje rada se temelji na rezolucijama Vijeća sigurnosti UN. Ove aktivnosti se provode preko njezinog Ureda za nuklearnu verifikaciju u Iraku. Pomoć međunarodnoj zajednici u nuklearnom razoružanju je aktivnost Agencije koja se temelji na trilateralnoj inicijativi sa Ruskom Federacijom i Sjedinjenim Američkim Državama. Agencija se bavi verifikacijom oružja i nuklearnog materijala koje ove dvije zemlje izbacuju iz svojih obrambenih programa (www.iaea.org/topics/safeguards-and-verification, pristupljeno 07.10.2020. godine).

- (2) Agencija pomaže zemljama da unaprijede svoju nuklearnu sigurnost i pripreme se za reagiranje na hitne slučajeve. Glavni cilj nuklearne sigurnosti kao područja djelovanja Agencije je zaštititi ljude i okoliš od štetnog izlaganja radijaciji. Na prvom području sigurnosti (engl. safety) Agencija obavlja kontrolu nad nuklearnim instalacijama, izvorima radioaktivnosti, transportom radioaktivnog materijala i radioaktivnog otpada. Ono se sprovodi na temelju međunarodnih sigurnosnih standarda za upravljanje i reguliranje aktivnosti koje uključuju nuklearni i radioaktivni materijal. Na drugom području sigurnosti (engl. security) Agencija pruža pomoć državama u prevenciji, otkrivanju i reagiranju na terorističke i druge zlonamjerne akte, kao što su ilegalno posjedovanje, korištenje, promet i krijumčarenje nuklearnog materijala i opreme, kao i u zaštiti nuklearnih instalacija i transporta od sabotaza (www.iaea.org/topics/nuclear-safety-and-security, pristupljeno 07.10.2020. godine).
- (3) Agencija je svjetski centar za znanstvenu i tehničku suradnju na nuklearnom području. Svojim radom doprinosi borbi protiv siromaštva, bolesti i zagađenja okoliša. Glavne aktivnosti Agencije na području

znanosti i tehnologije su: (a) tehnička suradnja u okviru koje Agencija podržava suradnju na projektima kojima se omogućavaju društvene i ekonomske pogodnosti za ljude u zemljama u razvoju; (b) istraživanje i razvoj gdje Agencija, zajedno sa svojim institutima i laboratorijima, podržava znanstvene projekte u vezi najkritičnijih problema sa kojima se suočavaju zemlje u razvoju (ishrana, zdravlje, voda, okoliš u okruženju nuklearnih tehnologija); (c) energija i električna struja je aktivnost kojom Agencija pruža pomoć državama u procjeni i planiranju njihovih energetske potreba, uključujući i električnu struju dobivenu iz nuklearne energije.

6.2.2. Srednjoročne strategije Međunarodne agencije za atomsku energiju

Srednjoročne strategije Međunarodne agencije za nuklearnu energiju (eng. IAEA Medium Term Strategy) se pripremaju kroz međusobnu suradnju tajništva Agencije i radnih grupa Odbora guvernera Agencije. One su usmjerene ka realizaciji strateške vizije Agencije koja je definirana u članku 2 njezinog Statuta: „Agencija će nastojati ubrzati i povećati doprinos atomske energije miru, zdravlju i napretku u cijelom svijetu. Ona će osigurati, u okviru svojih mogućnosti, da se pomoć koju ona pruža ili koja se pruža na njen zahtjev ili pod njenim nadzorom ili kontrolom ne koristi na takav način da služi u vojne svrhe“ (narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2006_01_1_8.html, pristupljeno 07.10.2020. godine). Kraći pregled kroz do sada usvojene strategije daje historijski pregled o prioritetima i zadaćama Agencije.

Srednjoročna strategija za razdoblje od 2006. do 2011. godine je podijeljena na dva dijela. U prvom, uvodnom dijelu, određuje se strateški pristup u pripremi dokumenta i daje kratak presjek stanja po područjima rada Agencije. Temeljni strateški pristup polazi od međusobne povezanosti i isprepletenosti područja rada Agencije u realizaciji strateških ciljeva, bez obzira na organizacionu strukturu, lociranost programa i izvore financiranja. Naglašava se da će se od tako definiranog strateškog pristupa polaziti u

formuliranju, provedbi i evaluaciji svih agencijskih programa. U uvodnom dijelu se podsjeća na izmijenjene okolnosti i vrijeme u kojem djeluje Agencija. One se sastoje u ogromnom utjecaju koji ima proces globalizacije, u opasnosti od nuklearne proliferacije i nuklearnog terorizma za međunarodnu sigurnost. U strategiji se posebno analiziraju i definiraju pretpostavke za područja djelovanja Agencije. Strategija identificira dva glavna pitanja vezana za nuklearnu energiju sa kojima se današnji svijet suočava. To su primjena nuklearne energije i povećana upotreba nuklearnih tehnologija. Težište rada Agencije na područjima koja su vezana za primjenu nuklearne energije je bilo na održivom razvoju nuklearnih i drugih tehnika koje će se efikasnije moći primijeniti u borbi protiv gladi, bolesti, siromaštva, upravljanju rezervama vode, a isto tako i provođenju mjera za očuvanje okoliša. To se posebno odnosi na biomolekularnu tehnologiju, genetiku i nanotehnologiju, kao najvažnije prioritete za primjenu nuklearne energije u proizvodnji hrane, unaprjeđenju ljudskog zdravlja i upravljanju okolišem. Povećana upotreba nuklearne tehnologije neizostavno dovodi do povećane upotrebe nuklearnog i drugog radioaktivnog materijala, odnosno do povećanja rizika zbog izloženosti ionizirajućem zračenju. Zato su Strategijom bile posebno razrađene mjere nuklearne sigurnosti. Standardi sigurnosti Agencije su postali globalni okvir za poduzimanje visokih sigurnosnih mjera prilikom primjene nuklearnih tehnologija. Pojačana je sigurnost upotrebe nuklearnog i drugog radioaktivnog materijala, njegovo skladištenje i transport, te zaštita od terorizma i drugih opasnih aktivnosti. Zadaća Agencije je bila da pomogne svojim državama članicama u poduzimanju mjera prevencije, otkrivanja i reagiranja na sigurnosne rizike. Također, Agencija se posvetila provedbi i unaprjeđenju međunarodnog prava kojim se regulira područje nuklearne sigurnosti, područje nuklearne kontrole, neširenja nuklearnog oružja i nuklearnog razoružanja. Težište verifikacijskih aktivnosti je bilo na području neširenja nuklearnog oružja, posebno na otkrivanju ilegalnih nuklearnih programa i aktivnosti. Sustav garancija Agencije je onemogućavao upotrebu nuklearnih materijala i aktivnosti u zabranjene svrhe. Unaprjeđenje sustava garancija se temelji na potpunoj provedbi postojećih međunarodnih ugovora,

sporazuma o zaštitnim mjerama i njihovih dodatnih protokola od strane svih država. Agencija je također ojačavala svoje sposobnosti na području nuklearnog razoružanja (www.iaea.org/sites/default/files/mts2006_2011.pdf, pristupljeno 07.10.2020. godine).

U uvodnom dijelu Srednjoročne strategije za razdoblje od 2012. do 2017. godine, Agencija se određuje kao multidisciplinarna organizacija u sustavu Ujedinjenih naroda orijentirana prema izazovima povezanim sa nuklearnom tehnologijom, uključujući globalnu energetska sigurnost, ljudsko zdravlje, sigurnost i osiguranje hrane, upravljanje izvorima vode, te nuklearnu sigurnost i neproliferaciju. U Strategiji je bilo definirano šest međusobno povezanih strateških ciljeva: (1) pomaganje u pristupu nuklearnoj energiji; (2) jačanje promocije nuklearne nauke, tehnologije i nuklearne primjene; (3) unaprjeđivanje nuklearne sigurnosti; (4) osiguravanje efektivne tehničke suradnje; (5) jačanje efektivnosti i unaprjeđenje efikasnosti garancijskih i drugih verifikacijskih aktivnosti Agencije; (6) osiguranje efikasnog, inovatorskog upravljanja i strateškog planiranja. Kada se radi o pomaganju u pristupu nuklearnoj energiji, raste interes za nuklearnom energijom u svijetu koji se suočava sa nedostatkom ugljičnih goriva i ispuštanjem plinova na bazi ugljika u atmosferu. Agencija pomaže svojim zemljama-članicama koje odluče razvijati programe i kapacitete za korištenje nuklearne energije. U suradnji sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom, Agencija je promovirala upotrebu nuklearne medicine u otkrivanju, dijagnostici i liječenju bolesti. U suradnji sa Organizacijom za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda, Agencija je podržavala upotrebu nuklearne tehnologije za razvoj stočarstva, kontrolu štetočina, poljoprivrednu proizvodnju i sigurnost hrane. Posljednjih godina je nuklearna sigurnost postala najvažniji svjetski prioritet. Agencija je pomagala u izgradnji državnih, regionalnih i međunarodnih kapaciteta za reagiranje na nuklearne i radiološke incidente i izvanredna stanja kako bi se minimizirao utjecaj ovih događaja i ojačalo povjerenje javnosti u sigurnost nuklearnih i radijacijskih tehnologija. Agencija je razvijala program tehničke suradnje kako bi osnažila učešće nuklearnih tehnologija u održivom razvoju svojih država-članica, uzimajući u obzir posebne potrebe zemalja u razvoju i nerazvijenih

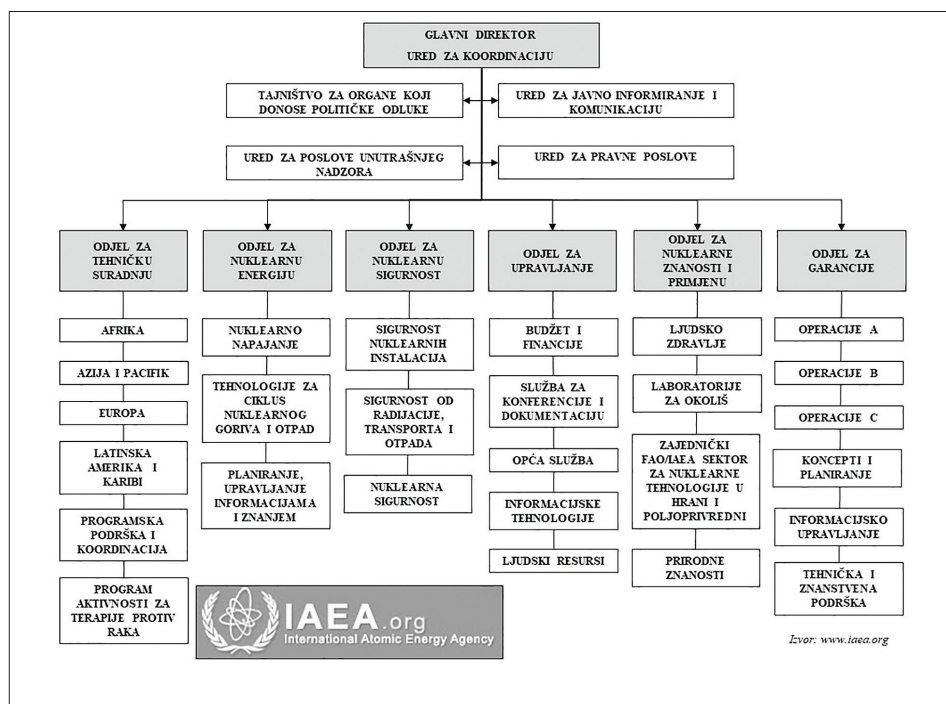
zemalja. Težište verifikacijskih aktivnosti je bilo na području neširenja nuklearnog oružja, posebno na otkrivanju ilegalnih nuklearnih programa i aktivnosti (www.iaea.org/sites/default/files/mts2012_2017.pdf, pristupljeno 07.10.2020. godine).

U uvodnom dijelu Srednjoročne strategije od 2018. do 2023. godine naglašava se da Agencija doprinosi globalnom miru, sigurnosti i razvoju, posebno na područjima energetske sigurnosti, ljudskog zdravlja i sigurnosti, te sigurnosti hrane, upravljanje vodnim resursima i industrijske primjene atomske energije. U analizi operativnog okruženja Agencije koje može imati utjecaja na provedbu strategije posebno se naglašava značaj tehnoloških trendova, hitnih potreba, globalnih prijetnji, te političke, ekonomske i društvene pozadine aktivnosti koje Agencija provodi. Vanjski čimbenici koji mogu imati utjecaj na Agenciju za vrijeme provedbe Strategije su održivi razvojni ciljevi (eng. Sustainable Development Goals) usvojeni na Summit-u Ujedinjenih naroda 2015 godine u dokumentu „Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development“. Oni su poslužili kao orijentacija u izradi Srednjoročne strategije Agencije. Rast stanovništva će poticati rast industrijalizacije i uticati na globalne klimatske promjene. U odnosu na sadašnju proizvodnju, očekuje se porast u proizvodnji hrane od 50% do 2025. godine. U isto vrijeme svijet će se uočiti sa nestašicom vode nakon 2030. godine, ukoliko se nastavi sa sadašnjom potrošnjom. Zabrinjava nagli porast bolesti kao što je rak. Atomska energija treba pomoći kako bi se razriješili budući izazovi, uključujući siromaštvo i glad, ljudsko zdravlje, energiju i klimatske promjene. Neprekidni rast nuklearne trgovine i suradnje koje donosi globalizacija, dovodi do rasta broja i vrsta prijetnji usmjerenih prema nuklearnim postrojenjima i materijalima. U takvim okolnostima fizička zaštita nuklearnih postrojenja i materijala je od iznimnog značaja za nuklearnu sigurnost. Zadaća Agencije je da efikasno odgovori na ovakve prijetnje i izazove. Neproliferacija nuklearnog oružja će i dalje biti u središtu garancijskih mjera Agencije koja će poticati i druge države da sklope ugovore o garancijama sa njom. Pored toga, Agencija će nastaviti provoditi verifikacijske mjere, uključujući i terenski nadzor posebno tamo gdje su prisutni oružani

konflikti, uključujući nadzor nad nedržavnim akterima u konfliktima. Snažan napredak na području informacijskih tehnologija izlaže Agenciju cyber prijetnjama tako da posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti sigurnosno osjetljivih informacija kojima Agencija raspolaže (https://www.iaea.org/sites/default/files/16/11/mts2018_2013.pdf, pristupljeno 07. 10. 2020. godine).

6.2.3. Organizacijska struktura Međunarodne agencije za atomsku energiju

Politička tijela Međunarodne agencije za atomsku energiju su Generalna konferencija i Odbor guvernera. Generalna konferencija 160 država članica je najviše tijelo Agencije. Sastaje se jednom godišnje. U njezinom radu sudjeluje i 77 međuvladinih i nevladinih organizacija kao promatrači. Konferencija bira Odbor guvernera koji se sastoji od 35 članova. Sastaje se pet puta godišnje u sjedištu Agencije u Beču. Odbor guvernera je odgovoran za donošenje programa rada i budžeta Agencije.

Slika 18: Organizacijska struktura Međunarodne agencije za atomsku energiju

Sjedište njezinog tajništva je u Beču sa regionalnim i uredima za vezu u Ženevi, New Yorku, Torontu i Tokiju. Agencija rukovodi ili podržava rad 12 istraživačkih centara i znanstvenih laboratorija, među kojima i glavne laboratorije u Beču i Seibersdorfu i Monaku. Osoblje Agencije čini preko 2.300 osoba različitih znanstvenih profila iz više od 100 različitih zemalja. Agencijom rukovodi glavni direktor i šest zamjenika generalnog direktora, koji su rukovodioci glavnih odjela (www.iaea.org/, pristupljeno 07.10.2020. godine).

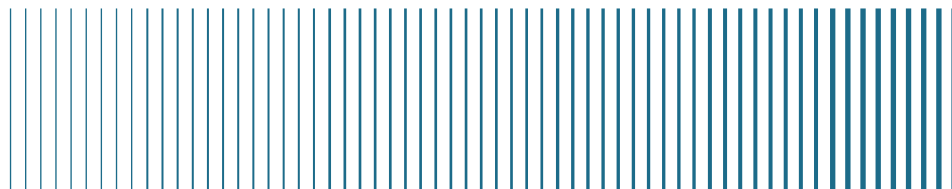
7. Organizacija za zabranu kemijskog oružja

Povijest Organizacije za zabranu kemijskog oružja počinje 1997. godine, stupanjem na snagu Konvencije o zabrani kemijskog oružja. Konvencijom je određeno da se Organizacija sastoji iz tri glavna tijela: (1) Konferencije država potpisnica, (2) Izvršnog vijeća i (3) Tehničkog tajništva. Već 1997. godine održana je prva sjednica Konferencije država potpisnica kad je izabrano Izvršno vijeće i glavni direktor Organizacije. Vijeće nadzire aktivnosti Tehničkog tajništva i promovira učinkovitu provedbu i poštivanje Konvencije o zabrani kemijskog oružja. Pored glavnih tijela ustanovljeni su: (4) Savjetnički odbor za administrativna i financijska pitanja, (5) Povjerilačka komisija koja rješava odnose između država potpisnica Konvencije, (6) Znanstveni savjetnički odbor i (7) Savjetnički odbor za edukaciju i nadogradnju. Organizacija je dobila Nobelovu nagradu za mir 2013. godine zbog uspješnog uništenja sirijskog kemijskog oružja. Sjedište organizacije je u Hagu, Nizozemska (www.opcw.org/about/, pristupljeno 07.10.2020. godine).

Glavne zadaće Organizacije za zabranu kemijskog oružja su:

- (1) eliminacija zaliha kemijskog oružja;
- (2) sprječavanje ponovne pojave kemijskog oružja;
- (3) podrška nacionalnim mjerama provedbe Konvencije od strane država potpisnica;
- (4) promoviranje miroljubive upotrebe kemije putem međunarodne suradnje;

- (5) pomoć državama potpisnicama Konvencije u poduzimanju mjera pripravnosti za zaštitu stanovništva od upotrebe kemijskog oružja;
- (6) reagiranje na upotrebu kemijskog oružja, uključujući istrage i pomoć državama potpisnicama Konvencije;
- (7) podrška žrtvama kemijskog oružja;
- (8) univerzalizacija Konvencije o zabrani kemijskog oružja uključujući njegovu neproliferaciju (www.opcw.org/our-work, pristupljeno 07.10.2020. godine).

**H. ULOGA NEVLADINIH I HUMANITARNIH
ORGANIZACIJA U POLITICI RAZORUŽANJA
I KAMPANJAMA ZA ZABRANU ORUŽJA**

H. ULOGA NEVLADINIH I HUMANITARNIH ORGANIZACIJA U POLITICI RAZORUŽANJA I KAMPANJAMA ZA ZABRANU ORUŽJA

Zabrinutost svjetske javnosti i jačanje svijesti o mogućim posljedicama nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje, koje ugrožava čitavo čovječanstvo, raste od bacanja prve atomske bombe na Hirošimu. Taj događaj je pokrenuo široke mase ljudi i doveo do stvaranja niza organizacija koje se bave pitanjima razoružanja i mira. Javni protesti usmjereni protiv gomilanja oružja su jačali u organizacionom smislu i sa svojim utjecajem na javnu svijest. Rast organiziranih antinuklearnih protesta je jačao sve do 60-tih godina 20. stoljeća, da bi od tada pa do sredine 70-ih godina dramatično opao. Razlozi za to su različiti. Neki antinuklearni pokreti su izgubili svoju životnu snagu sa opadanjem entuzijazma kod njihovih vođa, dok se dio aktivista okrenuo novim problemima vezanim za Vijetnam i za neke druge antiratne pokrete. Završetak rata u Indokini i nuklearni incident u Černobilu doveli do ponovnog buđenja civilnih pokreta koji se bave pitanjima razoružanja. Početkom 80-ih godina prošlog stoljeća opet se bude antinuklearni pokreti u zapadnoj Europi potaknuti utrkom velikih sila i tadašnjih blokova u nuklearnom naoružanju. Antinuklearne kampanje u zapadnoj Europi dostižu vrhunac 1983. godine.

Uključenost civilnog društva u pitanja konvencionalnog razoružanja se intenzivira nakon završetka Hladnog rata. Naglo je porastao broj nevladinih organizacija koje su se počele baviti pitanjima međunarodne sigurnosti i razoružanja. Ovo širenje nevladinog sektora na područje sigurnosti i razoružanja koje je tradicionalno bilo u rukama države i međunarodnih organizacija je posljedica niza čimbenika. Jedan od njih je rast broja oružanih konflikata koji su pratili urušavanje dotadašnjeg međunarodnog poretka. Posljedice oružanih konflikata, posebno rast broja civilnih žrtava, imale su takve razmjere da međunarodne organizacije i države više nisu bile u stanju same djelovati na ublažavanju posljedica ovih konflikata. Taj prazan

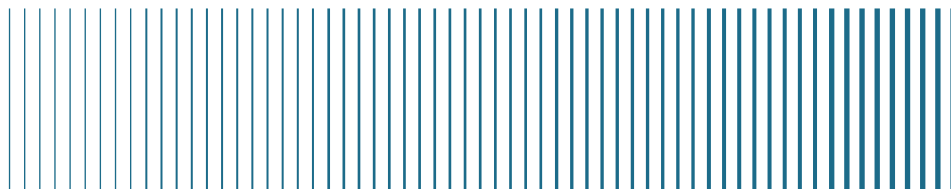
prostor koji se prije svega odnosio na humanitarno djelovanje tijekom i nakon oružanih konflikata „popunile“ su nevladine organizacije. Njihov utjecaj neprekidno raste do te mjere da su danas nevladine organizacije i ono što općenito nazivamo civilnim sektorom postale nezaobilazni dio u pregovaranju kako o politici razoružanja, tako i o nekim posebnim pitanjima razoružanja kao što je šverc oružjem ili problem streljačkog i lakog oružja. Njihova brojnost i raznolikost poslova kojima se bave nametnula je potrebu koordiniranja njihovog rada i predstavljanja u međunarodnim odnosima. Ovdje će se spomenuti neke od njih koje su dale pečat učešću nevladinog sektora u poslovima razoružanja.

1. Komitet nevladinih organizacija za razoružanje, mir i sigurnost

Više od trideset godina Komitet nevladinih organizacija za razoružanje, mir i sigurnost pomaže stotinama nevladinih organizacija koje su zainteresirane za mirovne aktivnosti i razoružanje koje sprovode Ujedinjeni narodi. Komitet informira nevladine organizacije širom svijeta o stanju pregovora o razoružanju, poziciji pojedinih zemalja, koje su glavne prepreke i mogućnosti u radu Komiteta. Također, Komitet pomaže nevladinim organizacijama da svoje prijedloge i ekspertize pretvore u odgovarajuće prijedloge za forume koji donose odluke. Glavna područja djelovanja Komiteta nevladinih organizacija za razoružanje, mir i sigurnost su (<https://ngocdps.wordpress.com>, pristupljeno 07.10.2020. godine):

- (1) Koordinacija nevladinih organizacija:
 - (a) pomoć nevladinim organizacijama u sudjelovanju na službenim sastancima u Ujedinjenim narodima (Opće skupštine, njezinih specijaliziranih tijela za razoružanje i dr.);
 - (b) veza između nevladinih organizacija i Tajništva UN u vezi njihovog akreditiranja;

- (c) provodi obuku članova nevladinih organizacija;
 - (d) organizira sastanke sa ključnim izaslanicima i novinarima;
 - (e) organizira prezentacije nevladinih organizacija i posebna događanja u i izvan UN;
 - (f) vrši zastupanje nevladinih organizacija i civilnog sektora kada je u pitanju pregovaranje o zabrani oružja i razoružanju.
- (2) Izdaje publikaciju „Disarmament Times“ sa ciljem da potakne države na konstruktivnu akciju, a istovremeno da na vrijeme i potpuno informira nevladine organizacije.
- (3) Organiziranje foruma i programa. Komitet održava panel diskusije o kontroli oružja i pitanjima razoružanja, posebno za vrijeme rada Prvog komiteta UN za razoružanje i sigurnost, također za vrijeme rada Komisije za razoružanje.
- (4) Obuka iz razoružanja za diplomate UN, članove specijaliziranih tijela UN za razoružanje, dopisnika pri UN i predstavnika nevladinih organizacija pri UN.
- (5) Međunarodno umrežavanje u cilju održavanja elektronskog dopisivanja između velikog broja nevladinih organizacija.
- (6) Umrežavanje sa nevladinim organizacijama uključenih u rješavanje

konflikata.

2. Međunarodna kampanja za zabranu mina i Koalicija za kasetno streljivo

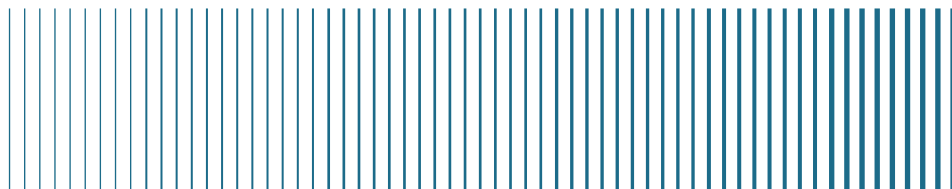
Međunarodna kampanja za zabranu mina i Koalicija za kasetno streljivo su globalne kampanje koje djeluju u preko 90 zemalja i imaju više od 350 organizacija članica.

Međunarodna kampanja za zabranu mina je pokrenuta 1992. godine od strane grupe od šest nevladinih organizacija: Handicap International, Human Rights Watch, Medico International, Mines Advisory Group, Physicians for Human Rights i Vietnam Veterans of America Foundation. Međunarodna kampanja za zabranu mina je, zajedno sa njezinim koordinatorom Jody Williams, dobila Nobelovu nagradu za mir 1997. godine zbog svoje vodeće uloge u zaključivanju Konvencije o zabrani proizvodnje, upotrebe i transporta protupješačkih mina i o njihovom uništenju, poznatije kao Ottawska konvencija ili Konvencija o zabrani mina. Zadatak mreže je da prati provođenje Konvencije u državama potpisnicama (www.icbl.org, pristupljeno 07.10.2020. godine).

Koalicija za kasetno streljivo je mreža preko 200 organizacija civilnog društva, koja uključuje nevladine organizacije, vjerske grupe i profesionalne organizacije. Tri su glavna strateška cilja ove koalicije: (1) osigurati uspjeh međunarodnog procesa za uspostavljanje učinkovite zabrane kasetnog streljiva koja prouzrokuje neprihvatljivu štetu za civilno stanovništvo; (2) promovirati državne mjere koje će smanjiti ili potpuno ukloniti štetu za civilno stanovništvo od kasetnog streljiva prije nego međunarodni proces zabrane bude završen; (3) jačati javnu svijest o opasnostima od kasetnog streljiva i o naporima civilnog društva i zemalja da se prevenira stradanje civilnog stanovništva, materijalna i druga šteta. Ideje koje promovira ova koalicija i ciljevi koji su postavljeni su rezultat iskustava koje je imala Međunarodna kampanja za zabranu mina. Slično kao kod prethodne kampanje za zabranu mina, nevladin sektor je preuzeo inicijativu od država, sa konačnim ciljem da

se donese konvencija o zabrani proizvodnje, upotrebe, prometa i skladištenja kasetnog streljiva koja je konačno usvojena u Oslu 2008. godine (www.stopclustermunitions.org, pristupljeno 07.10.2020. godine).

Tijekom 2010. i 2011. godine Međunarodna kampanja za zabranu mina i Koalicija za kasetno streljivo su odlučile objediniti svoj rad tako da su nastavile djelovati kao jedan pravni subjekt. Organizacije zajednički izdaju „Landmine&Cluster monitor“ u kome je prikaz globalnog stanja kontaminacije minama i kasetnim streljivom, stanje u provedbi Konvencije o zabrani protupješačkih mina i Konvencije o kasetnom streljivu, detaljna analiza rezultata protuminskih akcija i njihovog financiranja sa svaku zemlju posebno (www.the-monitor.org/, pristupljeno 07.10.2020. godine)

I. RAZORUŽANJE U REGIONALNIM INICIJATIVAMA JUGOISTOČNE EUROPE

I. RAZORUŽANJE U REGIONALNIM INICIJATIVAMA JUGOISTOČNE EUROPE

1. Rane inicijative Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu na području razoružanja

Ubrzo nakon završetka rata na Kosovu, Europska unija je u suradnji sa grupom zemalja G 8 i SAD inicirala osnivanje Pakta stabilnosti u jugoistočnoj Europi (eng. Stability Pact for South Eastern Europe). Prvi sastanak na vrhu Pakta stabilnosti je održan u 30.07.1999. godine u Sarajevu. Ovo tijelo je nastalo radi unaprjeđenja suradnje na regionalnoj razini, sprječavanja nastanka kriza i razvoja dugotrajnih strategija za njihovu prevenciju. U radu Pakta su sudjelovale zemlje jugoistočne Evrope: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Moldavija, Crna Gora, Rumunjska, Srbija i Makedonija; zemlje Europske Unije i Europska Komisija; Kanada, Japan, Norveška, Rusija, Švicarska, Turska i SAD; međunarodne organizacije: UN, OESS, Vijeće Evrope, UNHCR, NATO i OECD; međunarodne financijske institucije: Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Europska banka za rekonstrukciju i razvoj, Europska investicijska banka, Razvojna banka Vijeća Evrope; regionalne inicijative: Crnomorska ekonomska suradnja, Centralna europska inicijativa, Jugoistočna europska inicijativa za suradnju i Jugoistočni europski proces za suradnju. Krajnji cilj Pakta stabilnosti je bio uključivanje zemalja jugoistočne Evrope u euro-atlantske integracije. Rad Pakta je bio temeljen na dotadašnjim iskustvima iz upravljanja međunarodnim krizama. Polazio je od pretpostavke da uspješna prevencija kriza i izgradnja mira počiva na djelovanju u tri sektora:

- (1) stvaranje sigurnosnog okruženja,
- (2) promocija održivoga demokratskog sustava i
- (3) promocija ekonomskog i socijalnog blagostanja.

Organizacijska struktura Pakta stabilnosti je bila relativno mala. Činio ju je Specijalni koordinator sa osobljem od tridesetak ljudi, čiji je ured bio smješten u Bruxellesu.

Glavni zadaci specijalnog koordinatora su bili koordinacija rada na usklađivanju političkih stavova i strategija učesnika u procesu približavanja euro-atlantskim integracijama, koordinacija rada na pokrenutim inicijativama i izbjegavanje dupliciranja u radu. Specijalni koordinator je predsjedavao Regionalnim stolom, unutar kojeg djeluju tri radna stola. Prvi radni stol se bavi demokratizacijom i ljudskim pravima. Drugi radni stol je zadužen za ekonomsku rekonstrukciju, suradnju i razvoj. Treći radni stol se bavi sigurnosnim pitanjima. Unutar trećeg radnog stola su djelovala dva podstola: (a) sigurnost i obrana i (b) pravda i domaći poslovi. Unutar regionalnih i radnih stolova predstavnici zemalja jugoistočne Europe ravnopravno raspravljaju sa predstavnicima međunarodnih i finansijskih institucija o budućnosti regije i prioritetima iz navedenih područja djelovanja (Busek i Kühne, 2010).

Djelovanje Pakta stabilnosti za jugoistočnu Europu u pitanjima kontrole oružja i razoružanja je bilo vezano za rad trećeg radnog stola za sigurnosna pitanja. Unutar podstola za sigurnost i obranu rješavala su se pitanja u vezi sa preobražajem obrambenih struktura, sukladno temeljnim demokratskim načelima. Težište rada ovog podstola je na sljedećim područjima rada:

- (1) Dimenzioniranje regionalnog vojnog sektora u suradnji sa NATO. U okviru ovog procesa razvijaju se programi za preobuku demobiliziranog osoblja i prenamjenu bivših vojnih baza i objekata u civilne svrhe.
- (2) Ohridski proces sa ciljem unaprjeđenja sigurnosti i kontrole granica na zapadnom Balkanu. Ovaj proces se odvija u suradnji sa NATO i OESS.
- (3) Streljačko i lako oružje kao jedna od opasnosti za regionalnu sigurnost i stabilnost. UNDP je uspostavio Centar za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Europi (South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons - SEESAC) sa sjedištem u Beogradu. Putem Centra se realizira regionalni plan za suprotstavljanje nedozvoljenom prometu ovog streljačkog i lakog oružja i za njegovo uništavanje.

- (4) Kontrola naoružanja i izgradnja mjera povjerenja se sprovodi putem RACVIAC - Centra za sigurnosnu suradnju sa sjedištem u Zagrebu, u čijem radu sudjeluju 24 zemlje.
- (5) Regionalna grupa za protuminske akcije (the Reay Group) je forum za koordiniranje regionalnih aktivnosti vezanih za Konvenciju o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protupješačkih mina i o njihovom uništavanju (Busek i Kühne, 2010).

Pakt stabilnosti je imao širok mandat koji je pratila značajna međunarodna podrška. On je potakao razvoj različitih inicijativa koje su bile usmjerene jačanju suradnje među zemljama jugoistočne Europe. Daljnje jačanje regionalne suradnje je zahtijevalo efikasniju i krupniju organizacijsku strukturu, što postojeći mandat i tijela Pakta stabilnosti u jugoistočnoj Europi nisu bili u stanju pratiti. Poslovi Pakta stabilnosti u jugoistočnoj Europi su preneseni na Vijeće za regionalnu suradnju, regionalnu organizaciju koja je trebala na bolji način profilirati potrebe i interese zemalja jugoistočne Europe.

2. Vijeće za regionalnu suradnju i politika razoružanja

Viijeće za regionalnu suradnju je ustanovljeno na sastanku Ministara vanjskih poslova Procesu suradnje u jugoistočnoj Europi (SEEC – South-East European Cooperation Process) koji je održan 27.02.2008. godine u Sofiji. Ono je operativno tijelo Procesu suradnje u Jugoistočnoj Europi. Članstvo Vijeća čine 45 zemalja, organizacija i međunarodnih financijskih institucija. Tajništvo Vijeća za suradnju je smješteno u Sarajevu, a za svoj rad odgovara Odboru od 28 članova (izvor: www.rcc.int/download/pubs/RCC-factsheet-cro-A4_web.pdf, pristupljeno 15.12.2019. godine).

U Strategiji i radnom planu Vijeća, pitanja razoružanja se spominju pod ciljem B.4 Sigurnosna suradnja: Rješavanje novih sigurnosnih izazova koordiniranim i pojednostavljenim pristupom. Među njegovim posebnim ciljevima navode se neki koji imaju indirektne ili direktne veze sa poslovima

razoružanja. Jedan od njih je efikasan dijalog kroz Regionalnu platformu za suprotstavljanje radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu koji vodi prema terorizmu i stranim terorističkim borcima (Regional Platform for Countering Radicalization and Violent Extremism leading to Terrorism and Foreign Terrorist Fighters - SEE Regional Platform on CVE/FTF). Svakako je najvažniji cilj buduća politička i operativna podrška Centru za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Europi (The South Eastern and Eastern European Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons - SEESAC), u borbi protiv nelegalnog posjedovanja, zloupotrebe i šverca streljačkim i lakim oružjem i njegovim streljivom na području Zapadnog Balkana.

Kroz Balkan Public Barometar Vijeće prati javna mišljenja građana zemalja jugoistočne Europe o različitim pitanjima, uključujući i ona koja se tiču sigurnosnih pitanja i prijetnji povezanih sa oružjem (www.rcc.int/seeds/results/2/balkan-public-barometer, pristupljeno 15.12.2019. godine). Oni upućuju na percepciju ugroženosti građana kao jedan od bitnih elemenata za ocjenjivanje sigurnosne situacije u društvu.

Tablica 14: Percepcija ugroženosti stanovništva zbog nezakonitog posjedovanja i zloupotrebe oružja

Koliko se osjećate ugroženo nezakonitim posjedovanjem i zloupotrebom oružja u vašem susjedstvu (kao što je kriminal, nasilje u obitelji, slavlje, itd.)?	Ukupan broj ispitanika	Osjećam se vrlo ugroženo %	Osjećam se ugroženo %	Ne osjećam se ugroženo %	Osjećam se sasvim sigurno %
Balkan Barometar za 2019 godinu					
Jugoistočna Europa	6.120	10	30	45	14
Albanija	1.035	6	17	48	29
Bosna i Hercegovina	1.003	16	31	43	9
Kosovo	1.023	14	49	25	12
Sjeverna Makedonija	1.023	12	25	49	14
Crna Gora	1.000	9	34	48	10
Srbija	1.036	5	26	59	10
Izvor: www.rcc.int/seeds/results/2/balkan-public-barometer , pristupljeno 15.12.2019. godine					

U Barometru za 2019. godinu su rezultati anketiranja 6.120 građana iz 6 zemalja jugoistočne Europe. Rezultati anketiranja u Bosni i Hercegovini pokazuju da je percepcija ugroženosti građana veća od prosjeka u jugoistočnoj Europi. Naime, 47% ispitanika iz Bosne i Hercegovine se osjeća ugroženo ili veoma ugroženo zbog nezakonitog posjedovanja i zloupotrebe oružja u njihovom susjedstvu, što je 7% više od prosjeka svih anketiranih u jugoistočnoj Europi. Jedino je percepcija ugroženih građana Kosova veća (63%). Međutim, samo 9% ispitanika iz Bosne i Hercegovine je izjavilo da se osjeća potpuno sigurno kada je u pitanju oružje. To je najmanji postotak među svim zemljama jugoistočne Europe u kojima se vršilo anketiranje.

3. RACVIAC - CENTAR ZA SIGURNOSNU SURADNJU

Centar za sigurnosnu suradnju (eng. Centre for Security Cooperation) je uspostavljen 2000. godine pod imenom Regionalni verifikacijski centar za kontrolu naoružanja i pomoć u provedbi (Regional Arms Control Verification and Implementation Assistance Centre, eng. skrać. RACVIAC se i sada koristi u nazivu centra), kao projekt u okviru trećeg radnog stola Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu. Njegova misija je da „potiče dijalog i suradnju o sigurnosnim pitanjima u Jugoistočnoj Evropi kroz partnerstvo između zemalja regije i njihovih međunarodnih partnera.“ Centar je definiran kao diplomatska, međunarodna, nezavisna i neprofitna organizacija. Za svoj rad odgovara Multinacionalnoj savjetodavnoj grupi čije jezgro čine članice kao predstavnici zemalja jugoistočne Evrope (Core Countries), pridružene zemlje (Associate Countries) i promatrači (Observers). Zemlje članice su sve zemlje članice Procesu za suradnju u jugoistočnoj Evropi (South East European Co-operation Process - SEECP) koji je uspostavljen 1996. godine: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Makedonija, Grčka, Moldavija, Crna Gora, Rumunjska, Srbija i Turska. Pridružene zemlje su druge zemlje Evrope koje žele podržati sigurnosni dijalog i suradnju u Jugoistočnoj Evropi: Austrija, Danska, Češka Republika, Francuska, Njemačka, Mađarska, Italija, Nizozemska,

Norveška, Rusija, Slovenija, Švedska i Velika Britanija. Promatrači su sve ostale zemlje, institucije ili organizacije, koje na različite načine sudjeluju u aktivnostima RACVIAC-a. To su Kanada, Poljska, Slovačka, Španjolska, Ukrajina i SAD. Pored ovih zemalja, Latvija i Švicarska su pokazale interes za rad Centra. Centar je smješten u Zagrebu (www.racviac.org, pristupljeno 09.10.2020. godine).

Misija RACVIAC-a je poticanje dijaloga i suradnje na sigurnosnim pitanjima u jugoistočnoj Europi kroz partnerstvo između zemalja regije i njihovih međunarodnih partnera. Strateški ciljevi RACVIAC-a su:

- (1) poboljšati uspostavljenu cjelokupnu suradnju i sigurnost u regiji;
- (2) kapitalizirati dosadašnji napredak i postignuća;
- (3) osigurati Centru dovoljne kapacitete, fleksibilnost i vjerodostojnost u rješavanju sigurnosnih prijetnji;
- (4) promovirati reformu sektora sigurnosti i regionalnu suradnju;
- (5) jačati povjerenje i razvijati se kao regionalni forum za suradnju i dijalog, posebno o ugovorima i sporazumima o kontroli naoružanja;
- (6) unaprijediti regionalne europske i euroatlantske procese integracije;
- (7) promovirati zajedničku europsku sigurnosnu i obrambenu politiku i njezin odnos prema NATO-ovom strateškom konceptu;
- (8) ostvariti suradnju sa organizacijama, institucijama i inicijativama jugoistočne Europe, te širiti mrežu suradnje RACVIAC-a na međunarodnoj razini;
- (9) povećati svijest o Organizaciji i njezinim aktivnostima u regiji i promovirati članstvo u Organizaciji;
- (10) institucionalizirati RACVIAC kao regionalnu organizaciju;
- (11) poboljšati razvoj strategija nacionalne sigurnosti poticanjem regionalne sigurnosne suradnje i učinkovite interakcije radi održivog suzbijanja novih sigurnosnih izazova (www.racviac.org, pristupljeno 09. 10. 2020. godine).

4. CENTAR ZA KONTROLU STRELJAČKOG I LAKOG ORUŽJA U JUGOISTOČNOJ I ISTOČNOJ EVROPI

Centar za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (eng. The South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons, eng. skrać. SEESAC) je regionalna organizacija koju su osnovali Razvojni program Ujedinjenih naroda i Regionalno vijeće za suradnju (ranije Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu) 2002. godine. Sjedište Centra je u Beogradu. Dostupnost, nagomilavanje i nekontroliran tok streljačkog i lakog oružja su postale ozbiljne prijetnje za mir, stabilnost i pomirenje u jugoistočnoj i istočnoj Evropi što je i odredilo mandat SEESAC-a - da podržava rad i jačanje kapaciteta međunarodnih i domaćih aktera u kontroli, neproliferaciji i zloupotrebi streljačkog i lakog oružja, te tako doprinese regionalnoj stabilnosti, sigurnosti i razvoju. Rad SEESAC-a usmjerava Regionalna grupa za upravljanje koja je sastavljena od predstavnika vlada zainteresiranih država, Regionalnog vijeća za suradnju, UNDP-a i promatrača kao što su EU, NATO, OSCE i civilno društvo (www.seesac.org, pristupljeno 09.10.2020. godine).

Područja djelovanja Centra za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi su:

- (1) jačanje regionalne suradnje, razmjene znanja i razmjene informacija;
- (2) unaprjeđenje kapaciteta za fizičku sigurnost i upravljanje zalihama streljačkog i lakog oružja kroz nadogradnju sigurnosne infrastrukture, smanjenje viškova streljačkog i lakog oružja i obuku;
- (3) jačanje kapaciteta za obilježavanje, praćenje i vođenje evidencije o oružju;
- (4) borba protiv nezakonitog posjedovanja i zlouporabe vatrenog oružja kroz potporu kampanjama za podizanje svijesti i prikupljanje oružja (www.seesac.org, pristupljeno 09.10.2020. godine).

Regionalne aktivnosti Centra su usmjerene prema jačanju svijesti kod vlada i civilnog društva o problemu streljačkog oružja, u formuliranju državnih strategija za kontrolu streljačkog i lakog oružja i usklađivanje aktivnosti na rješavanju problema streljačkog i lakog oružja u regiji sa drugim međunarodnim i regionalnim organizacijama.

5. REGIONALNI PRISTUP SMANJENJU ZALIHA NAORUŽANJA

Regionalni pristup smanjenju zaliha naoružanja (eng. Regional Approach for Stockpile Destruction, skrać. RASR) su inicirale Sjedinjene Američke Države 2009. godine. Namjera je bila da se zemlje jugoistočne Europe potaknu na koordiniranu i efikasnu akciju usmjerenu na rješavanje problema zastarjelih viškova konvencionalnog naoružanja i streljiva. Ovi viškovi oružja i streljiva mogu prouzročiti niz opasnosti među kojima su najozbiljnije nezakonita proliferacija oružja i neočekivane eksplozije čije posljedice mogu dostići razinu humanitarne katastrofe. Pored toga, viškovi oružja i streljiva imaju potencijal da destabiliziraju pojedine države, pa i prostor jugoistočne Europe u cjelini. U radu ove inicijative sudjeluju: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Rumunjska, Srbija i Slovenija, te Kosovo kao promatrač. Partneri Regionalnog pristupa za smanjenje zaliha naoružanja su:

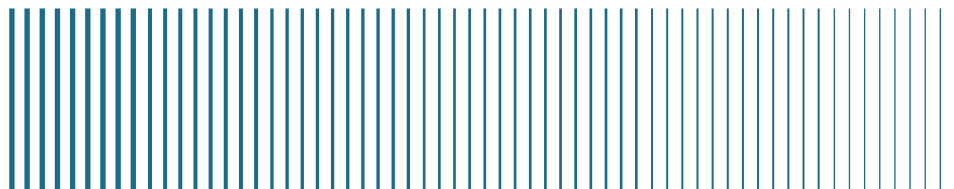
- (1) Ured u Vladi SAD za uklanjanje i smanjenje naoružanja (The U.S. Department of State's Office of Weapons Removal and Abatement (PM/WRA) koji se bavi sprječavanjem nezakonite proliferacije konvencionalnog oružja, uništavanjem zaliha streljiva, te uklanjanjem i uništavanjem mina i drugih eksplozivnih ostataka iz rata koji predstavljaju opasnost nakon završetka rata (www.state.gov/t/pm/wra/, pristupljeno 15.12.2019. godine);
- (2) Agencija u Vladi SAD koja je zadužena za sprečavanje naoružanja za masovno uništenje (The U.S. Defense Threat Reduction Agency (DTRA) (www.dtra.mil/, pristupljeno 15.12.2019. godine);

- (3) ITF Enhancing Human Security je međunarodna fondacija sa sjedištem u Sloveniji koja se bavi financiranjem razminiranja i pomoći žrtvama mina, ali i drugim problemima ljudske sigurnosti (www.itf-fund.si/, pristupljeno 15.12.2019. godine);
- (4) Agencija NATO za logističku podršku (NATO Support and Procurement Agency – NSPA) (www.nspa.nato.int, pristupljeno 15.12.2019. godine);
- (5) Organizacija za europsku sigurnost i suradnju;
- (6) Centar za sigurnosnu suradnju (Center for Security Cooperation - RACVIAC) čije je sjedište u Zagrebu, a svojim djelovanjem obuhvaća područje jugoistočne Europe;
- (7) Centar za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Europi (The South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons - SEESAC) sa sjedištem u Beogradu;
- (8) The Small Arms Survey (SAS) je istraživački projekat instituta Graduate Institute of International and Development Studies u Ženevi (www.smallarmssurvey.org/, pristupljeno 09.10.2020. godine);
- (9) Swiss Implementation and Verification Unit (www.vtg.admin.ch/en/armed-forces.html, pristupljeno 09.10.2020. godine).

Regionalni pristup smanjenju zaliha naoružanja ima sljedeće prioritete i zadatke u koordinaciji svih aktera koji se bave smanjivanjem konvencionalnog oružja. Oni obuhvaćaju sljedeća područja:

- (1) Nacionalna i regionalna politika: (a) utvrđivanje pitanja uništenja konvencionalnog naoružanja u nadležnosti visokih konferencija ministara odbrane i načelnika glavnih stožera u regiji; (b) ponovno osnaživanje Plana za regionalnu implementaciju u jugoistočnoj Evropi; (c) organizacija regionalnog summita u vezi sa ovim pitanjem.
- (2) Infrastruktura: (a) izgradnja i unaprjeđenje kapaciteta; (b) identificiranje kapaciteta koji mogu da posluže kao regionalni centri; (c) poboljšanje

- održavanja objekata i kadrovskog sustava; (d) provođenje dodatnih aktivnosti za smanjenje zaliha naoružanja, posebno popularnih aktivnosti koje će stvoriti političku volju za dalje uništenje konvencionalnog naoružanja, fizičku sigurnost i upravljanje zalihama; (e) izrada studija kojima se utvrđuje gdje i koja sredstva mogu da se uštede zajedničkim naporima; (f) izrada studije o nacionalnim kapacitetima i procedurama tipičnim za regiju i o načinu na koji oni mogu da se konsolidiraju i postanu ekonomičniji.
- (3) Obuka, obrazovanje i izgradnja kapaciteta: (a) razvoj zajedničkog nastavnog plana obuke i kapaciteta; (b) uključivanje fizičke sigurnosti i upravljanje zalihama, kao i uništenje konvencionalnog naoružanja u teme stručnih sastanaka; (c) ustanovljavanje neformalnih radnih grupa u oblastima tehnike, upravljanja i politike; (d) obrazovanje kreatora zakona i kreatora politika o opasnostima.
- (4) Razmjena informacija i primjera najbolje prakse: (a) prevođenje svih dokumenata u vezi sa primjerima najbolje prakse i dokumenata na službene jezike zemalja; (b) uspostavljanje arhive za dokumenta u vezi sa primjerima najbolje prakse, naučenim lekcijama i sličnim temama; (c) osnivanje neformalne grupe vladinih eksperata; (d) suradnja sa organizacijom SEESAC na održavanju ažurne baze podataka osoba za kontakt.
- (5) Standardizacija: (a) provođenje sveobuhvatne studije o tome koje komponente nacionalnih zaliha naoružanja treba da budu klasificirane prema standardima Ujedinjenih nacija (www.rasrinitiative.org, pristupljeno 15.12.2019. godine).

J. LITERATURA

1. Åkerblom Gustav (2008) Depleted Uranium - Experience of the United Nations Environmental Programme Missions. American Institute of Physics.
2. Anđelić Tomislav (2003) Decontamination of Cape Arza in Montenegro from depleted uranium organized and performed by Center for Eco-toxicological Researches of Montenegro. Podgorica: Center for Eco-toxicological Researches.
3. Aydon, Ciril (2012) Povijest čovječanstva. Zagreb: Znanje.
4. Bajrić, Šerif i Balić, Amela (2011) Report on Cluster Munition Remnants in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: Norwegian People's Aid.
5. Beck, Uirilch (2011) Svetsko rizično društvo. U potrazi za izgubljenom sigurnošću. Novi Sad: Akademska knjiga.
6. Berdan, Izet (2003) Konflikti. Čovjek za i protiv čovjeka. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
7. Beridan, Izet (2008) Politika i sigurnost. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
8. Beridan, Izet, Tomić, Ivo M. i Kreso, Muharem (2001) Leksikon sigurnosti. Sarajevo: „DES“.
9. Bilandžić, Mirko (2010) Sjeme zla. Elementi sociologije terorizma. Zagreb: Plejada/Synopsis.
10. Bilandžić, Mirko (2010) Sjeme zla. Elementi sociologije terorizma. Zagreb: Plejada/Synopsis.
11. Blix, Hans i dr. (2006) Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological, and Chemical Arms. Stockholm: Weapons of Mass Destruction Commission.
12. Borrie, John i Randin, Vanessa Martin (2006) Thinking Outside the Box in Multilateral Disarmament and Arms Control Negotiations. Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research.

13. Bostrom, Nick i Ćirković, Milan M. ur. (2012) Rizici globalnih katastrofa. Smederevo: Heliks.
14. Brzezinski, Zbigniew (2001) Velika šahovska tabla. Banja Luka/ Podgorica: CID.
15. Brzezinski, Zbigniew (2001) Veliki promašaj. Rođenje i kraj komunizma u XX vijeku. Podgorica. Vizart.
16. Burger Mario (2012) The risks of depleted uranium contamination in post-conflict countries: Findings and lessons learned from UNEP field assessments
17. Busek, Erhard i Kühne, Björn (2010) Eight years of the Stability Pact for South Eastern Europe – From Stabilisation to Integration, www.stabilitypact.org, pristupljeno 25.07.2020. godine)
18. Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Europi (2006) RMDS/G 02.10 (Guideline) Glossary of SALW terms and abbreviations. Beograd: SEESAC
19. Centar za kontrolu streljačkog i lakog oružja u jugoistočnoj i istočnoj Europi (2010) SALW u jugoistočnoj Evropi. Priručnik za članove parlamenta. Beograd: SEESAC
20. Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
21. Convention on Cluster Munitions, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
22. Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
23. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
24. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.

25. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
26. Council of Ministers of BiH (2008) Report on the Consequences of Use of Weapons and Ammunition Containing Depleted Uranium. Sarajevo. Council of Ministers.
27. Cullen Dave (2010) A Question of Responsibility: The legacy of depleted uranium use in the Balkans. ICBUW.
28. Ćurak, Nerzuk (2002) Geopolitika kao sudbina. Slučaj Bosna. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
29. Degan, Vladimir-Đuro: Međunarodno pravo i međunarodna sigurnost. Pravni domašaj helsinškog Završnog akta, Sarajevo, 1982.
30. Dimitrijević, Vojin i dr. (2005) Osnovi međunarodnog javnog prava. Beograd: Centar za ljudska prava.
31. Dulić, Dragana (2008) Mirovne i Humanitarne operacije. Beograd: Univerzitet u Beogradu
32. Duraković Asaf (1999) Medical Effects of Internal Contamination with Uranium, Croatian Medical Journal, Vol.40, No1, March 1999.
33. European Commission (2013) Progress Report on Bosnia and Herzegovina in 2013. (Commission Staff Working Document) Favour with the Commission Communication to the European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2013-2014.
34. European External Action Service (2016) Zajednička vizija, zajedničko djelovanje: jača Europa. Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku (hrvatski prijevod, https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy/17304/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en, pristupljeno 13.04.2020. godine).
35. Fischer, David (1997) History of the International Atomic Energy Agency : the first forty years. Beč: IAEA.

36. GICHD (2014) A Guide to Mine Action. Geneva: Geneva International Centre for Humanitarian Demining.
37. Gillis, Melissa (2009) Disarmament – A Basic Guide. New York: UN Department for Disarmament Affairs.
38. Gligorijević, Srđan i Petrović, Đorđe (2007) Vodič kroz partnerstvo za mir. Beograd: International and Security Affairs Centre.
39. Heidelberg Institute for International Conflict Research. 2015., 2016., 2017., 2018. i 2019. Conflict Barometer. Heidelberg: HIIK.
40. Haynes, Jeff (2002) Politics in the developing world: a concise introduction. Oxford: Blackwell Publishing.
41. Hill, Stephen M. (2005) United Nations Disarmament Processes in Intra-State Conflict. New York. Palgrave.
42. Human Rights Watch (2012) Report of the Humanitarian Disarmament Campaigns Summit held in New York on 20-21 October 2012
43. Human Rights Watch (2012) Working together to advance humanitarian disarmament. Humanitarian Disarmament Campaigns Summit. New York 20-21 October 2012. Communiqué.
44. Humanitarian Disarmament Campaigns Summit (2012) Statement (www.4disarmament.org, pristupljeno 20.07.2020. godine).
45. International Campaign to Ban Landmines (2005) Nairobi Summit in a Mine-Free World, Report on Activities. Geneva: ICBL.
46. IPPNW (German affiliate of the International Physicians for the Prevention of Nuclear War/Physicians for Social Responsibility) (2014) Uranium weapons – Radioactive Penetrators
47. ITN (2001) Final Report of the Portuguese Scientific Mission to Kosovo and to Bosnia-Herzegovina for assessment of radioactive contamination and of the radiological risk due to the use of depleted uranium ammunitions. Departamento de Protecção Radiológica e Segurança Nuclear, Instituto Tecnológico e Nuclear.

48. Katona, Peter, Intriligator, Michael D. i Sullivan, John P. (2006) *Countering terrorism and WMD. Creating a global counter-terrorism network.*
49. Kegley, Charles W i Wittkopf, Eugene R.(2006) *Svetska politika. Trend i transformacija.* Beograd: Diplomatska akademija.
50. Klaić Bratoljub (1990) *Rječnik stranih riječi.* Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
51. Kurtz, Lester i dr. (1999) *Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict, 1st Edition.* London, New York: Academic Press.
52. Lisica, Darvin i Bajrić, Šerif (2009) *Report on the impact of unexploded cluster submunitions in Serbia:* Beograd: Norwegian People's Aid
53. Lisica, Darvin (2006a) *Zaštita od zaostalih mina i neeksploziranih ubojnih sredstava i planiranje protuminskih akcija u Bosni i Hercegovini.* Magistarski rad. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
54. Lisica, Darvin (2006b) *Upravljanje rizicima u planiranju protuminskih akcija.* Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH-International Trust Fund.
55. Lisica, Darvin (2011a) *Sigurnosni rizici i temeljne društvene vrijednosti u Bosni i Hercegovini. Knjiga 1. Temeljne društvene vrijednosti.* Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
56. Lisica, Darvin (2011b) *Sigurnosni rizici i temeljne društvene vrijednosti u Bosni i Hercegovini. Knjiga 2. Sigurnosni rizici.* Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
57. Lisica, Darvin i Mijajlović, Veselin (2013) *Cluster Munition Remnants in Montenegro: Non-technical Survey of Contamination and Impact.* Podgorica: Regional Centre for Underwater Demining and Norwegian People's Aid.
58. Lisica, Darvin i Peršić, Goran (2015) *Cluster Munition remnants in Northern Kosovo: Non-technical Survey of Contamination and Impact.* Sarajevo: Norwegian People's Aid.
59. Malešević, Siniša (2011) *Sociologija rata i nasilja.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

60. Međunarodna agencija za atomsku energiju (2012) IAEA Medium Term Strategies, www.iaea.org/, pristupljeno 26.08.2020. godine).
61. Međunarodna agencija za atomsku energiju (2014) Features: Depleted Uranium. Beč: IAEA.
62. Miller, David ur. (2003a) Blackwellowa enciklopedija političke misli A-LJ. Zagreb: Demetra.
63. Miller, David ur. (2003b) Blackwellowa enciklopedija političke misli M-Z. Zagreb: Demetra.
64. Mimica, Aljoša i Bogdanović, Marija ur., (2007) Sociološki rečnik. Beograd: Zavod za udžbenike.
65. Ministry of Foreign Trade and Economic Relations of Bosnia and Herzegovina (2012) State of the Environment of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: Ministry of Foreign Trade and Economic Relations.
66. NATO (2006) NATO priručnik. Brussels: Public Diplomacy Division NATO.
67. NATO (2009) NATO's Comprehensive, Strategic-Level Policy for Preventing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction (WMD) and Defending against Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) Threats. Izvor: <http://www.nato.int>
68. NATO (2010) Strateški koncept za obranu i sigurnost članica Sjeveroatlantskog saveza. Prijevod: © 2010 OPSA-NAPO, "Euroatlantski tjednik", broj 101, godina 3., (ISSN 1847-8247), izdavača Organizacije za promicanje sjeverno-atlantskih integracija (OPSA). <http://mod.gov.ba/files/file/strateski%20koncept%20za%20odbranu%20i%20sigurnost%20Lisabon.pdf>
69. NATO (2019) NATO Encyclopedia 2019. Brussels: NATO Public Diplomacy Division NATO Headquarters.
70. Noris, Robert S. i. Kristensen Hans M. (2010) Global nuclear weapons inventories, 1945–2010. Bulletin of the Atomic Scientists, July-August 2010, www.thebulletin.org
71. OESS (1999) Charter for European Security. Istanbul: OSCE.

72. OESS (2000) OSCE Document on Small Arms and Light Weapons. Beč: Forum for Security Cooperation, <http://www.osce.org/fsc/20783>, pristupljeno 05.12.2014.
73. OESS (2003) OESS Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. Vienna: OSCE
74. OESS (2007) OSCE Handbook. Vienna: OSCE Press and Public Information Section.
75. Pattman, Robert G. (2006) Globalization and Conflict. National Security in a „New“ Strategic Era. London and New York: Routledge.
76. Pavićević i dr. (2003) Aspekti globalizacije. Beograd: Beogradska otvorena škola i Dosije.
77. Pejanović, Mirko (2005) Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu. Sarajevo: TKD Šahinpašić.
78. Popović, Momčilo i Četniković, Miloš (1973) Englesko-srpskohrvatski vojni rečnik. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
79. Primakov, Jevgenij (2010) Svet bez Rusije? - čemu vodi politička kratkovidost. Beograd: JP Službeni glasnik
80. Rawls, John (2003) Pravo naroda. Beograd: Alexandria Press.
81. Redakcija VE (1971, 1972, 1972, 1973, 1975) Vojna enciklopedija. Knjige 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 10. Beograd: Redakcija Vojne Enciklopedije.
82. Report of the Commission to Assess the Organization of the Federal Government to Combat the Proliferation of Weapons of Mass Destruction (1999) Combating Proliferation of Weapons of Mass Destruction.
83. Sali, Sevima i Terzić, Zlatan (1996) Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima. Instrumenti Ustava Federacije BiH. Sarajevo.
84. Samuels, Richard J. ur. (2006) Encyclopedia of United States national security. Thousand Oaks: Sage Publications.
85. Službeni list RBiH (1996) Dejtonski mirovni sporazum. Sarajevo: JPNIO Službeni list.

86. Staples, Steven (2000) The Relationship Between Globalization and Militarism. *Social Justice*, Vol. 27, No. 4 (82), Neoliberalism, Militarism, And Armed Conflict (Winter 2000), pp. 18-22. *Social Justice/Global Options*.
87. Statute of the International Atomic Energy Agency, www.iaea.org/About/statute_text.html;
88. Stockholm International Peace Research Institute (2018) SIPRI Yearbook 2018. Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: University Press.
89. Svjetska zdravstvena organizacija (1998) Guidelines for drinking water quality. 2nd edition. Addendum to volume 2: Health criteria and other supporting information. Geneva: World Health Organization.
90. Svjetska zdravstvena organizacija (2001) Depleted Uranium: Sources, Exposure, and Health Effects. WHO/SDE/PHE/01.1. Geneva: World Health Organization.
91. The Engineering Institute of Engineer Corps (1999) Postwar Mine Clearance, Book 1 and Book 2. Nanjing: University of Science and Engineering PLA.
92. Toal, Gerard (2001) Oprečne sile u svijetu globalnih opasnosti. Članak, prijevod Tomislava Piska. *Hrvatska revija* 2. Izvor: www.matica.hr/hr/323/oprecne-supersile-u-svijetu-globalnih-opasnosti-20890/, pristupljeno 18.06.2020. godine.
93. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, <http://www.osce.org/jcg>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
94. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, <http://disarmament.un.org/treaties/>, pristupljeno 17.07.2020. godine.
95. Tulliu, Steve i Schmalberger, Thomas (2003) Coming to Terms with Security: A Lexicon for Arms Control, Disarmament and Confidence-Building. Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research.
96. Ujedinjeni narodi (1945) Povelja Ujedinjenih naroda. New York: UN.
97. Ujedinjeni narodi (2000) Milenijska deklaracija Opće skupštine Ujedinjenih naroda (<https://undocs.org/A/RES/55/2>, pristupljeno 21.08.2020. godine).

98. Ujedinjeni narodi (2001) Depleted uranium in Kosovo: Post-conflict environmental assessment. Geneva: United Nations Environment Programme.
99. Ujedinjeni narodi (2002) Depleted uranium in Serbia and Montenegro: Post-conflict environmental assessment in the Federal Republic of Yugoslavia. Geneva: United Nations Environment Programme.
100. Ujedinjeni narodi (2003) Depleted Uranium in Bosnia and Herzegovina Post-Conflict Environmental Assessment. Geneva United Nations Environment Programme.
101. Ujedinjeni narodi (2004) United Nations Conventions Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto.
102. Ujedinjeni narodi (2005) International Instrument to Enable States to Identify and Trace, in a Timely and Reliable Manner, Illicit Small Arms and Light Weapons, www.unodc.org/documents/organized-crime/Firearms/ITI.pdf, pristupljeno 03.08.2020.
103. Ujedinjeni narodi (2006) Disarmament, demobilization and reintegration: Secretary-General Report, A/60/705. New York: UN General Assembly.
104. Ujedinjeni narodi (2006) Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS). New York: UN.
105. US Joint Chiefs of Staff (2001) The Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Washington: Joint Chiefs of Staff.
106. US Joint Chiefs of Staff (2006) National Military Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction. Washington: Chairman of the Joint Chiefs of Staff.
107. US Naval EOD Technology Division (2005) The Afghanistan Ordnance Identification Guide. US Naval EOD Technology Division: Indian Head, Maryland
108. Vidić Alfred, Zorana Ilić i Ljudmila Benedik (2013) Recent measurements of ²³⁴U/²³⁸U isotope ratio in spring waters from the Hadzici area. Journal of Environmental Radioactivity 120 (2013) 6-13.

109. Vojno-izdavački zavod (1981) Vojni leksikon. Beograd: VIZ.
110. Volger, Helmut (2010) A Concise Encyclopedia of the United Nations. Leiden, Boston: Koninklijke Brill NV.
111. Williams, Paul D. ur. (2012) Uvod u studije bezbednosti. Beograd: JP službeni glasnik.
112. Wilson, Ward (2013) Five Myths About Nuclear Weapons. New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing.
113. Zečević Berko, Jasmin Terzić, Alan Čatović, Sabina Serdarević-Kadić (2010) Dispersion of PGU-14 ammunition during air strikes by combat aircrafts A-10 near urban areas, Sarajevo: University of Sarajevo, Mechanical Engineering Faculty.
114. Zovko Emira, Pujic Zdravko (2003) Radioaktivnost u prirodi – Uran i osiromašeni uran. Sarajevo: Prirodno-matematički fakultet.
115. Žunec Ozren (1997) Planet mina. Zagreb: Strata istraživanja

Korišteni izvori sa Internet stranica:

1. Arms Control Association (www.armscontrol.org).
2. Atlantska inicijativa (<http://atlantskainicijativa.org>).
3. Bon International Center for Conversion - BICC (www.bicc.de).
4. Centar za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini (www.bhmac.org).
5. Cluster Munition Coalition (www.stopclustermunitions.org).
6. Disarmament Treaties Data Base (<http://disarmament.un.org/treaties/>).
7. Encyclopedia Britannica (www.britannica.com).
8. EU Disarmament (https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/427/disarmament-non-proliferation-and-arms-export-control_en).
9. Heidelberg Institute for International Conflict Research (<https://hiik.de>).
10. IATG. International Ammunition Technical Guidelines (www.un.org/disarmament/convarms/ammunition/iatg/).
11. IDDR. Integrated Disarmament, Demobilisation and Reintegration Standards (www.unddr.org/the-iddrs/).
12. International Campaign to Ban Landmines (www.icbl.org).

13. International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (www.icanw.org).
14. International Mine Action Standards (www.mineactionstandards.org)
15. ITF Enhancing Human Security (www.itf-fund.si).
16. James Martin Center for Nonproliferation Studies (<https://nonproliferation.org>).
17. Landmine&Cluster Monitor (www.the-monitor.org).
18. Međunarodna agencija za atomsku energiju (www.iaea.org).
19. Ministarstvo obrane Bosne i Hercegovine (www.mod.gov.ba).
20. NATO (www.nato.int).
21. Norwegian People's Aid (www.npaid.org).
22. Omniatlas (<https://omniatlas.com/maps/>)
23. Refword. UNHCR site (www.refworld.org).
24. SEESAC - The South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (www.seesac.org/).
25. SIPRI Arms Transfers Database. Stockholm International Peace Research Institute (www.sipri.org/databases/armstransfers).
26. Swiss Armed Forces (www.vtg.admin.ch/en/armed-forces.html).
27. The Hague Peace Project (www.haguepeace.org).
28. The Small Arms Survey – SAS (www.smallarmssurvey.org).
29. The U.S. Defense Threat Reduction Agency -DTRA (www.dtra.mil).
30. The U.S. Department of State's Office of Weapons Removal and Abatement - PM/WRA (www.state.gov/t/pm/wra/).
31. UNDP Bosna i Hercegovina (www.undp.ba)
32. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (www.ohchr.org).
33. United Nations (www.un.org).
34. United Nations Department for Disarmament Affairs (<http://disarmament.un.org>).
35. United Nations Environment Programme (<https://www.unep.org/>)
36. United Nations Library & Archives at Geneva (<https://libraryresources.unog.ch/>).
37. UNOG. United Nations Office at Geneva (www.unog.ch).
38. Vijeće za regionalnu suradnju (www.rcc.int).

K. PRILOZI

1. Pregled značajnijih pojmova o proliferaciji i razoružanju

POJAM	DEFINICIJE
Biološko oružje	Biološko oružje obuhvaća naročite vrste živih bića ili njihovih produkata, namijenjenih za namjerno izazivanje masovnih zaraznih oboljenja ljudi, životinja ili biljaka.
Detant	Detant (fr. détente) predstavlja nastojanje za smanjenje zategnutosti između suprotstavljenih strana kako bi se umanjila mogućnost izbijanja rata (Kegley i Wittkopf, 2006: 200)
Eksplodivni ostaci rata	Neeksplozivna ubojna sredstva i napuštena eksplozivna ubojna sredstva zajedno (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p5 , pristupljeno 14.09.2020. godine).
Globalni jug	Sve češće se koristi kao zamjena termin za zemlje Trećeg svijeta pod kojim se podrazumijevaju zemlje u razvoju Afrike, Azije, Kariba i Latinske Amerike. Njime se označavaju slabije razvijene zemlje koje su uglavnom locirane na južnoj hemisferi (Kegley i Wittkopf, 2006:295).
Hladni rat	Razdoblje između 1949. i 1991. godine koje je karakteriziralo suparništvo između Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) i njihovih vojnih saveza Sjevernoatlantskog pakta i Varšavskog Ugovora čiji je cilj bio ograničavanje protivnikove ekspanzije i osvajanje prevlasti u svijetu (Kegley i Wittkopf, 2006: 191)
Kontraproliferacija	Kontraproliferacija podrazumijeva aktivnosti na otkrivanju, nadgledanju, pripremanju i provođenju kontraproliferacijskih vojnih operacija koje se poduzimaju radi onemogućavanja upotrebe oružja posebno „upotrebe oružja za masovno uništenje protiv Sjedinjenih Američkih Država, njezinih vojnih snaga, prijatelja ili saveznika“ (US Joint Chiefs of Staff, 2001: 132, 382). Kontraproliferacijska politika je usmjerena prema uvjeravanju ili primoravanju država da prekinu svoje programe naoružavanja, čak i uz upotrebu sile, ukoliko se to pokaže potrebnim. Najekstremniji oblik kontraproliferacijske politike je rat koji rezultira prisilnim razoružanjem.
Kasetno streljivo	Konvencionalno streljivo (municija) koje sadrži i rasipa eksplozivno podstreljivo čija pojedinačna težina ne prelazi 20 kg. Eksplozivno podstreljivo je obično u obliku bombica koje se raspršuju ili ispuštaju iz dispenzora – spremnika koji je projektiran upravo za tu namjenu. Kasetno streljivo obuhvaća kasetne bombe, kasetne rakete i kasetna artiljerijska zrna, koja su nosači dispenzora za rasipanje kasetnog podstreljiva (www.bhmac.org , pristupljeno 15.07.2020. godine).
Kemijsko oružje	To su materije koje u dodiru sa živim organizmom izazivaju smrtonosna ili oštećenja koja privremeno ili trajno onesposobljavaju ljude za određenu aktivnost. Kemijsko oružje u širem smislu podrazumijeva bojne otrove, dimne materijale i zapaljiva sredstva sa odgovarajućim sredstvima za njihovu upotrebu.

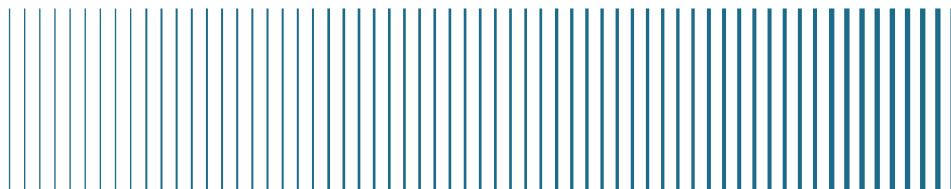
POJAM	DEFINICIJE
Lako oružje	Oružje koje je namijenjeno za upotrebu od strane dvije ili tri osobe koje mu služe kao posada, a u određenim slučajevima ga može posluživati jedna osoba. Laka oružja su: teški mitraljezi, ručni bacači, prenosiva protuavionska oruđa, bestrajni topovi, prenosivi lanseri sa protutenkovskim projektilima, prenosivi lanseri sa protuavionskim raketama, te minobacači kalibra manjeg od 100 mm.
Ljudska (humana) sigurnost	Ljudska sigurnost predstavlja koncept sigurnosti koji se bavi zaštitom i pridržavanjem blagostanja pojedinaca, za razliku od nacionalne sigurnosti koja na prvo mjesto stavlja interese države (Kegley i Wittkopf, 2002: 665). Ljudska sigurnost širi koncept sigurnosti sa sigurnosti nacija na sigurnost pojedinaca, društvenih grupa i međunarodnog sustava. To je koncept gdje sigurnost građana određuje sigurnost države. Upravo su sigurnosne studije usmjerile svoja istraživanja na razvoj ljudske sigurnosti gdje dominiraju prijetnje koje ugrožavaju civilno društvo, gospodarstvo i demokraciju (Bilandžić, 2010: 49).
Kopnene mine	Svako streljivo (munjica) postavljeno ispod, na ili u blizini tla ili neke druge površine, konstruirano tako da eksplodira uslijed nazočnosti, blizine ili dodira sa ljudima ili vozilima (Lisica, 2006: 42).
Napuštena eksplozivna ubojna sredstva	Eksplozivna ubojna sredstva koja se nisu koristila tijekom oružanog konflikta, te su ostavljena ili odbačena i nisu više pod kontrolom učesnika oružanog konflikta. Napuštena eksplozivna ubojna sredstva mogu ali ne moraju biti inicirana, opremljena upaljačem, armirana ili na drugi način pripremljena za uporabu“ (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p5 , pristupljeno 14.09.2020. godine).
Neeksplozirana ubojna sredstva	Eksplozivna ubojna sredstva koja su inicirana, opremljena upaljačem, armirana ili su na neki drugi način pripremljena za djelovanje i upotrijebljena u oružanom konfliktu. Mogla su biti ispaljena, izbačena ili lansirana i trebala su eksplodirati, ali nisu“ (http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p5 , pristupljeno 14.09.2020. godine).
Neproliferacija	Smanjenje ili sprječavanje širenja oružja se naziva neproliferacija. Odnosi se na multilateralne aktivnosti diplomatskog karaktera, radi sprječavanja proliferacije bilo nekonvencionalnog ili konvencionalnog oružja. Ove aktivnosti obuhvaćaju mjere „odvratanja ili otežavanja pristupa ili distribucije osjetljivim tehnologijama, materijalima ili znanjima“ (US Joint Chiefs of Staff, 2001: 132, 382).
Neuspješne države	Neuspješne ili propale države su države koje su izgubile povjerenje svojih građana i suočavaju se sa anarhijom i revolucijom (Kegley i Wittkopf, 2006:836).
Nuklearno oružje	Nuklearno oružje su projektili i bombe napunjeni nuklearnim eksplozivom koji oslobađa neusporedivo veću snagu od klasičnog eksploziva. Nuklearni eksplozivi su tvari koje oslobađaju velike količine nuklearne energije tijekom nuklearne lančane reakcije. U zavisnosti od vrste nuklearne reakcije tijekom koje se oslobađa energija, nuklearni eksplozivi mogu biti fizijski i fuzijski eksplozivi.

POJAM	DEFINICIJE
Odmetnute države	Odmetnute države su one države koje ne poštuju norme međunarodnog prava. Rawls smatra da su države izvan zakona agresivne i opasne, te da je preduvjet međunarodne sigurnosti njihovo mijenjanje, pa čak i uz upotrebu sile. On smatra da se takve države ne mogu tolerirati. (Rawls, 2003: 108)
Oružje	Sva sredstva koja su namijenjena za vođenje oružane borbe. U užem značenju to je samo streljačko oružje u rukama jedne osobe, dok se sredstva koja opslužuje više osoba nazivaju oruđa. U širem značenju, pojam oružja obuhvaća: (1) skup istovrsnih ili različitih oružja i oruđa; (2) nosače oružja, kao što su: brodovi, avioni, tenkovi, rakete i vozila; (3) eksplozivna sredstva i streljivo; (4) propagandne, ekonomske i druge nevojne mjere kojima se slabi protivnikova moć (Redakcija VE 6, 1973: 454).
Oružje za masovno uništenje	Čine ga nuklearno, kemijsko i biološko oružje. To je, „...oružje koje svojim djelovanjem može proizvesti masovne gubitke, masovno uništavanje ljudi, materijalnih dobara, životinjskog i biljnog svijeta, nekonvencionalno, neuobičajeno oružje, u odnosu na oružje koje se koristi u suvremenim ratovima (konvencionalno – uobičajeno“ (Beridan i dr., 2001: 263).
Politika razoružanja	Politika razoružanja je dio međunarodne politike i predstavlja djelatnost u kojoj države, međunarodne organizacije, nevladine organizacije i drugi akteri putem procesa dogovaranja i posredovanja usklađuju različite interese radi stvaranja i jačanja zajedničkih mehanizama razoružanja, a u cilju osiguravanja i jačanja svjetskog mira i sigurnosti.
Prijetnja	<p>Prijetnje su, pored opasnosti i sigurnosnih izazova, izvori sigurnosnih rizika. Prijetnja se obično definira kao vjerojatnost protivnikovog napada u određenom vremenskom periodu. Potrebno je da se prijetnje odrede, što je više moguće, prostorno i vremenski sa što preciznijom vjerojatnosti dešavanja. Tendencija sigurnosnog sustava jeste da precizno definira izvore sigurnosnih rizika i mjere prema njima (Lisica, 2011b: 15-16).</p> <p>Panel na visokoj razini Ujedinjenih naroda o prijetnjama, izazovima i promjenama je definirao šest grupa prijetnji po međunarodnu sigurnost. To su: (1) ekonomske i socijalne prijetnje, uključujući siromaštvo, zarazne bolesti i degradaciju okoliša; (2) međudržavni konflikti; (3) unutarnji konflikti, uključujući građanske ratove, genocid i ostala zvjerstva (trgovina ženama i djecom radi seksualnog iskorištavanja, otmice radi uzimanja dijelova tijela i dr.); (4) proliferacija nuklearnog, kemijskog i biološkog oružja; (5) terorizam i (6) transnacionalni organizirani kriminal (Organizacija Ujedinjenih naroda, 2004: 2, prema: Lisica: 2011b: 15)).</p> <p>Pojmovna određenja opasnosti i prijetnji su slična, a njihove klasifikacije se u mnogim elementima preklapaju. U stručnoj literaturi, međunarodnim dokumentima i sigurnosnim studijama ovi pojmovi se često koriste kao sinonimi. Načelno, može se prihvatiti mišljenje da pojam opasnost uglavnom obuhvaća zdravstvene, okolišne, tehnološke i katastrofalne rizike, a pojam prijetnja se vezuje za sigurnosne rizike koji ugrožavaju nacionalnu ili međunarodnu sigurnost (Heng, 2006: 48, prema Lisica, 2011b: 16).</p>

POJAM	DEFINICIJE
Proliferacija	Proliferacija predstavlja širenje različitih vrsta konvencionalnog i nekonvencionalnog oružja na kopnu, moru, zraku i svemiru, praćeno utrkom u naoružavanju između država kojom one nastoje povećati svoje oružane kapacitete i doći u posjed novih oružja što rezultira prijetnjama koje ugrožavaju međunarodni mir i sigurnost.
Protuminske akcije (protuminsko djelovanje)	Obuhvaćaju sve one aktivnosti kojima se nastoje ublažiti socio-ekonomske i ekološke posljedice mina i neeksploziranog kasetnog podstreljiva i drugih eksplozivnih ostataka iz rata. U međunarodnim standardima za protuminske akcije se tome dodaje: "Protuminske akcije se ne bave samo deminiranjem, nego i ljudima i društvenom zajednicom, te posljedicama koje kontaminiranost kopnenim minama na njih ostavlja. Cilj protuminskih akcija je umanjiti rizik od kopnenih mina na razinu koja će omogućiti siguran život, u kojem kontaminacija minama neće predstavljati prepreku za razvoj gospodarstva, društva i zdravlja, te u kojem će se voditi računa o potrebama žrtava" (IMAS 04.10, www.mineactionstandards.org/en/standards/ , pristupljeno 21.09.2020. godine).
Ranjivost	<p>Pod ranjivošću se podrazumijevaju karakteristike osoba ili grupa u vezi s njihovom sposobnošću da predviđaju, izlaze na kraj, odupiru se ili oporavljaju od rizika ili potencijalnog rizika. Ranjivost predstavlja stanje u kojemu se nalazi određena ugrožena grupa i zavisi od niza čimbenika (društvenih, ekonomskih, kulturnih, geografskih, religijskih, percepcije rizika, komunikacije i prirode rizika). Međunarodna strategija za smanjenje katastrofa definira ranjivost kao uvjete određene fizičkim, društvenim, ekonomskim i okolišnim čimbenicima ili procesima koji povećavaju osjetljivost zajednice na utjecaj opasnosti (Organizacija ujedinjenih naroda, 2009a, prema Lisica 2011b: 19)).</p> <p>U terminologiji Ujedinjenih naroda za smanjenje rizika od katastrofa se daje proširena definicija ranjivosti koja obuhvaća sve karakteristike i okolnosti koje čine neku zajednicu, sustav ili imovinu osjetljivim na štetno djelovanje opasnosti. To može biti nedovoljna zaštita imovine, nedostatak javnog informiranja i svijesti o nekom problemu, nedovoljne mjere zaštite, nepriznavanje određenih rizika i dr. Ranjivost može biti povezana s interesima koji nisu povezani s izlaganjem određenoj opasnosti (Organizacija ujedinjenih naroda, 2009b: 30, prema: Lisica, 2011b: 19).</p> <p>Sva društva posjeduju određenu razinu ranjivosti kada su u pitanju prirodne, tehničke i društvene opasnosti. Pored ove „negativne“ dimenzije, ranjivost se može promatrati kao mjera uspješnosti u smanjenju rizika i njegovoga društveno-ekonomskog utjecaja, u slučajevima kada je moguće pratiti smanjivanje ranjivosti pomoću indikatora, u određenome vremenskom razdoblju (Lisica, 2011b: 19).</p>

POJAM	DEFINICIJE
Razoružanje	Razoružanje obuhvaća strukturu, funkcije i politiku razoružanja različitih aktera međunarodnog sustava sigurnosti (međunarodnih organizacija na čelu sa Ujedinjenim narodima, država, nevladinih organizacija i drugih aktera), međunarodne konvencije i druge ugovore iz područja neproliferacije i kontrole oružja, te mehanizme razoružanja usmjerene prema ograničavanju, smanjenju ili ukidanju vojnih snaga, radi sprječavanja nepotrebnih žrtva i patnji ljudi i smanjenja rizika od oružanih konflikata i rata. Mehanizme razoružanja čine mjere, postupci i aktivnosti političke, vojne, ekonomske, pravne i tehničko-tehnološke prirode (Beridan i dr., 2001: 330), uključujući upravljanje zalihama i uništavanje viškova oružja, prikupljanje, kontrolu, dokumentiranje i uklanjanje oružja, streljiva i drugog eksploziva tijekom oružanog konflikta ili nakon njega koje su zadržali demobilizirani borci ili je u nelegalnom posjedu civilnog stanovništva ili se radi o eksplozivnim sredstvima zaostalim nakon rata u područjima gdje se borbeno djelovalo.
Režim neproliferacije	Obuhvaća propise „koji zaustavljaju trku u naoružavanju tako da se oružje i tehnologija ne šire na države koje ih posjeduju“ (Kegley i Wittkopf, 2006: 668). Režim neproliferacije uključuje ugovore, strukturu međunarodnih organizacija i države koje su se obavezale na poštivanje takvih neproliferacijskih režima.
Sigurnosni izazov	<p>Sigurnosni izazov je suočavanje s prijetnjama i opasnostima, odnosno upravljanje neizvjesnostima, a u konačnici i sa rizicima. Sigurnosni izazovi su izvori sigurnosnih rizika zato što je izvjesno da posjeduju potencijal za proizvođenje štete, ali s neizvjesnom prognozom za razinu izloženosti nekoj opasnosti i vjerojatnost nastanka štete (Lisica, 2011b: 16-17).</p> <p>Dok su opasnosti i prijetnje vezane uz jasan opis vjerojatnosti nekog događanja, izazovi su u vezi s neizvjesnostima i nemogućnošću predviđanja. Sigurnosnim izazovima se obično označavaju neizvjesne sigurnosne prijetnje i opasnosti. Sigurnosni izazovi se ne mogu u potpunosti procijeniti niti se mogu predvidjeti sve potrebne mjere zaštite unutar sustava sigurnosti. Ignoriranje ovih nejasnih prijetnji može ojačati rizike. Istovremeno, prisutna je nesigurnost kako postupati s njima. To predstavlja izazov za proces odlučivanja, kada se zbog nedostatka informacija mogu javiti greške u identifikaciji sigurnosnih rizika, procjenama rizika, odabiru prioriteta i poduzimanju mjera. Izvor rizika može biti u izazovu upravljanja, lošem predviđanju, pogrešnim odlukama, pogrešno postavljenoj organizaciji sustava sigurnosti i dr.</p>
Sigurnosni rizik	<p>Rizici mogu biti prirodnog porijekla ili mogu nastati ljudskim djelovanjem. Razlikuju se dvije vrste rizika uzrokovanih ljudskim djelovanjem. Oni mogu biti slučajni, nenamjerno izazvani opasni događaji ili mogu biti namjerno izazvane prijetnje. Prirodne opasnosti i slučajno izazvane nesreće ili druge slučajne štetne događaje karakterizira vjerojatnost događanja i veličina posljedica.</p> <p>Sigurnosni rizici spadaju u rizike koji su proizvod ljudskog djelovanja i kojima su izvori namjerno izazvane prijetnje, čiji nositelji posjeduju određenu sposobnost za akcije s potencijalno štetnim ishodom kojima se ugrožavaju ljudi, imovina i društvo u cjelini, u mjeri koja predstavlja sigurnosni izazov. U pravilu, sigurnosnim rizicima se nazivaju poznati rizici, oni koji su identificirani, analizirani i ugrađeni u politiku sigurnosti, doktrinu i strategiju (nacionalne) sigurnosti (Lisica, 2011b: 45-48).</p>

POJAM	DEFINICIJE
Streljačko oružje	Oružje koje je namijenjeno za individualnu upotrebu i uključuje: revolvare i automatske pištolje, puške i karabine, automatske puške, jurišne puške i lake puškomitraljeze.
Streljačko i lako oružje	Svako prijenosno smrtonosno oružje koje izbacuje ili lansira sačmu, metak ili projektil uz prisutnost eksplozije, isključujući staro lako i streljačko oružje ili njihove replike (Ujedinjeni narodi, 2005: 3-4).
Zabranjena sredstva	To su „oružja koja nanose nepotrebne patnje tj. patnje koje nisu u srazmjeri sa vojnim ciljem koji se postiže (npr. dum-dum meci), zagušljivci i otrovni plinovi, tečnosti, materije i sl. (bojni otrovi), bakteriološka sredstva (biološko oružje) radioaktivni materijali (nuklearno oružje) i sve vrste oružja čije se dejstvo ne može potpuno kontrolirati u toku upotrebe i u toku eksplozije (destruktivno i slijepo oružje)“ (Beridan i dr., 2001: 419)

2. Pregled međunarodnih konvencija i ugovora o razoružanju

Tablica 15: Pregled međunarodnih konvencija i ugovora o razoružanju (stanje početkom 2020. godine)

Redni broj	Naziv konvencije/ ugovora	Depozitar	Mjesto donošenja	Datum usvajanja	Datum stupanja na snagu	Broj država potpisnica	Datum pristupa Bosne i Hercegovine
1.	Protokol za zabranu ratne upotrebe zagušljivaca, bojnih otrova i drugih plinova te bakterioloških metoda ratovanja	Francuska	Ženeva	17.06.1925.	08.02.1928.	138	
2.	Antarktički ugovor	SAD	Washington	01.12.1959.	23.06.1961.	50	
3.	Ugovor o zabrani pokusa nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i pod vodom	Ruska Federacija, Velika Britanija, SAD	Moskva	05.08.1963.	10.10.1963.	126	15.08.1994.
4.	Ugovor o principima za upravljanje aktivnostima država u istraživanju i korištenju svemira, uključujući Mjesec i druga nebeska tijela	Ruska Federacija, Velika Britanija, SAD	London, Moskva, Washington	27.01.1967.	10.10.1967.	102	
5.	Ugovor za zabranu nuklearnog oružja u Latinskoj Americi i Karibima (Ugovor iz Tlateloca)	Meksiko	Mexico City	14.02.1967.	Datumom pristupa svake države	33	
6.	Ugovor o neširenju nuklearnog oružja	Ruska Federacija, Velika Britanija, SAD	London, Moskva, Washington	01.07.1968.	05.03.1970.	190	15.08.1994.

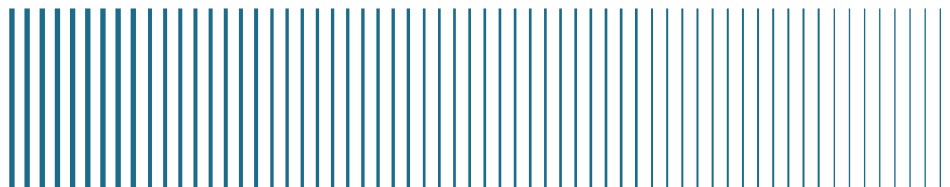
Redni broj	Naziv konvencije/ ugovora	Depozitar	Mjesto donošenja	Datum usvajanja	Datum stupanja na snagu	Broj država potpisnica	Datum pristupa Bosne i Hercegovine
7.	Ugovor o zabrani postavljanja nuklearnog oružja i drugog oružja za masovno uništenje u podmorju i dno oceana i u njihovom podzemlju	Ruska Federacija, Velika Britanija, SAD	London, Moskva, Washington	11.02.1971.	18.05.1972.	94	15.08.1994.
8.	Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i skladištenja bakteriološkog (biološkog) i toksinskog oružja i o njegovom uništenju	Ruska Federacija, Velika Britanija, SAD	London, Moskva, Washington	10.04.1972.	26.03.1975.	168	15.08.1994.
9.	Protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih konflikata (Dopunski protokol 1 uz Ženevske konvencije od 15.08.1949. godine)	Švicarska	Ženeva	09.06.1977.	07.12.1978.	173	13.12.1992.
10.	Konvencija o zabrani vojne ili bilo kakve druge agresivne upotrebe tehnika za mijenjanje okoliša	Glavni tajnik UN	Ženeva	18.05.1977.	05.10.1978.	74	
11.	Sporazum u upravljanju aktivnostima država na mjesecu i drugim nebeskim tijelima	Glavni tajnik UN	New York	18.12.1979.	11.07.1984.	13	

Redni broj	Naziv konvencije/ ugovora	Depozitar	Mjesto donošenja	Datum usvajanja	Datum stupanja na snagu	Broj država potpisnica	Datum pristupa Bosni i Hercegovine
12.	Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe određenih konvencionalnih oružja za koje se može smatrati da nanose pretjerane povrede ili imaju nediskriminativne učinke sa: Protokol 1: Protokol o krhotinama koje se ne mogu detektirati Protokol 2: Protokol o zabrani ili ograničenju upotrebe mina, mina iznenađenja i drugih uređaja Protokol 3: Protokol o zabrani ili ograničenju upotrebe zapaljivih oružja	Glavni tajnik UN	New York	10.10.1980.	02.12.1983.	118	01.09.1993.
	Dopunjeni protokol 2: Protokol o zabrani ili ograničenju upotrebe mina, mina iznenađenja i drugih uređaja			03.05.1996.	03.12.1998.	101	07.08.2000.
	Protokol 4: Protokol o zasljepljujućem laserskom oružju		Beč	13.10.1995.	30.07.1998.	103	11.10.2001.
	Protokol 5: Protokol o eksplozivnim ostacima iz rata		Ženeva	28.11.2003.	12.11.2006.	86	28.11.2007.
13.	Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Južnom Pacifiku (Ugovor iz Rarotonge)	Glavni tajnik UN	Rarotonga	06.08.1985.	11.12.1986.	13	

Redni broj	Naziv konvencije/ ugovora	Depozitar	Mjesto donošenja	Datum usvajanja	Datum stupanja na snagu	Broj država potpisnica	Datum pristupa Bosne i Hercegovine
14.	Ugovor o konvencionalnim oružanim snagama u Europi	Nizozemska	Pariz	19.11.1990.	09.11.1992.	30	
15.	Ugovor o otvorenom nebu	Kanada i Mađarska	Helsinki	24.03.1992.	01.01.2002.	34	21.08.2003.
16.	Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe kemijskog oružja i o njegovom uništenju	Glavni tajnik UN	Pariz	13.01.1993.	29.04.1997.	190	25.02.1997.
17.	Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Jugoistočnoj Aziji (Ugovor iz Bangkoka)	Tajland	Bangkok	15.12.1995.	27.03.1997.	10	
18.	Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Africi (Ugovor iz Pelindabe)	Glavni tajnik Organizacije afričkog jedinstva	Kairo	11.04.1996.	15.07.2009.	37	
19.	Ugovor o sveobuhvatnoj o zabrani nuklearnih pokusa	Glavni tajnik UN	New York	24.09.1996.	Nije stupio na snagu	163	24.09.1996.
20.	Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja i prenošenja protupješačkih mina i o njihovom uništenju	Glavni tajnik UN	Ottawa	03.12.1997.	01.03.1999.	162	08.09.1998.
21.	Međuamerička konvencija protiv nedopuštene izrade i krijumčarenja vatrenog oružja, streljiva, eksploziva i drugih sličnih materijala	Organizacija američkih država	Washington	14.11.1997.	01.07.1998.	31	

Redni broj	Naziv konvencije/ ugovora	Depozitar	Mjesto donošenja	Datum usvajanja	Datum stupanja na snagu	Broj država potpisnica	Datum pristupa Bosne i Hercegovine
22.	Međumerička konvencija o transparentnosti nabavke konvencionalnog naoružanja	Organizacija američkih država	Guatemala City	07.06.1999.	21.11.2002.	16	
23.	Ugovor o zoni bez nuklearnog oružja u Centralnoj Aziji	Kyrgyzstan	Semipalatinsk	08.09.2006	21.03.2009.	5	
24.	Centralnoafrička konvencija za kontrolu streljačkog i lakog oružja, njihovog streljiva i svih dijelova i komponenti koje mogu biti korištene za njihovu proizvodnju, opravku ili sklapanje.	Glavni tajnik UN	Kinshasa	30.04.2010.	Nije stupila na snagu	0	
25.	Konvencija o kasetnom streljivu	Glavni tajnik UN	Oslo	02.12.2008.	01.08.2010.	88	25.08.2010.
26.	Konvencija o trgovini oružjem	Glavni tajnik UN		03.07.2013.	24.12.2014.	54	25.09.2014.

Izvor: <http://disarmament.un.org/treaties/> pristupljeno 17.01.2013. godine.

„...vidljivo je da je autor sa znanstvenog i stručnog stajališta obuhvatio sve relevantne aspekte pitanja proliferacije i politika razoružanja sa globalnog, političkog, pravnoga i humanitarnoga nivoa i dometa. Doima se autorova višegodišnja posvećenost proučavanju pitanja razoružanja, u historijski relevantnim fazama koje prate tehnološki razvoj industrije naoružanja, njegove upotrebe u konvencionalnim i suvremenim konfliktima i politika i pokušaja zabrane proizvodnje i upotrebe određenih vrsta konvencionalnog naoružanja i sredstava za masovno uništavanje ljudi i materijalnih dobara.

Knjiga sadrži i opća znanja o konvencionalnom i nekonvencionalnom oružju, njihovim karakteristikama i posljedicama upotrebe. Značajnu pažnju autor je posvetio analizi međunarodnih ugovora, protokola i konvencija o neproliferaciji i zabrani određenih vrsta naoružanja, kako konvencionalnoga tako nekonvencionalnoga. Ovi tekstovi su mjesto na kojemu je akademski i stručno analizirana uloga međunarodnih organizacija u politikama razoružanja i kontrole provođenja međunarodnih konvencija o kontroli naoružanja i razoružanju, sa posebnim osvrtom na razoružanje u regionalnim inicijativama Jugoistočne Evrope.

Knjiga Darvina Lisice Proliferacija i politike razoružanja predstavlja jedinstven akademski rad, u kojemu su sadržana sublimirana znanja o tehnološkom razvoju suvremenoga naoružanja i posljedicama njegove upotrebe, zatim razložno interpretirane odredbe međunarodnih konvencija, protokola i ugovora o zabranama proizvodnje i upotrebe određenih vrsta naoružanja i sredstava za masovno uništenje. U tom kontekstu predočena je uloga međunarodnih, humanitarnih i nevladinih organizacija u procesima kontrole i politikama razoružanja.“

„U posthladnoratovskom periodu dinamika proliferacije se značajno promijenila, a promjena prirode oružanih konflikata, uz izraženiju asimetričnu formu ratovanja u fokus stavlja zabrinutost ključnih međunarodnih aktera zbog mogućnosti da neki režimi i/ili nedržavni akteri dođu u posjed i nekonvencionalnog oružja.

Ovo čini temu proliferacije i razoružanja jednom od krucijalnih za razumijevanje međunarodne sigurnosti, te puteva ka mir. Usprkos važnosti teme, na lokalnim jezicima u regiji, ne postoji sistemsko štivo koje pokriva oblast proliferacije i politika razoružanja.

Dr. Darvin Lisica je svojom knjigom napravio poduhvat da sistematizira vlastita istraživanja i praksu iz ove oblasti i kroz devet poglavlja ih ponudi stručnoj javnosti, te široj publici koja je zainteresirana za teme iz oblasti sigurnosnih nauka.

Autor vodi čitaoca od općeg konteksta politika razoružanja, historijskog okvira ka razvoju i karakteristikama konvencionalnog i nekonvencionalnog oružja do prijetnji uzrokovanih proliferacijom. Prva četiri poglavlja bi mogli promatrati kao cjelinu koja čitaoca upoznaje sa izazovom na koji je potrebno dati odgovor. U preostalim pet poglavlja dr. Lisica analizira međunarodne režime, politike i strukture razoružanja kao mehanizme razoružanja.

Dr. Lisica je ovom knjigom uspio na vrlo jasan i sistematičan način analizirati proliferaciju i politike razoružanja kao jedan od faktora koji će i u budućnosti nastaviti da bude u središtu rata i mira. Stil pisanja, ali i didaktička dimenzija knjige govori da je ona u prvom redu namijenjena osobama koje žele ostvariti potpun uvid u ovu oblast, tu prije svega mislim na studente, ali i službenike različitih agencija, ministarstava i drugih organizacija koji djeluju u polju odbrane, sigurnosti i vanjskih poslova.“